

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

BOEKBINDERIJ
L. J. KERPEN
3 Cörversplein 3
Wijk-Maastricht.

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK NIJMEGEN

230000 0832 9289

2 - M

BIBLIOTHECA COLLEGI
NEOMAGENSIS S. J.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Etymologie.

ACHTSTE DRUK,

BEWERKT DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.

1893.

421
C
213

EX LIBRIS
UNIVERSITATIS
NOVIOMAGENSIS

A.613.393

BIBLIOTHECA COLLEGI
NEOMAGENSIS S. J.

Voorbericht voor den Zevenden druk.

Het eerste deeltje der Nederlandsche Spraakkunst van Prof. Cosijn verlaat thans voor de zevende maal de pers, doch ditmaal niet onveranderd of met geringe wijzigingen, zooals vroeger steeds het geval kon zijn. Opgesteld in eenen tijd, toen het middelbaar onderwijs nog geen verleden had en het onderwijs in het Nederlandsch aan de gymnasia gewoonlijk nog eene zeer ondergeschikte plaats innam, heeft het werkje er ongetwijfeld krachtig toe bijgedragen, om aan de inrichtingen van middelbaar en hooger onderwijs de moedertaal op degelijker wijze te doen beoefenen. Sinds de laatste twintig jaar heeft gelukkig de overtuiging meer en meer veld gewonnen, dat de kennis, op de lagere school van de moedertaal verworven, voor leerlingen van middelbaar en hooger onderwijs niet meer voldoende is, dat men bij dat onderwijs dieper in het leervak moet doordringen en er de zelfstandige plaats in den kring der leervakken aan moet toekennen, die er vroeger slechts zelden voor werd ingeruimd, en die het toch zoozeer verdient in te nemen.

Schrijver en uitgevers meenden daarom, dat deze Spraakkunst eene verjongingskuur moest ondergaan, om dezelfde goede diensten als vroeger te kunnen blijven bewijzen; en daar zij veronderstelden, dat iemand, die dagelijks zijne krachten aan het gymnasium onderwijs onzer moedertaal wijdt, het best zou weten, wat tegenwoordig de vereischten voor eene bruikbare Nederlandsche Spraakkunst zijn, noodigden zij mij uit, de bewerking van dit boekje op mij te nemen. Ik verklaarde mij daartoe bereid in de veronderstelling, dat de eischen door mij aan eene Nederlandsche schoolgrammatica gesteld, niet te ver zullen afwijken van die mijner meeste collega's. De tijd moge uitwijzen of die veronderstelling juist was!

Uit vrees voor misverstand wensch ik nog op te merken, dat alleen hetgeen in de «klankleer» en de «leer der rededeelen» met grootere letter gedrukt werd, voor de leerlingen der lagere

klassen bestemd is. Daarom heb ik het ook zoo ingericht, dat het op zich zelf een geheel uitmaakt, in stof en behandelingswijze verschillend van het overige. Het derde deel (de leer der woordvorming) wijkt daarvan in zooverre af, dat ook het met grootere letter gedrukte geschreven is voor oudere leerlingen en daarom misschien liever zal moeten behandeld worden na de syntaxis, ofschoon het moeielijk anders dan in dit eerste deeltje, dat de zoogenaamde etymologie bevat, eene plaats kon vinden. Het met kleinere letter gedrukte is, als aanvulling en verklaring van het andere, bestemd om in de hoogere klassen in aansluiting aan eene repetitie van het vroeger geleerde besproken te worden, maar vooral ook om geraadpleegd te worden door studeerende onderwijzers en over het algemeen door hen, die genoeg belang stellen in hunne moedertaal om zoo nu en dan nog eens voor eigen liefhebbelijc eene spraakkunst op te slaan.

Hen, die met mij in meening mochten verschillen over den omvang der leerstof, kan ik niet anders dan verwijzen naar de «Beknopte Spraakkunst» van Dr. Cosijn.

Groningen,
Juni 1886.

JAN TE WINKEL.

Voorbericht voor den Achtsten druk.

Bij dezen nieuwen druk zijn eenige onjuistheden en onnauwkeurigheden, die in den vorigen voorkwamen, verbeterd. Wat er van dien aard nog is blijven staan, verschoone de goedgunstige lezer. Inrichting en omvang dezer Spraakkunst heb ik onveranderd gelaten, daar ik nog steeds overtuigd ben, dat, vooral voor leerlingen van hoogere burgerscholen en gymnasia de stelselmatige beoefening der spraakkunst een uitstekend middel is om den geest te stalen in eenen tijd als de onze, waarin verweekelijking van den geest, gemakzuchtige regelloosheid en dweperij met de lieve natuur vele profeten gevonden hebben: zaaiers van hetgeen toch al van zelveen wast.

Amsterdam,
Augustus 1893.

J. T. W.

INHOUD.

	Bladz.
EERSTE DEEL. Klankleer.	1
I. TAAL EN WOORDEN	1
II. LETTERS, LETTERGREPEN, KLEMTTOON.	4
III. KLINKERS	6
IV. TWEETKLANKEN	15
V. MEDEKLINKERS	20
VI. GRAMMATISCHE FIGUREN	29
TWEEDE DEEL. Leer der Rededeelen	35
I. HET ZELFSTANDIG NAAMWOORD	35
A. Beteekenis dor zelfstandige naamwoorden	35
B. Geslacht der zelfstandige naamwoorden.	39
C. Verbuiging der zelfstandige naamwoorden	47
II. HET BIJVOEGLIJK NAAMWOORD	54
A. Beteekenis der bijvoeglijke naamwoorden	54
B. Trappen van vergelijking.	56
C. Verbuiging der bijv. naamwoorden	58
III. HET VOORNAAMWOORD	61
A. Persoonlijke voornaamwoorden	62
B. Bezittelijke voornaamwoorden	65
C. Aanwijzende voornaamwoorden.	67
D. Vragende voornaamwoorden.	71
E. Betrekkelijke voornaamwoorden	74
F. Onbepaalde voornaamwoorden	76
IV. HET TELWOORD.	80
V. HET LIDWOORD	84

	Bladz.
VI. HET WERKWOORD	85
A. Wijzen en Tijden	85
B. Sterke en zwakke vervoeging	89
Sterke vervoeging	93
Zwakke vervoeging	103
Werkwoorden met verschoven imperfectum	104
C. Samengestelde vervoeging	108
VII. DE PARTIKELS	114
A. Het bijwoord	114
B. Het voorzetsel	119
C. Het voegwoord	120
D. Het tusschenwerpsel	122
DERDE DEEL. Leer der Woordvorming.	123
I. ALGEMEENE GRONDSLAGEN.	123
II. VORMING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.	131
A. Door onzelfstandige achtervoegsels	131
B. Door zelfstandige achtervoegsels	140
C. Door voorvoegsels	142
D. Door samenstelling.	143
E. Door overgang van andere rededeelen	148
III. VORMING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN	150
A. Door onzelfstandige achtervoegsels	150
B. Door zelfstandige achtervoegsels	152
C. Door voorvoegsels	155
D. Door samenstelling.	156
E. Door overgang van andere rededeelen	157
IV. VORMING DER WERKWOORDEN	159
A. Door achtervoegsels	159
B. Door voorvoegsels	163
C. Door samenstelling.	165
V. VORMING DER PARTIKELS	167
A. Vorming der bijwoorden	167
B. Vorming der voorzetsels.	172
C. Vorming der voegwoorden	173

EERSTE DEEL.

KLANKLEER.

I. Taal en Woorden.

§ 1. *Spreeken* is het uiten van gedachten of voorstellingen door middel van klanken, die door de menschelijke stem worden voortgebracht.

Het uiten van spraakklanken bij gewaarwordingen van vreugde, smart, schrik, pijn, enz. is op zich zelf nog geen spreken: eene voorstelling van de gewaarwording moet er mee verbonden zijn.

§ 2. Elke klank of klankverbinding, die voor het uiten van eene gedachte of voorstelling op zich zelf voldoende is, heet een *woord*.

Men blijft ook nog als woorden beschouwen verscheidene klanken, die tegenwoordig niet meer op zich zelf, maar slechts in verbinding met andere woorden eene gedachte of voorstelling te kennen geven, zooals bv. de lidwoorden en de meeste voegwoorden. Andere klanken daarentegen, die vroeger woorden waren, hebben opgehouden woorden te zijn, en zijn voor- of achtervoegsels geworden, zooals *wan*, *dom* en *heid*.

§ 3. Eene gedachte, volledig uitgedrukt door woorden, die op bepaalde wijze verbonden zijn, heet een *zin*.

In enkele gevallen wordt een zin reeds door één enkel woord gevormd, doch volledig kan zulk een zin alleen genoemd worden, als het woord voorkomt in den verbogen vorm, waarin het de betrekking tot eene niet in eenig woord uitgedrukte voorstelling aanduidt. De gebiedende wijs levert daarvan in onze taal een voorbeeld.

§ 4. De gezamenlijke woordenschat van eenen persoon vormt zijne *taal*.

Behalve voor zeer jonge kinderen en hoogst onbeschaafde vol-

ken behoort ook de wijze, waarop de woorden tot zinnen verbonden kunnen worden, als kenmerkende eigenschap der taal te worden opgegeven.

- § 5. Eene taal, waardoor de bewoners eener landstreek hunne gedachten of voorstellingen aan elkander kunnen mededeelen, heet *tongval*.
- § 6. Met den naam *taal* in engeren zin bestempelt men die tongvallen, welke zich tot zelfstandige *schrijftaal* van beschaafde volken hebben verheven. De tongvallen, die dat niet hebben gedaan, heeten *dialecten*. Een tongval, die zich zooveel mogelijk naar de eene of andere schrijftaal richt, heet *beschaafde spreektaal*.

Een tongval, die gesproken wordt door de lagere bevolking eener stad, welker beschaafde inwoners de beschaafde spreektaal bezigen, heet *plat* of *patois*.

- § 7. De *spraakunst* (*grammatica*) dient om de schrijftaal zoo veel mogelijk te leeren kennen, begrijpen en gebruiken.

Schrijven is het afbeelden van spraakklanken door blijvende zichtbare teekens. Wie eenen tongval tot schrijftaal wil maken, moet zinnen in woorden en woorden in klanken ontleden en dus zich rekenschap geven van den bouw zijner taal. Ieder kan zijnen tongval tot schrijftaal maken en er dus eene spraakunst van opstellen, doch men blijft dien tongval ook dan nog dialect noemen, wanneer het slechts enkele personen zijn, die hem in schrift brengen.

- § 8. De Nederduitsche tongvallen der Frankische, Friesche en Saksische bewoners van Noord- en Zuid-Nederland hebben zich in de 12de eeuw tot eene gemeenschappelijke schrijftaal verheven, die wij het *Nederlandsch* noemen.

Het uit Nederduitsche bestanddeelen gevormde *Nederlandsch* behoort tot de *Germaansche* talen, die te verdeelen zijn in 1°. Oost-Germaansche talen, namelijk het IJslandsch, het Zweedsch en het Deensch (vroeger ook het Gotisch en het Oud-Noorsch), en 2°. de West-Germaansche talen, namelijk de Opper- en Nederduitsche tongvallen, het daaruit gevormde Hoogduitsch en het, uit het Nederduitsche Angelsaksisch voortgekomen, maar met Fransch vermengde, Engelsch. Het Germaansch is eene taalgroep van de *Indo-Germaansche* taalfamilie, waartoe ook de Indische,

Perzische en Armenische talen behooren, benevens het Grieksch, het Latijn (met de daaraan verwante Romaansche talen: Italiaansch, Fransch, Spaansch, Portugeesch enz.), het Keltisch (o. a. het Iersch) en het Letto-Slavisch (o. a. het Littauwsch, Russisch, Poolsch en Boheemsch).

§ 9. In het Nederlandsch zijn nevens de *oorspronkelijke*, echt Nederlandsche woorden ook *vreemde* woorden opgenomen, waarvan de meeste aan het Latijn en het Fransch ontleend zijn.

De echt Nederlandsche woorden zijn voor het grootste deel te vergelijken met woorden van verwante talen, die er regelmatig, volgens vaste wetten mee overeenstemmen of van verschillen. Met het zoeken van die wetten houdt de wetenschap der *taalvergelijking* zich bezig, in verband tot de *historische taalwetenschap*, die de veranderingen aanwijst, welke de woorden gedurende eeuwen hebben ondergaan en nog steeds blijven ondergaan.

§ 10. Sommige vreemde woorden in onze taal kunnen als Nederlandsch worden beschouwd, omdat zij geheel en al het karakter van Nederlandsche woorden hebben aangenomen, bv. *kerk* (Gr. *kuriake*), *tafel* (Lt. *tabula*), *venster* (Lt. *fenestra*), *beschuit* (Fr. *biscuit*). Andere woorden daarentegen verraden nog duidelijk hun vreemden oorsprong, maar hebben zich in enkele opzichten naar het Nederlandsch taaleigen geschikt, zooals *linie* (Lt. *linea*), *citroen* (Fr. *citron*), *officier* (Fr. *officier*), *titel* (Lt. *titulus*), *machinaal* (Fr. *machinal*), *publiek* (Lt. *publicus*). De laatstgenoemde heeten *bastaardwoorden*.

Uit de voorbeelden blijkt, dat de bastaardwoorden soms den vreemden uitgang òf afwerpen òf wijzigen, waarbij dan ook wijziging van de voorafgaande lettergreep kan plaats hebben, en dat zij soms gedeeltelijk eene andere uitspraak of een anderen klemtoon aannemen, terwijl zij zeer weinig geschikt zijn om door afleiding of samenstelling tot het vormen van nieuwe woorden bij te dragen. Men vergelijke de in 't Nederlandsch opgenomen vreemde woorden met de bastaardwoorden, bv. *lijn* (Lt. *linea*) met *linie*, *singel* (Lt. *cingulus*) met *citroen*, *sieren* (Hd. *zieren*) met *officier*, *bijbel* (Gr. *biblia*) met *titel*, *koetsier* (Fr. *cocher*) met *machinaal* en *perzik* (Lt. *persicum*) met *publiek*.

II. Letters, Lettergrepen, Klemtoon.

§ 11. De eenvoudigste klanken, waarin men een woord kan ontleden, heeten *spraakklanken*. Worden zij in schrift afgebeeld, dan heeten zij *letterteekens*.

§ 12. In onze taal wordt iedere spraakklank afzonderlijk door een enkelvoudig of door een samengesteld letterteeken afgebeeld. De enkelvoudige letterteekens heeten *letters*. Zij maken samen het *alphabet* uit en zijn door ons van de Romeinen overgenomen.

De Romeinen, van wie de meeste Europeesche volken schrijven geleerd hebben, ontleenden zelf hun letterschrift aan de Grieken, die het Phoenicische schrift hadden overgenomen, maar het hadden gewijzigd. De Phoeniciërs toch bedienden zich, evenals andere Semitische volken (Israëlieten, Syriërs, Arabieren, enz.) van het zoogenaamd *syllabaar*-schrift, waarin door één enkel teeken eene klankverbinding (medeklinker met klinker) wordt afgebeeld.

§ 13. Ons alphabet bestaat uit 22 *enkelvoudige* letterteekens of letters, benevens de *o*, *q*, *x* en *y* (ypsilon), die alleen in vreemde woorden worden gebruikt, behalve dat de *o* ook in het samengestelde letterteeken *oh* voorkomt.

§ 14. De *samengestelde* letterteekens, die één enkelen spraakklank voorstellen, bestaan óf uit de verdubbeling van dezelfde letter (namelijk *aa*, *ee*, *oo*, *uu*) óf uit twee verschillende letters (namelijk *ie*, *eu*, *oe*, en *oh*, *sj* en *ng*).

Door de *ng* werd oorspronkelijk eene klankverbinding afgebeeld, namelijk van de *n* met de zachte verwante der *k*, die tegenwoordig in onze taal niet anders voorkomt dan vóór de *b* en *d*, maar dan als *k* wordt geschreven, bv. in *zakboek*, *zakdoek*. Tegenwoordig is de *ng* één klank, namelijk eene in de keel gesproken *n*. Ook de *sj* was oorspronkelijk eene klankverbinding, maar tegenwoordig spreekt men dat teeken niet meer als *sj* uit, maar als de Fransche *ch*; vgl. ons *vaasje*, *kaasje* met het Fransche *vache*, *cacher*.

§ 15. De spraakklanken worden verdeeld in twee soorten. Die der eerste soort worden afgebeeld door *klinkers* (*vocalen*), die der tweede door *medeklinkers* (*consonanten*).

De klinkers stellen de eigenlijke klanken voor. Door eenen medeklinker daarentegen wordt alleen een soort van *geruisch* afgebeeld, dat echter gedeeltelijk nauw aan klank verwant is. Vandaar dat men ook van *klinkende (sonore)* medeklinkers spreekt.

- § 16. Eene klankverbinding van twee klinkers, die in het spreken niet van elkaar losgemaakt mogen worden, heet *tweeklank (diphthong)*. Zij wordt door twee enkelvoudige teekens voorgesteld, zooals *au*, *ei* enz. of door één samengesteld en één enkelvoudig teeken, zooals *œu*, *ooi*, enz.
- § 17. Kan men een woord verdeelen in twee of meer klanken of klankverbindingen, welke alle ieder op zich zelf kunnen uitgesproken worden, dan noemt men die woorddeelen *lettergrepen (syllaben)* en heet het geheele woord *meerlettergrepig* tegenover het ondeelbare woord, dat *eenlettergrepig* genoemd wordt.
- § 18. Eene lettergreep, die op eenen klinker uitgaat, heet *open*, eene lettergreep, die met eenen medeklinker eindigt, heet *gesloten*.
- § 19. Van ieder niet samengesteld meerlettergrepig woord wordt ééne lettergreep met meer nadruk uitgesproken dan de andere. Die nadruk heet *klemtoon*.

In de Germaansche talen valt die klemtoon bijna altijd op de wortellettergreep. Slechts schijnbare uitzondering maken die woorden, welke inderdaad samengesteld zijn, maar nu tot de afgeleide woorden gerekend worden, zooals *antwoord*, *wandaad*, enz.

- § 20. Van een samengesteld woord kan ieder lid eene lettergreep met klemtoon hebben, doch slechts ééne lettergreep heeft dan den *hoofdtoon*, de andere heeft een zwakkeren *bijtoon*. Zoo heeft in *Nederland* de eerste lettergreep hoofdtoon, de laatste bijtoon. Lettergrepen zonder klemtoon heeten *toonloos*.

Sommige eenlettergropige woordjes sluiten zich zoo innig aan het onmiddellijk voorafgaand of volgend woord aan, dat

zij klinken als eene toonlooze lettergreep van dat woord. Zij heeten dan *enclitisch* of *proclitisch*. Een voorbeeld van het eerste is *heb je*, van het tweede (*i*)*k leef*.

III. Klinkers.

§ 21. De Nederlandsche taal heeft zeven klinkers: **a** (of **aa**), **e** (of **ee**), **i** (of **ie**), **o** (of **oo**), **eu** **oe** en **u** (of **uu**). Alle kunnen de heldere of *volkomen* uitspraak hebben, zooals in *baar*, *beer*, *bier*, *boor*, *beur*, *boer*, *buur*; doch behalve de **eu** en de **oe** kunnen alle ook *onvolkomen* worden uitgesproken, zooals in *bak*, *bek*, *bik*, *bok*, *buk*.

Men maakt in het schrijven geen onderscheid tusschen de eenigszins gerekte onvolkomen **e** in *vers* en de gewone in *versch*; evenmin tusschen de zachte onvolkomen **o** in *bosch*, *dom* enz. en de scherpe onvolkomen **o** in *vos*, *dop* enz. De onvolkomen uitspraak van **oe** valt met die van **o** samen, zooals in *blom* (naast *bloem*), *zocht* (naast *zoeken*). De onvolkomen uitspraak van **eu** is gelijk aan die van **u**, zooals in *hun* (naast *heur*), *spul* (naast *speulen*).

§ 22. De *onvolkomen* klinkers worden steeds door het enkelvoudig letterteeken aangeduid en komen alleen in *gesloten* lettergrepen voor.

§ 23. De *volkomen* klinkers komen voor in *gesloten* en in *open* lettergrepen. In *gesloten* lettergrepen worden zij steeds door het dubbel letterteeken aangeduid, doch vóór de *w* wordt de **u** niet verdubbeld, bijv. *schuw*, *ruw*, *spuwt*. Ook schrijft men het enkelvoudige teeken **i** in den uitgang *isch*, by. *afgodisch*, *dramatisch*, *Pruisisch*, en ook in *kievit*.

De *volkomen* klinkers, die in *gesloten* lettergrepen voorkomen, worden ook *gerekte* genoemd, onverschillig of zij een oorspronkelijk langen klinker hebben, zooals *jaar*, een oorspronkelijk korten, maar *volkomen* klinker, zooals *maagd*, of een *volkomen* klinker, die uit een *onvolkomen* klinker is voortgekomen, zooals *zwaard* uit *zward*, dat zelf weer uit *zwerd* (Hd. *schwert*) ontstaan is met gewonen overgang van **e** in **a** vóór *r*, welken wij o. a. ook vinden in: *aarde* (Hd. *erde*), *gaarne* (Hd. *gerne*), *waard* (adj. en subst. Hd. *wert*, *wirt*), *wederwaardigheid* (van 't werkwoord *werden*, nu *worden*), *hart*

(Hd. *herz*), *smart* (Hd. *schmerz*), *star* (Hd. *sterne*) en in vreemde woorden, als *lantaarn* (Lt. *lanterna*), *paarl* (Fr. *perle*), *markt* (Lt. *mercatus*), *mars* (Lt. *merce(m)*).

- § 24. In open lettergrepen worden **a** en **u** steeds met het enkelvoudig letterteeken geschreven, behalve vóór den verkleiningsuitgang *tje*, bv. *Naatje*, *papaatje*, *laatje* (uit *ladetje*), *slaatje* (uit *saladetje*).

In oorspronkelijk Nederlandsche woorden heeft de volkomen **u** zich alleen vóór de *r* en de *w* (en in de woorden *u* en *nu*) gehandhaafd. Vóór alle andere medeklinkers is zij in **ui** overgegaan. De oorspronkelijke uitspraak der *u* was *oe*, welke in sommige woorden, die daarom ook met *oe* geschreven worden, bewaard is gebleven, meestal naast *u* of *ui*, bv. in *boer* (naast *buur*), *groezelig* (naast *gruis*), *kroes* (naast *kruisbes*), *roes* (naast *ruischen*), *snoet* (naast *snuit*), *snoeven* (naast *snuiven*), *soezen* (naast *suizen*), *toeten* (naast *tuiten*). Bijna alle andere **oe**'s daarentegen zijn ontstaan uit den tweeklank *uo*, die weder uit eene lange *o* voorkwam, zooals *goed* uit *guod* en dat weder uit *good*, *moeder* uit *muoder* en dat weder uit *mōdar*. In vreemde woorden ontstond de *oe* uit *o* of uit de Fransche *ou*, bv. *foelie* (Lt. *folium*), *vermiljoen* (Fr. *vermillon*), *poeder* (Fr. *poudre*).

- § 25. In open lettergrepen worden **e** en **o** bij sommige woorden met een enkelvoudig letterteeken geschreven, bij andere woorden met een dubbel letterteeken.
- § 26. Men schrijft met eene enkele volkomen **e** alle werkwoorden, die sterk vervoegd worden of het vroeger werden (behalve *heeten*) en bijna alle woorden, die daarmee verwant zijn, als *bede*, *bedelen* (naast *bidden*), *leger* (naast *liggen*), *zetel* (naast *zitten*), *steek*, meerv. *steken* (naast *steken*), *generen*, *nering* (naast *genezen*), *ontberen* (naast een oud *beren*, vanwaar het deelwoord *geboren*), *veer*, meerv. *veren* (overvaart, naast *varen*), *hevel*, *hevig* (naast *heffen*), *schepel*, *schepen* (naast *scheppen*).

Uitgezonderd zijn alleen die woorden, welke samenhangen met het enkelvoud³ van den onvolm. verleden tijd der werkwoorden van de 4de klasse, bv. *bleek(e)* naast *blijken*.

- § 27. Men schrijft eene enkele volkomen *e*, wanneer zij in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woordvormen met eene onvolkomen *e* afwisselt, zooals in *bezie* (naast *bes*), *deken* (naast *dekken*), *spelen* (naast *spel*), en in de meervouden: *bevelen*, *gebeden*, *gebreken*, *treden*, *wegen*, enz.

Andere voorbeelden zijn: *bezem* (oudtijds ook *bessem*), *even*, *nevens* en *tevens* (naast *effen*, *neffens* en *teffens*), *klepel* (naast *kleppen*), *leken* (naast *lekken*), *lepel* (naast *leppen*), *mede* (naast *met*), enz. Volkomen *e*'s staan naast onvolkomen *e*'s in 't Hoogduitsch in: *gele* (Hd. *gelbe*), *ketel* (Hd. *kessel*), *veter* (Hd. *fesser*, *fessel*), *weder* en *onweder* (Hd. *wetter* en *gewitter*). In *bezie*, *deken*, *ketel*, *klepel* en *lepel* is de *e* uit *a* voortgekomen. Zie § 28.

- § 28. Men schrijft eene enkele volkomen *e*, wanneer daarvoor in verwante Nederlandsche of vreemde woordvormen eene *a* of *i* gevonden wordt, bv. *beter* (naast *baten*), *edel* (naast *adel*), *stede*, *besteden* (naast *stad*), *vegen* (naast *vagen*, *vagevuur*, *uitvaagsel*); *beven* (naast *bibberen*), *gene* (naast *ginds*), *neven* (naast *nichten* voor *niften*), *schemeren* (naast *schim*).

Andere voorbeelden van *e* naast *a* zijn: *degen* (naast *dagge*), *dwepen* (oudtijds *dwapen*), *gretig* (oudtijds *gratig*), *hekel* (naast *akelig*), *onderhevig* (naast *onderhavig*), *verdedigen* (oudtijds *verdadigen*). De *e* beantwoordt aan *a* in 't Hoogd. in *beek*, meerv. *beken* (Hd. *bach*), *menig* (Hd. *mancher*), *nering* (Hd. *nahrung*), *vezel* (Hd. *faser*), enz. en aan eene *a* in 't Engelsch in: *ezel* (Eng. *ass*), *kever* (Eng. *chafer*) enz. De oorspronkelijke *a* is bij de meeste dezer woorden *e* geworden door invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep. Men noemt die klankwijziging *umlaut*.

Voorbeelden van *e* naast *i* zijn: *dreef* meerv. *dreven* (naast *drift*), *regel* (naast *richel*), *schelen* (naast *verschillen*), *sedert* (naast *sinds*), *snede* (naast *snit*), *spleet*, meerv. *spleten* (naast *splut*), *streven* (naast *stribbelen*), *tepel* (naast *tip*), *zeef* meerv. *zeven* (naast *ziften*) en zoo ook *leden*. *reven*, *smeden*, *schepen* en *speten* naast *lid*, *rif*, *smid*, *schip* en *spit*. De *e* beantwoordt aan *i* (of *ie*) in 't Hoogd. in: *bever* (Hd. *biber*), *bete* (hap, Hd. *biss*), *deel* meerv. *delen* (plank, Hd. *diele*), *egel* (Hd. *igel*), *gevel* (Hd. *giebel*), *greep*, meerv. *grepen* (Hd. *griff*), *hemel* (Hd.

himmel), *henen* (Hd. *hin*), *kneep*, meerv. *knepen* (Hd. *kniff*), *neder* (Hd. *nieder*), *neet*, meerv. *neten* (luizenei, Hd. *niss*), *reet* meerv. *reten* (Hd. *riss*), *schrede* (Hd. *schrift*), *slede* (Hd. *schlitten*), *steel* meerv. *stelen* (Hd. *stiel*), *streek* meerv. *streken* (Hd. *strich*), *veder* (Hd. *gefieder*), *vele* (Hd. *viele*), *vrede* (Hd. *friede*), *weder* (nog eens, Hd. *wieder*, tegen, Hd. *wider*), *weduwe* (Hd. *wittwe*), *wemelen* (Hd. *wimmeln*), *wezel* (Hd. *wiesel*), *zede* (Hd. *sitte*), *zege* (Hd. *sieg*), *zeven* (Hd. *sieben*); en aan eene *i* in 't Engelsch, in *bezig* (Eng. *busy* voor *bisy*), *krekel* (Eng. *cricket*), *leven* (Eng. *to live*), *lever* (Eng. *liver*), *negen* (Eng. *nine*), *scheen* meerv. *schenen* (Eng. *shin*), *streep* meerv. *strepen* (Eng. *strip*), *teek*, meerv. *teken* (Eng. *tick*), *telen* (Eng. *to till*), *zenuw* (Eng. *sinew*). In het Ned. is in open lettergrepen iedere oorspr. korte *i* in *e* overgegaan.

§ 29. De volkomen *o* wordt met een enkel letterteeken geschreven als zij afwisselt met *eu*, zooals in *lenen* (naast *leunen*), *stenen* (naast *steunen*), *sneven* (naast *snevelen*), *knekel* (naast *kneukel*) en het vreemde woord *peluw* (naast *peul*).

§ 30. In woorden, die uit andere talen zijn overgenomen, schrijft men de *o* met een enkel letterteeken, als zij niet uit *ai* is voortgekomen, bv. *cedel* (Fr. *cédule*), *jenever* (Fr. *genèvre*), *leveren* (Fr. *livrer*), *heraut* (Fr. *héraut*), *ledekant* (Fr. *lit de camp*).

Andere voorbeelden zijn: *apothek*, meerv. *apotheken* (Lt. *apotheca*), *ceder* (Lt. *cedrus*), *deken* (Lt. *decanus*), *kemel* (Lt. *camelus*), *keten* (Lt. *catena*), *kevie* (Lt. *cavea*), *leep*, *lepe* (Lt. *lippus*), *lelie* (Lt. *lilium*), *menie* (Lt. *minium*), *meter* (el, Lt. *metrum*), *meter* (doopmoeder, Lt. *mater*), *neger* (Lt. *niger*), *peper* (Lt. *piper*), *peer*, meerv. *peren* (Lt. *pirum*), *peet* meerv. *peten* en *peter* (Lt. *pater*), *peterselie* (Lt. *petroselinum*), *planeet* meerv. *planeten* (Lt. *planeta*), *prediken* (Lt. *praedicare*), *prevelen* (Mlt. *parabolare*), *profeet*, meerv. *profeten* (Lt. *propheta*), *salpeter* (Lt. *sal petrae*), *stevl* (Lt. *aestivale* = zomerschoeisel), *tegel* (Lt. *tegula*), *vlegel* (Lt. *flagellum*), *vedel* (Lt. *vitula*), *zegel* (Lt. *sigillum*), *zegen* (Lt. *signum*), *zegen* (net: Lt. *sagena*), *zeker* (Lt. *securus*), *zemelen* (Lt. *simila*), enz.]

§ 31. Ook in open lettergrepen schrijft men *oo*, wanneer die klank is voortgekomen uit den tweeklank *ai* en met *ei*

afwisselt, bv. in *breed*, *verbreed* (naast *verbreiden*), *geheel*, *heelen* (naast *heil*, *Heiland*), *reeder*, *gereedelijk* (naast *bereiden*). Uitgezonderd is *heden*, meerv. van den uitgang *heid*.

Iedere uit eenen tweeklank voortgekomen *ee* noemt men *scherpvolkomen*, onverschillig of zij in eene open of in eene gesloten lettergreep voorkomt. Daarentegen heeten alle met een enkel of een dubbel letterteeken geschreven *e's*, die niet uit eenen tweeklank voortgekomen zijn, *zachtvolkomen*. De uitspraak van beide soorten van *e's* was vroeger verschillend, maar tegenwoordig in de beschaafde spreektaal niet meer. Aan eene *scherpvolkomen ee* beantwoordt in het Hoogd. dikwijls eene *ei* (of *ai*), bv. in *been*, meerv. *beenen* (Hd. *bein*), *bleek*, *bleeken* (Hd. *bleich*), *deel*, *deelen* (Hd. *teil*), *eed*, meerv. *eēden* (Hd. *eid*), *eene*, *geene* (Hd. *eine*, *keine*). *geesel* (Hd. *geiszel*), *heesch*, *heesche* (Hd. *heiser*), *heet*, *heete* (Hd. *heisz*), *heeten* (Hd. *heiszen*), *kleed*, *kleeden* (Hd. *kleid*), *leede* oogen, *leelijk* (Hd. *leid*), *gemeen*, *gemeene* (Hd. *gemein*), *meenen* (Hd. *meinen*), *koolmees*, *meezen* (Hd. *kohlmeise*), *reep*, meerv. *reepen* (Hd. *reif*), *scheede* (Hd. *scheide*), *smeeken* (Hd. *schmeicheln*), *steen*, meerv. *steenen* (Hd. *stein*), *teeken* (Hd. *zeichen*), *veeg*, *veege* (Hd. *feig*), *vleesch*, *vleezen*, *vleezig* (Hd. *fleisch*), *weede* (plant, Hd. *waid*), *wek*, *weeken* (Hd. *weich*), *weenen* (Hd. *weinen*), *weeze* (Hd. *waise*), *zeemen* (Hd. *seim*), *zeep*, *inzeepen* (Hd. *seife*), *zeever* (Hd. *seifer*), *zweet*, *zweeten* (Hd. *schweisz*). Eene *scherpvolkomen ee* beantwoordt aan eene *oa* of *o* in 't Engelsch, bv. *beer* meerv. *beeren* (mannetjesvarken, Eng. *boar*, onderscheiden van *beer*, meerv. *beren*, verscheurend dier), *leenen* (Eng. *to loan*), *leem*, *leemen* (Eng. *loam*), *reede* (Eng. *road*), *teen*, *teenen* (van den voet, Eng. *toe*), *zeer*, *bezeeren* (Eng. *sore*). Uitgezonderd is *wereld* naast het Eng. *world*. In *leek*, *leeken* is de *ee* uit de *ai* van 't Lt. *laicus*, in *sjees*, *sjeezen* uit de *ai* van 't Fr. *chaise*.

§ 32. Verder schrijft men ook in opene lettergrepen met een dubbel letterteeken de *ee*, die door samentrekking ontstaan is, bv. *kweelen* uit *kwedelen*, *preeken* uit *prediken*, *veeren* uit *vederen*.

Andere voorbeelden zijn: *ceelen* uit *cedelen*, *gedwee* uit *gedwede* (oorspr. *gedwadi*), *kwee* uit *kwede*, *leee* uit *ledige*, *lee-*

water uit ledewater, leeren uit lederen, steege uit stedige, teere uit teedere (eig. tedere), veelen uit vedelen, onweeren uit onwederen. Zoo ook deemoed, eegade, neeten (klinknagels).

§ 33. Is de *ee* de laatste letter van een eenlettergrepig woord, dan wordt zij altijd met een dubbel teeken geschreven, bv. *ree, thee, twee, vee, wee, zee*. Uitgezonderd is het tusschenwerpsel *he!*

§ 34. De achtervoegsels *eel, eer, ees* en *eesch* behouden het dubbele letterteeken ook als de lettergreep, waarin zij voorkomen, open wordt en de klinker volkomen blijft, bv. *tooneelen, tooneelist, waardeeren, waardeering, Chineezen, Chineesche*; maar *juwelier, kastelein* naast *juweelen, kasteelen*.

§ 35. Men schrijft met eene enkele volkomen *o* alle werkwoorden, die sterk vervoegd worden of vroeger werden (behalve *loopen* en *stooten*) en bijna alle woorden, die daarmee verwant zijn, als *zode* (naast *zieden*), *sprook*, meerv. *sproken* (naast *spreken*), *stoken* (naast *steken*).

Uitgezonderd zijn alleen de woorden, welke samenhangen met het enkelvoud van den onvolm. verl. tijd der werkwoorden van de 5de klasse, bv. *zoogen* (naast *zuigen*), *klooven* (naast *kluiven*), *betoogen* en *toom*, meerv. *toomen* (naast het verouderde *tieën*).

§ 36. Men schrijft eene enkele volkomen *o*, wanneer zij in verwante Nederlandsche of Hoogduitsche woordvormen met eene onvolkomen *o* afwisselt, zooals in *blozen* (naast *blos*), *beloven* (naast *belofte*), *vloot*, meerv. *vloten* (naast *vlot*) en in de meervouden: *geboden, goden, loten, oorlogen, schoten, sloten*.

Andere voorbeelden zijn: *broos, broze* (naast *bros*), *grove* (naast *grof*), *loven* (naast *lof*), *veroorloven* (naast *verlof*), *loot* meerv. *loten* (naast *lot*). Volkomen *o*'s staan naast onvolkomen *o*'s in 't Hoogd. in: *droog, droge* (Hd. *trocken*), *hopen* (Hd. *hoffen*), *koker* (Hd. *kocher*), *open* (Hd. *offen*), *zomer* (Hd. *sommer*) en woorden als *doren* of *doorn* (Hd. *dorn*), *horen* of *hoorn* (Hd. *horn*), *koren* of *koorn* (Hd. *korn*), *voren* of *voorn* (Hd. *forche*).

§ 37. Men schrijft eene enkele volkomen **o**, wanneer zij uit de **u** is voortgekomen, blijkens verwante Hoogduitsche woorden met *u* (spreek uit: *oe*) of *ü* (spreek uit: *u*), bv. *boter* (Hd. *butter*), *kogel* (Hd. *kugel*), *molen* (Hd. *mühle*).

Andere voorbeelden zijn: *boven*, *over* (Hd. *über*), *kloof*, meerv. *kloven* (Hd. *kluft*), *noot* meerv. *noten* (Hd. *nuss*), *stoof*, meerv. *stoven* (Hd. *stube*), *vore* (Hd. *furche*). Ook de Engelsche **o** beantwoordt aan onze enkele volkomen **o**, bv. in *bodem* (Eng. *bottom*), *boren* (Eng. *to bore*), *honing* (Eng. *honey*), *hoos*, meerv. *hozen* (kous, Eng. *hose*), *steenkolen* (Eng. *coal*), *oven* (Eng. *oven*), *schoren* (Eng. *to shore*), *sloof*, meerv. *sloven* (sukkel, Eng. *sloven*; daarentegen *sloof*, voorschoot, meerv. *slooven*), *smoken* (Eng. *to smoke*), *stoven* (Eng. *to stove*), *vogel* (Eng. *fowl*), *te voren* (Eng. *for*), *zool*, meerv. *zolen* (Eng. *sole*), *zoon*, meerv. *zonen* (Eng. *son*). In het Ned. is in open lettergrepen iedere oorspr. korte *u* in **o** overgegaan.

§ 38. De volkomen **o** wordt met een enkel letterteeken geschreven, als zij afwisselt met **eu**, zooals in *boog*, meerv. *bogen* (naast *beugel*), *bode* (naast *beul* uit *beudel*), *knook*, meerv. *knoken* (naast *kneukel*), *logen* (naast *leugen*), *spoor*, *opsporen* (naast *naspeuren*), *sprook*, meerv. *sproken* (naast *spreuk*), *toog*, meerv. *togen* (naast *teug*).

De *eu* is bijna altijd ontstaan uit de zachtvolkomen **o** door *umlaut*, d. i. door invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep. Soms vindt men *eu* als *umlaut* van *oo*, als in *bleu* (naast *bloode*) en *beuzelen* (naast *boos*), soms als *umlaut* van *oe*, als in *beuk* (naast *boek*, *boekweit*) en *geneugte* (naast *genoeg*). Het letterteeken *eu* is aan het Fransch ontleend en wordt ook geschreven in woorden, die uit het Fransch zijn overgenomen, als *fleur* (Fr. *fleur*), *kleur* (Fr. *couleur*), *preutsch* (Fr. *preux*), *ingenieur*, *taxateur*, enz.

§ 39. In woorden, die uit andere talen zijn overgenomen, schrijft men de **o** met een enkel letterteeken als zij *niet uit au* is voortgekomen, bv. *kroon*, meerv. *kronen* (Lt. *corona*), (*muziek*)*noten* (Lt. *nota*), *koken* (Lt. *coquere*), *schotel* (Lt. *scutella*), *toon*, meerv. *tonen* (Lt. *tonus*), *troon*, meerv. *tronen* (Lt. *thronus*).

Andere voorbeelden zijn: *abrikoos*, meerv. *abrikozen* (Fr. *abricot*), *framboos*, meerv. *frambozen* (Fr. *framboise*), *horloge* (Fr. *horloge*), *ivoren* (Fr. *ivoire*), *kastoren* (Fr. *castor*), *kantoor*, meerv. *kantoren* (Fr. *comptoir*), *komfoor* meerv. *komforen* (Fr. *chauffoir*), *komijn* (Fr. *cumin*), *kroot*, meerv. *krotten* (Fr. *carotte*), *mode* (Fr. *mode*), *tronie* (Fr. *trogne*), *viool* (Ital. *viola*), *Jood*, meerv. *Joden* (Lt. *Judaeus*), *komeet* (Lt. *cometa*), *koor*, meerv. *koren* (Lt. *chorus*), *koper* (Lt. *cuprum*), *olie* (Lt. *oleum*), *olijf* (Lt. *oliva*), *persoon*, meerv. *personen* (Lt. *persona*), *pool*, meerv. *polen* (Lt. *polus*), *pogen* (Lt. *pugnare*), *populier* (Lt. *populus*), *roos*, meerv. *rozen* (Lt. *rosa*), *rozemarijn* (Lt. *ros marinus*), *school*, meerv. *scholen* (Lt. *schola*), *sober* (Lt. *sobrius*), *stool*, meerv. *stolen* (Lt. *stola*), *synode* (Lt. *synodus*), *toren* (Lt. *turris*), *zone* (aardgordel, Lt. *zona*).

§ 40. Ook in open lettergrepen schrijft men *oo*, wanneer die klank is voortgekomen uit den tweeklank *au*, blijkens verwante Hoogduitsche woordvormen met *au* (of *äu* of *eu*), bv. *doopen* (Hd. *taufen*), *gelooven* (Hd. *glauben*), *loopen* (Hd. *laufen*), *rooven* (Hd. *rauben*).

Iedere uit eenen tweeklank voortgekomen *oo* noemt men *scherpvolkomen*, onverschillig of zij in eene opene of in eene gesloten lettergreep voorkomt. Daarentegen heeten alle met een enkel of een dubbel letterteeken geschreven *o's*, die niet uit eenen tweeklank zijn voortgekomen, *zachtvolkomen*. De uitspraak van beide soorten van *o's* was vroeger verschillend, maar tegenwoordig in de beschaafde spreektaal niet meer. Aan eene *scherpvolkomen oo* beantwoordt in 't Hoogd. eene *au* verder in: *boom*, meerv. *boomen* (Hd. *baum*), *doof*, *verdooven* (Hd. *taub*), *droom*, *droomen* (Hd. *traum*), *goochelen* (Hd. *gaukeln*), *hoop*, *ophoopen* (Hd. *haufen*), *loochenen* (Hd. *läuchnen*), *loof*, *loover* (Hd. *laub*), *loog*, *loogen* (Hd. *lauge*), *oog*, meerv. *oogen* (Hd. *auge*), *rooken* (Hd. *rauchen*), *betoogen* (Hd. *zeugen*), *toom*, *intoomen* (Hd. *zaum*), *tooveren* (Hd. *zaubern*), *zoogen* (Hd. *saugen*), *zoom*, *zoomen* (Hd. *saum*) enz. Eene *scherpvolkomen oo* beantwoordt aan eene *ea* in 't Engelsch, bv. *boon*, meerv. *boonen* (Eng. *bean*), *brood*, meerv. *brooden* (Eng. *bread*), *dood*, *dooden* (Eng. *dead*), *groot*, *vergrooten* (Eng. *great*), *hooren* (Eng. *to hear*), *looden* (Eng. *lead*), *oor*, meerv.

ooren (Eng. ear), *stoom*, *stoomen* (Eng. steam), *stroom*, *stroomen* (Eng. stream). Ook in woorden uit het Fransch of Latijn overgenomen beantwoordt *oo* aan *au*, bv. *liefkoozen* (Fr. causer), *poover* (Fr. pauvre), *kool*, meerv. *koolen* (gewas, Lt. caulis), *koope* (Lt. cauponari), *Moor*, meerv. *Mooren* (Lt. Maurus), *poos*, *verpoozen* (Lt. pausa).

- § 41. Verder schrijft men ook in opene lettergrepen met een dubbel letterteeken de *oo*, die door samentrekking ontstaan is, bv. *boom*, meerv. *boomen*, uit *bodem*, *door*, meerv. *dooeren*, naast *dooier* uit *doder*, *oolijk* uit *oodelijk*.
- § 42. Is de *oo* de laatste letter van een eenlettergrepig woord, dan wordt zij altijd met een dubbel letterteeken geschreven, bv. *stroom*, *vloot*, *zoo*. Alleen zijn uitgezonderd de tusschenwerpsels *o!* en *ho!*
- § 43. Het achtervoegsel *loos* en het woord *genoot* als tweede lid eener samenstelling worden ook bij het openen der lettergreep met een dubbel letterteeken geschreven, bv. *liefdelooze huisgenooten*.
- § 44. De volkomen *i*-klank van oorspronkelijk Nederlandsche woorden wordt zoowel in opene als in gesloten lettergrepen altijd door het samengestelde letterteeken *ie* voorgesteld, behalve in *bijzonder*, dat met *ij* geschreven, maar met *i* uitgesproken wordt.

De oorspr. lange *i* is in onze taal altijd in den tweeklank *ij* overgegaan, behalve in enkele woorden, vooral vóór of na *r*, zooals *driest*, *gier*, *gierig*, *griezelen*, *gerieven*, *wierook*, *Schiermonnikoog*, *iep*, *kiem*. De *ie* is overigens gewoonlijk uit een vroegeren tweeklank *eu* (spreek uit *eu*) ontstaan, waaruit ook dikwijls de *u* (later *ui*) voortkwam; vgl. de sterke werkwoorden der 5de klasse, en verder *vier* en *vuur*, *bestier* en *bestuur*, *dierbaar* en *duur*, *Dietsch* en *Duitsch*, *kieken* en *kuiken*, *lieden* en *luiden*, *rieken* en *ruiken*, *spriet* en *spruit*.

- § 45. Vreemde woorden, die Nederlandsche geworden zijn, richten zich door de spelling met *ie* naar de Nederlandsche woorden, bv. *lier* (Lt. *lyra*).

Eenige vreemde woorden hebben eene uit *e* ontstane *ie*, als *brief* (Lt. *brevi*), *Pieter* (Lt. *Petrus*), *pieterselie* (Lt. *petro-*

selinum), *riem* (Lt. *remus*), *spiegel* (Lt. *speculum*), *vieren* (Lt. *feriari*).

§ 46. Bastaardwoorden schrijft men met het enkelvoudige letterteeken *i*, doch men bezigt het samengestelde teeken *ie* in de uitgangen *ie*, *ief*, *iek*, *ier* en *iet*, zooals in *reliquie*, *archief*, *fabriek*, *officier*, *Jezuïet*. Alleen de namen der maanden *Januari*, *Februari*, *Juni*, en *Juli* maken eene uitzondering. De spelling met *ie* wordt behouden, als die uitgangen door andere uitgangen gevolgd worden en den hoofdtoon hebben, zoo als in *reliquieën*, *archieven*, *fabrieken*, *officieren*, *Jezuïeten*. Als zij den hoofdtoon *niet* hebben, schrijft men in dat geval echter *i*, bv. *oliën*, *archivaris*, *fabrikant*, *Jezuïtisme*.

§ 47. Zeer dikwijls zijn de klinkers geheel toonloos geworden, zoodat men ze niet meer van elkaar kan onderscheiden en zij dus *onduidelijk* mogen genoemd worden. Toch blijft men ze ook dan nog schrijven met de gewone teekens voor de klinkers en wel meestal met eene *o*, zooals in *gave*, *koo-
pen*, *Zaterdag*, *ze*, *me*, enz. Dikwijls ook gebruikt men de *i* en wel altijd vóór *g*, *k*, *ng* en *nk*, bv. in *bezigen*, *pre-
diken*, *koning*, *koninkrijk*. In enkele plaatsnamen als *Dokkum*, *Gorkum* stelt de *u* den onduidelijken klinker voor.

Het aantal onduidelijke klinkers neemt nog steeds toe. Tegenwoordig spreekt men gewoonlijk de *o* onduidelijk uit in *avond* en in het enkelvoud der meest gebruikelijke op *or* uitgaande woorden, als *doctor* (vgl. § 81) en *professor*. De *ee* is onduidelijk bij het lidwoord *een*. De *ij* wordt altijd onduidelijk uitgesproken in de uitgangen *lijk* en *lijks*, en vaak in de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *zijn*, en in het woord *dikwijls*.

IV. Tweeklanken.

§ 48. Het Nederlandsch heeft zes gewone tweeklanken: **ai** (alleen als tusschenwerpsel), **ei**, **ij**, **ui**, **au** en **ou**, en zes lange tweeklanken: **aaï**, **ooï**, **oeï**, **aaü** (alleen in *miaauw*), **oeü** en **ieü**.

§ 49. De **ei** bestaat uit eene onvolkomen *e* en eene daarmee nauw

verbonden korte, doch volkomen *i*. De *ij* heeft sedert de 17de eeuw in de beschaafde spreektaal denzelfden klank als de *ei*.

- § 50. Men schrijft *ei*, als die klank is voortgekomen uit eene vroegere *ai* en daarom met *ee* in open lettergrepen van verwante woorden afwisselt, zooals in *verbreiden* (naast *verbreeden*), *heilig* en *Heiland* (naast *heelen*), *klein* (naast *kleen*, *kleene*), *bereiden* (naast *reeder*, *gereedelijk*), *scheiden* (naast *scheede*), *weinig* (naast *weenen*).

Daar de *ee* beantwoordt aan eene *oa* of *o* in het Engelsch, beantwoordt daaraan ook de *ei*, bv. in *beide* (Eng. *both*), *eigen* (Eng. *own*), *eik* (Eng. *oak*), *geit* (Eng. *goat*), *heimelijk* (Eng. *home*).

- § 51. Vóór *n* is de *ei* soms voortgekomen uit de onvolkomen *en* en wisselt zij daarmee af, zooals in *einde* (naast *end*), *heinde* (naast *be-hend-ig*, bij de hand), *peinzen* (Fr. *penser*).

Eene eertijds in de volgende lettergreep voorkomende *i* of *j* was de oorzaak van die klankverandering, die wij ook waarnemen in *deinzen* (oudtijds *denzen*), *geinster* (vonk, uit *genster*), *veinzen* (oudtijds *venzen*).

- § 52. Door klinkerwording van de *g* is de *ei* soms voortgekomen uit *ag* of *eg*, bv. in *leide*, *geleid* (voor *legde*, *gelegd*), *zeide*, *gezeid* (voor *zegde*, *gezegd*), *heining* (voor *hagening*), *meid* (voor *meged*, naast *maagd*), *peil* (voor *pegel*).

Andere voorbeelden zijn: *breidel* (uit *bregdel*), *brein* (uit *bregen*), *dweil* (uit *dwegel*), *feil* (uit *feigel van vegen*), *kei*, *keilen* (uit *kege*, vanwaar *kegel*, *kegelen*), *sein* (uit *segen*, Lt. *signum*), *zeil* (Hd. *segel*), *zeis* (uit *segese*) en de uitgang *ei* uit *ege* in *klappei*, *labbei* voor *klappege*, *labbege*.

- § 53. De *ei* beantwoordt in woorden, die uit het Latijn zijn overgenomen, aan *ai* of *ae*, bv. *Mei* (Lt. *Majus*), *keizer* (Lt. *Caesar*). In woorden, die aan het Fransch ontleend zijn, beantwoordt de *ei* aan *é*, bv. *pastei* (Fr. *pâté* voor *pasté*) en de uitgang *teit* (Fr. *té*) als *majesteit* (Fr. *majesté*). Verder beantwoordt de *ei* aan *ai* of *ée* in het Fransch, bv. *feit* (Fr. *fait*), *paleis* (Fr. *palais*), *livrei* (Fr. *livrée*).

karwei (Fr. *corvée*, onderscheiden van *karwij*-zaad, Fr. *carvi*).

Andere voorbeelden van *ei* uit *ai* zijn: (*aard*)*bei* (Fr. *baie*), *fontein* (Fr. *fontaine*), *grein* (Fr. *grain*), *kapitein* (Fr. *capitaine*), *kastelein* (Fr. *châtelain*), *lakei* (Fr. *laquais*), *lamprei* (vroeger Fr. *lampraie*, nu *lamproie*), *marsepein* (Fr. *massepain*, Ital. *marzapane*), (*hof*)*meier* (Fr. *maire*), *plein* (Fr. *plaine*), *pleit* (Fr. *plaid*), *pleizier* (Fr. *plaisir*), *porselein* (Fr. *porcelaine*), *refrein* (Fr. *refrain*), *Romein* (Fr. *Romain*), *sacristein* (Fr. *sacristain*), *seizoen* (Fr. *season*), *souverein* (Fr. *souverain*), *trein* (Fr. *train*). Voorbeelden van *ei* uit *ée* zijn: *cichorei* (Fr. *chicorée*), *galei* (Oudfr. *galée*), *gelei* (Fr. *gelée*), *hakkenei* (Fr. *haquenée*), *prei* (Fr. *porrée* of *poirée*), *vallei* (Fr. *vallée*).

§ 54. De *ij* wordt geschreven in alle vormen der sterke werkwoorden (behalve *scheiden*) en in bijna alle daarmee verwante woorden, waarin die klank gehoord wordt, zooals in *blijk* (naast *blijken*), *schijn* (naast *schijnen*), *bijt* (in 't *ijs*, naast *bijten*, dat vroeger splijten beteekende).

Uitgezonderd zijn alleen die woorden, welke samenhangen met den onvolm. verl. tijd enkelvoud van de werkwoorden der 4de klasse, waarin *ee* of *ei* uit *ai* is voortgekomen, zooals *steiger* (naast *steeg* van *stijgen*), *beitel* (naast *beet* van *bijten*), *neigen* (naast *neeg* van *nijgen*), *leiden* (naast *leed* van *lijden*, gaan, dat *wij* nog in *overlijden* bezitten).

§ 55. Men schrijft *ij* als die klank is voortgekomen uit eene lange *i*, zooals zij nog in de Noordelijke gewesten van ons land, met name in het Friesch, wordt uitgesproken. Ook in verwante Engelsche woorden wordt zij met eene *i* geschreven, bv. *rijp* (Eng. *ripe*), *wijf* (Eng. *wife*), *wijs* (Eng. *wise*).

Andere voorbeelden zijn: *blijde* (Eng. *blithe*) *dij* (Eng. *thigh*), *dijk* (Eng. *dike*), *gijzelaar* (Eng. *gisle*), *afgrijselijk* (Eng. *grisly*), *ijdel* (Eng. *idle*), *ijzel*, *ijs* (Eng. *ice*, en daarnaar verkeerdelijk ook *ijzen*, *ijselijk*), *lijf* (Eng. *life*), *gelijk* (Eng. *like*), *mijn* (Eng. *mine*), *rijk* (Eng. *rich*), *schijf* (Eng. *shive*), *sijsje* (Eng. *siskin*), *slijm* (Eng. *slime*), *wijd* (Eng. *wide*), *wijl* (= tijd, Eng. *while*), *twijnen* (Eng. *to twine*), *zijde* (= kant, Eng. *side*), *zwijn* (Eng. *swine*); *ijver* (Friesch

iver), *krijg* (Friesch *kriig*), *nijdig* (Friesch *nidig*), *slijk* (Friesch *sliik*), *tijd* (Friesch *tiid*), *twijfel* (Friesch *twifel*), *vlijtig* (Friesch *flitig*), *zijl* (sluis, Friesch *ziil*). Over de woorden, die den oorspronkelijken *i*-klank bewaarden en daarom met *ie* geschreven worden. zie § 44.

§ 56. De *ij* beantwoordt in woorden, die uit het Latijn zijn overgenomen, aan eene *i* of als *i* uitgesproken *ø*, bv. *stijl* (Lt. *stilus*), *wijn* (Lt. *vinum*), *krijt* (Lt. *creta*). In woorden, die aan het Fransch ontleend zijn, beantwoordt de *ij* aan *i*, bv. *fijn* (Fr. *fin*), *kwijt* (Fr. *quitte*), *satijn* (Fr. *satin*). Ook schrijft men met *ij* den bastaarduitgang *ij*, die uit het Fransche *ie* of het Latijnsche *ia* is ontstaan, bv. in *galerij* (Fr. *galerie*), en in de echt Nederlandsche woorden: *bakkerij*, *koomenij*, *razernij* enz.

Andere voorbeelden van *ij* uit Latijnsche *i* zijn: *bijbel* (Lt. *biblia*, eig. meerv.), *gordijn* (Mlt. *cortina*), *ijken* (Lt. *icere*), *Latijn* (Lt. *Latinus*), *lijn* (Lt. *linea*), *mijl* (Lt. *milia*), *mijter* (Lt. *mitra*), *olijf* (Lt. *oliva*), *paradijs* (Lt. *paradisus*), *pijl* (Lt. *pilum*), *pijnboom* (Lt. *pinus*), *schrijn* (Lt. *scrinium*), *thijm* (Lt. *thymus*), *tijger* (Lt. *tigris*), *vijg* en *figt* (zweer, Lt. *ficus*), *vijver* (Lt. *vivarium*), *wijk* (Lt. *vicus*). Ook *Cherubijn* en *Serafijn*, uit *Cherubinus* en *Seraphinus*, ofschoon *inus* eig. verbastering is van den Hebreuwschen meervoudsuitgang *im*. Voorbeelden van *ij* uit Latijnsche *ø* zijn: *cijns* (Lt. *census*), *houtmijt* (Lt. *meta*), *pijn* (Lt. *paena*), *spijs* (Lt. *expensa*, Ital. *spesa*), *wijle* (sluier, Lt. *velum*). Voorbeelden van *ij* uit Fransche *i* zijn: *andijvie* (Fr. *endive*), *anijs* (Fr. *anis*), *azyn* (Oudfr. *aisil*), *begijn* (Fr. *béguine*), *bombazijn* (Fr. *bombasin*), *cijfer* (Fr. *chiffre*), *dolfijn* (Oudfr. *daulphin*), *jasmijn* (Fr. *jasmin*), *magazijn* (Fr. *magasin*), *matrijs* (Lt. *matrice*), *mijn* (Fr. *mine*), *partij* (Fr. *parti*), *patrijs* (Fr. *perdrix*), *prijs* (Fr. *prix*), *prijs* (verklaren) (Fr. *prise*), *profijt* (Fr. *profit*), *ravelijn* (Fr. *ravelin*), *rijst* (Fr. *riz*), *rozijn* (Fr. *raisin*), *segrijn* (Fr. *chagrin*), *selderij* (Fr. *céleri*), *sijfelen* (Fr. *siffler*) *termijn* (Fr. *termin*), *terpentijn* (Fr. *térébenthine*), *trijp* (Fr. *tripe*), enz.

§ 57. De *ui* bestaat uit den klank, dien men hoort in 't Fransche *heure*, nauw verbonden met de korte, doch volkomen *i*, en stemt dus overeen met den klank *eui* in 't Fransche *deuil*.

De ouderwetsche schrijfwijze *uy* komt nog maar alleen in eigennamen voor, als *De Ruyter*, *Huydecoper*, enz.

De *ui* is gewoonlijk voortgekomen uit de volkomen *u* (vgl. § 24), die zelf weer uit eene oorspr. *u* (spreek uit: *oe*) of *eu* (spreek uit: *ew*) ontstaan was. Soms echter ontstond de *ui* uit *oi*, als in *huik*, *lui*, *sluier*, enz., en soms uit *ei*, als in *buitelen* (voor *beitelen*, naast het verouderde *beeten*, *afstijgen*), *fornuis* (voor *forneis*, Fr. *fornaise*), *ruin* (voor *rein*, oudtijds *wrene*), *wambuis* (voor *wambeis*), *wuiven* (voor *weiven*, naast *weifelen*), enz.

§ 58. De *ou* en de *au* bestaan uit de nauwe verbinding van de onvolkomen of als *a* geschreven *o* met de korte, doch volkomen *u* (spreek uit: *oe*). Op 't eind van een woord worden zij steeds gevolgd door eene *w*, die er ook altijd achter staat, wanneer de volgende lettergreep met eenen klinker zou aanvangen; vgl. *dauw*; *trouw*, *kauwen*, *trouwen*, naast *klauteren*, *louter* en *kou* voor *koude*, *zou* en *wou* voor *zoude* en *woude*, enz.

De *ou* is bijna altijd ontstaan òf uit eene *u* vóór eene *w*, zooals in *brouwen*; *rouw*, *trouw*, *wouw* (kiekendief), òf uit *ol* (of *al*) vóór *d* of *t*, zooals in *goud* (Hd. *gold*), *houden* (Hd. *halten*), *hout* (Hd. *holz*), *koud* (Hd. *kalt*), *kouten* (voor *kalten*, naast (raas)kallen), *mout* (Hd. *malz*), *oud* (Hd. *alt*), *outaar* naast *autaar* en *altaar* (Lt. *altare*), *spouwen* (voor *spouden*, Hd. *spalten*), *stout* (Hd. *stolz*), *vouwen* (voor *vouden*, Hd. *fallen*), *woud* (Hd. *wald*), *woude* (Hd. *wollte*), *zoude* (Hd. *sollte*), *zout* (Hd. *salz*), enz.

§ 59. De *aa*, *oo* en *oe* zijn gevormd door nauwe verbinding van de volkomen klinkers *aa*, *oo* en *oe* met eene korte, doch volkomen *i*. De *aa*, *ee* en *ie* zijn gevormd door nauwe verbinding van de volkomen klinkers *aa*, *ee* en *ie* met de korte, doch volkomen *u* (spreek uit *oe*), waarom men in 't schrijven steeds eene *w* laat volgen.

De *w* moge hier overtollig schijnen, doch is eigenlijk zoo goed als overal de oorspronkelijke klank, die eerst later de *u* uit zich ontwikkeld heeft.

V. Medeklinkers.

- § 60. Het Nederlandsch heeft 20 medeklinkers, die men naar de spraakwerktuigen, waarmee zij gevormd worden, verdeelt in *keelletters* (*gutturales*), *verhemelteletters* (*palatales*), *tongletters* (*linguales*) en *lipletters* (*labiales*).

Tot het vormen van *keelletters* bedient men zich van den rug der tong en het zacht verhemelte; tot het vormen van *verhemelteletters* gebruikt men het tongblad en het hard verhemelte; tot het vormen van *tongletters* bezigt men de punt der tong en de boventanden of het tandvleesch; tot het vormen van *lipletters* dienen de onderlip en de boventanden of de beide lippen.

De wijze, waarop de medeklinkers (met uitzondering van de *h*, die eenvoudig eene sterke uitademing is) gevormd worden, is vierderlei: 1°. de lucht schuurt door de vernauwde opening tusschen twee spraakwerktuigen heen, 2°. de door twee samengedrukte spraakwerktuigen tegengehouden lucht stroomt bij het heropenen van den spraakweg eensklaps met eenen plof naar buiten, 3°. de lucht wordt in beweging gebracht door het trillen van één spraakwerktuig, 4°. de lucht stroomt gedeeltelijk door de neusholte. Daarop berust de verdeeling in 1°. *schuringsgeluiden* (of *spirantes*), namelijk *ch*, *g*, *sj*, *j*, *s*, *z*, *f*, *v*, en *w* tusschen twee klinkers, 2°. *ontploffingsgeluiden* (of *explosivae*), namelijk *k*, *t*, *d*, *p*, *b* en *w* aan 't begin der woorden, 3°. *ratelingsgeluiden*, namelijk *r* en *l*, en 4°. *neusgeluiden* (*nasales*) namelijk *m*, *n* en *ng*.

- § 61. De *keelletters* zijn: **ch**, **g**, **k** en **ng**. Vroeger behoorde er ook de **h** toe, die nu eene geheel afzonderlijke plaats inneemt. De *verhemelteletters* zijn: **sj** en **j**.
De *tongletters* zijn: **t**, **d**, **s**, **z**, **l**. **n**, **r**.
De *lipletters* zijn: **p**, **b**, **f**, **v**, **w**, **m**.
- § 62. Naar hunne spraakkunstige waarde verdeelt men de medeklinkers in 1°. *heldere of vloeiende* (*sonantes* of *liquidac*), namelijk **l**, **m**, **n**, **r**, **ng**, en 2°. *vaste* (of *stomme, mutae*), namelijk de overige vijftien, van welke de **s** en de **z** ook wel *sisklanken* (*sibilantes*) heeten.

Vroeger waren **j** en **w** nauw verwant met de klinkers **i** en **oe** en heetten daarom *halfklinkers* (*semivocales*); in ons tegenwoordig Nederlandsch echter zijn zij *vaste* of *mutae* geworden.

§ 63. De *vaste* medeklinkers worden weder verdeeld in *scherpe* en *zachte*, die vijf paren vormen, namelijk **ch** en **g**; **t** en **d**; **s** en **z**; **p** en **b**; **f** en **v**.

De zachte worden, evenals de klinkers, uitgebracht *met*, de scherpe *zonder* het door trilling der stembanden veroorzaakte stemgeluid. De scherpe ontplofingsklanken *k*, *t*, *p* noemt men *tenues*, de zachte *d* en *b* *mediae*. De zachte *k* is de *k* vóór *b* of *d* in *zakboek*, *zakdoek*. De *h* heeft geene verwante; de *j* en *w* worden hard of zacht uitgesproken naar gelang van den invloed, door een naastbijzijnden klank er op geoefend; de scherpe *sj* heeft geene verwante zachte in echt Nederlandsche woorden, maar wel in bastaardwoorden, zooals *logement*, *genie*, waar zij dan echter als *g* geschreven wordt.

T A B E L.

	Vloeiende.	Vaste	
		Scherpe.	Zachte.
Keelletters.	ng.	k, ch.	g.
Verhemelteletters. .	—	sj, j.	j.
Tongletters.	l, n, r.	t, s.	d, z.
Lipletters.	m.	p, f, w.	b, v, w.

§ 64. Na eenen onvolkomen klinker is de verdubbeling van den medeklinker noodzakelijk, wanneer daarop in een niet samengesteld woord of in hetzelfde lid eener samenstelling een klinker of tweeklank volgt. Dus schrijft men *bessen*, *betten*, *bedden*, *beffen*, *klappei*, *labbei*, *pakkage*, *ligging*, *bestemming*, *vonnis*, *berrie*, *ellende*; daarentegen als samenstellingen *bedilal*, *baloorig katuil*, en wanneer de uitgangen *aard* en *achtig* volgen: *lafaard*, *schrikachtig*. De eenige uitzondering op dezen regel maakt de **ch**, die niet verdubbeld wordt, ofschoon alle enkelvoudige klinkers, die er aan voorafgaan, onvolkomen zijn, behalve in de eigenna-

men *Rachel* en *Michiel*. Dus schrijft men: *lachen*, *echo*, *lichaam*, *bochel*, *kuchen*.

Oorspronkelijk zijn de dubbele medeklinkers, behalve de *r*, bijna uitsluitend voortgekomen uit gelijkmaking van een enkelen medeklinker met eene daarop volgende *j*; vgl. *liggen* uit *leggen*, *temmen* uit *tamjen*, *vellen* uit *valjen*, enz. Toen de bovengenoemde spelregel begon gevolgd te worden, om het begrip onvolkomen klinker altijd aan dat van gesloten lettergreep te kunnen verbinden, hield men tevens op, de verdubbeling te schrijven, waar deze regel niet van toepassing was, zooals bv. op het eind van een woord; waar het Hoogduitsch de verdubbeling onder zekere voorwaarden na onvolkomen klinkers als regel aannam; vandaar *man*, Hd. *mann*, *glad*, Hd. *glatt*, *bal*, Hd. *ball*, *krom*, Hd. *krumm*, *schip*, Hd. *schiff*. Ook de *ch* van *lachen* is uit *chj* ontstaan. *Lichaam* daarentegen is voortgekomen uit *lijk-haam*. *Kuchen* schijnt aan het Hoogd. ontleend, terwijl *echo* aan 't Grieksch ontleend is; maar in de andere woorden, die echt Nederlandsch zijn, is de *ch* vóór *l* verscherpt uit *g*.

§ 65. Na tweeklanken en volkomen of onduidelijke klinkers is de verdubbeling der medeklinkers overbodig. Daarom schrijft men *IJsel*, *Pruisen*, *pausen*, *geeselen*, *bezigen*, *haviken*, *engelen*, *Dokkumer*. Men schrijft daarentegen *notarissen*, *vonnissen* enz., omdat de *i* van de uitgangen *is* en *nis* niet onduidelijk is. Slechts schijnbare uitzondering maakt *ver-glaassel*, waarvan de eerste *s* tot den stam, de tweede *s* tot den uitgang behoort. Ook is het slechts schijnbaar tegen den regel, dat in het imperfectum der zwakke vervoeging twee *d*'s of *t*'s op eenen volkomen klinker volgen, wanneer de stam van het werkwoord op *d* of *t* uitgaat, bv. in *hij besteedde*, *noodde*, *versmaadde*, *haatte*. Natuurlijk heeft de verbogen vorm van het deelwoord slechts ééne *d* of *t*, bv. *goed bestede tijd*, *genoode gasten*, *versmade diensten*, *gehate vijanden*.

§ 66. Op het eind van een woord in of buiten samenstelling klinken alle vaste medeklinkers scherp. Men schrijft echter in strijd met de uitspraak de zachte letter in: *nog*, ter

onderscheiding van het ontkennde *noch*, in *iemand* en *niemand* en in de buigbare woorden, waarvan verbogen vormen afleidsels of samenstellingen de klanken *b*, *d* of *g* doen hooren, bv. *schub* wegens *schubben*, *pad* wegens *paden*, *aard* wegens *aardig*, *dag* wegens *dagen*, en alle woorden op *aard* en *erd*, bv. *grijsaard*, *lieverd*.

Zelfstandige naamwoorden, die door buigingsvorm, afleidsels of samenstellingen den oorspronkelijken zachten medeklinker niet meer verraden, schrijft men met scherpen medeklinker, zooals *snit*, meerv. *snitten* (naast *sne*), *rit*, meerv. *ritten* (naast *rijden*), *gezant*, meerv. *gezanten* (naast *zenden*), *verwant*, meerv. *verwanten* (naast *wenden*), *vaart*, meerv. *vaarten* (naast *koopvaardij*), *klant*, meerv. *klanten* (naast *klandizie*), *neet*, meerv. *neeten* (klinknagels, vroeger *need*), *lint*, meerv. *linten* (vroeger *lind*), *bint*, meerv. *binten* (naast *binden*), *bent* (naast *bende*), *schroot* (naast *schroodijzer*), *buskruit*, *rattenkruit* (naast *wormkruid*, *kruidenier*), *boert* (vroeger *boerde*), *riet*, *rieten* (vroeger *ried*). Zoo ook het bijvoeg. naamwoord *zat* (naast *verzadigen*) en de partikels: *met* (naast *mede*, en daarom ook *metgezel*), *omtrent* (vroeger *omtrend*), *voort* (naast *bevoor-deren*), *want* (vroeger *wand*).

§ 67. In vele woorden is de *d* vóór den uitgang *nis* overgegaan in *t*, en die *t* bleef dan in spreken en schrijven onveranderd, ook al werd er later weer eene *e* tusschen die *t* en *nis* ingevoegd. Vandaar *beeltenis*, *verbintenis*, *ontsteltenis*, *ontstentenis*. Ook vóór de *s* wordt iedere *d* in naamwoorden en werkwoorden niet alleen als *t* uitgesproken, maar ook geschreven, behalve in de woorden *loods*, *gids* en *smidse*, in de woorden op *sel*, als *raadsel*, en in den tweeden naamval enkelvoud van woorden, die op *d* uitgaan, als *des gemoeds*, *des lands*, *veel goeds*.

Men schrijft dus *knots* en *ritselen*, ofschoon die woorden met een oud *knodde* en *rede* (koorts) samenhangen. Ook schrijft men *mits*, ofschoon afgeleid van *mid* (nog in *middag*) naast *midden*.

§ 68. Vóór klinkers of tweeklanken en vóór de *w* is in oorspronkelijk Nederlandsche woorden de *z* regelmatig. De *s* komt daar slechts zelden voor en wel altijd in de koppeling *ds*

en *ts*, bv. *smidse*, *knotsen*, *bitse*, en verder in *samen* (naast *te zamen*), *sinds*, *sedert*, *soms*, *brasem*, *wasem*, *deesem*, *geeselen*, *bruisen*, *knarsen*, *morsen*, *schorsen* en een paar andere, en in *zestig* en *zeventig*, die [men echter met *z* schrijft. Bij verdubbeling schrijft men altijd *ss*, nooit *zz*.

De voornaamste vreemde woorden, die *s* in plaats van *z* hebben, zijn: *pausen*, *sausen*, *kousen*, *smousen*, *struisen*, *kruisen*, *spiesen*, *kaarsen*, *paarse*, *marsen*, *kersen*, *persen*, *koersen*, *floersen*, *polsen*, *valslen*, *balansen*, *dansen*, *flansen*, *glansen* (als meerv. van *glans*; daarentegen het werkwoord *glanzen* en *glanzig*), *kansen*, *kransen*, *lansen*, *pomaransen*, *schansen*, *schransen*, *transen*, *verkwanselen*, *ranselen*, *verflensen*, *prinsen*, *fronsen*, *sponsen*, *pronselen* (kwanselen), *boomschorsen*. Meestal is hier de *s* uit den klank *ts* voortgekomen; zie § 94.

§ 69. In oorspronkelijk Nederlandsche woorden is de *v* als beginletter eener lettergreep regelmatig en vindt men als zoodanig slechts zelden de *f*, zooals in *fonkelen* (naast *vonk*, doch alleen in figuurlijke beteekenis), *fladderen* (naast *vleermuis*), *fluks* (naast *vlug*), *fraai* (naast *vroolijk*) en een paar andere en in *veertig* en *vijftig*, die men echter met *v* schrijft. Bij verdubbeling schrijft men altijd *ff*, nooit *vv*.

In ouden tijd nam *bb* de plaats van de dubbele *v* in, als assimilatie van *vj*; vandaar *bibberen* (naast *beven*), *stribbelen* (naast *streven*), *dribbelen* (naast *drijven*), *kibbelen* (naast *kijven*), *hebben* (naast *hevet*, *heeft*), *webbe* (naast *weven*), *ebbe* (naast *even*), *snebbe* (naast *snavel*), *krabbe* (naast *krevet*, *kreeft*), *drabbe* (naast *drave*, *draf*), *zicabber* (naast *zweven*).

§ 70. Op het eind van eene lettergreep en vóór den medeklinker van eenen buigings- of afleidingsuitgang gaan de *z* en de *v* in spreken en schrijven steeds in de *s* en de *f* over, die dan *onechte s* of *f* genoemd worden. Vandaar *baas* naast *bazen*, *muis* naast *muizen*, *ik blaas*, *hij blaast*, *blaasbalg*, *blaasinstrument* naast *blazen*, en *braaf* naast *brave*, *duif* naast *duiven*, *ik weef*, *hij weeft*, *geweeefd*, *weefsel* naast *weven*. De scherpe *s* blijft vóór den uitgang *lijk* ook dan wanneer er tusschen de *s* en dien uitgang eene *e* wordt

gevoegd, bv. *vreeslijk*. De scherpe *f* blijft in dat geval niet alleen vóór *lijk*, maar ook vóór den uitgang *nis*, bv. *sterfelijk*, *lafenis*.

Slechts schijnbaar maken *veinzaard* en *grijnzaard* (tegenover *grijsaard* en *lafaard*) eene uitzondering, omdat zij eigenlijk staan voor *veinzer* en *grijnzer*.

- § 71. De *z* is soms in *r* overgegaan: vandaar *verloor*, *verloren* naast *verliezen*, *vvoor*, *gevroren* naast *vriezen*, *verkoren* naast *verkozen*, *waren* naast *wezen*.
- § 72. Na de *s* wordt de *ch* niet uitgesproken 1°. op het eind van eene lettergreep, bv. in *vleesch*, 2°. vóór eenen buigings- of afleidingsuitgang, bv. in *menschen*, *eischen*, *geëischt*, *inlassching*, *visscherij*. Daarom wordt na onvolkomen klinkers de *s* verdubbeld in dezelfde gevallen, waarin zij zou verdubbeld worden, indien de *ch* in 't geheel niet geschreven werd, dus: *visch*, *visschen*, *flesch*, *flesschen*.
- § 73. De *ch* wordt na *s* geschreven, maar niet uitgesproken als sluitletter van alle adjectieven, die op eenen sisklank uitgaan, bv. *gansch*, *kindsch*, *valsch*, *slinksch*. Uitzonderd zijn *paars*, *dras*, *kras*, *dwars*, en *wars*, *bits*, *spits* en *flets*, *los*, *bros*, *ros* en *gewis*, en natuurlijk de adjectieven met onrechte *s*, als *dwaas*, *grijs*, enz.

Daar de *sch* een uitgang is, die dient om adjectieven te vormen, gaan de grondwoorden er natuurlijk niet op uit. Zijn de grondwoorden nu bijwoorden, dan eindigen deze alleen op *s*. Zoo zijn alle adjectieven op *lijksch* (als *dagelijksch*), *lingsch* (als *ruggelingsch*) en *waartsch* (als *voorwaartsch*) afgeleid van bijwoorden op *lijks*, *lings* en *waarts*. Zoo zijn de adjectieven *drommelsch*, *fiks*, *fluksch*, *gindsch*, *linksch*, *slinksch*, *rechtsch*, *onverhoedsch*, *overhoeksch*, *overhandsch*, *ouderwoetsch*, *rechtstreeksch*, *schaarsch*, *schotsch*, *schuinsch*, *trotsch*, *vergeefs*, afgeleid van bijwoorden op *s*. Zoo rekent men ook, doch te onrechte, dat de adj. *gluipsch*, *krolsch*, *rasch*, *snaaksch* en *slaafs* zijn afgeleid van de bijwoorden *gluips*, *krols*, *ras*, *snaaks* en *slaafs*. Die woorden zijn eigenlijk als bijwoorden gebruikte adjectieven en moesten dus *sch* hebben, evenals *barsch*, *frisch*, *malsch*, *valsch*, enz., die als adjectief en tevens als bijwoord met *sch* geschreven worden.

- § 74. De **ch** wordt na *s* geschreven, maar niet uitgesproken als sluitletter van de volgende substantieven: *asch* (verbrande turf, maar *as* van eenen wagen en als muzieknoot), *bosch* (woud, maar *bos*, bundel), *disch*, *esch* (boom, maar *es*, e-mol in de muziek), *flesch*, *lisch* (plant, maar *lis*, *lus*), *marsch* (tocht, maar *mars* van een schip en van den marskramer), *mensch*, *mosch* (vogel, maar *mos*, plant), *rusch* (riet, maar *Rus*), *stroowisch*, *tasch* (zak, maar *tas*, hoop), *visch*, *kikvorsch* en *vleesch*, doch in 't meervoud onregelmatig *vleezen*, en verder ook *naar den vleeze*, *vleezig*, *ontvleezen*, deelwoord *ontvleesd*.

De *ch* herkent men uit de verwante Hoogduitsche woorden *asche*, *busch*, *esche*, *flasche*, *mensch*, *rusch*, *strohwich*, *tasche*, *fisch*, *frosch*, *fleisch*. *Disch* is het Grieksche *diskos*, *marsch* het Fransche *marche*.

- § 75. De **ch** wordt eindelijk na *s* geschreven, maar niet uitgesproken in *Paschen*, *tusschen*, en in de werkwoorden: *bluschen*, *brieschen*, *dorschen*, *druischen*, *eischen*, *heerschen*, *hijschen*, *krijtschen*, *lasschen*, *lesschen*, *ruischen*, *vorschen*, *wasschen* (reinigen, maar *wassen*, groeien), *wenschen* en *wisschen*.

Paschen is het Chaldeeusche *Pascha*. De *ch* herkent men uit de verwante Hoogduitsche woorden *zwischen*, *dreschen*, *dreuschen*, *heischen* (Eng. *to ask*), *herrschen*, *kreischen*, *laschen* (Eng. *to leach*), *löschen*, *rauschen*, *forschen*, *waschen*, *wünschen*, *wischen*.

- § 76. Vóór den uitgang *lijk* wordt de *g* in sommige woorden als **ch** uitgesproken, doch niet als zoodanig geschreven, bv. in *heuglijk*, *behaaglijk*, *ontzaglijk*, enz., tegenover *degelijk*, *dagelijks*. Daarentegen *hachelijk*, *belachelijk*, met *ch*.
- § 77. Vóór de *t* wordt nooit eene **g** geschreven, maar altijd eene **ch**, behalve, in strijd met de uitspraak, in *Aagt* (voor *Agatha*), vóór den afleidingsuitgang *te*, indien de grondwoorden op *g* uitgaan, bv. *hoogte*, *menigte*, *gebergte*, *ge-neugte*, en eindelijk vóór den persoonsuitgang *t* van die werkwoorden, welke in den eersten en derden persoon

meervoud van den tegenwoordigen tijd eene *g* laten hooren, als *hij ligt, zij klaagt, gij moogt*.

De **ch** is vóór de *t* gewoonlijk uit **h** of **g** ontstaan, doch soms uit **k** of **f**. Uit **k** ontstond de **ch** in *dacht* (van *denken*), *docht* (van *dunken*), *zocht* (van *zoeken*), *wrocht* (van *iworken*), *wacht* (naast *waken*), *smachten* (naast *smaken*), *zwichten* (naast *bezwijken*), *hecht* (snoek, uit *heked*), *zucht* in *geelzucht* enz. (naast *ziekte*). Uit **f** ontstond de **ch** in *kocht* (voor *koft* uit *koop*), *verknocht* (voor *verknof* uit *verknoopen*), *gerucht* en *berucht* (voor *geroft*, *beroft* van *roepen*), *gehucht* (naast *hof*), *klucht* (voor *kluft* uit *klieren*), *gracht* (naast *graven*), *nicht* (naast *neef*), *hecht* van een mes (naast *heft*), *achter* en *echter* (naast *af*), *kracht* (Hd. *kraft*), *lucht* (Hd. *luft*), *schacht* (Hd. *schaft*), *zuchten* (Hd. *seufzen*), *oplichten* (Eng. *to lift*), *zacht* (Eng. *soft*) en het achtervoegsel *achtig* voor *haftig*.

§ 78. De **g** van **ng** gaat in de verwante scherpe, namelijk de **k**, over vóór den verkleiningsuitgang *je*, bv. *koninkje, spierinkje* naast *koning, spiering*. Evenzoo gaat die *g* over in *k* vóór den uitgang *lijk* (of *elijk*), bv. *koninklijk, oorspronkelijk* naast *koning, oorsprong*. Eindelijk wordt die *g* nog *k* in eenige op zich zelf staande woorden, als *jonkheer, jonkheid, jonkman, jonkvrouw, lankmoedig, sprinkhaan, koninkrijk* naast *jong, lang, springen, koning*.

§ 79. In woorden, uit vreemde talen overgenomen, komen nog de vreemde medeklinkers **o**, **q** en **x** voor, terwijl in zulke woorden de **ch**, **g**, **j** en **t**, benevens de verbindingen **gn**, **ll** en **ph** somtijds eene andere uitspraak hebben dan in echt Nederlandsche woorden. De **th** in vreemde woorden, als *thema, Thomas, apotheek*, wordt eenvoudig als *t* uitgesproken.

§ 80. De **o** wordt uitgesproken als de Fransche **o**, dus vóór *e, i, ij* en *y* als *s*, bv. *cent, cipier, cijfer, Cycloop*, en vóór andere letters als **k**. Men schrijft haar in bastaardwoorden, terwijl zij als *s* of *k* wordt geschreven in die vreemde woorden, welke geheel het karakter van Nederlandsche woorden hebben aangenomen. Vandaar *kanunnik* naast *cánon* (regel) en *canoniek, klasse* naast *classikaal, konserf*

naast *conservatief*, *klerk* naast *clericaal*, *sekuur* naast *securiteit*, *traktaatje* naast *tracteeren*, *penseel* naast *pinset*.

§ 81. Sommige vreemde woorden worden alleen als Nederlandsch beschouwd, wanneer zij hunne beteekenis gewijzigd hebben. Daarom onderscheidt men in de spelling *dokter* (geneesheer) van *doctor* (als titel), *komedie* (schouwburg) van *comédie* (blijspel), *kommies* (bij de belasting) van *commies* (aan een ministerie), *kritiek* (hachelijk) van *critiek* (beoordeeling), *lokaal* (vertrek) van *locaal* (plaatselijk), *spektakel* (rumoer) van *spectakel* (schouwspel), enz.

§ 82. De **q** wordt steeds door eene **u** gevolgd en daarmee in Fransche woorden als **k** uitgesproken, bv. in *quadrilleeren*, in Latijnsche als **kw**, bv. in *quadraat*. De **x** wordt steeds uitgesproken als **ks**; doch hebben de woorden een echt Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men **kw** voor **qu**, bv. in *kwartaal*, *kwartier* naast *quartet*, en zoo ook **ks** voor **x**, bv. in *fiks* naast *fixeeren*.

§ 83. In vreemde woorden duidt de **ch** dikwijls de **sj** aan, zooals bv. in *chocolade*; doch in vreemde woorden, die een echt Nederlandsch karakter hebben aangenomen, schrijft men daarvoor **sj**, zooals in *sjaal* (Eng. *shawl*) en *sjees* (Fr. *chaise*). In sommige vreemde woorden wordt dezelfde klank door **sch** voorgesteld, bv. in *schako*, *schacheren*. In andere woorden heeft de **g** ongeveer de uitspraak der klankverbinding **zj**, die wij in *zjeu* (vleeschnat) hooren, bv. in den uitgang *age*, in *vrijage*, enz. en verder in *horloge*, *genie*, *logement*, enz. Ook de **j** heeft dien klank in *dejeuneeren*, enz. De **t** heeft soms de uitspraak der **ts**, bv. in *natie*, maar hebben de woorden een echt Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men ook **ts**, bv. *rantsoen* (Fr. *ration*).

Daar in sommige talen de *sj* en *zj*, met *t* verbonden, tot *tsj* of *dztj* werden, beantwoorden bij ons in uit die talen overgenomen woorden de *ts* en *ds* soms aan die klanken, zooals in *koets* (Fr. *couche*), *toets* (Fr. *touche*), *loods* (Fr. *loge*).

§ 84. Soms wordt door **gn** de klankverbinding **nj** aangeduid, als in *lorgnet*, en door **ll** de verbinding **lj**, zooals in *qua-*

drilleeren; doch hebben de woorden een echt Nederlandsch karakter aangenomen, dan schrijft men **nj** en **lj**, zooals in *karonje* (Fr. *carogne*), *kanalje*, *biljart*, *biljet*, *postiljon*, *vermiljoen*, enz.

- § 85. De **ph** stelt den klank **f** voor in Grieksche woorden, die in 't Latijn met *ph* werden geschreven en bij ons dat samengesteld letterteeken behielden, behalve op 't eind van een woord, zooals in *photograaf*, *apocrief*, *philosoof*, en daarom ook *photografen*, *apocriefe*, *philosofen*, maar *photographie*, *philosopheeren*. Men lette vooral op *telegraaf* naast *telegraphie*, *telegraphisch*, *telegraphieeren* en daarnaast *telegrafist*.

VI. Grammaticische Figuren.

- § 86. *Grammaticische figuren* noemt men de vormveranderingen, die eenige woorden buiten vervoeging of verbuiging hebben ondergaan door aanwinst of verlies van eenen letterklank of door samensmelting of omzetting van letters.
- § 87. De toevoeging vóór aan een woord heet *voorvoeging* (*próthesis*), bv. van *l* in *lommer*, d. i. *l'ombre*, en van *n* in *nevens*, *nijver* en *naarstig* (voor *nernstig*), in verband tot *even*, *ijver*, *ernst*. De *n* is hier het overblijfsel van het oude voorzetsel *en*, dat *in* (of *met*) beteekende.

Soms is de *h*, die in dialect zoo dikwijls voorgevoegd wordt, ook in de schrijftaal vóór sommige woorden gekomen, als bij *herinneren*, *hekel* (in: eenen hekel hebben, vgl. *akelig*) en *van haver tot gort*, vroeger: *van haver tot haver*, nog vroeger *van avere te avere*, d. i. van zoon op zoon. Door voeging van het Arabische lidwoord *al* (of *el*) ontstonden woorden, als *alchimie*, *alcohol*, *algebra*, *alkoof*, *alkoran*, *elixir*.

- § 88. De weglating vóór aan een woord heet *afwerping* (*aphacresis*), bv. bij *er* voor *der* (of *daar*), 'k voor *ik*, 't voor *het*. Vandaar ook *arrestede* naast *narrestede*, *azuur* naast *lazuur* en *abberdaan* naast *labberdaan*, d. i. zoutevisch uit den Labourd in Zuid-Frankrijk.

De *n* viel weg bij *aak* (voor *naak*, Hd. *nache*), *adder* (voor *nadder*, Hd. *natter*), *okkernoot* (voor *nokkernoot*, Mlt. *nucarius*), *aveelzaad* (raapzaad, voor *naveelzaad*; vgl. Lt. *napus*). De *a* viel weg bij *muts* voor *amutse*, *sperge* voor *asperge*, *pul* voor *apul* (Lt. *ampulla*, vat). De *h*, die oudtijds, toen zij nog als keelletter werd uitgesproken, aan 't begin van vele woorden vóór *l*, *n*, *r* en *w* voorkwam, is reeds vroeg overal weggevallen. Zoo was *laden* vroeger *hladen*, *nap* was *hnap*, *ring* was *hring*, *wpt* was *hwat*, enz.

- § 89. De toevoeging aan 't eind van een woord heet *achtervoeging* (*paragoge*), bv. van *d* bij *iemand*, *niemand* naast *man*, bij *arend* naast *Arnhem* (vgl. *adelaar*) en van *t* bij *burcht* naast *schouwburg* (vgl. *burger*, *burgwal*), bij *placht* voor *plag* van *plegen*, bij *stipt* voor *stip*, bij *borst* (knaap, Hd. *bursche*) voor *bors*, afkorting van *borsegezel*, d. i. *beursgezel*, enz. Eene *n* is achtergevoegd bij *schoen* (Hd. *schuh*, vgl. *schoeien*) en *toen* (vroeger *doe*).

Achter *mijnen*, *zijnen*, *onzen*, *uwen*, *haren* en *hunnen* is ook eene *t* gevoegd in: *te mijnent*, *te uwent*, enz., d. i. *te mijnen huize*, *te uwen huize*; en in *mijnentwege(n)*, *onzenthalve(n)*, enz. datief pluralis, waarin *half* nog de oude betekenis van *zijde* heeft (vgl. *behalve* met *bezijden*).

- § 90. Het weglaten aan 't eind van een woord heet *afkapping* (*apócope*), bv. van de *t* in *vergif* naast *vergift*, in *is* voor *ist*, en in den tweeden persoon van ieder werkwoord als het voornaamwoord *je* er achter staat, bv. *heb je*, *ga je*, *kom je*. De toonlooze *e* viel weg bij *als* voor *alse*, 't zelfde als *alzo*, en tallooze malen bij verbuigings- en vervoegingsuitgangen. Men zegt namelijk *krib* voor *kribbe*, *asch* voor *assche*, *bed* voor *bedde*, *hart* voor *harte*, *heer* voor *heere*, *ik neem* voor *neme*, *ik meen* voor *meene*, *ik dacht* voor *dachte*, enz., enz.

Alle zelfst. naamwoorden der zwakke verbuiging gingen oudtijds in den eersten naamval enkelvoud op *e* uit; evenzoo iedere eerste persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd aantoonende wijs, en iedere tweede persoon enkelvoud van de gebiedende wijs der zwakke werkwoorden.

§ 91. Maakt een medeklinker eenen volgenden of voorafgaanden geheel of gedeeltelijk aan zich gelijk, dan heet dat *gelijk-making* (*assimilatie*), bv. *korrel* voor *kornel* (naast *koorn*), *mettertijd* (voor *met der tijd*), *uitentreuren* (voor *uit den treuren*), *balling* (voor *banling*), *Grolle* (voor *Groenloo*), *misschien*, vroeger *masschien* (voor *magschien*, d. i. het mag (kan) geschieden).

De gelijkmaking kan gedeeltelijk zijn, zooals in *wandaad* voor *wamduad*, *Vlaanderen* voor *Vlaamderen* (vgl. *Vlaming*), waar door invloed van de tongletter *d* de vloeiende lipletter *m* in de vloeiende tongletter *n* overging. Wederkeerige gelijkmaking is bv. overgang van *dj* tot *tt*, van *gj* tot *kk*, van *vj* tot *bb*, bv. *betten* voor *badjen* (naast *baden*), *bukken* voor *bugjen* (naast *buigen*), *kibbelen* voor *kinjelen* (naast *kijven*), *krabbe* voor *kravje* (naast *kreeft*). Maakt de voorafgaande medeklinker den volgenden aan zich gelijk, dan heet dat *progressieve* assimilatie, bv. in *klimmen* voor *klimben*, *om*, *omme* voor *ombe*, *penning* voor *pending* (vgl. *pand*), *en*, *enne* voor *ende*, *el*, *elleboog* voor *elne*. Maakt de volgende medeklinker den voorafgaanden aan zich gelijk, dan heet dat *regressieve* assimilatie, bv. *rillen* voor *riden* (van 't oude *rede*, koorts), *as* (Hd. *achs*), *bus* (Hd. *büchse*), *das* (Hd. *dachs*), *dissel* (Hd. *deichsel*), *os* (Hd. *ochs*), *vlas* (Hd. *flachs*), *vos* (Hd. *fuchs*), *was* (Hd. *wachs*), *wassen* (groeien Hd. *wachsen*), *wissel* (Hd. *wechsel*), *zes* (Hd. *sechs*).

§ 92. Het weglaten in het midden van een woord heet *uitstooting* (*syncope*), als het is: weglating van eenen medeklinker of weglating van eenen klinker tusschen twee medeklinkers. Voorbeelden van het eerste zijn: *Fransch* voor *Franssch*, *koomenij* voor *koopmannij*, *boogaard* voor *boomgaard*, *kost* voor *konst*, bijvorm van *konde*, *Muiden* voor *Munden*, d. i. *Monden* (vgl. *IJselmuiden* en *IJselmonde*). Voorbeelden van het tweede zijn *blusschen* voor *belesschen*, *vreten* voor *vereten*, *pruik*, Fr. *perruque*, *krant* voor *courant*, *kraal* voor *koraal*, *krent* voor *korint*, d. i. Corinthische druif.

Velen *d*'s zijn uitgestooten, bv. in *blaar* voor *blader* (Hd. *blatter*), *bleu* naast *bloode*, *graag* voor *gradeg* (hongerig), *keu*

(van 't biljart, voor *keude* naast *kodde*, stok), *paarlemoer* (voor *paarlemoeder*), *vleermuis* (Hd. *fledermaus*), *vlier* (Hd. *flieder*). Zoo ook *vlerek* en *Dirk* voor *vlederik*, *Diederik*. Zie verder § 32 en 41. Vele *h*'s zijn uitgestooten, maar nog te herkennen aan bijvormen met *g*: *veem*, *veete* naast *veeg*, *slaan* naast *sloeg*, *zien* naast *zag*, *tien* naast (*vijftig*), *dijen* (groeien) naast *degelijk*, *gedegen* (metaal). Soms is de *e* van de voorvoegsels *ge* en *be* uitgestooten, als bij *glimp* voor *gelimp*, *blijven* voor *belijven*, *blok* voor *belok* (vgl. *beluiken*, omsluiten).

- § 93. Het weglaten van eenen klinker vóór een anderen klinker heet *uitlating* (*elisie*), bv. in *binnen*, *boven*, *buiten*, *bang* voor *be-innen*, *be-oven* (vgl. *over*), *be-uiten*, *be-ang* (vgl. *angst*), *tevens* voor *te-even(s)*, *telkens* voor *te elken(s)*. Hetzelfde gebeurt in *thuis*, *thans* en *althans* voor *te huis*, *te hands*, *al te hands*, waar in de uitspraak ook nog de *h* wordt weggelaten. *Nochtans* daarentegen is verscherpt uit *nochdans* (Hd. *dennoch*), en heeft dus nooit eene *h* gehad.

Men noemt het ook *elisie*, wanneer in poëzie ter voorkoming van den hiaat eene toonlooze *e* wordt uitgelaten vóór den klinker, waarmee het volgende woord begint, bv. *liefd'* en *trouw*, *aard'* en *hemel*.

- § 94. Vereenigen twee klinkers of medeklinkers zich tot één enkelvoudigen klank, dan heet dat *samensmelting* (*synaloephe*). Dat gebeurt wanneer tusschen twee klinkers een medeklinker is uitgestooten, als bij *elkaar* uit *elkaër* (voor *elkander*) en wanneer tusschen twee medeklinkers een klinker is uitgestooten, bv. bij *ter* en *ten* voor *te der* en *te den* en bij *samen* voor *te zamen*; vandaar *samenkomen*, *samenstelling* naast *gezamenlijk*, *inzamelen*, *verzamelen*, enz. Zoo ontstond ook door samensmelting van *ds* tot *s*: *wilens* en *wetens* uit *willends* en *wetends*, *volgens* uit *volgends*, enz.

Zoo is ook de *s* van *'s morgens*, *s' avonds* ontstaan uit *des* na uitstooting der *e* en verscherping der *d* vóór *s*: *tsmorgens* werd alzoo *'s morgens*. Andere voorbeelden van samensmelting der *ts* of *tz* tot *s* zijn: *sedert*, *sinds*, *schorsen* (vgl. *opschorten*), *best* (voor *betst*, vgl. *beter*), *lest* (vgl. *laatst*), *versieren* (Hd. *zieren*), *versagen* (Hd. *zagen*), *sidderen* (Hd. *zittern*),

grens (Hd. *grenze*), *krans* (Hd. *kranz*), *schans* (Hd. *schanze*), *walsen* (Hd. *walzen*), enz. De *w* smolt met een volgenden klinker samen in *zoel* voor *zwoel*, *zoet* voor *zwoet* (Eng. *sweet*), *suffen* voor *sweffen* (vgl. *zweven*), *zuster* voor *zwester* (Hd. *schwester*), *dol* voor *dul* naast *dwalen*, enz.

§ 95. Het inlasschen midden in een woord heet *invoeging* (*epénthesis*). De *d* is ingevoegd in *wijden* (vgl. *wijwater*), *partijdig* voor *partijig*, *daalder* (Hd. *thaler*, Eng. *dollar*), *diender*, *bestuurder*, *zwaarder*; *zindelijk*, niet te verwarren met *zinnelijk*, enz. De *s* is na keelletters ingevoegd vóór den uitgang *ke* of *ken*, bv. *jaksken*, *vlagsken*, *jongsken*. Evenzoo voor de welluidendheid is bij samenstellingen eene *n* ingevoegd tusschen twee klinkers of eenen klinker en eene *h*, bv. *ganzenei*, *eikenhout*; doch gaat het eerste woord ook buiten samenstelling op *e* uit, dan heeft de invoeging niet plaats, bv. *bodeambt*, *vredehandel*, *medearbeider*, enz. Soms wordt eene *e* ingevoegd vóór de uitgangen *ling*, *lijk*, *loos* en *nis*. Men verwarre *zinloos* (zinledig) niet met *zinneloos* (gek), noch *werkloos* (zonder werk) met *werke-loos* (zonder te werken).

De *d* is na den *i*-klank vóór den uitgang (*e*)*n* nog ingelascht in *geschieden*, *spieden*, *vlieden*, *kastijden*, *lelijden*, *bevrijden*. Na *l*, *n* of *r* en voor (*e*)*r* werd de *d* ingelascht in *elders*, *helder*, *kelder*, *selderij*, *kolder*, *zolder*, *beenderen*, *boender*, *bunder*, *donder*, *dragonder*, *gaanderij*, *vaandrig*, *spaanders*, *hoenders*, bij dè meeste persoonsnamen, afgeleid van werkwoorden, wier stam op *r* uitgaat en bij de comparatieven van alle adjectieven op *r*. Inlassching van andere medeklinkers, schoon zeldzamer, komt toch ook dikwijls voor, bv. *korporaal* (Fr. *caporal*), *komfoor* (Fr. *chauffoir*), *plaveien* (Fr. *paver*), *pleisteren* (Fr. *patre* voor *paistre*), *bluffen* (voor *buffen*, slagen maken), *stroop* (Fr. *sirope*), *scheidsmán*, *kindsheid* (het kind zijn, wèl te onderscheiden van *kindschheid*, het suf zijn door ouderdom), enz. enz. Het verdeelen van eene lettergreep in tweeën door het inlasschen eener toonlooze *e* tusschen twee medeklinkers heet *diaeresis*, bv. *parel* naast *paarl*, *merel* naast *meerl*, *lantaren* naast *lantaarn*, *horen* naast *hoorn*, *doren* naast *doorn*, *korens* naast *koorn*, *voren* naast *voorn*.

§ 96. Klankverspringing heet *omzetting* (*metáthesis*). Zij heeft vooral met *r* plaats, bv. in *barnen*, *barnsteen* (naast *branden*), *derde*, *dertien* (naast *drie*), *gort* (naast *grut*), *kerstmis* (naast *Christus*), *pers* (naast *pressen*), *versch* (naast *frisch*), *vorst* (naast *vriezen*).

Andere voorbeelden zijn: *borst* (Hd. *brust*), *bord* (Hd. *brett*), *dorschen* (Hd. *dreschen*), *kikvorsch* (Hd. *frosch*), *godsvrucht* (Hd. *furcht*), *nooddruft* (Hd. *nothdurft*), *wrat* (Hd. *warze*), *Sprokkelmaand* (oudtijds *Sporkelmaand*), *torsen* (oudtijds *trosen*, d. i. den *tros*, de bagage oppakken, vgl. ons *wegdrossen*). Omzetting van *l* vindt men in *naald* (Hd. *nadel*).

TWEEDE DEEL.

LEER DER REDEDEELEN.

- § 97. De woorden worden naar hunnen vorm en hunne betekenis verdeeld in tien soorten of *rededeelen*, waarvan er zes veranderlijk zijn, d. i. bepaalde *buigingsuitgangen* achter den stam kunnen aannemen om hunne onderlinge betrekking in den zin uit te drukken.
- § 98. De zes veranderlijke rededeelen zijn: het zelfstandig naamwoord (*substantief*), het bijvoeglijk naamwoord (*adjectief*), het voornaamwoord (*pronomén*), het telwoord (*numerales*), het lidwoord (*artikel*) en het werkwoord (*verbum*). De vier onveranderlijke rededeelen, die ook *partikels* heeten, zijn: het bijwoord (*adverbium*), het voorzetsel (*praepositie*), het voegwoord (*conjunctie*) en het tusschenwerpsel (*interjectie*).

I. Het Zelfstandig naamwoord.

A. BETEKENIS DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

- § 99. Het zelfstandig naamwoord (*substantief*) is de naam eener zelfstandigheid.
- § 100. De substantieven worden onderscheiden in *gemeen* zelfstandige naamwoorden, zooals *mensch*, *hond*, *huis*, *draak*, *deugd*, en in *eigennamen*, zooals *Jan*, *Groningen*, *Nederland*.

Gemeen zelfstandig naamwoord is de naam van iedere zelfstandigheid, van welke men wil te kennen geven, dat zij met andere zelfstandigheden tot dezelfde soort behoort, en dus is ieder gemeen zelfstandig naamwoord, met uitzondering van

eene enkele klasse van woorden, *voorwerpsnaam* (d. i. mensch-, dier- of zaaknaam) en *soortnaam* tegelijk. *Eigennaam* is de naam van iedere zelfstandigheid, van welke men niet wil aanduiden, of zij al of niet tot eenige soort van zelfstaandigheden behoort.

§ 101. In het schrift onderscheidt men de eigennamen van de gemeen zelfstandige naamwoorden door ze met eene hoofdletter te doen aanvangen. Bij eigennamen, die uit meer woorden bestaan, wordt ieder van deze met eene hoofdletter geschreven, bv. *Jan Steen, Petrus Paulus Rubens, Noord-Holland, De Ruiter, Van Lennep, Den Haag*, behalve wanneer het middelste van drie woorden, waaruit een eigennaam bestaat, een lidwoord of voorzetsel is, bv. *Van der Aa, Van den Berg, Katwijk aan Zee*, of wanneer het eerste woord eene 's is, bv. *'s-Gravenhage*.

§ 102. Sommige substantieven noemt men *verzamelnamen*, zooals *vee, volk, geld*; andere heeten *stofnamen*, zooals *zilver, graniet, damast, zand*.

Alleen dan is de naam van eene verzameling van zelfstandigheden een *verzamelnaam*, wanneer men daarmee in de eerste plaats de gedachte aan eene verzameling wil opwekken. Iedere verzamelnaam is tevens soortnaam, behalve de namen van volken, die tevens eigennamen zijn. *Stofnamen* kunnen alleen bij uitzondering als soortnamen voorkomen, omdat zij gewoonlijk een onbepaald gedeelte van zekere stof aanduiden.

§ 103. Eene, door een substantief genoemde, zelfstandigheid kan op zich zelf voor de zinnen waarneembaar zijn, zooals *mensch, hond, huis*, of als op zich zelf waarneembaar gedacht worden, zooals *duivel, draak, nectar*. Zulk een substantief heet *concreet*. Eene zelfstandigheid kan ook eene eigenschap, eene werking of een begrip zijn, afgescheiden van de concrete substantieven (d. i. in het afgetrokkene) gedacht, zonder ooit zelfstandig te bestaan, bv. *goedheid, deugd, loop, wandeling*. Zulk een substantief heet *abstract*.

De grens tusschen concrete en abstracte substantieven is niet nauwkeurig te trekken, omdat men soms meent zelf-

standigheden als op zich zelf met de zinnen waarneembaar zich te kunnen denken, terwijl zij inderdaad niet afgescheiden van concrete zelfstandigheden voorkomen, noch kunnen voorkomen. Dat is bv. het geval met de tijdsbepalingen en natuurverschijnselen, als *dag*, *uur*, *storm*, *donder*, die eigenlijk tot de abstracte substantieven behooren, maar toch dikwijls tot de concrete worden gerekend. Verder zijn ook de begrippen *soort* en *stof* abstracte begrippen, maar toch noemt men de *soortnamen* concreet, wanneer het concrete zelfstandigheden zijn, die tot de soort behooren, en noemt men de *stofnamen* concreet, wanneer er een gedeelte van eenige stof onder verstaan wordt.

- § 104. Een substantief kan meestal, na achtervoeging van den buigingsuitgang *s* of *en*, dienen om verschillende zelfstandigheden van dezelfde soort te noemen. Dan zegt men, dat het in het *meervoud* (*pluralis*) staat, terwijl een substantief, dat slechts ééne zelfstandigheid noemt, in het *enkelvoud* (*singularis*) voorkomt.
- § 105. Eenige substantieven komen alleen in het enkelvoud, andere alleen in het meervoud voor. Soms hangt dat eenvoudig van het gebruik af, doch meestal is de beteekenis er de oorzaak van.

Het gebruik ontzegt bv. het meervoud aan *bod*, *gelaat* en enkele andere woorden.

- § 106. Alleen in het enkelvoud staan natuurlijk de *eigennamen*, omdat zij oorspronkelijk slechts aan ééne zelfstandigheid toekomen. Hebben echter eenige zelfstandigheden denzelfden eigennaam met elkaar gemeen, dan kan zulk een eigennaam ook in 'het meervoud voorkomen: zooals *de Bourbons*, *de beide Katwijken*. Ook kunnen eigennamen in het meervoud gebruikt worden, om in figuurlijken zin personen aan te duiden, die ééne of meer kenmerkende eigenschappen gemeen hebben met eenen persoon, aan wien de eigennaam oorspronkelijk uitsluitend toekwam. Zoo beteekent bv. de *Cicero's* de groote redenaars, omdat *Cicero* een groot redenaar was. Zoo duidt men door de *Caesars* de alleenheerschers aan, omdat *Caesar*

een alleenheerscher was. Ook volksnamen, als *Franschen*, *Engelschen*, enz., zijn om die reden eigennamen in het meervoud.

Zulke eigennamen zijn dan alleen in oorsprong eigennamen, maar in beteekenis zijn zij soortnamen en daardoor gemeen zelfstandige naamwoorden geworden. Vandaar dat zij geheel en al tot gemeen zelfstandige naamwoorden kunnen overgaan, als de oorsprong in vergetelheid is geraakt. Zoo is bv. *de keizers* en *de Caesars* oorspr. geheel hetzelfde. Niet zelden zijn ook eigennamen van personen, naar wie het een of ander genoemd werd, hetzij omdat zij het vervaardigden of verkochten, hetzij om eene andere reden, tot gemeen zelfstandige naamwoorden geworden, waardoor zij dus in het meervoud konden voorkomen, bv. *silhouette* (schaduwportret, naar eenen minister onder Lodewijk XV), *almaviva* (wijde mantel, naar den graaf in de *Barbier de Séville* van Beaumarchais), *voltaire* (gemakstoel, naar den Franschen dichter), *atlas* (kaartenboek, naar den mythologischen reus), vooral ook plantnameu, als *Hortensia*, enz. 't Zelfde gebeurt ook niet zelden met verkleinwoordjes van eigennamen: *stikjes* zijn chocolaadjes van Casper Flick, een *boonekampje* is elixir van Boonekamp, een gouden *Willempje* is een goudstuk met het beeld van koning Willem, enz. De mode schept die woorden voortdurend, maar slechts enkele hebben een lang leven.

- § 107. Alleen in het enkelvoud komen de *stofnamen* voor, als *goud*, *zout*, *wijn*, *glas*, enz.; maar wanneer zij dienen om de stofsoorten of voorwerpen uit die stof bestaande te noemen, kunnen zij in het meervoud voorkomen, bv. *zouten* (zoutsoorten), *wijnen* (wijnsoorten), *glazen* (voorwerpen van glas).
- § 108. Alleen in het enkelvoud komen de *verzamelnamen* voor, als zij eene onbegrensde hoeveelheid aanduiden, bv. *vee*, *bosch*, *geld*, enz.; maar heeft de verzameling, die zij noemen, een bepaalden omvang, dan kunnen zij ook in het meervoud voorkomen, bv. *volken*, *bosschen*, *gelden* (geldsommen). Andere woorden worden juist verzamelnamen, omdat zij alleen in het meervoud voorkomen,

zoals *ouders, gelieven, lieden, inkomsten, kosten, hersens, ingewanden, mazelen, pokken, enz.*, welke men bij voorkeur in menigte of samenverbonden denkt. Vandaar ook, dat de namen van eilandengroepen, als *de Cycladen, de Balearen, de Antillen* en eenige namen van bergketens, als *de Pyreneeën, de Karpathen, de Apennijnen, de Ardennen*, alleen in het meervoud voorkomen.

- § 109. Alleen in het enkelvoud komen de namen van *abstracte zelfstandigheden* voor, wanneer zij een algemeen begrip aanduiden, zooals *deugd, schoonheid, verdriet*. Maar zij vormen een meervoud, als zij eene verscheidenheid dier begrippen aanduiden: *deugden, angsten, gunsten, voorvallen*.

Aan eenige dezer abstracte woorden ontzegt het gebruik het meervoud, zoodat men zich van een verwant woord moet bedienen om het meervoud uit te drukken, bv. *gedrag, meerv. gedragingen; bedrog, meerv. bedriegerijen; leer, meerv. leeringen, leerstellingen, leerstukken; twijfel, meerv. twijfelingen; doel, meerv. doeleinden; zegen, meerv. zegeningen*. Voor 't meervoud van *kennis* gebruikt men *kundigheden*, omdat *kennissen* uitsluitend de beteekenis van *bekenden* heeft.

- § 110. Alleen in het enkelvoud gebruikt men na hoofdgetallen de namen van *munten, maten en gewichten*, wanneer ze abstracte begrippen zijn, die eene bepaalde waarde, maat of hoeveelheid te kennen geven, bv. *twee of drie boek of riem (papier), vier gros (pennen), vijf kop (aardappelen), zes vat (bier), zeven pond (suiker), acht el (laken), negen paar (kousen), tien gulden, stuiver, enz.*; doch in plaats van *cent* zegt men in dat geval *cents*. Bedoelt men echter afzonderlijke hoeveelheden of munstukken, dan gebruikt men het meervoud. *Vier ponden suiker* beteekent: vier zakjes suiker, die ieder een pond wegen; *tien guldens* beteekent: tien guldenstukken; *tien centen* beteekent: tien stukken van éénen cent.

B. GESLACHT DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

- § 111. Men onderscheidt bij de substantieveu drie geslachten: het mannelijk (*genus masculinum*), vrouwelijk (*femininum*)

en onzijdig (*neutrum*), herkenbaar aan de buigingsvormen der bepalende woorden.

- § 112. De geslachtsonderscheiding der woorden berust ten deele op de beteekenis, ten deele op den vorm, ten deele op het gebruik. Bij persoons- en diernamen is het spraak-kunstig meestal gelijk aan het natuurlijk geslacht. Bij zaaknamen hangt het geslacht gewoonlijk van den vorm of het gebruik af.
- § 113. Alle namen van manspersonen zijn mannelijk, van vrouws- personen vrouwelijk, maar zij nemen soms het onzijdig geslacht aan, om minachting te kennen te geven. Zoo zegt men soms: *dat heer, het mensch*, en altijd: *het vrouwmensch, het onmensch, het manspersoon, het vrouws- persoon*. Daar *wijf* van oudsher onzijdig was, wordt het dientengevolge tegenwoordig meestal in ongunstigen zin gebruikt.
- § 114. Sommige namen van vrouwen zijn van mansnamen afge- leid, bv. *koningin* van *koning*, *zangeres* van *zanger*, *her- bergierster* van *herbergier*. Omgekeerd komt *weduwnaar* van *weduwe*. Andere zijn zonder verschil van vorm man- nelijk of vrouwelijk, naarmate zij mannelijke of vrouwe- lijke personen aanduiden, en heeten daarom *gemeenslachtig* (*generis communis*), bv. *bode*, *getuije*, *lidmaat*, *gids*, *erfgenaam*, *kameraad*, benevens de meeste afleidsels op *ling* en samenstellingen met *genoot* (of *noot*), bv. *vreem- deling*, *dorpeling*, *echtgenoot*, *speelnoot*, *vennoot*. De laatste kunnen ook, om 't vrouwelijk geslacht meer bepaald aan te duiden, eene toonlooze *e* aannemen, als *echtgenoot*, *speelnoot*, *vreemdelinge*. Evenzoo *erfgename*.
- § 115. Worden samengestelde voorwerpsnamen gebruikt om per- sonen te noemen, die zich kenmerken door het bezit van het door den naam aangeduide voorwerp, dan nemen zij het natuurlijk geslacht aan. Zoo zijn *domkop*, *langtong*, *lekkerbek*, *roodhuid*, *spitsneus*, *spitskin*, *zwartkop*, *zwart- oog*, enz. *gemeenslachtig*. Mannelijk zijn *blauwbaard*, *blauwjjas*, *druiloor*, *roodbaard*, *zwartrok* enz. Vrouwelijk zijn *blauwkous* en *malloot*, d. i. *malhoofd*. Zoo wordt het

vrouwelijke *wacht* met de samenstellingen mannelijk, als het den wakenden persoon beteekent, en wordt het vrouwelijke *pruik* mannelijk als persoonsnaam, enz.

§ 116. Bij verpersoonlijking veranderen voorwerps- of begripsnamen in poëzie soms van geslacht. Het mannelijke *wacht* wordt bv. soms vrouwelijk gebruikt. Vooral gebeurt dat bij namen van landen of steden, die anders onzijdig zijn, behalve die namen van landstreken, welke altijd met het lidwoord verbonden voorkomen. Daarom zijn bv. *Rotterdam* en *Frankrijk* onzijdig, en zegt men: *het welvarende Rotterdam*, *het fijnbeschaafde Frankrijk*; doch *De Betuwe*, *De Krim*, *De Peloponnesus*. Daarentegen bij persoonsverbeelding: «*Frankrijk is altijd trotsch geweest op HARE zonen.*»

§ 117. Sommige dieren hebben een afzonderlijken naam voor het mannetje en voor het wijfje, namelijk: *hengst* en *merrie*, *stier* (of *bul*) en *koe*, *reu* (of *rekel*) en *teef*, *ram* en *ooi*, *bok* en *geit*, *beer* en *zeug*, *hertebok* en *hinde* (of *koe*), *reu* (of *rekel*) en *moer* (bij de vossen), *rammelaar* en *voedster*, *woerd* en *eend*, *hommer* (of *milter*) en *kuiter*, *darre* en *koningin* (bij de bijen). Soms is de naam van het wijfje afgeleid van dien van het mannetje, als *hen* van *haan*, *leeuwin* van *leeuw*, en zoo ook: *tijgerin*, *wolwin*, *berin*, *apin*, *ezelin*, *pauwin*; omgekeerd *kater* van *kat*, *doffer* van *duif*, *ganzerik* van *gans*.

Verlangt men van deze dieren niet uitdrukkelijk het natuurlijk geslacht te vermelden, dan gebruikt men den soortnaam, die beide geslachten omvat. Voor sommige is dat een afzonderlijk woord, zooals de mannelijke *hond* en *vos*, het vrouwelijke *bij*, en de onzijdige *paard* of *ros*, *rund*, *schaap*, *zwijn* of *varken*, *hert*, *konijn* en *hoen*. Voor enkele, namelijk *kat*, *gans*, *eend* en *duif*, gebruikt men dan het vrouwelijke woord, maar voor de andere de mannelijke.

§ 118. De andere diernamen heeten *zelfslachtige* (*epicoena*), d. i. de een is mannelijk, de andere vrouwelijk, een derde onzijdig. Wil men echter bepaald het natuurlijk geslacht doen uitkomen, dan bedient men zich van samenstellin-

gen met *mannetjes* en *wijfjes*, bv. *mannetjesolifant*, *wijfjesolifant*, *mannetjesmusch*, *wijfjesmusch*, maar deze behouden het geslacht van het enkelvoudig woord.

Vaak wordt als regel opgegeven, dat de namen van groo-
tere en sterkere dieren meestal mannelijk, die van kleinere
en zwakkere meestal vrouwelijk zijn; doch — afgezien van
de vele uitzonderingen op dien regel — loopt men bij de
toepassing er van nog groot gevaar van vergissing, omdat
groot en klein, sterk en zwak betrekkelijke begrippen zijn.

- § 119. Alle *verkleinwoordjes*, ook die van persoons- en dierna-
men, zijn onzijdig. Bestaat er voor de jongen van dieren
een afzonderlijk woord, dan is ook dat onzijdig, name-
lijk *veulen*, *kalf*, *welp*, *lam*, *kuiken* en zoo ook *kind*.
Uitgezonderd zijn de vrouwelijke *bigge* en *vaars*, en de
gemeenslachtige *hokkeling* en *pink*.
- § 120. De *stofnamen* zijn vrouwelijk of onzijdig. De voornaamste
uitzonderingen zijn de mannelijke: *wijn*, *azijn*, *most*,
mostaard, *inkt*, *room*, *honing*, *hars*. Daarom zijn ook
alle *steennamen* onzijdig, wanneer zij *het steen* als stof
aanduiden: men onderscheide dus: *het diamant* (de stof)
van *den diamant* (den geslepen steen), enz. Zoo zijn ook
doek en *draad* onzijdig als stof, mannelijk als voorwerp,
en is *turf* als brandstof vrouwelijk, als voorwerp man-
nelijk, enz. Daarom worden ook de mannelijke *diernamen*
vrouwelijk, wanneer zij als stofnamen (bv. als voedsel)
worden opgevat. Men zegt dus: *de hengelaar ving eenen*
grooten visch; maar *zij kookt de visch*, d. i. een zootje
visch. De stof, die door een dier wordt opgeleverd, is
onzijdig: *het schildpad*, *het hermelijn* enz. is hetgeen
wordt opgeleverd door *de schildpad*, *den hermelijn*.
- § 121. Mannelijk zijn de woorden, die als stammen van werk-
woorden worden beschouwd, zoolang zij ten minste in
abstracten zin genomen worden, bv. *val* (= het vallen),
greep (= het grijpen), *gang* (= het gaan), doch als
voorwerpsnamen zijn zij vrouwelijk, als (*muizen*)*val*,
(*letter*)*greep*, *gang* (plaats, waar men gaat). Uitgezonderd
zijn die woorden, welke van het voorvoegsel *ge* of van

eenig ander onscheidbaar voorvoegsel voorzien zijn, als *gebed*, *onderwijs*, *verraad*, enz., want die zijn alle onzijdig.

Deze regel kan natuurlijk alleen gelden van substantieven, die den schijn hebben van gelijk te zijn aan eenen der stammen van de *sterke* werkwoorden, want de *zwakke* werkwoorden zijn juist ten deele afgeleid van substantieven, welke dus reeds vóór het bestaan van het werkwoord een bepaald geslacht moesten hebben.

§ 122. Mannelijk zijn de woorden, die uitgaan op **aar**, **aard**, **erd**, **lm**, **rm**, **em** en **sem**, bv. *boezelaar*, *mitsaard*, *mosterd*, *helm*, *storm*, *adem*, *wasem*. Uitgezonderd zijn de onzijdige *scherm* en *alarm* en de vrouwelijke *uniform*, *helm* (als plantnaam) en *palm*, doch het laatste alleen in de beteekenis van palmkruid, vlakke hand en lengtemaat, want in die van palmtak en palmboom is het mannelijk.

De uitgangen **aar**, **aard** en **erd** dienen oorspronkelijk alleen om mannelijke persoonsnamen te vormen. Dat de woorden op *lm*, *rm*, *em* en *sem* bijna alle mannelijk zijn, is toeval. De uitgang is eigenlijk alleen **m** (oudtijds door eenen klinker gevolgd), en van de woorden, die geene *l*, *r* of *e* vóór die *m* hebben, zijn de meeste ook wel mannelijk (vgl. *boom*, *droom*, *room*, *schroom*, *stoom*, *stroom*, *toom*, *zoom*, *roem*, *duim*, *stam*, *drom*), maar *bloem*, *kiem*, *kruim*, *schram* en *veem* zijn toch vrouwelijk ('t laatste ook onzijdig); *schuim* is onzijdig. Vrouwelijke woorden als *bom*, *kom* zijn voortgekomen uit *bombe*, *kombe*.

§ 123. Mannelijk zijn de namen van werktuigen en hulpmiddelen, door de uitgangen **el** en **er** van werkwoorden afgeleid, bv. *beitel*, *vleugel*, *gieter*. Slechts schijnbare uitzonderingen zijn de vrouwelijke *griffel* en *schoffel* en die op **sel**, welke alle onzijdig zijn met uitzondering van de vrouwelijke *blauwsel* en *stijf sel*.

De uit **aar** verzwakte uitgang **er** vormde oorspronkelijk van werkwoorden namen van werkers, die dus mannelijk waren: vandaar dat ook de werktuigen dat geslacht kregen. Voor de andere woorden op *er* en *el* is geen vaste regel te geven. Woorden, waarbij **el** een oude verkleiningsuitgang is,

hebben gewoonlijk het geslacht van het grondwoord behouden. Zoo is *druppel* mannelijk omdat *drop* mannelijk is, en *kruimel* vrouwelijk omdat *kruim* vrouwelijk is. Het woord *griffel* is verkleinwoord van het vrouwelijke *grif(t)* en dus geen afdeelsel van het werkwoord *griffen*. Ook *schoffel* is niet regelrecht van *schuiven* afgeleid. De woorden op *sel* (d. i. *s + el*) zijn slechts gedeeltelijk namen van hulpmiddelen of werktuigen, maar alle zonder onderscheid onzijdig.

§ 124. Vrouwelijk zijn de woorden op *e*, *de* en *te*, bv. *koude*, *liefde*, *hoogte*; doch daar de verzamelnamen onzijdig zijn, maken de onzijdige verzamelnamen op *te*, als *geboomte*, *gebergte*, enz., eene uitzondering, evenals enkele andere onzijdige woorden, het mannelijke *vrede* en natuurlijk de mannelijke persoonsnamen op *e*. De vrouwelijke woorden behielden langer dan de mannelijke en onzijdige den uitgang *e*, en zoo kan men nog het vrouwelijk geslacht van sommige woorden herkennen aan den vorm met *e*, die soms nog in hooger en stijl gebruikt wordt, bv. *eere*, *hope*, *vreezê*, enz.

De meeste woorden, die eertijds op *e* uitgingen, hebben dien uitgang nog in het Hoogduitsch bewaard; doch daar in die taal ook de mannelijke (zwak verbogene) de *e* behielden, baat de kennis der verwante Hoogduitsche woorden hier niet veel. Reeds vroeg werd hier te lande de *e* als kenmerk van het vrouwelijk geslacht beschouwd. Vandaar dat eenige mannelijke woorden, die de *e* langer dan andere behielden, juist daardoor tot het vrouwelijk geslacht zijn overgegaan, zooals *zede*, *zege*, *mede* (honingdrank), *stede*, *oorkonde*, en ook eenige vroeger onzijdige woorden als *armoede*, *ellende*, *kunne*, *speer* (*spere*), Zelfs zijn de onzijdige woorden *hart*, *oog* en *oor*, die vroeger eene *e* hadden, daarom geruimen tijd ook wel vrouwelijk gebruikt, zooals blijkt uit de uitdrukkingen: *ter harte gaan*, *van ganscher harte*, *ter oore komen*. Naast het mannelijke *weg* bestond oudtijds ook een vrouwelijk *wege*; vandaar *halverwegen*.

§ 125. Vrouwelijk zijn de woorden op *uw(e)*. *nis(se)*, *heid*, *ie*, *ij* en *age*, als *schaduw*, *verbintenis*, *waarheid*, *berrie*, *woestenij*, *stoffage*. Uitgezonderd zijn *baljuw* (als persoons-

naam), *vonnis*, *concilie*, *evangelie*, *bosschage*, *personage*. *Getuigenis* en *schilderij* zijn zoowel onzijdig als vrouwelijk. *Vuilnis* is vrouwelijk, maar *vullis* onzijdig, *Genie* is vrouwelijk als wapen bij 't leger, maar onzijdig als vernuft of vernuftig persoon.

§ 126. Vrouwelijk zijn de van werkwoordelijken stam afgeleide woorden op **st** en **ing** (Hd. **ung**), bv. *winst*, *gunst*, *handeling*, *gading* (en bovendien *bedding*, *heining*, *lambri-zeering*, *vliering*, *wetering*, *zoldering*). Uitgezonderd zijn de mannelijke *dienst* en *last*. Verder zijn de meeste woorden op **ing** (Hd. **ing**) of **ling** mannelijk, als *haring*, *penning*, *ketting*, *krakeling*, enz., behalve eenige stoffen plantnamen, als *zuring*, *scheerling*, enz.

§ 127. Vrouwelijk zijn de woorden op **schap**, als *vriendschap*, *burgerschap*, *priesterschap*; doch zij zijn onzijdig, als zij eene waardigheid of eene landstreek beteekenen, bv. *het burgerschap*, *het priesterschap*, *het graafschap*, *het landschap*, en bovendien nog *genootschap*, *gereedschap* en *gezelschap*, maar uitgezonderd *verwantschap*, dat in alle beteekenissen vrouwelijk is.

§ 128. Mannelijk zijn de woorden op **dom**, zoo zij eene abstracte beteekenis hebben, bv. *rijkdom*, *wasdom*, *eigendom* (als eigendomsrecht). Onzijdig zijn zij, zoo zij eene concrete beteekenis hebben, als *vorstendom*, *hertogdom*, *eigendom* (bezitting) en bovendien *Christendom*, *Jodendom*, *heidendom*, *pausdom*.

§ 129. Samengestelde woorden hebben het geslacht van het laatste lid, als dat de soort uitdrukt, waarvan het geheele woord een onderdeel beteekent. *Paardenhoef* is dus mannelijk wegens *hoef*, *zangkunst* is vrouwelijk wegens *kunst*, *stadhuis* is onzijdig wegens *huis*. Slechts schijnbare uitzonderingen zijn de onzijdige woorden *roodvonk* en *oogenblik* en het vrouwelijke *negenoo*, ofschoon *vonk* vrouwelijk, *blik* mannelijk en *oog* onzijdig is.

Ook wanneer het tweede lid door afslijting schijnbaar een achtervoegsel is geworden, blijft het geslacht standhouden,

bv. bij *wammes* voor *wambuis*, *wingerd* voor *wijnguard*, *boogerd* voor *boomgaard*, *achtel* voor *achtedeel*, *verrel* voor *vierendeel*, enz. *Kerkhof* en *begijnhof* hebben het oude onzijdig geslacht behouden, ofschoon *hof* in de beteekenis van *tuin* later mannelijk is geworden. Bij de mannelijke woorden *biefstuk* (Eng. *beefsteak*) en *luipaard* (Lt. *leopardus*) heeft men natuurlijk niet met samenstellingen van *stuk* en *paard* te doen.

§ 130 Wordt van samengestelde woorden het laatste gedeelte weggelaten, dan behoudt het overblijvende deel toch het geslacht van het geheele woord. Vrouwelijk is dus *de ar* voor *de arreslee*, mannelijk *de spoor* voor *de spoor-trein*. Vandaar dat alle Latijnsche maandnamen, als *Januari*, *Februari* enz. mannelijk zijn, omdat zij eigenlijk adjectieven zijn, behoorende bij het mannelijke Latijnsche woord voor maand (*mensis*). De Nederlandsche maandnamen: *Louwmaand*, *Sprokkelmaand*, enz. zijn vrouwelijk wegens *maand*.

§ 131. Mannelijk zijn de namen van *wijnen*, *boomen*, *steen* en *bergen*, omdat men er de mannelijke woorden *wijn*, *boom*, *steen* en *berg* kan bijvoegen of bijdenken, bv. *Champagne spar*, *perzik* (als boomnaam), *diamant*, *Etna*. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke wijnnamen *madera* en *malvezij*, en de vrouwelijke boomnamen *linde* en *tamarinde*. Mannelijk zijn ook de namen van *munten*, bv. *gulden*, *cent*, ofschoon *mint* zelf vrouwelijk is. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke: *pistool* en *guinje*.

§ 132. Vrouwelijk zijn de namen van *letters* (ook *muzieknoten* en *cijfers*), van *bloemen*, *vruchten* en *schepen*, omdat men er de vrouwelijke woorden *letter*, *bloem*, *vrucht* en *schuit* kan bijvoegen of bijdenken, bv. *a*, *kwint*, *zes*, *aster*, *morel*, *perzik* (als vrucht), *bark*. Ook de eigennamen van *schepen* zijn vrouwelijk. Men zegt dus: *zij zagen de Tromp HARE masten verliezen*. Mannelijke uitzonderingen zijn de scheepsnamen op *er*, als *driemaster*, en de vruchtnamen op *oen*, *ling*, *el* en *er*, bv. *citroen*, *pippeling*, *appel*; *aker*; doch vrouwelijk zijn toch: *amandel*, *dadel*, *mispel*

en *komkommer*. De bloemnamen, die eigenlijk een ander voorwerp aanduiden, maar overdrachtelijk op bloemen toegepast worden, als *hanekam*, *gouden regen*, enz., zijn aan dezen regel niet onderworpen.

- § 133. De uit het Fransch overgenomen woorden behouden, behalve enkele die onzijdig werden, het geslacht, dat zij in het Fransch hebben. Dus zijn de woorden op *teit* (Fr. *té*), als *majesteit*, alle vrouwelijke, hetgeen niet verhindert, dat *Zijne Majesteit* mannelijk is, omdat *Majesteit* daar met *Zijne* verbonden een persoonsnaam geworden is. Men zegt dus: *Zijne Majesteit heeft ZIJNE ingenomenheid betwigd*. De meest voorkomende uitzonderingen op dezen regel zijn de mannelijke woorden *vorm*, *persoon*, *mosterd* en *troep*, die in 't Fransch vrouwelijk zijn.

De uit het Latijn overgenomen woorden volgen grootendeels denzelfden regel, doch eenige onzijdige woorden op *um* zijn bij ons vrouwelijk geworden, omdat men den meervoudsvorm op *a* voor dien van het vrouwelijk enkelvoud heeft gehouden. Vandaar de vrouwelijke woorden *lelie*, *foelie*, *premie*, *menie*, *olie*, *kroniek* naast de onzijdige Latijnsche *lilium*, *folium*, *premium*, *minium*, *oleum*, *chronicum*. In navolging van het Hoogd. *bund* gebruikt men tegenwoordig ook het vroeger onzijdige *bond* mannelijk.

C. VERBUIGING DER ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

- § 134. De verschillende betrekkingen der substantieven tot andere woorden in den zin worden aangeduid door vier naamvallen: den eersten (*nominatief*), den tweeden (*genitief*), den derden (*datief*) en den vierden (*accusatief*),
- § 135. In overouden tijd nam het substantief in ieder der vier naamvallen een verschillenden buigingsuitgang aan, die achter den woordstam werd gevoegd; doch in het Nederlandsch van onzen tijd is in het enkelvoud alleen de genitief van mannelijke en onzijdige woorden door den uitgang *s* of *en* van de andere naamvallen onderscheiden.

Er waren oudtijds twee soorten van verbuiging: de *sterke* en de *zwakke*. In de middeleeuwen was bij sommige vrou-

welijke woorden de uitgang **o** van den datief, en bij mannelijke en onzijdige de uitgang **s** van den genitief en **o** van den datief nog maar het eenig teeken van *sterke* verbuiging in het enkelvoud. Van alle woorden der *zwakke* verbuiging ging de woordstam oudtijds op **en** uit, en in het oudste Nederlandsch hebben die woorden reeds in 't geheel geene buigingsuitgangen meer; doch daar de **n** van den stam in den nominatief singularis (en bij de onzijdige woorden ook in den accusatief) reeds sinds onheuglijken tijd was weggevallen, scheen het alsof de **n** van de andere naamvallen een buigingsuitgang was, en kon men dus zeggen: behalve de nominatief singularis van alle geslachten en de accusatief van het onzijdig, die eene **o** hadden, gingen vroeger alle naamvallen der *zwak* verbogen woorden op **en** uit. Tegenwoordig is ook in alle andere naamvallen van het enkelvoud de **n**, zelfs de **o**, weggevallen, behalve in den tweeden naamval van eenige mannelijke woorden en van één onzijdig woord, die dus van den nominatief door het achtervoegsel **en** verschillen.

§ 136. Den uitgang **en** (of **n**) hebben in den tweeden naamval enkelvoud tegenwoordig alleen de mannelijke persoonsnamen op **o**, als *bode*, *getuige*, en dus ook de als mannelijke substantieven gebruikte adjectieven of deelwoorden, als *de wijze*, *de gevangene*, *de geleerde*, benevens de woorden *mensch*, *heer*, *graaf*, *hertog*, *prins*, *vorst*, *paus* en *profeet*, als zij ten minste niet samengesteld zijn. Het eenige onzijdige woord, dat **en** aanneemt, is *hart*.

Prins, *paus* en *profeet* zijn, als vreemde woorden, oorspronkelijk niet *zwak*, en *paus* is zelf eerst zeer laat tot de *zwakke* verbuiging overgegaan. Een spoor der vroegere *zwakke* verbuiging van vrouwelijke woorden vindt men nog in *O.-L.-Vrouwenkerk* en *St.-Geertenminne*.

§ 137. Verder hebben alle mannelijke en onzijdige woorden in den genitief singularis eene **s**, behalve de onzijdige op **o** en alle woorden op **s**, **st** en **sch**, die altijd door *van* omschreven worden. Men zegt dus niet: *des halzes*, *des gevogeltes*; maar in hooger en stijler stijl zijn nog gebruikelijk: *de*

heer des huizes, het teeken des kruises, de begeerlijkheden des vleesches, de macht des geestes.

Dat oudtijds de uitgang **s** eigenlijk **es** was, blijkt nog uit vormen als *des daags* voor *dages* (doch *des Zondags, Maandags*, enz.), *zijns weegs* voor *weges* (doch als gewone genitief *des wegs*), *scheepsgelegenheid* voor *schepesgelegenheid* (doch als gewone genitief *des schips*).

- § 138. Familienamen nemen duidelijkheidshalve vóór de **s** van den genitief eene apostrophe aan, bv. *De Ruiter's leven*. Gaan zij op **s** of **x** uit, dan vervalt de genitiefsuitgang **s** en blijft alleen de apostrophe over, bv. *Peleus' zoon, Marnix' hekelschrift*, naar men omschrijft ze vaak, zooals altijd met die op **st** gebeurt.
- § 139. Vrouwelijke eigennamen en verwantschapsnamen nemen, als zij vóór het woord staan, waarvan zij afhangen, in den genitief eene **s** aan, bv. *Johanna's kamer, moeders kindje*. Het begeleidend voornaamwoord of adjectief blijft dan onverbogen: *mijn moeders kindje*.

Deze buigingsvorm van vrouwelijke woorden is eigenlijk onregelmatig, doch zoo nauw heeft men het begrip genitief met den uitgang **s** verbonden, dat soms zelfs meervoudige woorden die **s** aannemen, als ze vóór het substantief staan, waarvan zij afhangen, bv. *armeluis kinderen*, en samenstellingen als *allemansvriend*.

- § 140. In deftigen stijl gebruikt men bij mannelijke en onzijdige woorden nog wel den ouden datiefuitgang **e**, die ook in eenige vaste zegswijzen voorkomt, als *Gode zij eer, diensten den lande bewezen, vandaag* (voor *dage*), *te berge rijden, te velde, ten huize, ten getale, in den jare*, waar de voorzetsels nog, zooals voorheen, den datief regeeren.
- § 141. In het *meervoud* zijn alle naamvallen in vorm gelijk en gaan alle uit op **en** of **s**. Sporen van vroegere verbuiging vindt men in: *acht* of *veertien daag* (voor *dage*), *een pak slaag* (voor *slage*), *onder de voet* (voor *voete*); *op de been, zes* of *zeven jaar*, en in navolging daarvan *zes* of *zeven uur*.

In het oudste Nederlandsch hadden de *zwak* verbogen woorden, namelijk die waarvan de woordstam op **en** uitging, ook reeds in het meervoud in 't geheel geene buigingsuitgangen, maar evenals bij het enkelvoud is ook hier de **en** als buigingsuitgang opgevat. Tegenwoordig hebben de meeste woorden die **en** in het meervoud aangenomen, terwijl ook het gebruik van den, vroeger zeldzamen, *sterken* meervoudsuitgang **s** op het voorbeeld van het Fransch zeer is toenomen. De eigenlijke *sterke* meervoudsuitgang was vroeger **e** in den 1sten, 2^{den} en 4^{den} naamval, en **en** in den 3^{den} (bij vrouwelijke woorden ook wel in den 2^{den}). Door apocope van dien uitgang ontstonden de bovengenoemde *daag*, *slang* en *voet*. De woorden *allerhande*, *velerhande* enz., die oorspronkelijk tweede naamval meervoud waren, zijn door het behouden van die **e** tot de klasse der bijvoeglijke woorden overgegaan. De onzijdige woorden met oorspr. langen wortelklinker hadden oudtijds geenen uitgang in den 1sten en 4^{den} naamval meervoud. Vandaar nog: *op de been*, *zes jaar*. Dat is ook bij *uur* ingevoerd, doch te onrechte, daar het woord in den tijd, toen de regel der onzijdige woorden algemeen werd toegepast, nog vrouwelijk was.

§ 142. Door **s** vormen alle verkleinwoordjes hun meervoud, benevens eenige op zich zelf staande woorden, waarvan de voornaamste zijn: *raas*, *vlaas*, *cegaas*, *koks*, *bruijgoms*, *vaandrigs*, *maats* (gezellen). Bijna alle woorden op **el**, **em**, **en**, **er**, **aar**, **ier**, **aard**, **erd** en **age** nemen eene **s** aan, als *beitels*, *bezems*, *bekkens*, *bakkers*, *bedelaars*, *tuiniers*, *lafaards*, *lieverds*, *bosschages*.

Van de woorden op **el**, **em**, **en**, **er**, **aar** en **aard** zijn er verscheidene, die zoowel **en** als **s** kunnen aannemen. Gewoonlijk wordt **en** dan in deftiger of hooger stijl, **s** in lossere, lagere stijl gebruikt. Vandaar dat sommige woorden, die bijna uitsluitend in hooger stijl te huis behooren, van den hoofdregel afwijken en alleen **en** aannemen, bv. *engelen*, *lanweren*, *wonderen*, *Christenen*. Van eenige op zich zelf staande woorden, die naar verkiezing **s** of **en** kunnen aannemen, zijn de voornaamste: *merries* of *merriën*, *biljartkeus* of *keuen*, *ooms*, zelden *oomen*, *smids* of *smeden*, *bun-*

zings of bunzingen, nachtegaals of nachtegalen, gemaals of gemalen.

- § 143. Ook nemen de meeste vreemde woorden in 't meervoud eene **s** aan, zooals alle Fransche woorden op **e**, bv. *dames*, alle militaire titels als *kapiteins*, *sergeants* (ook *sergeanten*) en alle persoonsnamen op *eur*, *ier*, *oor* en *or*, bv. *friseurs*, *viziers* (ook *vizieren*), *stukadoors*, *professors*, doch die op *or* hebben gewoonlijk **en**. Zaaknamen op *ier*, **eur** en **oor** hebben **en**. als *vizier* van den helm, *vizieren*, *humeur*, *humeuren*, *kwispedoor*, *kwispedoren*.
- § 144. De voornamen en familienamen op **s**, **sch** en **st** nemen **en** aan en de andere meestal **s**, doch de onregelmatigheid in het gebruik maakt het onmogelijk daarvoor een vasten regel te geven.
- § 145. Alle eigennamen en vreemde woorden, die op eenen volkomen klinker, behalve de **ie**, uitgaan, nemen in het meervoud vóór de **s** eene apostrophe aan, bv. *Maria's*, *sofa's*, *Hebe's*, *canapé's*, *Garibaldi's*, *Cicero's*, *motto's*, *bureau's*, daarentegen *Maries*, *bougies*, *Lines*, *horloges*. Deze regel geldt ook voor den tweeden naamval enkelvoud.
- § 146. De door een koppelteeken verbonden titels nemen, evenals de samengestelde woorden, alleen achter het tweede lid den meervoudsuitgang aan, bv. *kapitein-luitenants*, *luitenant-generaals*, *schout-bij-nachts* (maar ook *schouten-bij-nacht*); doch geeft elk der beide substantieven eene afzonderlijke waardigheid te kennen, dan nemen zij ook beide den meervoudsuitgang aan, als *kapiteins-kwartiermeesters*, *luitnants-adjudanten*. Het eerste lid alleen krijgt den meervoudsuitgang als het tweede lid eigenlijk een adjectief is, bv. *gouverneurs-generaal*; vgl. ook *Staten-Generaal*.
- § 147. Bij sommige woorden gaat het gebruik van de uitgangen **s** of **en** met een verschil in beteekenis gepaard. Zoo zegt men *broeders*, *dochters*, *zoons* (ook *zonen*) en *vaders* in de gewone beteekenis, maar *broederen* in den zin van medemenschen, *dochteren* en *zonen* in dien van afstammelingen, en *vaderen* in dien van voorvaderen. Vergelijk verder:

heidens (Zigeuners).
hemels (van ledekanten).
histories (gevallen).
knechts (bedienden).

letters (van 't schrift).
middels (middellijven).
redens (in de wiskunde).
studies (kunstschetsen).
tafels (huisraad).
waters (stroomen).
wortels (in alle beteekenissen).

heidenen (van geloof).
hemelen (uitspansel).
historiën (geschiedenis).
knechten (overdrachtelijk slaven;
 ook krijgsknechten).
letteren (letterkunde, brief).
middelen (om een doel te bereiken).
redenen (beweegredenen).
studiën (in de wetenschap).
tafelen (der wet).
wateren (watermassa's of soorten).
wortelen (groente).

§ 148. Eenige onzijdige woorden gaan in 't meervoud uit op **eren**, namelijk *been*, *beenderen*, *ei*, *eieren*, *goed*, *goederen*, *kalf*, *kalveren*, *kleed*, *kleederen*, *lam*, *lammeren*, *lied*, *liederen*, *rad*, *raderen*, *volk*, *volkeren*, *gelid*, *gelederen*, *gemoed*, *gemoederen*. Andere hebben **eren** of **ers**, namelijk: *blad*, *bladeren*, of *bladers*, *hoen*, *hoenderen* of *hoenders*, *kind*, *kinderen* of *kinders*, *rund*, *runderen* of *runders*. Sommige van deze hebben bovendien nog den gewonen meervoudsuitgang, namelijk *kalven*, *raden*, *volken*, en met verschil van beteekenis *beenen* (ledematen en dierknoken) naast *beenderen* (menschelijk gebeente), *bladen* (in alle beteekenissen) naast *bladeren* (van boomen), *kleeden* (dekkleeden) naast *kleederen* of *kleeren* (kleedingstukken).

Eigenlijk is alleen **en** en **s** meervoudsuitgang, terwijl **er** afleidingsuitgang is en dus evengoed aan het enkelvoud toekwam als aan het meervoud, maar reeds lang vóór de vestiging onzer taal in den eersten en vierden naamval enkelvoud was weggevallen, zoodat de tweede en derde naamval enkelvoud hem langzamerhand ook afwierpen. De oude meervouden *loover(e)*, *spaanre* van *loof* en *spaan* hebben later aanleiding gegeven tot het ontstaan van de bijvormen *loover* en *spaanre* in 't enkelvoud. Zoo is ook te verklaren, dat de verkleinwoordjes van verscheidene dezer woorden den uitgang **er** vóór den verkleiningsuitgang hebben, doch alleen in het meervoud.

§ 149. Sommige verkleinwoordjes nemen in 't meervoud **er** aan,

doch vóór den verkleiningsuitgang. Zoo heeft men van *eitje* het meervoud *eitjes*, van *blaadje* het meervoud *blaadjes* en *bladertjes*, van *hoentje* het meervoud *hoentjes* en *hoendertjes*, van *lammetje* het meervoud *lammertjes* en *lammertjes*, van *radje* het meervoud *raadjes* en *radertjes*. *Kindje* heeft in 't meervoud alleen *kindertjes*, *kleedje* heeft *kleedjes* in de beteekenis van dekkleedjes en japonnetjes, en *kleertjes* in die van kledingstukjes.

§ 150. Bij sommige woorden verschillen meervoud en enkelvoud nog van elkaar ten opzichte van den stamklinker. Bij de woorden *lid*, *gelid*, *ooglid*, *rif* (baan in een zeil), *schip*, *smid* en *spit* gaat de *i* in 't meervoud tot *e* over, dus: *leden*, *gelederen*, *reven*, enz. Men lette daarbij op *riffen* als meervoud van *rif* (klip of geraamte), op *split*, meerv. *splitten*, naast *spleet*, meervoud *spletten*, en op *lidmaten* van een kerkgenootschap naast *ledematen* van het lichaam.

§ 151. Bij eenige woorden is de volkomen stamklinker in 't enkelvoud onvolkomen geworden; vandaar *dag* naast *dagen*, *slag* naast *slagen*, *weg* naast *wegen*, *lot* naast *loten*.

Alleen oorspronkelijk korte klinkers zijn in 't enkelvoud onvolkomen geworden doordat de woorden, waarin zij voorkomen, reeds lang vóór de vestiging van het oudste Nederlandsch den klinker (o of eene enkele maal i), waarop zij oudtijds uitgingen, hadden afgeworpen. Woorden, die eerst in 't Nederlandsch zelf den klinker afwierpen, zooals *trage*, *splete*, *stove*, luiden daarom in het enkelvoud met volkomen klinker *vraag*, *spleet*, *stoof*. Bij woorden, die zoowel in 't meervoud als in 't enkelvoud eenen onvolkomen klinker hebben, denke men aan § 64.

§ 152. Enkelvoud en meervoud verschillen nog bij de woorden *vloot*, *koe*, *kleinood* en *sieraad*, die *vlooiën*, *koeiën*, *kleinoodiën* en *sieradiën* (maar ook *kleinooden* en *sieraden*) hebben. *Vleesch* heeft *vleezen*. De woorden op *heid* hebben *heden* in 't meervoud. De Latijnsche woorden op *ius* en *ium* hebben gewoonlijk in 't meervoud *iën* in plaats van *ii* of *ia*, bv. *genius*, *gymnasium*, meervoud *geniën*, *gymnasiën*, maar altijd *geraniums*.

- § 153. Sommige woorden ontleenen hun meervoud aan een nauw verwant woord. Zoo ontleent *stad* zijn meervoud *steden* aan *stede*, *lende* zijn meervoud *lendenen* aan een verouderd *lenden* en *leerrede* zijn meervoud *leerredenen* aan een verouderd *redene*.
- § 154. Het woord *man* heeft naast het gewone meervoud *mannen* ook het onregelmatig, nu verouderend *mans*, en eenen vorm *man* zonder uitgang, voorkomend in verbinding met hoofdgetallen, als *vijftig man*; evenzoo *Jan en alle man*. Samenstellingen met *man*, die een ambt of beroep te kennen geven, hebben *lieden* of *lui* in plaats van *mannen*, bv. *staatslieden*, *timmerlieden* of *timmerlui*. Van de andere samenstellingen met *man* hebben ook *zagsman*, *leidsman* en *scheidsmann* het meervoud *lieden*; daarentegen *leenmannen*, *Oranjemannen*, *blindemannen*. Andere samenstellingen, als bv. *echtelieden*, *landlieden*, enz. omvatten in 't meervoud beide geslachten.

II. Het Bijvoeglijk naamwoord.

A. BETEKENIS DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

- § 155. Het bijvoeglijk naamwoord (*adjectief*) is de naam van eene (niet zelfstandig gedachte) eigenschap, die aan een substantief wordt toegekend door een werkwoord (*praedicatief*) of zonder werkwoord (*attributief*), bv. *het huis is groot*, *het groote huis*.
- § 156. De eigenschap, welke door de adjectieven wordt genoemd, is dikwijls alleen *betrekkelijk* (*relatief*), wanneer zij aan eenig substantief slechts in betrekking tot een ander substantief kan toegekend worden. Zoo kan men aan een paard wel de eigenschap *groot* toekennen in betrekking tot eene muis, maar moet men tevens een paard *klein* noemen in betrekking tot eenen olifant.
- § 157. Is de eigenschap, die door een adjectief wordt genoemd, niet betrekkelijk, dan heet men haar *volstrekt* (*absoluut*). Absolute adjectieven zijn 1°. die welke van eigennamen

zijn afgeleid, als *Fransch, Engelsch, Nederlandsch*; 2°. de van substantieven afgeleide adjectieven, die door den genitief van dat substantief zouden kunnen weergegeven worden, als *wiskunstig, vaderlandsch, geografisch*, en daaronder ook de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, als *gouden, zilveren, lakensch*; 3°. de samengestelde adjectieven, die eene vergelijking te kennen geven, als *ijskoud, honingzoet, sneeuw wit*; 4°. de adjectieven, die te kennen geven, dat een substantief in eenig opzicht het toppunt bereikt heeft, bv. *volmaakt, almachtig*, enz., en daaronder ook de met *aarts* samengestelde adjectieven, als *aartsdom*; 5°. de adjectieven, die het ontbreken van eene bepaalde eigenschap aanduiden, vooral een lichaamsgebrek, als *blind, lam, kreupel* en bovendien de van substantieven door middel van het achtervoegsel *loos* afgeleide adjectieven, als *ouderloos, broodeloos, werkloos*; 6°. de adjectieven, die wiskunstige eigenschappen noemen als *recht, rond, vierkant, evenwijdig*; 7°. de adjectieven, die eene bepaalde betrekking in ruimte of tijd aanduiden, als *voormalig, hedendaagsch, eeuwig*, en daaronder ook die, welke op *lingsch, lijksch* en *waartschuitgaan*, als *ruggelingsch, dagelijksch, voorwaartsch*.

§ 158. Als adjectieven worden ook eenige voornaamwoorden, eenige telwoorden en de deelwoorden gebruikt, die uit den aard der zaak alleen absolute eigenschappen aanduiden.

Van de voornaamwoorden zijn het alleen eenige indefinita en possessiva, die niet alleen in gebruik, maar ook in vorm adjectieven zijn; doch in oorsprong en beteekenis behooren zij tot de klasse der voornaamwoorden. De rangtelwoorden, die van de hoofdtelwoorden zijn afgeleid, en de onbepaalde telwoorden, zijn wel in vorm en gebruik adjectieven, maar komen in beteekenis met de telwoorden overeen. De eigenlijke deelwoorden mogen wel beschouwd worden als adjectieven, in zoover zij het *doen*, dat in het werkwoord ligt opgesloten, voorstellen als eigenschap van het substantief, dat zij bepalen; maar zij blijven toch vormen van het werkwoord in zoover zij die eigenschap niet als blijvend, maar slechts als voorbijgaand voorstellen.

B. TRAPPEN VAN VERGELIJKING.

- § 159. Alle eigenlijke adjectieven, die eene betrekkelijke eigenschap noemen, kunnen een achtervoegsel aannemen, om aan te duiden, dat zij in een hooger graden (*comparatief*) of in den hoogsten graden (*superlatief*) voorkomen. Die graden heeten *trappen van vergelijking*.
- § 160. De *comparatief* wordt gevormd door den uitgang **er**, bv. *groot, grooter, hoog, hooger*. De adjectieven op **e** stooten die *e* vóór **r** uit, bv. *blijde, blijder, bloede, blooder*. De adjectieven, die op **r** uitgaan; lasschen vóór den uitgang **er** eene **d** in, bv. *zuiver, zuiverder, zwaar, zwaarder*.
- § 161. De *superlatief* wordt gevormd door den uitgang **st**, bv. *groot, grootst, hoog, hoogst*. De adjectieven op **e** stooten die *e* vóór **st** uit, bv. *blijde, blijdst, bloede, bloodst*. De adjectieven op **s** en **sch** nemen alleen eene **t** aan, bv. *bits, bitst, wijs, wijst, frisch, frischst*.
- § 162. De adjectieven *moede, spade* en *beu* hebben geen comparatief en superlatief. Van de adjectieven op **st**, als *vast, juist*, enz. wordt de superlatief gewoonlijk wegens onweluidendheid niet gevormd. Zij worden, om een hooger of den hoogsten graden uit te drukken, omschreven met de bijwoorden *meer* en *meest*, die ook, waar de welluidendheid dat vordert, bij andere adjectieven kunnen gebruikt worden.
- § 163. Sommige superlatieven zijn van bijwoorden gevormd, maar worden gebruikt als adjectieven, bv. *voorst* van *voor*, *achterst* van *achter*, *binnenst* van *binnen*, *buitenst* van *buiten*, *bovenst* van *boven*, *benedenst* van *beneden*, *onderst* van *onder*. Zoo ook *uiterst*, *opperst* en *middelst* (voor *middenst*) van *midden*.

Zoo is ook *laatst* met den bijvorm *lest* voor *letst* (*latist*) gevormd van het bijwoord *laat*, dat behoorde bij het nu verouderd adjectief *lai* (= traag); doch nu is *laat* met den comparatief *later* zelf adjectief geworden, althans in sommige uitdrukkingen, als *op den laten avond, een laat bezoek, de latere bewoners van ons land*.

§ 164. Enkele adjectieven, die zelf geene trappen van vergelijking kunnen hebben, vormen hunnen comparatief en superlatief van bijwoorden, namelijk *goed* en de onbepaalde telwoorden *weinig* en *veel*. Zij hebben: *beter* en *best*, *minder* en *minst*, *meer* en *meest*. Van *meer*, dat bijwoord gebleven is, wordt een nieuwe comparatief *meerder* in den zin van *aanzienlijker*, *grooter* gevormd.

Beter en *best* (voor *betst*) zijn gevormd van het verouderd bijwoord *bat* (of *bet*), dat *meer* of *beter* beteekende en nog over is in *betweter* en *betoudovergrootvader*. *Minder* en *minst* zijn gevormd van het bijwoord *min*, dat tegenwoordig zelf soms als adjectief gebruikt wordt in de beteekenis van *laag*, *gemeen*, ofschoon het oorspronkelijk alleen comparatieve beteekenis heeft. *Meer* is in vorm ook tegenwoordig nog bijwoord en wordt daarom niet verbogen. Er stond oudtijds een vorm *mee* naast, waarvan *meest* gevormd is. *Goed* kon geene trappen van vergelijking vormen, omdat het oorspronkelijk eene absolute beteekenis had, namelijk die van *behoorlijk*. Zeide men bv.: „dat paard is goed voor hem“, dan beteekende dat: „dat paard past hem.“ *Weinig* beteekende oorspronkelijk *beweeneenswaard*, *allerjammerlijkst* en had dus ook eene absolute beteekenis. *Veel* (oudtijds *vele*) was nog in de middeleeuwen een substantief en had daarom geene trappen van vergelijking.

§ 165. Eenige absolute adjectieven hebben soms in oneigenlijke beteekenis eenen superlatief, bv.: *de volmaakste rust*. De deelwoorden hebben alleen dán trappen van vergelijking, als zij inderdaad adjectieven geworden zijn: zooals *uitstekend*, *innémend*, *welsprékend*, *ingenómen* tegenover *uitstekend*, *innemend*, *welsprekend*, *ingenomen*.

Bepaald af te keuren zijn zinnen, waarin de deelwoorden in den comparatief of superlatief voorkomen, zooals bij BILDERDIJK: „*Geweten, Godspraak in ons binnenst, van alwat machtig is VERWINNENST*“; of bij BEETS: „*Telkens als het windje zich verheft en in den stroom een STROOMENDER plekje vormt.*“ Kwam *eenigst* als superlatief van het telwoord *eenig* meer algemeen in gebruik, dan zou de vorm *eenig* zelf overbodig worden.

- § 166. De comparatieven en superlatieven van adjectieven dienen soms ter vervanging van de bijwoorden *minder* en *minst* met adjectieven, die eene tegenovergestelde eigenschap aanduiden. Men zegt: *het is dag op dag koud weer, maar gisteren was het warmer* (d. i. minder koud) *dan vandaag. Zij zijn beide leelijk, maar deze is nog de mooiste* (d. i. de minst leelijke).
- § 167. De comparatief dient soms niet om een hooger en graad aan te duiden, maar alleen om van twee bijeenhoorende zelfstandigheden de eene tegenover de andere te stellen, bv. *het hooger en lager onderwijs, het hooger en lager huis*. In navolging van het Latijn zegt men: *Cato de oudere, Cyrus de jongere*. Ook de superlatief dient soms niet om den hoogsten, maar alleen om een zeer hoogen graad aan te duiden, bv. *mijne liefste moeder, mijn beste vader*.

Vandaar de samenstellingen *bestevaar* (grootvader) en *bestemoer* (grootmoeder), verkort tot *best* of *bestje* (oud vrouwtje).

C. VERBUIGING DER BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

- § 168. De adjectieven hebben in het enkelvoud afzonderlijke buigingsvormen voor de drie geslachten, maar in het meervoud hebben zij voor alle geslachten dezelfde vormen. De gewone verbuiging van het adjectief luidt:

Enk.	Mann.	Vrouw.	Onz.	Meervoud.
Nom.	goede of goed.	goede	goede of goed.	goede
Gen.	goeden	goede	goeden	goede
Dat.	goeden	goede	goeden	goeden
Acc.	goeden of goed.	goede	goede of goed.	goede

- § 169. De vorm *zonder e* in den Nominatief van het mannelijk en onzijdig en in den Accusatief van het onzijdig behoort tot de vroegere *sterke*, de vorm *met e* in die naamvallen tot de vroegere *zwakke* verbuiging. De Genitief en de Datief van het onzijdig enkelvoud worden zelden gebruikt. Behalve in vaste uitdrukkingen als *van goeden huize, in*

koelen bloede, enz. omschrijft men ze meestal door *van* en *aan* met den Accusatief. Dat doet men ook altijd met den Genitief en Datief singularis en pluralis van alle geslachten, wanneer er geen ander bepalend woord aan het adjectief voorafgaat.

In den oudsten tijd had ieder adjectief, behalve als het in den comparatief stond, zoowel eene sterke als eene zwakke verbuiging. De sterke verbuigingsvormen hebben zich nog volledig gehandhaafd bij de bezittelijke voornaamwoorden (zie § 189); de zwakke verbuiging had oudtijds, evenals die der substantieven, in alle naamvallen **en**, behalve in den eersten naamval enkelvoud van alle geslachten en in den vierden naamval onzijdig enkelvoud, die op **e** uitgingen. Reeds in de middeleeuwen echter begon de **n** van den uitgang hier en daar af te slijten, zoodat er ten slotte slechts van overbleef wat te vinden is in bovenstaand voorbeeld, dat een mengsel van zwakke en sterke verbuiging zou kunnen genoemd worden, omdat de Datief en de Accusatief van het mannelijk enkelvoud ook bij de sterke verbuiging op **en** uitgingen, de Nominatief en de Accusatief van 't vrouwelijk enkelvoud ook bij de sterke verbuiging eene **e** hadden, de Datief van het onzijdig enkelvoud ook bij de sterke verbuiging **en** als uitgang vertoonde, en in 't meervoud ook de sterke verbuiging in den eersten en vierden naamval **e** en in den derden **en** had. De Accusatief van het mannelijk enkelvoud zonder buigingsuitgang is eene latere navolging van den sterken Nominatief. Voor de gevallen, waarin men nu nog in het gebruik onderscheid maakt tusschen de zwakke en sterke vormen (dus tusschen *goede* en *goed*) en die, waarin de adjectieven niet verbogen worden, zie men Syntaxis § 560—565.

§ 170. De sterk verbogen adjectieven hadden vroeger altijd eene **s** in den tweeden naamval van het mannelijk en onzijdig enkelvoud, maar nu nog slechts wanneer de tweede naamval van het onzijdig adjectief als deelingsgenitief staat na onbepaalde voornaamwoorden en telwoorden, bv. *iets liefs*, *veel goeds*, *wat moois*, *weinig nieuws*, enz. en verder in eenige vaste uitdrukkingen, als *goedsmoeds*, *anderszins*, *heelsheids*, *blootshoofds*, enz.

§ 171. In den tweeden en derden naamval van het vrouwelijk enkelvoud en in den tweeden naamval meervoud van alle geslachten ging het sterk verbogen adjectief vroeger altijd op **er** uit, zooals nog blijkt uit eenige vaste uitdrukkingen, 2de nv. enk. *ouder gewoonte*, *gewapenderhand*, enz. 3de nv. enk. *te goeder trouw*, *met luider stemme*, enz. 2de nv. meervoud *allerwegen*.

Men bedenke, dat sommige voorzetsels vroeger den derden naamval regeerden. Bij uitdrukkingen als *te gelijker tijd*, *te kwader ure* en *van ganscher harte* bedenke men, dat *tijd* en *uur* vroeger vrouwelijk waren en dat *hart* soms vrouwelijk gebruikt werd. Vgl. § 124, 141.

§ 172. Welluidendheidshalve worden tegenwoordig *nooit* verbogen de stoffelijke adjectieven op **en**, als *gouden*, *zilveren*, de adjectieven op **er**, welke van plaatsnamen zijn afgeleid, als *Haarlemmer*, *Groninger*, en eindelijk *rechter* en *linker*.

De van plaatsnamen afgeleide adjectieven zijn eigenlijk substantieven, die als adjectieven gebruikt worden. *Rechter* en *linker* zijn eigenlijk sterke Datiefvormen van *recht* en *link*, behoorend bij het nu gewoonlijk verzwegen *hand* of *zijde*; doch daar men ze zelden in den eersten naamval gebruikte, begon men ze op te vatten als afleidsels met den uitgang **er**.

§ 173. Onverbogen laat men gewoonlijk, ook voor de welluidendheid, de twee- en meerlettergrepige adjectieven op **en** en de drie- en meerlettergrepige comparatieven, als *verheven gevoelens*, *verhevener gevoelens*, *dapperder mannen*.

§ 174. In het onzijdig enkelvoud mag men den uitgang **e** weglaten, als hij door eene toonlooze lettergreep voorafgegaan of gevolgd wordt; doch in den superlatief alleen als er eene toonlooze lettergreep op volgt en er tevens eene aan voorafgaat, bv. *het prachtig huis*, *dat fraai gebouw*, *het heerlijkst gezicht*; maar nooit *het fraai huis*, *het schoonst gezicht*, *het prachtigst huis*.

§ 175. Evenals het adjectief wordt ook het deelwoord verbogen en ook het rangtelwoord, doch dat heeft nooit den vorm zonder **e**. De voornaamwoorden en onbepaalde telwoorden wijken van de gewone verbuiging der adjectieven af.

§ 176. Men kan de adjectieven en deelwoorden ook als mannelijke en vrouwelijke persoonsnamen, dus substantievisch, gebruiken. Zij worden dan verbogen als persoonsnamen op *e*, zooals *bode*, *getuige*, enz.; bv. Nom.: *de blinde*, Genit. *des blinden* of *der blinde*, Dat. *den blinde*, *der blinde*, Accus. *den blinde*, *de blinde*, meervoud in alle naamvallen *blinden*. De adjectieven kunnen ook als onzijdige substantieven op *e* gebruikt worden, bv. *het goede*, maar hebben dan geen meervoud.

Eenige adjectieven hebben als substantieven den sterken vorm, zooals *de zot*, *de dwaas*, *de vrek*, *het ruim*, *het nat*, *het rood*, *het kwaad*, enz.. doch dan mag men ze werkelijke substantieven noemen, die in den tweeden naamval enkelvoud eene *s* aannemen.

§ 177. Een adjectief is niet substantievisch gebruikt, wanneer het bijbehorend substantief alleen is weggelaten, omdat het reeds elders in den zin voorkomt. *Dapperste* blijft dus bv. adjectief in eenen zin als: *van alle soldaten worden de dapperste met ridderorden begiftigd*, of *de dapperste van alle soldaten*. In eenen zin daarentegen als *de dappersten verdienen eene ridderorde* is *dappersten* een substantief, omdat er geen substantief voorafgaat of volgt, dat men er bij zou kunnen denken. Men lette daarop vooral bij de verbuiging.

III. Het Voornaamwoord.

§ 178. Het voornaamwoord (*pronomena*) wijst op zelfstandigheden of duidt zekere betrekkingen tusschen zelfstandigheden aan. In het eerste geval is het zelfstandig, in het tweede bijvoeglijk gebruikt.

§ 179. De voornaamwoorden worden onderscheiden in zes soorten: 1°. persoonlijke (*personalia*), 2°. bezittelijke (*possessiva*), 3°. aanwijzende (*demonstrativa*), 4°. vragende (*interrogativa*), 5°. betrekkelijke (*relativa*), 6°. onbepaalde (*indefinita*). De persoonlijke en betrekkelijke voornaamwoorden

worden alleen zelfstandig gebruikt, de andere deels zelfstandig, deels bijvoeglijk.

Het *betrekkelijk* voornaamwoord *welke* komt soms bijvoeglijk voor, doch meer in schijn dan in werkelijkheid. In eenen zin als die van VAN LENNEP: „*Hij was bezig met het afschaffen van een kabinet, WELKE BEZIGHEID hij verlichtte door met eene holle stem psalmen te zingen*“, is *welke bezigheid* eigenlijk eene beknopte manier om te zeggen: *eene bezigheid, welke* enz. en oorspronkelijk een Latinisme.

A. PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 180. Met de persoonlijke voornaamwoorden (*personalia*) wijst de spreker zich zelf aan, d. i. *den eersten persoon*, of den aangesprokene, d. i. *den tweeden persoon*, of een ander, d. i. *den derden persoon*. Alleen de derde persoon komt in drie geslachten voor; de eerste en de tweede persoon zijn geslachtloos.

De naam *persoonlijke* voornaamwoorden verhindert niet, dat men ze ook voor zaken gebruikt in het mannelijk en vrouwelijk geslacht. Zoo zegt VAN DER PALM: „*wat baat een kostbare opschik, wanneer HIJ de hatelijkheid zijns bezitters slechts te sterker doet uitkomen?*“ en BEETS: „*Ik trad naar haar toe, om haar den grooten ketel vooreerst wat lichter te maken, daar zij HEM onmogelijk tillen kon*“; of: „*Daarna bracht hij zijnen hoed in eenen hoek van de kamer waar hij HEM zoo voorzichtig nederlegde, alsof HIJ eene uitgeblazen eierschaal geweest was*.“ In de spreektaal geldt voor namen van voorwerpen zonder onderscheid het mannelijk geslacht. Daarom schrijft BEETS: „*Fiks doorjakkereu, Gerrit! zegt mijnheer Deze, de treden opvliegende. Dat zegt HIJ ook, antwoorde Gerrit, de zweep toonende*.“

§ 181. De persoonlijke voornaamwoorden worden aldus verbogen:

	1ste pers. enkely.	1ste pers. meerv.	2de pers. enk. en meerv.
N.	ik (<i>'k</i>).	wij (<i>we</i>).	gij (<i>ge</i>), jij (<i>je</i>).
G.	mijns, mijner.	ons, onzer.	uws, uwer.
D.	mij (<i>me</i>).	ons.	u, jou (<i>je</i>)
A.	mij (<i>me</i>).	ons.	u, jou (<i>je</i>).

3de persoon enkelvoud.

	Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.
N.	hij (<i>i</i>).	zij (<i>ze</i>).	het (' <i>t</i>).
G.	zijns, zijner.	haars, harer.	— —
D.	hem (<i>em</i>).	haar (<i>er</i>).	het (' <i>t</i>).
A.	hem (<i>em</i>).	haar (<i>er, ze</i>).	het (' <i>t</i>).

3de persoon meervoud.

N.	zij (<i>ze</i>).	zij (<i>ze</i>).	zij (<i>ze</i> .)
G.	huns, hunner, er.	haars, harer, er.	huns, hunner, er.
D.	hun.	haar (<i>er</i>).	hun,
A.	hen (<i>ze</i>).	haar (<i>er, ze</i>).	hen (<i>ze</i>).

§ 182. Daar het meervoud van den tweeden persoon geheel in de plaats is gekomen van het vroegere enkelvoud *du* (genit. *dijns*, *dijner*, datief en accus. *dij*), is er tusschen het enkelvoud en het meervoud van den tweeden persoon geen ander onderscheid meer, dan dat *ijj*, *jou* en *je* zelden in 't meervoud gebruikt worden. Wil men nu het meervoud duidelijk doen uitkomen, dan gebruikt men de samenstellingen *gijlieden*, *ulieden*, *jelieden* (ook *jelie* en *jelui*) met den onregelmatigen tweeden naamval *ulieder*, die echter alleen gebruikt wordt, als het woord geplaatst is vóór het substantief, waarvan het afhangt, bv. *op ulieder gezondheid!* Hetzelfde geldt van den genitief *hunlieder* en *haarlieder*, behoorende bij het meervoud van den derden persoon, waarvan ook alle naamvallen met *lieden* (of *lui*) kunnen samengesteld worden.

Het gebruik van het meervoud in plaats van het enkelvoud dagteekent van den Romeinschen keizertijd, toen de keizer van zich zelf in het meervoud sprak en liet spreken, omdat hij zijne mederegenten met zich vereenzelvigde. In navolging daarvan gebruikt men ook bij ons in den kanselarijstijl gewoonlijk *wij* in plaats van *ik*, bv. *Wij, Willem, koning der Nederlanden*. Uit bescheidenheid doen ook sommige schrijvers dat, zich vereenzelvigende met hunne lezers, en zeggen zij bv.: *wij merkten zoeven reeds op*, enz. Evenals den keizer begon men uit beleefdheid ook andere aanzienlijke personen in het meervoud aan te spreken. De Franschen strekten dat

tot bijna iedereen uit, en wij hebben het van hen nagevolgd en nog overdreven.

- § 183. Daar *gij* alleen in de schrijftaal, *jij*, *jou* en *je* alleen in de gemeenzame omgangstaal in gebruik is gekomen, heeft men in de beleefde spreektaal en lossere schrijftaal voor den tweeden persoon enkelvoud den vorm **U** ingevoerd als verkorting van *Uwe Edelheid*. Als persoonlijk voornaamwoord wordt het zonder *w* geschreven, zooals ook behoort te geschieden met *u beider*, *u aller*, waar *u* ook persoonlijk voornaamwoord is.

In *u beider* en *u aller* is *u* tweede naamval en verkorting van *uwer*, evenals *ons aller*, *hun beider*, *haar beider* verkorting is van *onzer*, *hunner*, *harer*, welke volledige vormen soms nog door de dichters ter wille van de maat gebezigd worden. Zoo zegt BILDERDIJK in „Ahacha“: „Sinds onzer beider handen te zaam gevlochten zijn“, en in „Cinna“: „Ons beider moed ontvlamde om onzer beider zaak.“

- § 184. De tweede naamval *mijns*, *uws*, *zijns*, *huns*, *haars* komt alleen voor in verbinding met *zelfs* en *gelijke*, bv. *om mijns zelfs wil*, *zijns gelijke*. De tweede naamval *mijner*, *uwer*, enz. is alleen als deelingsgenitief en in hooger en stijl in verbinding met werkwoorden of bijvoeglijke naamwoorden in gebruik, als *één onzer*, *gedenk mijner*, *hij is uwer niet waardig*. Overigens wordt de tweede naamval vervangen door het bezittelijk voornaamwoord of omschreven met *van*, doch voor *van het* zegt men altijd *er van*, d. i. *daarvan*. Ook in verbinding met andere voorzetsels wordt nooit *het*, maar altijd *er* gebruikt, bv. *er mee*, *er in*, enz.

Oorspronkelijk is *mijns*, *uws*, enz. in verbinding met *zelfs* misschien geen persoonlijk, maar een bezittelijk voornaamwoord en *zelfs* de te onrechte sterk verbogen genitief van een substantief, dat *eigen lijf* beteekende.

- § 185. De vormen, die in de verbuigingsopgave tusschen haakjes staan, hebben geen klemtoon. De tweede naamval meervoud **er**, die *van hen* en *van haar* beteekent, moet niet verward worden met *er*, de verkorting van het bijwoord *daar*. Men vindt dien tweeden naamval in zinnen

als die van BEETS: «*ik ken ER* (d. i. van hen), *die ons kinderachtig zouden hebben genoemd*»; en «*ER* (d. i. van hen) *zijn er* (d. i. daar) *meer dan men denkt*».

§ 186. Het persoonlijk voornaamwoord, dat terugwijst op het onderwerp van den zin heet *wederkeerig* (*reflexief*). De derde persoon heeft daarvoor een afzonderlijken vorm, namelijk **zich**, die voor den derden en vierden naamval der beide getallen in alle geslachten geldt.

Eerst op het eind van de middeleeuwen is het woord *zich* uit het Hoogduitsch overgenomen. Vóór dien tijd gebruikte men het gewone persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon, zooals men nu nog dat van den eersten en tweeden persoon gebruikt. In de spreektaal doet men dat nog dikwijls, maar in de schrijftaal verbiedt het gebruik dat. Men volge dus BILDERDIJK niet als hij zegt: „*In 't geen zij om HAAR henen zag*“, noch VAN LENNEP: „*Geert is oud en wijs genoeg om voor HAAR zelve te antwoorden*.“

B. BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 187. De bezittelijke voornaamwoorden (*possessiva*) duiden aan, dat het door hen bepaalde substantief bezitting of voortbrengsel is van den eersten, tweeden of derden persoon, en komen daarom overeen met den tweeden naamval der persoonlijke voornaamwoorden. *Mijn huis is het huis van mij, zijn hoed is de hoed van hem*.

In de spreektaal en lossere schrijftaal gebruikt men in plaats van den tweeden naamval des bezitters, indien die voorafgaat aan het substantief, dat er door bepaald wordt, soms den eersten naamval, gevolgd door het bezittelijk voornaamwoord. *Mijn neef zijn huis is mijns neefs huis, Jan zijn pet is Jans pet*. Voor den derden persoon meervoud geldt dan ook *der* voor *haar*. Zoo zegt BEETS: „*Toen braken zij in bij de lui en kwamen voor de lui DER bed staan*.“

§ 188. De bezittelijke voornaamwoorden zijn: voor den 1sten persoon enk. **mijn**, meerv. **ons**, voor den 2den persoon enk. en meerv. **uw**, voor den 3den persoon enk. **zijn** en **haar**,

meerv. **hun** en **haar**. Door hunnen stam wijzen zij den *persoon*, het *getal*, en wat den derden persoon aangaat ook het *geslacht* des bezitters aan. Men noemt dat *subjectief* getal en geslacht. Door hunne buigingsuitgangen wijzen zij het *getal* en *geslacht* der bezitting aan. Men noemt dat *objectief* getal en geslacht.

Oorspronkelijk was er slechts één vorm voor het enkel- en meervoud der drie geslachten van den derden persoon, namelijk *zijn*. In den loop der middeleeuwen werd *haar* voor het vrouwelijk enkelvoud en voor het meervoud der drie geslachten ingevoerd. Daarnaast kwam later ook *hun* voor het meervoud der drie geslachten in gebruik. Eindelijk stelde men het onderscheid tusschen *haar* als vrouwelijk enkel- en meervoud, en *hun* als mannelijk en onzijdig meervoud vast, doch VAN DER PALM zeide nog: „*Oostersche vrouwen, die slechts door HUNNE echtgenooten en kinderen omringd zijn*“; en in de gewone omgangstaal gebruikt men nog wel **er** (d. i. haar) voor de drie geslachten in 't meervoud. Bij BEETS vindt men bv.: „*ze pasten op ER tijd.*“

§ 189. Alle bezittelijke voornaamwoorden volgen dezelfde verbuiging, behalve dat *ons* in den eersten naamval enkelvoud van het mannelijk geslacht *onze* luidt (verkorting van den grondvorm *onzer*). De verbuiging is:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	mijn.	mijne.	mijn.	mijne.
G.	mijns.	mijner.	mijns.	mijner.
D.	mijnen.	mijne(r).	mijnen.	mijnen.
A.	mijnen.	mijne.	mijn.	mijne.

§ 190. Na het bepalend lidwoord worden de bezittelijke voornaamwoorden verbogen als gewone (zwakke) adjectieven, zoo er een voorafgaand substantief bijgedacht kan worden. Is dat laatste het geval niet, dan staan zij zelf als substantieven. In het onzijdig komen zij dan alleen in het enkelvoud voor, bv. *het mijne*, *het zijne*, in eenen zin als *geef aan ieder HET ZIJNE*. De G. en de D. worden dan steeds omschreven. In het mannelijk of vrouwelijk noemen zij, substantievisch gebruikt, alleen personen en worden dan verbogen als persoonsnamen op *e*, bv.:

Enkelvoud, als adjectief.

- N. *Mijn vader (mijne moeder) of DE UWE heeft dat gezegd.*
 G. *Het huis mijns vaders (mijner moeder) en dat DES UWEN (DER UWE).*
 D. *Ik gehoorzaam mijnen vader (mijner moeder) en gij DEN UWEN (DE(R) UWE).*
 A. *Ik bemin mijnen vader (mijne moeder) en gij DEN UWEN (DE UWE).*

Meervoud, als adjectief.

- N. *Mijne ouders en DE UWE zeggen dit.*
 G. *De huizen mijner ouders en die DER UWE.*
 D. *Ik gehoorzaam mijnen ouders en gij DEN UWEN.*
 A. *Ik bemin mijne ouders en gij DE UWE.*

Enkelvoud, als substantief.

- N. *Mijnen brief besluitend, blijf ik geheel DE UWE.*
 A. *Ik noem mij geheel DEN UWE (vr. DE UWE).*

Meervoud, als substantief.

- N. *Geene menschen zijn hem dierbaarder dan DE ZIJNEN.*
 G. *Hij verwerft zich de liefde DER ZIJNEN.*
 D. *Deze huisvader geeft DEN ZIJNEN een goed voorbeeld.*
 A. *Hij zorgt voor DE ZIJNEN.*

§ 191. In de spreektaal en lossere schrijftaal dient ook het onverbuigbare **je** of **jouw**, meerv. **jelie** of **jelui**, als bezittelijk voornaamwoord van den tweeden persoon, omdat het oudere bezittelijk voornaamwoord van den tweeden persoon enkelvoud *dijn* in onbruik is geraakt en *uw* te deftig is. Ook **eigen**, dat dikwijls tot versterking van het bezittelijk voornaamwoord dient, kan zelf soms de plaats van een bezittelijk voornaamwoord innemen, bv. in uitdrukkingen als: *op eigen gezag, op eigen kosten.*

C. AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 192. De aanwijzende voornaamwoorden (*demonstrativa*) wijzen zelfstandigheden met meer of minder nadruk aan. De eigenlijke aanwijzende voornaamwoorden zijn **deze**, dat eene nabij zijnde, **die**, dat eene meer verwijderde, en **gene**,

dat de verst verwijderde of zich aan de overzijde bevindende zelfstandigheid aanwijst.

Bij tegenstelling van *deze*, *die* en *gene* behoeft er niet altijd van werkelijken afstand sprake te wezen. De regel geldt ook ten opzichte van den afstand der woorden in den zin. *Deze* wijst dan altijd op de laatstgenoemde van twee zelfstandigheden, bv. „*Reede zag den stekeligen vreemdeling met een heftigen blik aan, doch DEZE* (d. i. de vreemdeling) *bleef volstandig doorzingen*“ (VAN LENNEP).

§ 193. **Deze** en **die** komen zelfstandig en bijvoeglijk voor. Zelfstandig wordt *die* dikwijls, vooral van zaken, gebruikt om het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon te vervangen. Na het bijvoeglijke *die* wordt het substantief soms weggelaten, als het reeds vooraf genoemd is, bv. *de hoed van mij en DIE van mijnen broeder*. **Gene** wordt bijna uitsluitend bijvoeglijk gebruikt en komt alleen dan zelfstandig voor, wanneer het eene tegenstelling tot *deze* vormt, bv. *DEZE zegt dit, GENE dat. Wie zou gelijk hebben?*

In gemeenzame spreektaal en lossere schrijftaal staat *die* soms overtollig als bijstelling van het voorafgaand onderwerp. Zoo zegt BILDERDIJK: „*De kromme sabels van den Moor DIE stonden hem niet aan*“, en begint een bekend volksliedje: „*Jan, DIE sloeg Lijsje*“, terwijl uit BEETS' *Camera Obscura* bekend is: „*Klompertjen en zijn wijfjen DIE zouden vroeg opstaan*.“

§ 194. **Deze** en **die** worden, zoowel zelfstandig als bijvoeglijk, aldus verbogen:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	deze.	deze.	dit.	deze.
G.	dezes.	dezer.	(dezes).	dezer.
D.	dezen.	deze(r).	(dezen).	dezen.
A.	dezen.	deze.	dit.	deze.

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	die.	die.	dat.	die.
G.	diens.	dier.	(diens).	dier.
D.	dien.	die(r).	(dien).	dien.
A.	dien.	die.	dat.	die.

§ 195. *Gene* wordt verbogen als *deze*, maar heeft geen onzijdig enkelvoud. Men gebruikt daarvoor het adjectief *gindsch*. Ook worden genitief en datief van *gene* altijd omschreven met *van* en *aan*, en dat gebeurt ook met den genitief en datief van het onzijdige *dit* en *dat*. Wordt *deze* zelfstandig gebruikt, dan omschrijft men er den genitief enkel- en meervoud bijna altijd van.

De eerste en vierde naamval onzijdig enkelvoud van *gene* luidde in de middeleeuwen *gent*. De verbogen genitief en datief singularis onzijdig van *deze* komen nog voor in vaste uitdrukkingen, als *schrijver dezès*, *bij dezen*, *mits dezen*. De genitief mannelijk en onzijdig enkelvoud van *die* was vroeger *des*, later *dies*, eindelijk *diens*. De oude vormen vindt men nog zelfstandig in *des* en *dies* (beide = daarom), *desnoods*, *desniettemin*, *desnietteenstaande*, *deswege*, *desgelijks*, *desbevoegd*, *deskundig*, enz. en bijvoeglijk in *destijds*. De genitief van het vrouwelijk enkelv. was vroeger *der* en eerst later *dier*. Men vindt hem nog bijvoeglijk in *derhalve*, *derwijze*, *dermate*. De genitief pluralis was vroeger cok *der* en komt zoo nog zelfstandig voor in *dergelijke*. De onzijdige datief singularis *dien* komt bijvoeglijk nog voor in: *met dien verstande*, *uit dien hoofde*, *te dien einde*, enz., en zelfstandig in *dienvolgens*, *dientengevolge*, *dienovereenkomstig*, *mitsdien*, *bovendien*, *doordien*, *naurdien*, *indien*.

§ 196. In plaats van het zelfstandige *dit* en *dat* met een voorzetsel gebruikt men bijna altijd de voornaamwoordelijke bijwoorden, namelijk *hier* en *daar*, gevolgd door een voorzetsel (eigenlijk bijwoord), dat er aan vast geschreven wordt indien het er onmiddellijk achter staat. Die bijwoorden kunnen ook in plaats van den vierden naamval met een voorzetsel gebruikt worden in het mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, als zij op zaken terugwijzen, en in het meervoud van alle geslachten, zelfs als zij op personen betrekking hebben. Zoo vindt men bij BEETS: «*Je hebt hier adellijke heeren en groote hanzen, maar DAAR behoort ik niet TOE*»; en «*DAAR zijn goede spelers ONDER, maar toch waratje geen een, die eigenlijk uitmunt.*»

§ 197. Tot de aanwijzende voornaamwoorden kan ook **zelf** gerekend worden, dat ter versterking van den nadruk geplaatst wordt achter zelfstandige naamwoorden en persoonlijke voornaamwoorden. Het kan of geheel onverbogen blijven of verbogen worden als een gewoon (zwak) adjectief. Het heeft dan *zelven* in den derden en vierden naamval mannelijk enkelvoud en in den datief pluralis van alle geslachten, en in alle andere naamvallen *zelve*; want de genitief singularis van het mannelijk en onzijdig en de datief van het onzijdig, die, als zij gebruikt werden, *zelven* zouden luiden, komen tegenwoordig alleen in den met *van* en *aan* omschreven vorm voor.

Een oude sterke genitief *zels* komt nog voor in de verbinding *om mijns, urs, haars*, enz. *zels wil*. Opmerking verdient het, dat *zels* dan ook voor het vrouwelijk geslacht gebruikt wordt, hetgeen echter niet bevreemdend zou zijn, als *mijns, urs* enz. behoorden opgevat te worden als possessiva en *zels* als een onzijdig, te onrechte sterk verbogen, substantief. Vgl. § 184.

§ 198. Tot de aanwijzende voornaamwoorden behooren nog het samengestelde **degene**, dat alleen zelfstandig, en **dezelfde**, dat zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt wordt. Het lidwoord wordt daar verbogen, alsof het buiten samenstelling voorkwam, en de verbuiging van *gene* en *zelfde* is, bij zelfstandig gebruik, in 't mannelijk en vrouwelijk gelijk aan die van het zelfstandig gebruikt adjectief, zoodat dus de tweede naamval mannelijk en het geheele meervoud op **en** uitgaat en de andere naamvallen op **e**. In het onzijdig enkelvoud luiden zij *datgene* en *hetzelfde* of 't *zelfde* en komen zij alleen in den eersten en vierden naamval voor. In plaats van *datgene wat* gebruikt men ook *hetgeen*. Bijvoeglijk gebruikt, wordt *dezelfde* verbogen als een lidwoord met een gewoon (zwak) adjectief.

Vroeger werd het bijvoeglijk *dezelfde* ook sterk verbogen, terwijl het voorzetsels *te* ook daarbij met het lidwoord kon samensmelten. Vandaar nog uitdrukkingen als *terzelfder ure, tenzelfden dage*. Naast *degene* en *dezelfde* gebruikt men ook *diegene* en *diezelfde*, doch tegenwoordig niet licht meer in

naamvallen, waarin *die* zou behooren verbogen te worden. Een wegens stijfheid in onbruik geraakt voornaamwoord is *dezelve*, dat in de spreektaal nooit voorkwam, maar in de schrijftaal vroeger, vooral in het begin der 19de eeuw, duidelijkheidshalve gebezigd werd in plaats van het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon. Het werd dan verbogen als het zelfstandige *dezelfde*, maar staande vóór het substantief, waarvan het afhing, vormde het ook den tweeden naamval *deszelfs* in het mannelijk en onzijdig enkelvoud, en *derzelver* in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud, bv. *deszelfs goedkeuring*, *derzelver meening*, naast de *goedkeuring deszelven*, *de meening derzelve* of *derzelven*. Werd het bijvoeglijk gebruikt, dan had het *dezelfde* verbuiging en ook *dezelfde* beteekenis als *dezelfde*. Zoo zegt BEETS: „*Hij had de leelijkste teef uit heel Rotterdam en onderhield twee grijze katten, die door DEZELVE teef gezoogd waren*. In deze beteekenis komt *eigen* voor met voorafgaand bepalend lidwoord of aanwijzend voornaamwoord, bv. „*DIE EIGEN horen, daur hij op speelde*“ (BEETS) en „*Nog negenmaal na dezen zal dit gehorend licht met DE EIGEN kromten prijken om 't slinkend aangezicht*“ (BILDERDIJK).

§ 199. Eindelijk kan men ook nog als aanwijzende voornaamwoorden beschouwen de bijvoeglijke woorden **zulk** en **zoodanig**, in 't enkelvoud, behalve vóór onzijdige stof- en verzamelnamen, steeds gevolgd door het lidwoord *een* en voor verbuiging niet vatbaar, maar in 't meervoud verbogen als de bezittelijke voornaamwoorden en dan ook geschikt om met het bepalend lidwoord zelfstandig gebruikt te worden, met **en** in alle naamvallen. Een onverbuigbare onzijdige vorm *zulks* komt zelfstandig voor en beteekent *dat*.

Zulk is ongeveer hetzelfde als *zoolijk*. *Lijk* beteekent *gedaante hebbend* of *danig*, en dus is *zulk* hetzelfde als *zoodanig*. Bij *zulks* moet de *s* verklaard worden als de oude genitief *es* of *s* van het persoonlijk voornaamwoord 't. Die *s* beteekent dus *er van* of *daarvan*.

D. VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 200. De vragende voornaamwoorden (*interrogativa*) vragen naar zelfstandigheden. Het zijn: het zelfstandige **wie**, dat men in het mannelijk en vrouwelijk alleen van personen bezigt,

met het onzijdige **wat**, dat alleen van zaken gebruikt wordt, benevens het bijvoeglijke **welk**.

- § 201. **Wie** wordt tegenwoordig verbogen als het aanwijzende *die*, maar de genitief van het vrouwelijk enkelvoud wordt bijna altijd omschreven. Voor den genitief en datief van het onzijdige **wat** gebruikt men uitsluitend de voornaamwoordelijke bijwoorden *waarvan* en *waaraan*. Ook bedient men zich in het onzijdig in plaats van een voorzetsel met *wat* steeds van het bijwoord *waar* met een voorzetsel (eigenlijk bijwoord), bv. *waartoe*, *waarmee*, *waarin*. Van het onzijdig bestaat geen meervoud.

Oudtijds waren dezelfde naamvals vormen zoowel voor het meervoud als voor het enkelvoud, zoowel voor het vrouwelijk als voor het mannelijk in gebruik. De genitief der drie geslachten was toen *wes*, later *wies*, eindelijk, zooals nu nog voor het mannelijk, *wiens*, gevormd van den datief *wien* door toevoeging van den genitiëfsuitgang *s*. Een spoor van den ouden genitief onzijdig heeft men nog in *weshalve* en *weswege*.

- § 202. **Welk** wordt verbogen als het bezittelijk voornaamwoord, maar de genitief singularis en pluralis komt in geen der drie geslachten voor. Ook gebruikt men in den eersten en vierden naamval van het mannelijk enkelvoud *welk* alleen als er naar de soort of de hoedanigheid gevraagd wordt; doch wordt er gevraagd naar den naam, dan bezigt men in den eersten naamval *welke*, in den vierden *welken*.

Welk is ongeveer hetzelfde als *wielijk*. *Lijk* beteekende vroeger: *de geduante hebbend*, *danig*, en dus is *welk* hetzelfde als *hoedanig*. Vgl. *zulk* § 199.

- § 203. **Wat** kan ook bijvoeglijk bij een enkelvoudig of meervoudig substantief van alle geslachten voorkomen en vraagt dan naar de soort of de hoedanigheid van het substantief, waarbij het staat. Zoo vraagt VAN DER PALM: «*WAT voorvoelen doet mij dat schrijven?*» en BILDERDIJK: «*Mag ik 't vragen WAT prins dit statig slot bewoont?*» Ook in den uitroep komt het voor in de beteekenis van *hoedanig* of *hoe groot*, *hoeveel*. Zoo zegt SIMON STIJL: *WAT al sterkten gebouwd, eilanden en zee-kusten bezet en koningen cijn-*

baar gemaakt of tot vrede en vriendschap bewogen!» en TOLLENS: «WAT bloemen bloeiden voor haar voet! WAT weelde, die haar borst deed zwellen!»

Oorspronkelijk stond het substantief in den genitief als afhangende van het onzijdige zelfstandige *wat*, maar het verloor het genitiefsteeken, evenals de deelingsgenitieven, die afhingen van het onbepaalde *wat*, bv. *wat brood* voor *wat broods*, vgl. *veel brood* en *veel broods*; en daarom kan men in *wat* tegenwoordig niet licht iets anders zien dan eene bijvoeglijke bepaling.

- § 204. In [plaats van het bijvoeglijke *wat* en in dezelfde betekenis gebruikt men ook **wat voor een** bij een enkelvoudig, en **wat voor** bij een meervoudig substantief in vraag en uitroep. Het lidwoord **een** blijft daarbij steeds onverbogen. Zoo vraagt BEETS: «WAT is dat VOOR EEN man?» en STARING: «WAT speelt men hier VOOR kluchten?» In den uitroep bezigt men ook nog in 't enkelvoud **wat een** en **welk een** in den zin van *hoedanig een*, *hoe groot een*, bv. «WAT heb je daar EEN lief patroontje van een kraagje om!» (BEETS) en «WELK EEN gefluister! WELK EEN drukte! WELK EEN gedrang!» (BEETS).

In *wat voor een* en *wat voor* is *wat* oorspronkelijk ook zelfstandig gebruikt en staat het substantief, waarvan het schijnbaar eene bijvoeglijke bepaling is met *voor een* of *voor* (= *als een* of *als*), als bijstelling. *Wat een* schijnt gevormd naar analogie van *welk een*, dat reeds in de middeleeuwen voorkomt als een door het lidwoord van zijn substantief gescheiden attributief adjectief. Beide vormen kunnen alleen bij een enkelvoudig substantief staan. In eene uitdrukking als *wat een menschen!* is een woord als *menigte* weggelaten.

- § 205. Als vragend voornaamwoord kan ook het bijvoeglijke **hoedanig** beschouwd worden, in 't enkelvoud gewoonlijk door **een** gevolgd en dan onverbuigbaar, bv. *hoedanig een man is hij?* in 't meervoud verbogen als een gewoon adjectief zonder tweeden naamval, bv. «*hoedanige menschen zijn dat?*»

E. BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 206. De betrekkelijke voornaamwoorden (*relativa*) verbinden eenen bijzin, waarvan zij een zelfstandig deel uitmaken, met het een of ander zelfstandig woord van een anderen zin. Als betrekkelijke voornaamwoorden worden gebruikt eenige naamvallen van het aanwijzende **die** en van het vragende **wie** en alle naamvallen van het vragende **welke** met 't **welk** of **hetwelk** in het onzijdig.

Hetwelk is het onzijdig van het verouderde *dewelke*, dat nog slechts enkele malen gebezigd wordt. Zoo zegt VAN LENNEP: „*De vrouw van Teun Wezer, in DEWELKE Joan zijne speelkarnuit Klaartje herkende.*“ Over het bijvoeglijk gebruik van *welke* zie § 179.

§ 207. Het betrekkelijke **die**, **wie** wordt aldus verbogen:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	die	die	dat, wat	die
G.	wiens	wier	—	wier
D.	wien	wie(r)	—	wien
A.	dien, wien	die, wie	dat, wat	die, wie.

§ 208. De vierde naamval *wien*, *wie* (enkel- en meervoud) wordt alleen na voorzetsels gebruikt, maar dan ook altijd. De eerste en vierde naamval *wat* wordt alleen gebruikt als hij betrekking heeft op *het*, *alles*, *dat* en *datgene*, bv. *alles wat wij gezien hebben*, *was mooi*, enz.

Men mag tegenwoordig niet meer de accusatieven *wien* en *wie* gebruiken, wanneer er geen voorzetsel voorafgaat. Vroeger deed men dat wel. Zoo zegt BILDERDIJK „*Vorst, WIEN we in ons hart aanbidden!*“ en „*Hij, WIEN haar hart aanbad*“; en VAN LENNEP: „*De man, WIEN gij zoekt, is reeds in veiligheid*“, en „*Van nu af behoort mijn leven aan hem, WIEN ik eenmaal verlaten heb*“, en „*Deze woorden sprak de Jezuiet, WIEN mijne lezers reeds voorlang herkend zullen hebben*“; en BEETS: „*Wij spraken over den jongeling, WIEN de vertwijfeling aan eene vereeniging met Suzette naar de West-Indië dreef.*“ Vroeger werd *dien* ook wel in den derden naam-

val gebruikt. VAN DER PALM zegt: „Men verbeelde zich den zoon uit een aanzienlijk huis, DIEN men van zijne jeugd af niets anders heeft voorgehouden dan van zijne geboorte“, en „was er niemand, DIEN dit bezit zijne gezondheid of zijn leven kostte?“

- § 209. De genitieven *wiens* en *wier* (enkel- en meervoud) worden bijna uitsluitend van personen gebruikt. Voor zaken en soms ook voor personen in 't meervoud gebruikt men het voornaamwoordelijk bijwoord *waarvan*, dat tevens de eenige vorm voor den tweeden naamval enkelvoud van het onzijdig is. Voor den derden naamval enkelvoud van het onzijdig is *waaraan* de eenige vorm, en in plaats van een voorzetsel met *wat* gebruikt men steeds de voornaamwoordelijke bijwoorden als *waaruit*, *waarin*, enz. Deze kunnen ook terugslaan op mannelijke en vrouwelijke zaaknamen in enkel- en meervoud en zelfs op persoonsnamen in 't meervoud.

Het gebruik van *wiens* en *wier* bij zaaknamen is, ofschoon niet navolgenswaard, toch niet zonder voorbeeld. Men vindt bij VAN DER PALM: „De Oostertingen noemen eene beek, WIER wateren verdrogen, eene leugenachtige beek“; bij VAN LENNEP: „In den tuin stond een fraaie abrikozeboom op stam, WIENS blozende vruchten reeds dikwijls bij het voorbijgaan zijnen lust hadden opgewekt“, en „De rivier was gevuld met groote en kleine vaartuigen, van WIER stengen en achterstevens vlaggen wapperden“, en „zijn het die kleertjes, WIER gezicht alleen U getroffen heeft?“ en bij BEETS: „Er hebben tranen gevloeid, van WIER bitterheid onze vroolijke jeugd geen denkbeeld had.“ Evenmin is het navolgenswaard de voornaamwoordelijke bijwoorden op personen in het enkelvoud te doen terugslaan, zooals BILDERDIJK doet: „Wat is die Bacchus dan voor God, WAARVAN gij praat?“ en VAN LENNEP: „Slechts één hielp den gekwetsten koopman, WAAR de Schrijftuur ons VAN verhaalt“, en „Den dag daarna werd hem geboodschapt, dat de jongeling, WAAROVER de Heer Vicaris hem 's avonds te voren gesproken had, in de benedenkamer wachtte.“ In gemeenzamen en dichtertlijken stijl zegt men ook wel, zooals in de middeleeuwen altijd gebeurde, *daarvan*, *daaraan*, *daarmee* enz., in plaats van

waarran, waaraan, waarmee, bv. bij BILDERDIJK: „Wie zijt ge, o afgoôn, DAAR 't heelal VOOR knielt?“ en „Hebt ge ooit naar iets verlangd, DAAR 't zuchtend hart OM lijdt?“ en bij VAN LENNEP: „De jonkman deed mij hoogst natuurlijke vragen over zijne familie, DAAR ik geen antwoord OP wist te geven“, en „Dit was de bruid, DAAR elk MEE dansen wou“, en „zit hij niet in eene kast, DAAR hij niet zoo licht UIT kan raken?“ en bij BEETS: „Honderd soorten zijn er, DAAR ik niet VAN spreek.“

§ 210. De verbuiging van **welke** als betrekkelijk voornaamwoord is vollediger dan als vragend voornaamwoord, namelijk:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gest.
N.	welke.	welke.	hetwelk.	welke.
G.	welks.	welker.	welks.	welker.
D.	welken.	welke(r).	—	welken.
A.	welken.	welke.	hetwelk.	welke.

De mannelijke genitief singularis *welks* wordt slechts zelden van personen gebruikt. De eerste en vierde naamval onzijdig luidt *welk* als het woord bijvoeglijk gebruikt wordt.

§ 211. Evenals *zulk* en *zoodanig* als aanwijzende voornaamwoorden voorkomen, komt **hoedanig** in het meervoud ook als betrekkelijk voornaamwoord voor. Zoo zegt VAN LENNEP: «*Asrafel bezit wondere geheimen, HOEDANIGE alleen bekend zijn in het verre Oosten.*»

F. ONBEPAALED VOORNAAMWOORDEN.

§ 212. De onbepaalde voornaamwoorden (*indefinita*) wijzen op min of meer onbepaalde zelfstandigheden. Zij worden óf alleen zelfstandig gebruikt, namelijk *men, iemand, niemand, iets, niets, een iegelijk, een ieder, iedereen, elkeen, elkander* en *malkander*, óf alleen bijvoeglijk, namelijk *zeker*, óf zelfstandig en bijvoeglijk, namelijk *ieder* en *elk*.

§ 213. **Men** wijst een onbepaald aantal onbepaalde personen aan en komt alleen in den eersten naamval (enkelvoud) voor.

Iemand en **niemand** slaan alleen op personen, hebben geen meervoud, en nemen alleen in den tweeden naamval eenen buigingsvorm aan (de **s**), wanneer zij staan vóór het substantief, waarvan zij afhangen. **Iets** en **niets** slaan alleen op zaken en zijn onverbuigbaar.

Men is de toonlooze vorm van *man*. Het vervangt soms het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon in het meervoud, bv. „*MEN was nu in de nabijheid van een volkrijk dorp gekomen*“ (VAN LENNEP); doch het mag nooit gebruikt worden in de beteekenis van *iemand*, zooals in het Fransch. *Iemand* en *niemand* (met paragogische *d*, zie § 89) zijn samengesteld uit *man* en *ie* of *nie*, welke laatste woorden in de middeleeuwen nog gebruikt werden (evenals nu nog in het Hoogduitsch) in de beteekenis van *ooit*, *ergens* (*nooit*, *nergens*). *Iets* en *niets* luiden in de middeleeuwen *iet* en *niet*, welke oudere vormen nog voorkomen in *ietwat*, *te niet gaan*, *is 't anders niet* (= niets anders), *om of voor niet*, *ik geef er niet om*, *als niet komt tot iet*, *kent iet zich zelf niet*, en in de samenstelling *durf niet*, *doeniet*, *weetniet*. De **s** is de genitief van 't, en *iets* beteekent dus eigenlijk: *iets er van*. *Iet* en *niet* zelf zijn samengetrokken uit *iewicht* en *niewicht*, samenstellingen van *ie* en *nie* met *wicht*, dat vroeger *zaak* beteekende. In plaats van *iets* en *niets* op voorzetsels te doen volgen, bezigt men ook *ergens* en *nergens* en plaatst dan de voorzetsels als bijwoorden achteraan, bv. *hij weet van niets of nergens van*. *Hebt gij trek in iets of ergens trek in?*

§ 214. **Een iegelijk**, **een ieder** en de zelfstandig gebruikte woorden **ieder** en **elk** hebben geen meervoud en nemen alleen in den tweeden naamval eenen buigingsuitgang (de **s**) aan, wanneer zij staan vóór het substantief, waarvan zij afhangen, dus *eens* (of *een*) *iegelijks*, *eens* (of *een*) *ieders*, *ieders* en *elks*. **Iedereen** en **elkeen** blijven geheel onverbogen.

Elk is samengesteld uit eenen bijvorm van *ie* en het substantief *lijk* (d. i. gedaante, persoon) en beteekent dus: *ergens een persoon*. en vandaar: *een persoon welke dan ook*. *Iegelijk* beteekent hetzelfde, want *gelijk* is een bijvorm van *lijk*. *Ieder* is samengetrokken uit *ieweder* en dus samengesteld uit *ie* en een verloren *weder*, dat *wie van beiden*, *wie ook* beteekende.

§ 215. **Ieder** en **elk**, bijvoeglijk gebruikt, hebben geen meervoud en luiden in den eersten en vierden naamval vrouwelijk *iedere, elke*, in den eersten en vierden naamval onzijdig *ieder, elk*, in den derden en vierden naamval mannelijk *iederem, elken*, en in den eersten naamval mannelijk van personen *ieder, elk*, maar overigens *iedere, elke*, dus *ieder man*, maar *iedere hond, iedere boom*. De andere naamvalen worden omschreven. **Zeker** wordt evenzoo verbogen, maar heeft ook een meervoud: eerste en vierde naamval *zekere*, derde naamval *zekeren*. Door **een** voorafgegaan, wordt *zeker* als één gewoon (zwak) adjectief verbogen. Men zegt dus: *zeker man, zeker iemand*, maar *een zekere man*.

Zeker is hetzelfde als het adj. *zeker* en overgenomen uit het Lt. *securus*. Het is onbepaald voornaamwoord geworden in navolging van het Fransche *certain*. *Zeker* kan ook vóór eigennamen geplaatst worden en luidt dan in den eersten naamval mannelijk *zekere*. Zoo zegt VAN LENNEP: „*Deze was ZEKERE Arie van Akendam*.“

§ 216. **Elkander** en **malkander** of **mekaar** (de *wederzijdsche* voornaamwoorden) hebben alleen eene **s** in den genitief, wanneer zij staan vóór het woord, waarvan zij afhangen. In de andere naamvalen blijven zij tegenwoordig liefst onverbogen.

Zij bestaan uit *ander* en *elk* of *malk* (samengesmolten uit *manlijk*, dat *ieder der mannen* beteekent). Men kan ze dus door *elk (den) ander* weergeven, en in de middeleeuwen werden dan ook de beide leden der samenstelling nog gescheiden. *Die mensehen groeten elkander* is dus: *die menschen groeten*, namelijk *elk (van hen den) ander*. Vandaar dat *elkander* en *malkander* alleen op meervoudige zelfstandigheden kunnen terugwijzen of op een onbepaald gelaten subject, zooals bij VAN LENNEP: „*MEN kraait het ELKANDER na*“, en bij BEETS: „*MEN vliegt ELKANDER in de armen*.“ Verkeerd is het, *zich* in plaats van *elkander* te gebruiken in navolging van het Hoogduitsch. Af te keuren zijn dus zinnen als: „*Beiden staan ontroerd en zien ZICH zwiiggend aan*“ (BILDERDIJK) en „*Matroos en scheepscoogd, vriend en vreemde, knaap en man omarmen*“

ZICH dooreen⁴ (TOLLENS) en „Zij betwistten ZICH eene legplaats zonder elkander te verstaan“ (VAN LENNEP).

- § 217. Tot de onbepaalde voornaamwoorden behoort ook het persoonlijk voornaamwoord **het**, wanneer het gebruikt wordt als onderwerp van een onpersoonlijk werkwoord, en het telwoord **een**, wanneer het *een zeker* beteekent. Het heeft dan eene **e** in den eersten naamval mannelijk, bv. *eenen Mijnheer A. heeft mij dat gezegd*. Het telwoord **eenig** is onbepaald voornaamwoord als het beteekent: *de een of ander*, bv. *ik weet niet of hij er wel eenig vermoeden van heeft*. De ontkenning van *een* en *eenig* is **geen**, bv. *hij had er geen denkbeeld van*.

Ook moet als onbepaald voornaamwoord beschouwd worden (*de*) *een of ander*, als men er mee bedoelt: eene zelfstandigheid of meer, die men niet nauwkeurig wil of kan aanduiden, bv. *de een of ander zal tegen uwe redeneering misschien wel het een of ander kunnen aanvoeren*; ook bijvoeglijk: *een of ander deel van dit gedicht is misschien wat duister*. Dezelfde betekenis heeft ook *deze of gene* en *deze en gene*, bv. *deze of gene zal het misschien kunnen zeggen*, en *ik heb het bij dezen en genen onderzocht, maar men wist er mij niets van te vertellen*.

- § 218. Het vragend voornaamwoord **wat** behoort tot de onbepaalde voornaamwoorden als het beteekent *eenig of iets*, bv. *wat vleesch, wat moois*. Ook **alwie**, **alwat** of kortweg **wie**, **wat** is onbepaald voornaamwoord en betrekkelijk tevens. Het beteekent *ieder die*, en wordt volledig verbogen als het vragende *wie*, bv. «*WIE lust heeft, kan zich thans tot aan de keel verzaden*» (BILDERDIJK).

Wie, al of niet door *ook* begeleid, is ook een onbepaald voornaamwoord in toegevende zinnen, als: „*WIE er dansteen zong, mijn nichtje Agnietje alleen weigerde deel te nemen in de algemeene pret*“ (VAN LENNEP). „*WAT gij spreekt of preekt of zingt, hou steek* (DE GENESTET). Zoo ook *welke (ook)* en *welk een*, bv. *WELKE pogingen wij OOK aanwendden, het gelukte ons niet*, en *WELK EEN verdriet het hem deed, hij beklagde er zich niet over*.

IV. Het Telwoord.

- § 219. De telwoorden (*numeralia*) wijzen aan, in welke bepaalde of onbepaalde rekenkundige verhouding de zelfstandigheden tot elkaar staan. De bepaalde telwoorden worden verdeeld in *hoofdgetallen*, *ranggetallen*, *verdubbeltallen*, *soortgetallen* en *herhalingsgetallen*.
- § 220. De hoofdgetallen zijn van *één* tot en met *tien* stamwoorden. *Elf* en *twaalf* zijn verholen samenstellingen met *een* en *twee*. De overige telwoorden beneden *twintig* zijn samenstellingen met *tien*, waarbij *dertien* voor *dritien* en *veertien* voor *viertien* staat. De tientallen zijn met *tig* (d. i. tiental) samengesteld, doch onregelmatigen vorm vertoonen *twintig* (voor *tweetig*), *derlig* (voor *dritig*), *veertig* (voor *viertig*) en *tachtig* met *ééne t* (voor *achttig*). *Honderd* en *duizend* zijn oorspronkelijk substantieven en nemen dan ook, wanneer er geen bepaald telwoord aan voorafgaat, in het meervoud den uitgang **en** aan, bv. *honderden menschen*, *eenige duizenden menschen*. *Millioen* (Fr. *million*) is nog geheel en al een substantief en eischt in het enkelvoud een lidwoord of hoofdgetal vóór zich. In 't meervoud heeft het *millioenen*.
- § 221. Bij de samengestelde getallen gaan de eenheden aan de tientallen vooraf, maar zij volgen op de honderd- en duizendtallen, bv. *honderd een en twintig*. Alleen de samenstellingen met *honderd* worden aaneengeschreven, dus *vierhonderd*, *achttienhonderd*, tegenover *vier duizend*, *achttien duizend*.
- § 222. Van de hoofdgetallen wordt tegenwoordig alleen **een** verbogen, en wel zooals het enkelvoud der bezittelijke voornaamwoorden. Dezelfde verbuiging volgt ook de ontkenning van *een*, namelijk **geen**, dat echter ook in 't meervoud voorkomt, N. A. *geene*, D. *geenen*, G. ontbreekt. Nog staat naast *twee* het verbuigbare **beide**, verbogen als het meervoud der bezittelijke voornaamwoorden, dus N. A. *beide*, G. *beider*, D. *beiden*. Staat het zelfstandig, dan bezigt men gewoonlijk in N. en A. **beiden** in plaats van *beide*.

Geen is door aphaeresis ontstaan uit *engeen*, verbastering van *negeen*, d. i. *neg* (dat *niet* beteekent en verwant is met (noch) en *een*. Het beteekent dus: *niet één enkele* (vgl. § 217). Vroeger werden ook *twee* en *drie* verbogen. Zij hadden toen in den genitief *tweeër*, *drieër*, en in den datief *tweeën*, *drieën*. Vandaar nog *tweeërlei*, *drieërhande*, *vóór tweeën*, *in tweeën*, *met ons tweeën*, *met u drieën*, enz. In de beide laatste vormen staan echter *twee* en *drie* verkeerdelijk in den ouden derden naamval, want in eenen zin als *gij zijt MET U DRIEËN ddár geweest* behoort *drieën* eigenlijk bij *gij*, zoodat de zin dus moest luiden: *gij DRIE MET U mee*, *zijt ddár geweest*. In navolging van *twee* en *drie* hebben ook de andere hoofdgeltallen in de bovengenoemde uitdrukkingen den genitiefsuitgang **er** en den datiefsuitgang **en** aangenomen.

§ 223. De *ranggetallen* geven te kennen, de hoeveelste zelfstandigheid bedoeld wordt. Zij worden van de hoofdgeltallen afgeleid door den uitgang **de**, doch *eerste* (van het bijwoord *eer*), *achtste*, *honderdste*, *duizendste*, *millioenste* en alle tientallen nemen **ste** aan. *Derde* staat voor *dride*. Van de samengestelde ranggetallen neemt alleen het laatste de uitgang *de* of *ste* aan, bv. *honderd een en twintigste*. De verbuiging is gelijk aan die der gewone (zwakke) adjectieven.

Voor *tweede* gebruikte men vroeger ook *ander*, dat nog voorkomt in *ten andere* (d. i. ten tweede), *anderhalf* (d. i. de tweede half) en *andermaal* (d. i. voor de tweede maal.)

§ 224. De *verdubbeltallen* zijn substantieven van het ónzijdig geslacht en worden gevormd van de hoofdgeltallen door het achtervoegsel **voud**, bv. *tweevoud*, *drievoud*, enz. Van die substantieven vormt men weer adjectieven én adverbia op **ig**, als *tweevoudig* (en daarnaast ook *dubbel* uit het Fr *double*), *drievoudig*, enz. In plaats van *eenvoud*, *eenvoudig* zegt men liefst *enkelvoud*, *enkelvoudig*.

§ 225. De *soortgetallen* zijn samengesteld met *hande*, dat vroeger *soort* beteekende. Het staat in den ouden tweeden naamval meervoud en wordt met de hoofdgeltallen in den tweeden naamval op **er** verbonden. Vóór den uitgang **er** wordt eene **d** ingelascht, behalve bij *één*, *twee*, *drie*, *acht*,

honderd, duizend en de tientallen, dus *tweeërhande, vierderhande, achterhande, twintigerhande*. Op het voorbeeld van deze zijn ook andere met **lei** samengesteld, als *eenerlei, vijfderlei, dertigerlei* enz.

- § 226. *Herhalingsgetallen* zijn bijwoorden, gevormd door samenstelling van de hoofdgetallen met **maal, keer** of **werf** dus *eenmaal* (en daarnaast ook *eens*), *tweekeer, driewerf*. Het telwoord *een* is ook met **reis** samengesteld: *eenreis*, gewoonlijk verkort tot *ereis*.

Evenals *eens* vormde men vroeger ook met **s** *twees* (vgl. het Lt. *bis*).

- § 227 De *onbepaalde* telwoorden zijn: **weinige, enkele, ettelijke, eenige, sommige, verscheidene, vele** en **alle**, die bijvoeglijk en zelfstandig verbogen worden als *beide*, doch de tweede naamval van *weinige* en *ettelijke* komt niet voor. *Weinig* en *veel* kunnen als onzijdige zelfstandige woorden ook in het enkelvoud voorkomen, zooals steeds het geval is met **meer** en **minder**. Het er bij behoorend substantief is dan op te vatten als deelingsgenitief of bijstelling, bv. *veel goeds, weinig nieuws, meer menschen, minder woorden*. **Eenig** komt bij verzamelnamen ook in het onzijdig enkelvoud bijvoeglijk voor; bv. *eenig geld*.

In het meervoud worden de zelfstandig gebruikte onbepaalde telwoorden alleen van personen gebezigd, doch uitdrukkingen als *allertiefst, allerellendigst* bewijzen, dat zij vroeger ook van zaken gebruikt werden. Over *veel, weinig, meer* en *minder* vgl. § 164.

- § 228. Onbepaald telwoord is nog **menig**, dat alleen in het enkelvoud gebruikt wordt en dan verbogen wordt als een bezittelijk voornaamwoord, maar tegenwoordig zonder tweeden naamval. In den eersten naamval heeft het bij mannelijke personen *menig*, en bij zaken van het mannelijk geslacht *menige*.

Menig had vroeger den genitief pluralis *meniger*, zooals blijkt uit de samenstellingen *menigerhande, menigerlei*, die onbepaalde soortgetallen zouden kunnen genoemd worden, evenals *velerlei, allerhande*, enz. Zoo kan men *meervoud, meervoudig, veelvoud, veelvoudig* onbepaalde verdubbeltallen, *zooveelste, hoeveelste* onbepaalde ranggetallen, en *menigmaal* een onbepaald herhalingsgetal noemen.

§ 229. OVERZICHT DER TELWOORDEN.

Hoofdzetallen.	Ranggetallen.		Verdubbeltallen.		Soortgetallen.	Herhalingsetallen.
	eerste	tweede	zelfstandig.	bijvoeglijk.		
een	eerste	eenvoud	eenvoudig	eenrelei, -hande	eens, eenmaal, enz.	
twee	tweede	tweevoud	tweevoudig	tweeërlei, -hande	tweemaal, enz.	
drie	derde	drievoud	drievoudig	drieërlei, -hande	driemaal, enz.	
vier	vierde	viervoud	viervoudig	viereërlei, -hande	viermaal, enz.	
vijf	viijde	viijvoud	viijvoudig	viijdeërlei, -hande	viijfmaal, enz.	
zes	zesde	zesvoud	zesvoudig	zesdeërlei, -hande	zesmaal, enz.	
zeven	zevende	zevenvoud	zevenvoudig	zevendeërlei, -hande	zevenmaal, enz.	
acht	achtste	achtvoud	achtvoudig	achteërlei, -hande	achtmaal, enz.	
negen	negende	negenvoud	negenvoudig	negendeërlei, -hande	negenmaal, enz.	
tien	tiende	tienvoud	tienvoudig	tiendeërlei, -hande	tiemaal, enz.	
elf	elfde	elfvoud	elfvoudig	elfdeërlei, -hande	elfmaal, enz.	
twaaif	twaaifde	twaaifvoud	twaaifvoudig	twaaifdeërlei, -hande	twaaifmaal, enz.	
dertien	dertiende	dertienvoud	dertienvoudig	dertiendeërlei, -hande	dertienmaal, enz.	
veertien	veertiende	veertienvoud	veertienvoudig	veertiendeërlei, -hande	veertienmaal, enz.	
viijftien	viijftiende	viijftienvoud	viijftienvoudig	viijftiendeërlei, -hande	viijftienmaal, enz.	
zestien	zestiende	zestienvoud	zestienvoudig	zestiendeërlei, -hande	zestienmaal, enz.	
zeventien	zeventiende	zeventienvoud	zeventienvoudig	zeventiendeërlei, -hande	zeventienmaal, enz.	
achtthien	achtthiende	achtthienvoud	achtthienvoudig	achtthiendeërlei, -hande	achtthienmaal, enz.	
negentien	negentiende	negentienvoud	negentienvoudig	negentiendeërlei, -hande	negentienmaal, enz.	
twintig	twintigste	twintigvoud	twintigvoudig	twintigdeërlei, -hande	twintigmaal, enz.	
een en twintig	een en twintigste	een en twintigvoud	een en twintigvoudig	een en twintigdeërlei, -hande	een en twintigmaal, enz.	
dertig	derdigste	derdigvoud	derdigvoudig	derdigdeërlei, -hande	dertigmaal, enz.	
veertig	veertigste	veertigvoud	veertigvoudig	veertigdeërlei, -hande	veertigmaal, enz.	
viijftig	viijftigste	viijftigvoud	viijftigvoudig	viijftigdeërlei, -hande	viijftigmaal, enz.	
zestig	zestigste	zestigvoud	zestigvoudig	zestigdeërlei, -hande	zestigmaal, enz.	
zeventig	zeventigste	zeventigvoud	zeventigvoudig	zeventigdeërlei, -hande	zeventigmaal, enz.	
tachtig	tachtigste	tachtigvoud	tachtigvoudig	tachtigdeërlei, -hande	tachtigmaal, enz.	
negentig	negentigste	negentigvoud	negentigvoudig	negentigdeërlei, -hande	negentigmaal, enz.	
honderd	honderste	honderdvoud	honderdvoudig	honderdeërlei, -hande	honderdmaal, enz.	
tweehonderd	tweehonderdste	tweehonderdvoud	tweehonderdvoudig	tweehonderdeërlei, -hande	tweehonderdmaal, enz.	
duizend	duizendste	duizendvoud	duizendvoudig	duizendeërlei, -hande	duizendmaal, enz.	
een miljoen enz.	miljoenste enz.	miljoenvoud enz.	miljoenvoudig enz.	miljoendeërlei, -hande	miljoenmaal, enz.	

V. Het Lidwoord.

§ 230. Er zijn twee lidwoorden (*artikels*): het *bepalend lidwoord* en het *lidwoord der eenheid*. Beide onderscheiden de zelfstandigheid van de soort, waartoe zij behoort, doch het bepalend lidwoord wijst die zelfstandigheid bepaald aan, en bij het lidwoord der eenheid is het om eene enkele zelfstandigheid te doen, onverschillig welke.

§ 231. Het *bepalend lidwoord* is **de** en wordt aldus verbogen:

	Mann. Enk.	Vrouw. Enk.	Onz. Enk.	Meerv. 3 gesl.
N.	de	de	't, het	de
G.	des	der	des	der
D.	den	der	den	den
A.	den	de	't, het	de

Het bepalend lidwoord is eigenlijk hetzelfde als het aanwijzend voornaamwoord *die*, dat in vorm en beteekenis den nadruk verloren heeft. Het onzijdige 't is verzwakt uit *dat*, welke vorm in de middeleeuwen nog gebruikt werd en tegenwoordig in het Hoogduitsch nog in zwang is. Het onzijdig persoonlijk (oorspronkelijk aanwijzend) voornaamwoord *het* is er na de middeleeuwen naast in gebruik gekomen.

§ 232. De derde naamval van het onzijdig enkelvoud wordt bijna altijd omschreven en luidt dan *aan het*. De vorm *den* komt slechts in enkele vaste uitdrukkingen voor, als *in den beginne*, *in den bloede*, *vóór den eten*, enz. De derde naamval enkelvoud *den* of *der* smolt somtijds met het voorzetsel *te* samen tot **ten** of **ter**; van daar bv. *ten dienste*, *ten deele*, *ten huize*, *ter bezichtiging*, *ter harte*. Men mag die vormen niet gebruiken vóór bezittelijke voornaamwoorden en dus *niet* zeggen: **ter uwer verjaring**, **ten uwen huize**, **ten uwent**, maar altijd *te uwen verjaring*, *te uwen huize*, *te uwent*.

Uitdrukkingen als *ter uwer verjaring*, *ten uwen huize* en *ten uwent* (waar *huize* bijgedacht behoort te worden) zouden in den eersten naamval *de uwe verjaring*, *het uw huis* voorstellen, die in onze taal niet voorkomen. Wij gebruiken alleen *dán* het lidwoord vóór het bezittelijk voornaamwoord,

als dat laatste zelfstandig gebruikt wordt of als het staat zonder het bijbehorend, maar echter in het vorig gedeelte van den zin voorkomend substantief. Te verdedigen is dus alleen een zin als: *gij ontvangt de gasten te uwen huize en hij ten zijnen*. Om dezelfde reden is ook *ten allen tijde* verkeerd.

§ 233. Het lidwoord *der eenheid* is *een*. 't Is de zonder nadruk uitgesproken vorm van het telwoord *één* en wordt evenals dat telwoord verbogen, dus als een bezittelijk voornaamwoord, doch zonder meervoud.

Geen, de ontkenning van *een*, is òf onbepaald voornaamwoord òf telwoord (zie § 217 en 222), maar kan niet als lidwoord van eenheid beschouwd worden, omdat het begrip *lidwoord* iedere ontkenning uitsluit. In eenen zin als: *hij heeft er geen denkbeeld van* beteekent *geen denkbeeld: niet eenig denkbeeld*. In eenen zin daarentegen als: *hij is geen mensch, maar een onmensch* is *geen* wel hetzelfde als *niet + een*, maar *niet* is daar evenmin ontkenning van *een* als van *een mensch*: het is ontkenning van den geheelen zin.

VI. Het Werkwoord.

A. WIJZEN EN TIJDEN.

§ 234. Een werkwoord (*verbum*) geeft een werken, een *doen* te kennen. Als zoodanig wordt beschouwd 1°. een *handelen*, bv. *werpen, loopen*, 2°. een *veranderen*, bv. *sterven, loopen*, 3°. een *voórkomen*, bv. *rusten, slapen*.

Den onjuisten naam *werkwoord* zou men met recht mogen vervangen door dien van *gezegdewoord*, in overeenstemming met den oudsten naam van dat rededeel, dien de Grieken er aan gaven, indien het niet verkeerd ware voor geijkte namen nieuwere in de plaats te stellen.

§ 235. Behalve den *bedrijvenden vorm* (het *actief*), waarin het werkwoord te kennen geeft, dat men eene of andere werking verricht, hebben vele werkwoorden nog een *lijdenden vorm* (het *passief*), waardoor wordt uitgedrukt, dat eene werking wordt ondergaan. De werkwoorden, die in beide vormen kunnen voorkomen, heeten *overgankelijk* (*transitief*), de andere *onovergankelijk* (*intransitief*).

Ook de onovergankelijke werkwoorden worden soms oneigenlijk in den lijdenden vorm gebruikt, doch alleen in den derden persoon enkelvoud. Daar er dan echter van ondergaan der werking geene sprake kan zijn, ontbreekt de lijdende zelfstandigheid (het grammatisch onderwerp). Het bijwoord *er* of eenig ander bepalend woord moet dan aan het werkwoord worden toegevoegd, als: *er wordt gewandeld, hier wordt geslapen*. Enkele overgankelijke werkwoorden, als *hebben, behelzen; beratten*, hebben geen passieven vorm.

- § 236. De vormveranderingen, welke een werkwoord ondergaat, noemt men *vervoeging (conjugatie)*. Door die vervoeging worden vijf wijzen, waarop men zich de werking kan voorstellen, van elkaar onderscheiden. Die *wijzen* heeten: *onbepaalde wijs (infinitief)*, *deelwoord (participium)*, *gebiedende wijs (imperatief)*, *aantoonende wijs (indicatief)* en *aanvoegende wijs (conjunctief)*.
- § 237. De *onbepaalde wijs* stelt het verrichten of ondergaan van de werking zelf voor, zonder aanwijzing van eene bepaalde zelfstandigheid, die de werking verricht of ondergaat, en dus als eene onbepaalde werking, die zelf in zekeren zin zelfstandig is. Vandaar dat de infinitief als een onzijdig substantief van een lidwoord voorzien en verbogen kan worden. Vergelijk: *praten hindert mij, het praten hindert mij en het gepraat hindert mij*. In *zwerfens moede* hebben wij een' verbogen infinitief in den genitief, den eenigen naamval, die nog door eenen buigingsuitgang wordt onderscheiden.
- Vroeger ging de datief van den infinitief op *o* uit, en zeide men bv. *hij verlangt te loopeno*. In den verbogen vorm wordt de infinitief ook wel *gerundium* genoemd.
- § 238. Het *deelwoord* stelt de werking voor als verricht of ondergaan door de zelfstandigheid, waarvan het deelwoord eene bijvoeglijke bepaling uitmaakt. Spreekt men bv. van *een dravend paard*, dan stelt het deelwoord de werking van het *draven* voor als verricht door het *paard*, waarvan *dravend* eene bijvoeglijke bepaling uitmaakt. Het deelwoord wordt als een gewoon (zwak) adjectief verbogen.
- § 239. De drie andere wijzen geven te kennen, dat de eene of

andere zelfstandigheid eene werking verricht of ondergaat. De *aantoonende wijs* stelt die werking voor als werkelijk en de *aanvoegende wijs* als bestaande in de voorstelling van den spreker, zoodat het onzeker is, of de werkelijkheid er wel mee overeenstemt. Door de *gebiedende wijs* geeft men te kennen, dat men eene werking door iemand verricht wenschte te zien.

§ 240. Door uitgangen kan men in de *aantoonende* en de *aanvoegende wijs* aanduiden, of de werking verricht of ondergaan wordt door den eersten, den tweeden of den derden persoon enkel- of meervoud. In de *gebiedende wijs* kan men door uitgangen te kennen geven, of men de werking verricht wenschte te zien door ééne aangesproken (of tweeden) persoon of door meer aangesproken personen. Daarom heeten deze drie wijzen *persoonswijzen*.

Sommige werkwoorden, die alleen in den derden persoon enkelvoud kunnen voorkomen, terwijl de werker niet genoemd, maar gewoonlijk door het onbepaalde voornaamwoord *het* vervangen wordt, heeten *onpersoonlijke* werkwoorden, bv. *het regent*, *het sneeuwt*, *mij dorst*.

§ 241. In de *gebiedende wijs* heeft de werking alleen in den tegenwoordigen tijd plaats; maar in de *onbepaalde wijs* en bij het *deelwoord* kan men ook aanduiden, of zij plaats heeft in den tegenwoordigen, den verleden of den toekomstenden tijd, en bovendien of zij in den toekomstenden tijd nog plaats heeft of reeds plaats gehad heeft en dus verleden is. In de *aantoonende wijs* kan men bovendien op vijf verschillende manieren eene werking in het verledene aanduiden. Dáár zijn dus in onze taal acht vervoegingsvormen, die den tijd aanduiden, waarin de werking plaats heeft, en die daarom *tijden* genoemd worden. De *aanvoegende wijs* mist van die acht alleen de beide toekomstende tijden.

Men kan de toekomstende werking voorstellen 1°. als zuiver *toekomend* en 2°. als reeds geheel verleden in de toekomst of *volmaakt verleden toekomend*. De vijf verleden tijden stellen de werking voor als 1°. ten opzichte van het tegenwoordige geheel (d. i. *volmaakt verleden*); 2°. ten opzichte van het

tegenwoordige niet geheel (d. i. *onvolmaakt*) *verleden*; 3°. ten opzichte van het verleden zelf, reeds verleden en dus ten opzichte van het tegenwoordige meer dan geheel (d. is. *meer dan volmaakt*) *verleden*; 4°. ten opzichte van het verleden toekomstend, dus *toekomstend verleden*; en 5°. ten opzichte van het verleden reeds toekomstend geweest, dus *volmaakt toekomstend verleden*.

Men kan zich ook de werking voorstellen als *onvoltooid* of *voltooid*. In dat geval kan zij onvoltooid of voltooid zijn ten opzichte van het tegenwoordige (*tegenw. en volm. verl. tijd*), ten opzichte van het verledene (*onvolm. en meer dan volm. verl. tijd*), ten opzichte van het in het verleden toekomstende (*toek. verl. en volm. toek. verl. tijd*) en ten opzichte van het toekomstende (*toek. en volm. toek. tijd*). Over beteekenis en gebruik van tijden en wijzen zie men verder de *Syntaxis*. § 490—520.

§ 242. De namen van de acht tijden zijn:

I. Tegenwoordige tijd (*praesens*), bv. *ik werk*.

Verleden tijden.

II. Onvolmaakt verleden tijd (*imperfectum*), bv. *ik werkte*.

III. Volmaakt verleden tijd (*perfectum*), bv. *ik heb gewerkt*.

IV. Meer dan volmaakt verleden tijd (*plusquamperfectum*), bv. *ik had gewerkt*.

V. Toekomstend verleden tijd (*futurum praeteritum*), bv. *ik zou werken*.

VI. Volmaakt toekomstend verleden tijd (*futurum exactum praeteritum*), bv. *ik zou gewerkt hebben*.

Toekomstende tijden.

VII. Toekomstende tijd (*futurum*), bv. *ik zal werken*.

VIII. Volmaakt toekomstende tijd (*futurum exactum*), bv. *ik zal gewerkt hebben*.

§ 243. In het *actief* worden alleen de tegenwoordige en onvolmaakt verleden tijden door vervoegingsuitgangen gevormd. De overige tijden worden gevormd door verbinding van het verleden deelwoord of den infinitief met vormen van de hulpwerkwoorden *hebben*, *zijn* en *zullen*. Zij heeten *samengestelde tijden*.

§ 244. In het *passief* worden alle tijden gevormd door verbinding van het verleden deelwoord met vormen van het hulpwerkwoord *worden*. Alleen het verleden deelwoord zelf, dat men tot het passief rekent, wordt van den werkwoordelijken stam door eenen buigingsuitgang gevormd.

B. STERKE EN ZWAKKE VERVOEGING.

§ 245. Bij de werkwoorden onderscheidt men eene *sterke* en eene *zwakke* vervoeging. De werkwoorden der sterke vervoeging vormen hunnen onvolmaakt verleden tijd door verandering van den wortelklinker, en hun verleden deelwoord door den uitgang **en** met of zonder die klankverandering. De werkwoorden der zwakke vervoeging hebben geene klankverandering, maar vormen hunnen onvolmaakt verleden tijd door den uitgang **de** (of **te**) en hun verleden deelwoord door den uitgang **d** (of **t**).

§ 246. De *samengestelde* werkwoorden worden evenals de enkelvoudige vervoegd, dus *verdrinken* als *drinken*, *aderlaten* als *laten*, *belevén* als *levén*; behalve *pluimstrijken*, *dwardsdrijven* en *beeldhouwen*, die zwak vervoegd worden, ofschoon de enkelvoudige werkwoorden sterk zijn.

Woorden als *herbergen*, *glimlachen*, *verwelkomen* zijn geene samenstellingen van sterke werkwoorden, maar afleidingen van de naamwoorden *herberg*, *glimlach* en *welkom*, en worden daarom zwak vervoegd. Sommige werkwoorden hebben alleen een infinitief, als *slaapwandelen*, *broodbakken*, *kooredansen*, *buikspreken*.

§ 247. De infinitief der sterke en zwakke werkwoorden wordt gevormd door den uitgang **en**, het tegenwoordig deelwoord door den uitgang **ende**, te plaatsen achter den stam van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs.

Dat de uitgang van het tegenwoordig deelwoord vroeger **and** was, blijkt nog uit een paar tot substantieven geworden deelwoorden, namelijk *Heiland* van *heilen* (= redden) en *vijand* van *vijen* (= haten). Ook *vriend* is zulk een tot substantief geworden deelwoord, en wel van het werkwoord *vrijen*

(= lief hebben), maar daar is de duidelijke vocaal eene toonlooze *e* geworden en met de voorafgaande *i* samengesmolten.

§ 248. Het verleden deelwoord heeft in het Nederlandsch, evenals in het Hoogduitsch, het voorvoegsel **ge** aangenomen, en heeft dat ook bij eigenlijke samenstellingen van substantieven of adjectieven met werkwoorden als *gebeeldhouwd*, *gepluimstrijkt*, *gedwardsdrijfd*, *gegekscheerd*. Bij oneigenlijke samenstellingen wordt het dan ook vóór het tweede lid (het werkwoord) geplaatst, bv. *ingegrepen*, *meegedeeld*, *adergelaten*, *goedgekeurd*. Alleen bij werkwoorden, die met voorvoegsels of partikels onscheidbaar verbonden zijn, ontbreekt het, als *begrepen*, *verteld*, *voorspeld*.

Werkwoorden, die van samengestelde substantieven zijn afgeleid, worden als niet samengesteld beschouwd. Vandaar *gewanhoopt*, *gewantrouwd*, *gedoodverfd*, *geherbergd*, omdat die werkwoorden zijn afgeleid van *wanhoop*, *wantrouw*, *doodverf*, *herberg*. Zoo ook vreemde woorden, die in reeds samengestelden vorm in het Nederlandsch zijn opgenomen. Vandaar *geïncasseerd*, *geïnviteerd* van *incasseeren* (Ital. *incassare*), *inviteeren* (Fr. *inviter*).

§ 249. De persoonsuitgangen zijn :

	Tegenwoordige tijd.			Onvolm. verl. tijd.	
	Imper.	Indic.	Conjunct.	Indic.	Conjunct.
Enk.					
1 ps.	(ontbr.)	e	e	—	e
2 ps.	—	(ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)	(ontbr.)
3 ps.	(ontbr.)	t	e	—	e
Meerv.					
1 ps.	(ontbr.)	en	en	en	en
2 ps.	t	t	et	t	et
3 ps.	(ontbr.)	en	en	en	en

§ 250. Een afzonderlijke vorm voor den *tweeden persoon enkelvoud* bestaat alleen in de gebiedende wijs, maar in de aantoonende en de aanvoegende wijs is hij tegelijk met het voornaamwoord *du* verloren gegaan en vervangen door

den tweeden persoon meervoud met **t** (of **et**) als uitgang; doch die uitgang valt steeds weg, wanneer het voornaamwoord *je* of *jij* (*jelie* of *jelui*) als onderwerp van het werkwoord volgt.

Staat *je* of *jij* achter het werkwoord en verschilt dat in het imperf. in enkel- en meervoud van klinker, zooals bij de sterke werkwoorden der 2de en 3de klasse, dan gebruikt men den klinker van het enkelvoud, bv. *kwam je, stak je, gaf je*. De tweede persoon enkelvoud van de gebiedende wijs ging vroeger bij alle zwakke en bij enkele sterke werkwoorden op **e** uit. Die **e** is alleen bewaard gebleven in *gelieve*, als die vorm ten minste niet de derde persoon enkelvoud van de aanvoegende wijs is. De tweede persoon enk. der aantoonende en aanvoegende wijs ging in de middeleeuwen uit op **es**, bv. *du bindes, du bondes*.

§ 251. De eerste persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd aantoonende wijs heeft den uitgang **e** nu nog maar alleen in hooger en stijl, bv. *ik hope, ik herzegge*, en in enkele vaste uitdrukkingen, als *zegge* (op eene quitantie), *verblijve* (aan het eind van eenen brief) en *verzoeke* (in een verzoekschrift), waarbij men dan gewoonlijk het voornaamwoord *ik* weglaat.

§ 252. In de aanvoegende wijs wordt de **e** van den uitgang of vóór de **t** van den uitgang dikwijls weggelaten, en zegt men: *hij leev'* voor *leve*: *gij leeft* voor *levet*. Na klinkers valt de **e** van den persoonsuitgang steeds weg, dus *ik sta* voor *staë*, *gij gaat* voor *gaët*, *hij slaat* voor *slaët*, *wij doen* voor *doeën*, *gij zijt* voor *zijët*, *zij zien* voor *zicën*.

§ 253. VOORBEELD VAN STERKE VERVOEGING.

Tegenw. tijd. <i>Indicatief</i>	Onvolm. verleden tijd. <i>Indicatief.</i>		Verl. deelw. gesproken.
Enk.	Enk.	Meerv.	
1. sprek e , spreek	1. sprak	1. sprak en	
2. (<i>ontbr.</i>)	2. (<i>ontbr.</i>)	2. spraak t	
3. spreekt	3. sprak	3. sprak en	

Tegenw. tijd.	Onvolm. verleden tijd.	Verl. deelw.
<i>Indicatief.</i>	<i>Conjunctief.</i>	
Meerv.	Enk.	
1. spreken	1. sprake	
2. spreekt	2. (ontbr.)	
3. spreken	3. sprake	
<i>Conjunctief.</i>	Meerv.	
Enk.	1. spraken	
1. spreke	2. spraket, spraakt	
2. (ontbr.)	3. spraken	
3. spreke		
Meerv.		
1. spreken		
2. spreket, spreekt		
3. spreken		
<i>Imperatief.</i>		
Enk.		
2. spreek		
Meerv.		
2. spreekt		
<i>Infinitief.</i>		
spreken		
<i>Deelwoord.</i>		
sprekende		

VOORBEELD VAN ZWAKKE VERVOEGING.

Tegenw. Tijd.	Onvolm. verl. tijd.	Verloren deelw.
<i>Indicatief.</i>	<i>Indicatief.</i>	
Enk.	Enk.	
1. hoore, hoor.	1. hoorde	
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	
3. hoort	3. hoorde	
Meerv.	Meerv.	
1. hooren	1. hoorden	
2. hoort	2. hoordet	
3. hooren	3. hoorden	

Tegenw. tijd	Onvolm. verl. tijd.	Verleden deelw.
<i>Conjunctief.</i>	<i>Conjunctief.</i>	
1. hoore	Enk.	
2. (ontbr.)	1. hoorde	
3. hoore	2. (ontbr.)	
Meerv.	3. hoorde	
1. hooren	Meerv.	
2. hooret, hoort	1. hoorden	
3. hooren	2. hoordet	
<i>Imperatief.</i>	3. hoorden	
Enk.		
2. hoor		
Meerv.		
2. hoort		
<i>Infinitief.</i>		
hooren		
<i>Deelwoord.</i>		
hoorende		

Sterke Vervoeging.

§ 254. Om een sterk werkwoord te vervoegen dient men de stammen te kennen, waarvan de vier hoofdvormen zijn afgeleid. Deze zijn:

- 1°. het praesens der aantoonende wijs, waarvan het praesens der aanvoegende, gebiedende en onbepaalde wijs en het tegenwoordig deelwoord worden afgeleid;
- 2°. het enkelvoud van het imperfectum der aantoonende wijs;
- 3°. het meervoud van het imperfectum der aantoonende wijs, waarvan het imperfectum der aanvoegende wijs wordt afgeleid;
- 4°. het verleden deelwoord.

Naar de klankverandering in die hoofdvormen worden de sterke werkwoorden in elf klassen verdeeld.

De nu verouderde tweede persoon enkelvoud van het imperfectum der aantoonende wijs had den klinker van het meervoud des imperfectums. De sterke werkwoorden kunnen nog verdeeld worden in *radicale* (d. i. van wortels afgeleide) en *denominatieve* (d. i. van grondwoorden afgeleide) werkwoor-

den. Tot de eerste behooren de eerste zes klassen, waarvan de eerste, tweede en derde **ə** of **a**-klassen heeten, de vierde **i**-klasse, de vijfde **u**-klasse en de zesde **oə**-klasse. Tot de tweede soort van werkwoorden behooren de laatste vijf klassen, die zich van de andere door eenvoudiger klankverandering onderscheiden. Zij hebben namelijk alle **iə** in het geheele imperfectum, maar de klinker van het deelwoord is gelijk aan dien van den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs. In verband daarmee behielden zij ook langer dan de andere sterke werkwoorden (doch reeds niet meer in het oudste Nederlandsch) de *reduplicatie* des imperfectums, d. i. zij behielden vóór den stam een voorvoegsel, bestaande uit den aanvangsmedeklinker van den stam met eenen klinker. Het imperfectum van *vallen* luidde dus oudtijds *fəfal*.

§ 255. De werkwoorden der **eerste klasse** hebben eene onvolkomen **ə** of **i**, door twee medeklinkers gevolgd, in den tegenwoordigen tijd. Het imperfectum heeft eene onvolkomen **o** (vroeger **a**) in het enkelvoud. Ook het meervoud en het deelwoord hebben eene onvolkomen **o**. Voorbeelden zijn: *ik berg, ik borg, wij borgen, geborgen, en ik zing, ik zong, wij zongen, gezongen*.

Oorspronkelijk ging de stam dezer werkwoorden op eene vloeiende en eene vaste letter of op eene dubbele vloeiende uit en kwam de **ə** alleen vóór **l** of **r**, de **i** alleen vóór **m** of **n** voor. Tot deze klasse behooren: *delfen, gelden, helpen, melken, schelden, smelten, zuelgen, zwellen; bergen, bersten* (dat in het imperf. tegenwoordig ook zwak vervoegd wordt en in het deelwoord ook *gebarsten* naast *gehorsten* heeft), *bederven, kerven, sterven, worden* (vroeger *werden*, zooals nog in 't Hoogd.), *werpen, werven, zuerven; zwemmen, glimmen, glimpen, klimmen, krimpen; binden, blinken, dringen, drinken, dwingen, beginnen, ontginnen, klinken, verslinden, slinken, spinnen, springen, stinken, vinden, winden, winnen, wringen, zingen, zinken, verzinnen, verzwinden; vechten en vlechten*. Uit de derde en tweede klasse zijn tot de eerste overgogaan *treffen* en *schrikken*. Het laatste werkwoord wordt alleen als intransitief sterk, maar als transitief zwak vervoegd. Tegenwoordig worden ook sterk vervoegd de vroeger zwakke *schenden* (van *schande*),

schenken (van een verloren subst. *schenke* = schenker), *zenden* (van een verloren *zinden* = gaan), *dingen* (van *ding*) en *trekken* (naast het verouderd *treken*, zie § 257). Dat *belgen* vroeger sterk was, blijkt uit het nog gebruikelijke deelwoord *verbolgen*. Een deelwoord *geronnen* (van melk en bloed gezegd) is het eenig overblijfsel van een vroeger sterk werkwoord *gerinnen* (samenloopen); het deelwoord van het grondwoord *rinnen* leeft nog voort in het spreekwoord „*zoo gewonnen zoo geronnen*.” Vroeger behoorden nog tot deze klasse de nu zwak vervoegde werkwoorden *hinken*, *barnen* (voor *bernen*) en *dorschen* (voor *derschen*), en ook *bevelen* (voor *bevelhen*), dat tot de tweede klasse is overgegaan.

§ 256. Onregelmatige werkwoorden der **eerste klasse** zijn *helpen*, *bederven*, *sterven*, *werpen*, *werven* en *zwerfen*, die in het imperfectum **ie** in plaats van **o** hebben, dus *ik hielp*, *wij hielpen*, *ik zwierf*, *wij zwierven*. Het werkwoord *worden* met het imperfectum *werd*, *werden* (soms ook *wierd*, *wierden*) en het regelmatig deelwoord *geworden* werd vroeger ook als een gewoon werkwoord van de eerste klasse vervoegd.

§ 257. De werkwoorden der **tweede klasse** hebben eene volkomen **o**, door eene vloeiende letter (of eene **k**) gevolgd, in den tegenwoordigen tijd. Het imperfectum heeft eene onvolkomen **a** in het enkelvoud en eene volkomen **a** in het meervoud. Het deelwoord heeft eene volkomen **o**. Voorbeelden zijn: *ik neem*, *ik nam*, *wij namen*, *genomen* en *ik breek*, *ik brak*, *wij braken*, *gebroken*.

Tot deze klasse behooren: *stelen*, *bevelen* (vgl. § 255), *nemen*, *breken*, *spreken*, *wreken* (zie § 258) en ook *steken*, dat vroeger meestal *gesteken* als deelwoord had en dus tot de derde klasse behoorde. Dat *helen* vroeger sterk was, blijkt uit het nog gebruikelijke deelwoord *verholen*. Een deelwoord *geboren* is het eenig overblijfsel van een vroeger sterk werkwoord *beren* (dragen, voortbrengen). De samenstelling *ontberen* is nu alleen zwak. Vroeger behoorden nog tot deze klasse *schrikken* en het door *trekken* verdrongen *treken* (zie § 255), benevens het in de middeleeuwen sterk vervoegde, maar nu zwak geworden

stenen. Over de onregelmatige werkwoorden dezer klasse, namelijk *komen*, *zweren* en *scheren* zie § 258.

§ 258. Onregelmatige werkwoorden der tweede klasse zijn: *komen*, *zweren* (pijn doen) en *scheren* (den baard schrappen). *Komen* (voor *kwemen*) heeft een regelmatig imperfectum, maar een deelwoord zonder *w* en in het praesens eene onvolkomen *o* in *ik kom*, *hij komt*, *gij komt*. *Zweren* en *scheren* hebben in 't imperfectum *zwoor*, *zwoeren* en *schoor*, *schoeren* in plaats van *zwar*, *zwaren*, en *schar*, *scharen*. In de beteekenis van bewegen (bv. zich wegscheren) is *scheren* zwak. Het zwakke *scheren* in: den gek *scheren* met iemand en de samenstelling *gekscheren* is een geheel ander woord. *Wreken* heeft tegenwoordig een zwak imperfectum, maar een sterk deelwoord.

§ 259. De werkwoorden der derde klasse hebben eene volkomen *o*, gevolgd door eene vaste letter (behalve de *k*), in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord. Het imperfectum heeft eene onvolkomen *a* in het enkelvoud en eene volkomen *a* in het meervoud. Een voorbeeld is: *ik geef*, *ik gaf*, *wij gaven*, *gegeven*.

Tot deze klasse behooren: *eten* (met het deelwoord *gegeten* voor *geēten*), *vreten*, *vergeten*, *geven*, *lezen*, *meten*, *genezen* en ook *treden*, dat vroeger *o* in de beide laatste hoofdvormen had met metathesis: *wij torden*, *getorden*. Onregelmatige werkwoorden van deze klasse zijn: *wegen*, *bewegen*, *plegen*, *bidden*, *liggen*, *zitten* en *zien* (zie § 260). Dat het nu zwakke *weven* vroeger ook naar deze klasse vervoegd werd, blijkt nog uit het naast *geweeft* in gebruik gebleven deelwoord *geweven*. Tot deze klasse behoorden vroeger ook nog *kneden* en *leken*, die nu zwak geworden zijn, en *treffen*, dat tot de eerste klasse is overgegaan (zie § 255). Over *wezen*, dat ook tot deze klasse behoort, zie § 286.

§ 260. Onregelmatige werkwoorden der derde klasse zijn *wegen* en *bewegen*, die in het imperfectum en in het deelwoord eene volkomen *o* hebben, en *plegen*, dat in de beteekenis van *bedrijven*, evenals in de samenstelling *verplegen*, geheel zwak vervoegd wordt, maar in de beteekenis van

gewoon zijn het deelwoord mist en een onregelmatig, uit *plag* ontstaan, imperfectum *ik placht, wij plachten* heeft. *Bidden, liggen* en *zitten* voor *beden, legen* en *zeten* zijn alleen in den tegenwoordigen tijd onregelmatig. Tot deze klasse behoort nog het onregelmatige *zien, zag, zagen, gezien*.

Plegen had vroeger, evenals *wegen*, eene *o* in het deelwoord, maar in het imperfectum *plach, plagen*. *Beden, legen* en *zeten* namen oudtijds eene *j* aan het einde van den stam aan, en uit *bedjen, legjen* en *zetjen* ontstonden door assimilatie van *dj, gj* en *tj* tot *dd, gg* en *tt* en door overgang van de onvolkomen *e* tot eene onvolkomen *i* de vormen *bidden, liggen* en *zitten*. Met uitstooting der *hw* staat *zien* voor *zean*, uit *sehan*; met uitstooting der *w* staat *gezien* voor *gesehan*, uit *gasehan*. In het enkelvoud van het imperfectum werd de *h* verscherpt tot *ch* en ontstond dus *zach*, dat wij nu als *zag* schrijven, en waarnaar zich ook het meervoud *zagen* gevoegd heeft, dat eigenlijk *zawen* (voor *sagwan*) had moeten luiden.

§ 261. De werkwoorden der vierde klasse hebben eene *ij* in den tegenwoordigen tijd, eene *ee* (uit *ai*) in het enkelvoud van het imperfectum en eene volkomen *e* in het meervoud van het imperfectum en in het deelwoord. Een voorbeeld is: *ik stijg, ik steeg, wij stegen, gestegen*.

Tot deze klasse behooren: *bijten, blijken, blijven, drijven, verdwijnen, glijden, grijpen, hijschen, kijken, kijven, knijpen, krijten, lijden, overlijden, mijden, nijgen, nijpen, rijden, rijgen, rijten, rijven, rijzen, schijnen, schijten, schrijden, slijpen, slijten, smijten, snijden, splijten, stijgen, strijden, strijken, wijken, wijten, wrijven, zijgen, zwijgen, bezwijken* en eenige werkwoorden, die zwak en sterk vervoegd kunnen worden, namelijk *grijnen, krijgen* (zie § 262), *krijtschen, aantijgen* en *bezwijmen*. Reeds van den ondsten tijd af werd ook naar deze klasse vervoegd *schrijven* (Lt. *scribere*), wat later ook *gelijken, lijken* (van 't adj. *gelijk*) en *pijpen* (van 't subst. *pijp*, Fr. *pipe*, zie § 262), en na de middeleeuwen ook *belijden, kwijten* (van 't adj. *kwijt*, Fr. *quitte*), *prijzen* (van 't subst. *prijs*, Fr. *prix*, maar *prijzen* in de beteekenis: van

prijzen voorzien, is zwak), *spijten* (van 't subst. *spijt*, Ofr. *despit*), *stijven* van 't adject. *stijf*, zie § 262), *wijzen* (van 't adj. *wijs*) en *vrijen*, dat echter ook nu nog gewoonlijk zwak vervoegd wordt. Oudtijds behoorden nog tot deze klasse de nu zwakke werkwoorden *dijen*, *beklijven* en *kwijnen*.

§ 262. Sommige werkwoorden der vierde klasse worden naar gelang van hunne beteekenis sterk of zwak vervoegd. *Krijgen* als *ontvangen* is sterk, als *oorlogvoeren* zwak. *Stijven* in eigenlijken zin is sterk, maar zwak in figuurlijken zin (bv. in het kwaad *stijven*). *Pijpen* als fluiten is sterk, maar *aanpijpen* (eene pijp aansteken) zwak.

§ 263. De werkwoorden der vijfde klasse hebben *ui* of *ie* in den tegenwoordigen tijd, eene *oo* (uit *āu*) in het enkelvoud van het imperfectum, en eene volkomen *o* in het meervoud van het imperfectum en in het deelwoord. Voorbeelden zijn: *ik sluit*, *ik sloot*, *wij sloten*, *gesloten* en *ik bied*, *ik bood*, *wij boden*, *geboden*.

Tot deze klasse behooren: *buigen*, *druipen*, *duiken*, *kluiven*, *kruien* (zie § 264), *kruipen*, *luiken*, *ontpluiken*, *ruiken*, *schuiren*, *sluiken*, *sluipen*, *sluiten*, *snuiten*, *snuiven*, *spruiten*, *sputten*, *stuiven*, *zuigen*, *zuipen*, en (met *u*) *spugen*; verder: *bieden*, *bedriegen*, *verdrieten*, *gieten*, *liegen*, *genieten*, *schieten*, *vlieden*, *vliegen*, *vlieten*, *zieden* en drie werkwoorden, die *z* met *r* verwisselen (zie § 71), namelijk *verliezen*, *vriezen* en *verkiezen*. Over de onregelmatige werkwoorden *brouwen* en *tieën* zie § 264. Nog is tot deze klasse overgegaan het vroeger zwakke *fluiten* (van 't subst. *fluit*, Fr. *flûte*) en gedeeltelijk ook *schuilen* (van 't adj. *schuil*) en *pluizen* (van 't subst. *pluis*), zie § 264. Vroeger behoorden ook nog tot deze klasse de nu zwakke werkwoorden *klieven* (oorspr. 't zelfde als *kluiven*, namelijk *splijten*), *rieken* ('t zelfde als *ruiken*), *spuwen* (oorspr. *spiwen*) en *rouwen* (voor *ruwen*).

§ 264. Tot de vijfde klasse behoort *brouwen* (voor *bruwen*), dat naast de regelmatige zwakke vervoeging alleen het vroegere sterke deelwoord *gebrouwen* heeft bewaard. *Schuilen* en *kruien* kunnen naar verkiezing zwak of sterk vervoegd worden. *Pluizen* is zwak in de beteekenis van *pluizen*

afgeven, sterk in die van *uitpluizen*. Van een verouderd werkwoord der vijfde klasse, *tieën* (trekken), is nog het imperfectum *ik toog*, *wij togen* en het deelwoord *getogen* in gebruik.

Van *tieën* (trekken), vroeger *tiehen*, onderscheide men wel het nu ook zwak vervoegde *tijgen* (= zeggen), oorspr. *tijhen*, dat tot de vierde klasse behoort en dus *ik teeg*, *wij tegen*, *getegen* heeft.

§ 265 De werkwoorden der zesde klasse hebben eene volkomen **a** in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en **oe** in het imperfectum. Een voorbeeld is: *ik vaar*, *ik voer*, *wij voeren*, *gevaaren*.

Tot deze klasse behooren: *dragen*, *graven*, *varen*, de onregelmatige werkwoorden *laden*, *lachen*, *malen* (fijn maken), *slaan* en *zweren* (zie § 266), benevens het uit *stoend*, *stoenden* verkorte imperfectum *stond*, *stonden* van een verloren *standen*, dat eens bestond naast het nu alleen gebruikelijke *staan*, met het deelwoord *gestaan* (zie § 274); en te onrechte ook *joeg*, *vroeg* en *woei* (zie § 266). Vroeger behoorden nog tot de zesde klasse de, door assimilatie van eene *j* met den laatsten stammedeklinker tot de zevende klasse overgegangene, werkwoorden (zie § 267 en 268) *wassen*, *wasschen*, *heffen*, *scheppen* en *bakken*, benevens *stappen* en *beseffen*, die, na in de zevende klasse te zijn overgegaan, nu geheel zwak vervoegd worden. *Waken* ging van de zesde klasse eerst tot de achtste over en is daarna zwak geworden. Eindelijk zijn de volgende werkwoorden der zesde klasse nog tot de zwakke vervoeging overgegaan: *draven*, *knagen*, *schaken* (rooven), *schaven*, *waden* en *gewagen*.

§ 266. Tot de zesde klasse behooren ook *laden*, *lachen* en *malen* (fijn maken), die in het imperfectum echter de zwakke vervoeging hebben aangenomen, *slaan* imperf. *sloeg*, deelwoord *geslagen*, en *zweren* (eenen eed afleggen), imperf. *zwoer*, deelwoord *gezworen*. Van *staan*, deelwoord *gestaan*, behoort het imperfectum *stond*, *stonden* tot de zesde klasse, evenals de imperfecta *joeg*, *vroeg* en *woei*, die naast *jaagde*, *vraayde* en *waaide* van de, overigens zwakke, werkwoorden *jagen*, *vragen* en *waaien* in gebruik zijn.

Lachen (voor *luchjen*) heeft ten gevolge van de aangenomen *j* eene onvolkomen in plaats van volkomen *a*. Het oude imperfectum *loech*, meervoud *loegen* komt soms nog bij dichters voor. De imperfecta *loed* en *moel* zijn sinds de middeleeuwen in onbruik geraakt. *Slaan* staat voor *slahen*. Het enkelvoud van het imperf. *sloeg* staat voor *sloech*, het meervoud *sloegen* en het deelwoord *geslagen* hebben eene regelmatig uit *h* voortgekomen *g*. *Zweren* staat metumlaut voor *zwarjen* (met *j* voor *zwaren*). Het deelwoord *gezwaren* is op voorbeeld van dat van *zweren* (pijn doen) tot *gezworen* overgegaan. *Jagen* en *vragen* waren in de middeleeuwen zwak; *waaien* vormde in de middeleeuwen soms ook zijn imperfectum naar de achtste klasse, doch had toen ook reeds gewoonlijk *waaide*.

§ 267. De werkwoorden der **zevende klasse** hebben eene onvolkomen **a** in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en **ie** (of, wanneer *ng* volgt, **i**) in het imperfectum. Voorbeelden zijn, *ik val*, *ik viel*, *wij vielen*, *gevallen* en *ik vang*, *ik ving*, *wij ving*, *gevangen*.

Tot deze klasse behooren: *vallen*, *hangen*, *vangen* en de onregelmatige (zie § 268): *houden*, *zouten*, *spouwen*, *vouwen*, *bannen* en *spannen*, benevens het imperfectum *ging*, *gingen* van een verloren *gangen*, dat eens bestond naast het nu alleen gebruikelijke *gaan* met het deelwoord *gegaan* (zie § 274). Van de zesde klasse (zie § 265) zijn tot de zevende overgegaan: *wassen*, *wasschen*, *bakken* (zie § 268), *heffen* en *scheppen*. De beide laatste staan voor *hafjen* en *schapjen*. Hun deelwoord *geschapen* en *geheven* (voor *gehaven*) behoort ook nu nog tot de zesde klasse. De werkwoorden *stappen* en *beseffen*, die in de middeleeuwen van de zesde tot de zevende klasse waren overgegaan, worden nu zwak vervoegd.

§ 268. Tot de zevende klasse behooren ook: *houden* (voor *hal-den*), imperf. *hield*, deelwoord *gehouden* (voor *gehalden*), en *zouten* (voor *zalten*), *spouwen* (voor *spalden*), *vouwen* (voor *valden*), *bannen*, *spannen* en *bakken*, die in het imperfectum echter de zwakke vervoeging hebben aangenomen, zooals *ontvouwen* ook in het verleden deelwoord gedaan heeft. Van *gaan* met het deelwoord *gegaan* behoort het imperf. *ging*, *gingen* tot de zevende klasse. *Heffen* en

scheppen hebben een regelmatig imperfectum naar deze klasse, doch als deelwoord *geheven* en *geschapen*. Ook wordt *scheppen* alleen in de beteekenis van *maken* sterk vervoegd; in die van *putten* (bv. water, vermaak *scheppen*) heeft het *schepte*, *geschept*.

- § 269. De werkwoorden der **achtste klasse** hebben eene volkomen **a** in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en **ie** in het imperfectum. Een voorbeeld is: *ik laat*, *ik liet*, *wij lieten*, *gelaten*. *Raden* heeft behalve *ried* ook *raadde* in het imperfectum; *braden* heeft alleen *braadde*, doch de deelwoorden zijn *geraden* en *gebraden*.

Tot deze klasse behooren: *blazen*, *laten*, *slapen*, *raden*, *braden* en het deelwoord *verwaten* (vervloekt) van een nu in onbruik geraakt werkwoord *verwaten* (vervloeken). In de middeleeuwen werden ook de nu zwakke werkwoorden *kraaien*, *waaien* (zie § 266) en *zaaien* soms naar deze klasse vervoegd, evenals het nu zwakke *waken*, dat oorspronkelijk tot de zesde klasse behoorde.

- § 270. De werkwoorden der **negende klasse** hebben **ee** of **ei** in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord en hadden vroeger **ie** in het imperfectum; doch de beide eenige werkwoorden van deze klasse, *heeten* en *scheiden*, hebben tegenwoordig *heette* en *scheidde* in plaats van *hiet* en *schied*. In het deelwoord luiden zij nog *geheeten* en *gescheiden*.

Naar deze klasse werd, behalve *heeten* en *scheiden*, vroeger ook nog het nu weder terecht zwakke *eischen* met de samenstelling *vereischen* (oudtijds *vreeschen* = onderzoek doen) vervoegd.

- § 271. De werkwoorden der **tiende klasse** hebben **oo** (uit **au**) in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en **ie** in het imperfectum. Zij zijn *loopen* en *stooten*, imperf. *liep*, *stiet*, deelwoord *gelopen*, *gestooten*, en bovendien met **oo** voor *oo houwen*, imperf. *hieuw*, deelwoord *gehouden*.

- § 272. Het eenige werkwoord der **elfde klasse**, namelijk *roepen*, heeft **oe** in den tegenwoordigen tijd en in het deelwoord, en **ie** in het imperfectum.

Vroeger behoorde ook nog tot deze klasse de nu zwakke

werkwoorden *vloeken* en *groeien*, waarvan in de middeleeuwen eene enkele maal het imperfectum *vliet* en *grieu* (voor *gries*) voorkwam.

§ 273. Een overzicht der klankverandering bij de sterke werkwoorden levert de volgende tabel:

Klasse.	Praesens.	Imperf. Sing.	Imperf. Plur.	Participium.
I.	berge. zinge.	borg. zong.	borgen. zongen.	geborgen. gezongen.
II.	neme. breke.	nam. brak.	namen. braken.	genomen. gebroken.
III.	geve.	gaf.	gaven.	gegeven.
IV.	stijge.	steeg.	stegen.	gestegen.
V.	sluite. biede.	sloot. bood.	sloten. boden.	gesloten. geboden.
VI.	vare.	voer.	voeren.	gevaren.
VII.	valle. vange.	viel. ving.	vielen. vingen.	gevallen. gevangen.
VIII.	late.	liet.	lieten.	gelaten.
IX.	heete. scheide.	— —	— —	geheeten. gescheiden.
X.	loope.	liep.	liepen.	gelopen.
XI.	roepe.	riep.	riepen.	geroepen.

§ 274. Tot geene der elf klassen van sterke werkwoorden behoort het onregelmatige werkwoord *doen* met *ik doe* in den tegenwoordigen tijd, *ik deed*, *wij deden* in het imperfectum en *gedaan* in het verleden deelwoord.

De wortel van dit werkwoord, *da*, ging op eenen klinker uit, evenals *sta* en *ga* van *staan* en *gaan*, met welke werkwoorden *doen* oorspronkelijk tot dezelfde klasse behoorde, die zich vroeger o. a. kenmerkte door eene *m* als uitgang van den eersten persoon enkelvoud in den tegenwoordigen tijd der aantoonende wijs. Die *m* vindt men, tot *n* verzwakt, nog in *ik ben*, en leeft als *n* in de spreektaal ook nog voort in *ik doen*, *ik gaan*, *ik staan*. Het imperfectum van *doen* is gevormd door reduplicatie (zie § 254). De vroegere vorm was *deda*, later *dede*, eindelijk *deed*. Het deelwoord *gedaan* heeft de oorspronkelijke *a* bewaard.

Zwakke Vervoeging.

§ 275. De zwakke werkwoorden hebben geene regelmatige klankwijziging, maar voegen in het imperfectum **te**, in het verleden deelwoord **t** achter den stam, als deze op eene scherpe vaste letter (dus op *ch, k, t, s, p* of *f*) uitgaat. Na iedere andere sluitletter (ook na de onechte *f* en *s*) nemen zij **de** in het imperfectum en **d** in het verleden deelwoord aan. Men zegt dus: *ik leschte, gelescht, ik vonniste, gevonnist, ik strafte, gestraft, ik haatte, gehaat, maar ik kende, gekend, ik loosde, geloosd, ik laafde, ge-laafd, ik leidde, geleid, enz.*

Het imperfectum ging vroeger alleen op *de*, het deelwoord alleen op *d* uit, gevoegd achter den klinker, waarop oudtijds iedere stam van een zwak werkwoord eindigde; maar nadat die klinker was weggevallen, werd de *d* tot *t* verscherpt, indien een onmiddellijk voorafgaande scherpe medeklinker zijnen invloed op haar deed gevoelen.

§ 276. Onregelmatigheden vertoonen bij de vervoeging de zwakke werkwoorden *brenge*n, *denke*n, *dunke*n, *zoeken*, *koop*en, *leg*gen, *zeg*gen en het imperfectum **wrocht**, het deelwoord **gewrocht**, afkomstig van eenen verloren bijvorm van het werkwoord *werke*n.

Wrocht staat voor *wrochte* en verloor dus de *e*, zooals tegen het eind van de middeleeuwen ook gebeurde met *bracht*, *dacht*, *docht*, *zocht*, *kocht* en verder met *deed*, *mocht*, *moest*, *wist*, *kost* (= *konde*) en *dorst*. Het is, evenals *gewrocht*, gevormd van het werkwoord *werke*n, door metathesis der *r* (vgl. § 96) en overgang van de *k*, waarachter reeds veel vroeger dan bij de andere zwakke werkwoorden de slotklinker van den stam was weggevallen, tot *ch* (vgl. § 77):

§ 277. **Brenge**n, **denke**n en **dunke**n onderscheiden zich in den tegenwoordigen tijd en in de daarvan afgeleide tijden en wijzen door klankverandering en invoeging van eene *n* in den stam. Hun imperfectum mist de *e* en heeft, evenals het deelwoord, den slotmedeklinker van den stam

verscherpt: vandaar *ik bracht*, *gebracht*, *ik dacht*, *gedacht*, *mij docht*, *gedocht*.

Voor 't ontbreken van de *e* en de verscherping van den medeklinker zie § 276. De *a* van *bracht* en *dacht* en de *o* van *docht* zijn de oorspronkelijke klinkers: in den tegenwoordigen tijd zijn zij door invloed eener eertijds volgende *j* in *e* en *u* overgegaan.

§ 278. **Zoeken** en **koopen** missen in het imperfectum de *e*, en zoowel dáár als in het deelwoord is de stamklinker verkort en de slotmedeklinker van den stam verscherpt. Vandaar: *ik zocht*, *gezocht*, *ik kocht*, *gekocht*. **Leggen** en **zeggen** hebben, naast *legde*, het zeldzamer *zegde*, *gelegd* en *gezegd*, ook *leide*, *zeide*, *geleid* en *gezeid*.

Voor 't ontbreken van de *e* en de verscherping van den medeklinker zie § 276. De *p* van *koopen* is tot *f* overgegaan evenals bij *bruiloft* voor *bruidloopt*, en die *f* werd vóór *t* weer *ch* (zie § 77). De *oo* van *koopen* is tot eene onvolkomen *o* verkort, evenals bij *dof* naast *doof*. De *oe* van *zoeken* is verkort tot eene onvolkomen *o*, evenals bij *blom* naast *bloem*, *Grolle* naast *Groenloo*. Over den overgang van *eg* tot *ei* bij *leggen* en *zeggen* zie § 52.

Werkwoorden met Opgeschoven Imperfectum.

§ 279. Er zijn in onze taal vijf werkwoorden, namelijk **kunnen**, **zullen**, **mogen**, **weten** en **moeten**, die *werkwoorden met opgeschoven imperfectum* heeten, omdat de oude onvolmaakt verleden tijd lang geleden als tegenwoordige in gebruik is gekomen. De vroegere tegenwoordige tijd en alle daarvan afgeleide tijden en wijzen zijn dientengevolge uit de taal verdwenen.

Ik kan beteekende vroeger: ik *heb* leeren kennen, en was toen 1ste ps. imperf. van het werkwoord der 1ste klasse *kin-nen*, dat beteekende: leeren kennen. Verwant daarmee zijn het zwakke *kennen* en de subst. *kunde* en *kunst*. *Ik zal* (voor *skal*) beteekende vroeger: ik *heb* misdaan, en dus: ik ben schuldig, ik moet mijne schuld betalen, en daarna: ik moet. Het was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der IIde klasse

skelen, dat beteekende: misdoen. Verwant is *schuld*. *Ik mag* beteekende vroeger: ik *ben* machtig geworden, en dus: ik kan, zooals nog *ik vermag*. Het was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der IIIde klasse *megen*, dat beteekende: machtig worden. Verwant zijn: *maagd*, *magen* (verwanten) en *macht*. *Ik weet* (met *ee* uit *ai*) beteekende vroeger: ik *heb* gezien (of gevonden) en was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der IVde klasse *witen*, dat beteekende: zien of vinden, en voortleeft in *wijten*, *verwijten*. Verwant zijn *wijs* en *wet*. *Ik moet* beteekende vroeger: ik *ben* tot iets gekomen, dus, ik ben in staat, en vandaar: ik ben verplicht. Het was toen 1ste ps. imperf. van een werkwoord der VIde klasse *maten*, dat beteekende: op eene bepaalde plaats komen (of zijn.) Verwant is het zwakke werkwoord *ontmoeten*.

§ 280. De werkwoorden met opgeschoven imperfectum missen in den derden persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd den persoonsuitgang *t*, omdat het eigenlijk de derde persoon van het imperfectum is en deze *nooit* eene *t* heeft. Bij hen verschillen enkel- en meervoud van den tegenwoordigen tijd in stamklinker, omdat het eigenlijk enkel- en meervoud is van het imperfectum, dat zich bij de meeste sterke werkwoorden door verschil van klinker kenmerkt. Bovendien zijn de vormen van den tegenwoordigen tijd dezer werkwoorden ook nog in andere opzichten onregelmatig geworden, zoodat zij nu luiden:

1ste en 3de pers. Enk.	1ste en 3de pers. Meerv.	2de pers. Meerv.
ik, hij kan.	wij, zij kunnen.	gij kunt.
ik, hij zal.	wij, zij zullen.	gij zult.
ik, hij mag.	wij, zij mogen.	gij moogt.
ik, hij weet.	wij, zij weten.	gij weet.
ik, hij moet.	wij, zij mosten.	gij moet.

Het enkelvoud is bij alle werkwoorden regelmatig, waarbij men bedenke, dat het enkelvoud van het imperfectum der eerste klasse oudtijds eene *a* had in plaats van de *o*, die wij er thans in doen hooren. Het meervoud van *kan* is *kunnen* in plaats van *konnen* (vgl. *wonnen* van *winnen*), dat van *zal* had *zalen* moeten zijn, maar werd al vroeg *zolen* (vgl. *wij schoren*,

zwozen voor *wij scharen*, *zwaren* § 258). De *u* ontstond daar uit de *o* bij verdubbeling der *l*. Misschien staat *zullen* voor *zoljen*, in welk geval het een imperf. van den conjunctief was. Uit die *j* zouden ook de middeleeuwsche vorm *zelen* (voor *zeulen*) en de dialectvorm *zellen* zeer goed te verklaren zijn. Het meervoud van *mag* is *mogen* in plaats van *magen* (evenals *wij wogen*, *bewogen* voor *wagen*, *bewagen*, zie § 260). Het meervoud van *weet* en *moet* is regelmatig (vgl. *wij stegen* en *voeren* van *stijgen* en *varen*).

§ 281. De infinitief der werkwoorden met opgeschoven imperfectum is gelijk aan het meervoud van den tegenwoordigen tijd, en daarvan zijn ook de andere tijden en wijzen gevormd zooals bij de zwakke werkwoorden, maar met enkele onregelmatigheden. Vandaar:

Tegenw. tijd. Aanvoeg. wijs.	Ouvolm. Verl. tijd. Aan- toon. en Aanvoeg. wijs.	Onbepaalde wijs.	Tegenw. deelwoord.
kunne. (ontbr.)	konde (kon). zoude (zou).	kunnen. zullen.	kunnende. zullende.
moge.	mocht.	mogen.	mogende.
wete.	wist.	weten.	wetende.
moete.	moest.	moeten.	moetende.

De gebiedende wijs komt alleen van *weten* voor en luidt *weet*. Het verleden deelwoord van *kunnen* en *mogen* is regelmatig zwak *gekund* en *gemoogd*, doch *vermogen* heeft *vermocht*. *Weten* en *moeten* hebben een onregelmatig sterk verleden deelwoord: *geweten* en *gemoeten*. Van *zullen* ontbreekt het verleden deelwoord.

Konde en *zoude* missen in 't enkelvoud gewoonlijk den uitgang *de*. Naast *konde* bestond vroeger ook een bijvorm *konste*, die bij dichters nu en dan nog voorkomt, maar dan met syncope der *n* en apocope der *e* als *kost*. *Zoude* staat voor *zoude* (zie § 58). *Mocht*, *wist* en *moest* hebben de *e* van den uitgang, althans in den indicatief, verloren (vgl. § 276). *Mocht* staat, met wederzijdsche verscherping der medeklinkers en daarmee verbonden onvolkomen uitspraak van den klinker, voor *moogde*. *Wist* is eigenlijk een conjunctief en staat

voor *witte*. *Moest* staat voor *moette*, dus door overgang van *t* vóór *t* tot *s*.

§ 282. Vroeger behoorde ook nog tot de werkwoorden met opgeschoven imperfectum het nu regelmatig zwakke *durven*. Een onverblijfsel der vroegere vervoeging is echter nog het naast *durfde* in gebruik gebleven imperfectum **dorst**.

Durven luidde in de middeleeuwen *dorren*: praes. indic. 1ste ps. enk. *ik dar*, 1ste ps. meerv. *wij dorren*, imperf. *ik dorste*, part. *gedorst* of *gedorren*. In de middeleeuwen behoorden ook nog andere nu regelmatig zwak vervoegde werkwoorden tot die met opgeschoven imperfectam. Zoo luidde *derven* (missen) vroeger *dorven*: *ik darf*, *wij dorven*, imperf. *ik dorfte* en *dorste*, evenals dat van *dorren*, ten gevolge waarvan later beide werkwoorden met elkaar verward zijn. *Gunnen* luidde vroeger *geönnen*: *ik geän* (ook *jan*), *wij geönnen* (ook *jonnen*), imperf. *ik geönde* en *geönste* (ook *jonde* en *jonste*), part. *geönnen* en *geönd*. *Deugen* luidde vroeger *dogen*; *ik dooch* (met *oo* uit *au*), *wij dogen*, imperf. *ik dochte* (evenals *mochte*), part. *gedocht* en *gedogen*.

§ 283. Het werkwoord **willen** is *geen* werkwoord met opgeschoven imperfectum, maar heeft met die werkwoorden gemeen het missen van den uitgang *t* in den derden persoon enkelvoud van den tegenwoordigen tijd: *hij wil*. De oorzaak daarvan is, dat de tegenwoordige tijd der aantoonende wijs van dat werkwoord eigenlijk de tegenwoordige tijd van de aanvoegende wijs is. De overige wijzen en tijden worden regelmatig zwak vervoegd; maar naast het imperfectum *wilde* is ook nog *woude* of *wou* in gebruik.

Het werkwoord luidde oorspronkelijk *welen* (verkiezen) en de tegenwoordige tijd der aantoonende wijs dus: *ik wele*. De conjunctief daarentegen had eene *j* achter den laatsten stam-medeklinker en luidde dus *welje*, dat tot *wille* (later *wil*) overging, evenals *bedjen*, *legjen* en *zetjen* tot *bidden*, *liggen* en *zitten* (vgl. § 260). Naar dien vorm nu richtten zich ook de andere wijzen en tijden van het werkwoord volgens de zwakke vervoeging. *Woude* staat voor *wolde* (zie § 58) met eene *o*, die aan invloed van de *w* zou kunnen toegeschreven

worden, als men die niet ook reeds in 't Lat. *volo* naast *velim*, *velle* vond.

C. SAMENGESTELDE VERVOEGING.

§ 284. De samengestelde tijden van het **passief** bestaan uit de overeenkomstige tijden van het hulpwerkwoord *worden* met het verleden deelwoord des werkwoords. Het verleden deelwoord van *worden* wordt in die tijden, waarin het behoorde gebruikt te worden, gewoonlijk weggelaten. Men zegt dus niet: *ik ben geslagen geworden*, maar: *ik ben geslagen*.

De samengestelde tijden van het **actief** worden aldus gevormd:

- 1°. De volmaakt verleden tijd van alle wijzen (behalve den imperatief) wordt gevormd door den tegenwoordigen tijd derzelfde wijzen van de hulpwerkwoorden *hebben* en *zijn* met het verleden deelwoord des werkwoords.
- 2°. De meer dan volmaakt verleden tijd der aantoonende en aanvoegende wijs wordt gevormd door den onvolmaakt verleden tijd derzelfde wijzen van *hebben* en *zijn* met het verleden deelwoord des werkwoords.
- 3°. De toekomstige en de volmaakt toekomstige tijd der aantoonende en onbepaalde wijs en van het deelwoord worden gevormd door den tegenwoordigen tijd derzelfde wijzen van het hulpwerkwoord *zullen* met den tegenwoordigen en volmaakt verleden tijd van den infinitief des werkwoords.
- 4°. De toekomstige verleden en de volmaakt toekomstige verleden tijd der aantoonende en aanvoegende wijs worden gevormd door den onvolmaakt verleden tijd derzelfde wijzen van het hulpwerkwoord *zullen* met den tegenwoordigen en volmaakt verleden tijd van den infinitief des werkwoords.

§ 285. Het hulpwerkwoord **hebben** wordt aldus vervoegd:

Tegenw. tijd.			Onvolm. Verl. tijd.	
Ind.	Conj.	Imper.	Ind.	Conj.
1. heb	1. hebbe		1. had	1. hadde
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. heb	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. heeft	3. hebbe		3. had	3. hadde
1. hebben	1. hebben		1. hadden	1. hadden
2. hebt	2. hebt	2. hebt	2. hadt	2. haddet
3. hebben	3. hebben		3. hadden	3. hadden
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
hebben	hebbende		gehad.	

De andere tijden en wijzen zijn samengesteld met het deelwoord *gehad*.

De stam van het werkwoord is **hav**. In de tegenwoordige tijden smolt eene daarachter gevoegde *j*, die de *a* tot *e* deed overgaan, met de *v* samen tot *bb* (zie § 69): *ik heb* (vroeger *hebbe*) staat dus voor *haffe*, *gij hebt* (vroeger *hebbet*) voor *hafjet*, enz. De derde persoon enkelvoud van de aantoonende wijs echter was *havit* en werd eerst *hevet*, later *heeft*. *Ik had* (vroeger *hadde*) is geassimileerd uit *havde*, en het deelwoord *gehad* uit *gehavd*.

§ 286. Het hulpwerkwoord **zijn** of **wezen** wordt aldus vervoegd:

Tegenw. tijd.			Onvolm. Verl. Tijd.	
Ind.	Conj.	Imper.	Ind.	Conj.
1. ben	1. zij		1. was	1. ware
2. (ontbr.)	2. (ontbr.)	2. wees	2. (ontbr.)	2. (ontbr.)
3. is	3. zij		3. was	3. ware
1. zijn	1. zijn		1. waren	1. waren
2. zijt	2. zijt	2. weest	2. waart	2. waret, waart
3. zijn	3. zijn		3. waren	3. waren
<i>Inf.</i>	<i>Deelw.</i>		<i>Verl. deelw.</i>	
zijn	zijnde		geweest	

De andere tijden en wijzen zijn samengesteld met het

deelwoord *geweest*, vroeger *gewezen*, dat nog als adjectief gebruikt wordt, bv. [in *een gewezen burgemeester*].

De vormen van het werkwoord *zijn* behooren tot drie verschillende stammen: **bi**, **as** en **was**. Vroeger werd van **bi** ook de tweede persoon enkelvoud van het praesens indicativi, namelijk *bist*, gevormd. Nu behoort tot dien stam alleen de eerste persoon enkelvoud *ben* (vroeger *bem*, met eene *m* als uitgang van den eersten persoon, zie § 274). Van den stam **as** zijn gevormd de derde persoon enk. *is* (vroeger *ist*), de infinitief *zijn*, het tegenwoordig deelwoord *zijnde* en de tegenwoordige tijd van den conjunctief, waarvan het meervoud ook als meervoud van de aantoonende wijs gebruikt wordt. De aanvangsklinker van den stam is bij alle vormen, behalve bij *is*, door aphaeresis reeds in overouden tijd verloren gegaan. Van den stam **was** werd het werkwoord *wezen* als een regelmatig sterk werkwoord van de derde klasse gevormd (zie § 259). Van dat werkwoord wordt nu nog gebruikt de infinitief *wezen*, de imperatief *wees*, *weest*, het verleden deelwoord *geweest* (onregelmatig voor het vroegere *gewezen*) en de onvolmaakt verleden tijd der aantoonende en aanvoegende wijs, waarin de *z* alleen bleef bij *ik was*, *hij was*, maar bij de andere vormen tot *r* overging (vgl. § 71).

§ 287. De transitieve werkwoorden worden met *hebben* vervoegd, doch **vergeten** en **volgen** kunnen ook met *zijn* vervoegd worden. *Vergeten* wordt met *zijn* vervoegd, als het beteekent: *uit het geheugen verliezen*, bv.: «*Ik WAS glad VERGETEN, wat ik voorgenomen had hem te zeggen*» (VAN LENNEP). Het wordt met *hebben* vervoegd in de beteekenis: *uit het geheugen verbannen of verzuimen iets te doen of mee te nemen*, bv. «*HEEFT hij mij in dien bittren nood VERGETEN?*» (POTGIETER), en «*Ik HEB iets thuis VERGETEN en ben dadelijk weer bij u*» (VAN LENNEP). *Volgen* wordt met *zijn* vervoegd als het beteekent: *achterna gaan*, bv. «*In haren angst had zij gemeend hem te zullen ontvlieden door eene zijstraat in te slaan: hij WAS haar ook daar GEVOLGD*» (BEETS). *Volgen* wordt daarentegen met *hebben* vervoegd in de beteekenis van *navolgen*, bv. «*Wij HEBBEN uw voorbeeld GEVOLGD.*»

- § 288. De intransitieve werkwoorden, die een *handelen* of een *voórkomen* (een verkeer in eenen toestand) te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, behalve **zijn** en **blijven**, die met *zijn* vervoegd worden, evenals de intransitieve werkwoorden, welke een *veranderen* (een komen in een anderen stand of toestand) uitdrukken. Men zegt dus: *ik heb gezwoegd, ik heb geslapen, maar ik ben gegroeid, ik ben gevallen.*
- § 289. De intransitieve werkwoorden, die eene *beweging* te kennen geven, worden met *hebben* vervoegd, indien die beweging eenvoudig als eene handeling wordt opgevat, maar met *zijn*, indien die beweging wordt opgevat als eene verandering van plaats, en er dus het uitgangspunt of het doel der beweging tevens bij aangewezen wordt. Men zegt dus: *ik heb voor mijne gezondheid gewandeld, ik heb nooit met de trekschuit gereisd, maar ik ben van Amsterdam naar Haarlem gewandeld, ik ben naar Petersburg gereisd.*
- § 290. Sommige werkwoorden, die zowel eene transitieve als eene intransitieve beteekenis hebben, worden naar gelang van die beteekenis met *hebben* of *zijn* vervoegd. Zoo vervoegt men **opvolgen** met *zijn* als intransitief werkwoord in de beteekenis van *volgen op*, bv. «*Willem III is niet onmiddellijk aan zijnen vader als stadhouder OPGEVOLGD.*» Men vat het in dien zin echter soms ook als transitief op en vervoegt het dan met *hebben*, maar altijd gebeurt dat in de beteekenis van *nakomen*, bv. «*Hij HEEFT getrouw uwe bevelen OPGEVOLGD.*» **Beginnen** wordt met *zijn* vervoegd als het intransitief is of door eenen infinitief gevolgd wordt, bv. «*ik BEN aan dit werk BEGONNEN!*» en «*De vijand WAS BEGONNEN de belegeringswerken voor het kasteel op te slaan*» (VAN LENNEP). *Beginnen* wordt met *hebben* vervoegd, als het transitief is, bv.: «*Dus volbracht het geweld hetgeen de list BEGONNEN HAD*» (STIJL).

§ 291. VOORBEELD VAN VOLLEDIGE VERVOEGING.

A) Bedrijvend.

<i>Tijden.</i>	<i>Aantoon. wijs. Indicatief.</i>	<i>Aanvoeg. wijs. Conjunctief.</i>	<i>Geb. wijs. Imperatief.</i>	<i>Onbep. wijs Infinitief.</i>	<i>Deelwoorden. Participia.</i>
I. Teg. tijd.	ik scheid hij scheidt wij scheiden gij scheidt zij scheiden	ik scheid hij scheid wij scheiden gij scheidet zij scheiden	scheid scheidt	scheiden	scheidende
II. Onvolm. Verl. tijd	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheiddet zij scheidden	ik scheidde hij scheidde wij scheidden gij scheiddet zij scheidden			
III. Volm. Verl. tijd.	ik heb hij heeft wij hebben gij hebt zij hebben	ik hebbe hij hebbe wij hebben gij hebbet zij hebben		gescheiden hebben	gescheiden hebbende
IV. Meer- d.- volm.-verl.- tijd.	ik had hij had wij hadden gij hadt zij hadden	ik hadde hij hadde wij hadden gij haddet zij hadden			
V. Toek. Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
VI. Volm. Toek. Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
VII. Toek. tijd	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen			zullen scheiden	zullende scheiden
VIII. Volm. Toek. tyd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen			zullen gescheiden hebben	zullende gescheiden hebben

B) Lijgend.

Tijden.	Aantoon. wijs. Indicatief.	Aancoeg. wijs. Conjunctief.	Geb. wijs. Imperatief.	Onbep. wijs Infinitief.	Deelwoorden. Participia.
I. Teg. tijd.	ik word hij wordt wij worden gij wordt zij worden	ik worde hij worde wij worden gij wordet zij worden	word wordt	gescheiden worden	gescheiden wordende
II. Onvolm. Verl. tijd.	ik werd hij werd wij werden gij werdt zij werden	ik werde hij werde wij werden gij werdet zij werden			
III. Volm. Verl. tijd.	ik ben hij is wij zijn gij zijt zij zijn	ik zij hij zij wij zijn gij zijt zij zijn		gescheiden zijn	gescheiden zijnde
IV. Meer-d- volm.-verl. tijd.	ik was hij was wij waren gij waart zij waren	ik ware hij ware wij waren gij waret zij waren			
V. Toek. Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
VI. Volm. Toek.-Verl. tijd.	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudt zij zouden	ik zoude hij zoude wij zouden gij zoudet zij zouden			
VII. Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen			zullen gescheiden worden	zullende gescheiden worden
VIII. Volm.- Toek. tijd.	ik zal hij zal wij zullen gij zult zij zullen			zullen gescheiden zijn	zullende gescheiden ziju

VII. De Partikels.

A. HET BIJWOORD.

- § 292. Een bijwoord (*adverbium*) is een onverbuigbaar woord, dat adjectieven, werkwoorden en andere bijwoorden, en ook wel geheele zinnen bepaalt. Ook substantieven, adjectieven en deelwoorden kunnen in bepaalde vormen als bijwoorden gebruikt worden. Tot de bijwoorden reket men ook de zoogenaamde *bijwoordelijke uitdrukkingen*, namelijk verbindingen van andere rededeelen in bepaalden, meest verouderden, buigingsvorm of eigenaardige betekenis. Een voorbeeld van zulk eene bijwoordelijke uitdrukking is *gewapenderhand*: een verouderde genitief, die niet meer als genitief wordt gebruikt, maar de plaats inneemt van de bijwoordelijke bepaling: *met de wapens in de hand*.
- § 293. Ook de *comparatief* en de *superlatief* van adjectieven kunnen als bijwoorden voorkomen. De superlatief heeft dan gewoonlijk het onzijdig bepalend lidwoord vóór zich, zooals *het mooist*, *het hardst*, soms verbonden met een voorzetsel, als *om het hardst*, *ten* (d. i. *te den*) *hoogste*, doch enkele komen ook zonder het lidwoord voor, als *liefst*. Ook van eenige bijwoorden, die geene adjectieven zijn, komen comparatief en superlatief voor, als *minder*, *minst*, *meer*, *meest*, *eer*, *het eerst*, en van *vaak*: *vaker*, *het vaakst*, van *na*: *nader*, *het naast*.
- § 294. De bijwoorden worden verdeeld in 1°. bijwoorden van *hoedanigheid* of *wijze*, 2°. bijwoorden van *graad*, 3°. bijwoorden van *tijd*, 4°. bijwoorden van *plaats*, 5°. bijwoorden van *voorstellingswijze* (*modaliteit*). Bovendien heeft men nog *voornaamwoordelijke* en *voegwoordelijke* bijwoorden.
- § 295. De bijwoorden van **hoedanigheid** of **wijze** zijn voor een groot deel onverbogen adjectieven, die als bijwoorden gebruikt worden, bv. *goed*, *flink*, *vrootlijk*. Sommige daar-

van zijn door het achtervoegsel **lijk**, andere door eenen verkleiningsuitgang met **s** van de adjectieven onderscheiden, bv. *heuschelijk*, *voorzichtiglijk*, *zoetjes*, *netjes*, *witjes* (lachen), *warmpjes*, *stilletjes*, *stillekens*, *zachtkens*. Andere zijn met **gewijze** samengesteld, als *trapsgewijze*, *steelsgewijze*, *paarsgewijze*. Verder behooren tot deze soort *hoe*, *zoo*, *zus of zoo*, *dus*, *aldus*, *alzo*, *evenzoo*, *eveneens*, *anders*, *alleen*, *samen*, enz. enz.

§ 296. Bijwoorden van **graad** zijn: *zeer*, *zoo* (in *zoo groot* enz.), *te* (in *te groot*, enz.), *bijna*, enz. Daartoe behooren ook de herhalingsgetallen, wanneer zij bij eene vermenigvuldiging gebruikt worden, zooals *tweemaal* in den zin: *tweemaal drie is zes*, of bij eene vergelijking, als *viermaal zoo groot*, *vijsmaal grooter*.

Andere bijwoorden van **graad** zijn: *veel* (met den compar. *meer* en den superlatief *meest* of *het meest*), *weinig* (met den compar. *minder* en den superl. *minst* of *het minst*), *heel* of *geheel*, *bijzonder*, *buitengewoon*, *buitengemeen*, *ongemeen*, *ontzettend*, *uitnemend*, *kostelijk*, *uiterst*, *hoogst*, *hoogstens*, *minstens*, *ten minste*, *nauwelijks*, *schier*, *bijkans*, *slechts*, *nog*, *zelfs*, *genoeg*, *op verre na*, *alleszins*, *veelszins*, *geenszins*, *hoe* (grooter geest) *hoe* (grooter beest), *hoe* (eer het gebeurt) *des te* (liever is het mij), enz. enz.

§ 297. De bijwoorden van **tijd** geven te kennen 1°. **wanneer**, bv. *ooit*, *nooit*, *nu*, *heden*, *morgen*, *spoedig*; 2°. **hoe lang**, bv. *steeds*, *onderwijl*, *intusschen*; 3°. **sinds wanneer** of **tot wanneer**, bv. *sedert*, *tot morgen*; 4°. **hoe dikwijls**, bv. *doorgaans*, *somtijds*, *weder*. Tot de laatste soort behooren ook de herhalingsgetallen als tijdsbepalingen, bv. *driemaal* in eenen zin: *ik heb hem driemaal bezocht*.

Andere bijwoorden van **tijd** zijn 1°. op de vraag **wanneer?** *wanneer?* *immer*, *nimmer*, *altijd*, *eens*, *toen*, *voormaals*, *voorheen*, *verleden*, *vroeger*, *weleer*, *wijlen*, *eergisteren*, *gisteren*, *eerder* (*het eerst*), *pas*, *onlangs*, *daareven*, *zoeeven*, *reeds*, *alreeds*, *thans*, *tegenwoordig*, *vandaag*, *'s morgens*, *'s avonds*, *'s nachts*, *tevens*, *dan*, *dadelijk*, *terstond*, *weldra*, *binnenkort*, *aanstonds*, *straks*, *voortaan*, *verder*, *vervolgens*,

later (laatst), hierna, overmorgen, namaals, eindelijk, enz. 2°. op de vraag **hoe lang?** tot hoelang? voortdurend, altoos, onophoudelijk, allengskens, nog, terwijl, middelertijd, onder-tusschen, tusschenbeiden, enz. 3°. op de vraag **sinds of tot wanneer?** sinds, tot weerziens, van heden af, enz. en 4°. op de vraag **hoe dikwijls?** dikwijls, vaak (vaker, het vaakst), gewoonlijk, gemeenlijk, telkens, menigmaal, dagelijks, jaarlijks, soms, zelden, voor het eerst, nogmaals, enz.

§ 298. De bijwoorden van plaats geven te kennen 1°. **waar**, bv. ginds, overal, binnen, buiten; 2°. **waarheen**, bv. hierheen, terug, voorwaarts, en 3°. **vanwaar**, bv. vandaar, mijnenthalve, zijnentwege, ruggelings.

Andere bijwoorden van plaats zijn 1°. op de vraag **waar?** waar, hier, daar (ook versterkt: waarzoo, hierzoo, daarzoo), ergens, nergens, elders, alom, wijd en zijd, nevens, rechts, links, boven, beneden, neder, achterbaks, thuis, dichte bij, veraf, enz. 2°. op de vraag **waarheen?** waarheen, daarheen, heen, weg, voort, ver, heinde en ver, rechtuit, rechtsaf, linksom, bergop, stroomaf, achterwaarts, herwaarts, derwaarts, huiswaarts, hemelwaarts, Oostwaarts enz. en 3°. op de vraag **vanwaar?** vanwaar, vanhier, hiervandaan, daarvandaan, waarvandaan? uwenthalve, onzentwege, zijdelings, enz.

§ 299. De bijwoorden van **voorstellingswijze** (modaliteit) geven de wijze aan, waarop de gedachte voorgesteld wordt, en zijn 1°. **bevestigend**, als ja, zeker, inderdaad, 2°. **ontkennend**, als neen, niet, geenszins, 3°. **vragend**, als toch? he? zoo? wel? niet waar? immers? 4°. **twijfelend**, als al, ook, misschien, soms, wellicht, mogelijk, vermoedelijk, waarschijnlijk, 5°. **wenschend**, als och of! of! maar, slechts en 6°. **gebiedend**, als volstrekt, noodwendig.

Andere bevestigende bijwoorden zijn: wel, gewis, stellig, bepaald, waarachtig, waarlijk, voorwaar, werkelijk, wel degelijk, ter dege, gaarne, (liever en liefst of het liefst), alleszins, toch. Zij komen, evenals de ontkennende en vragende, met de *werkelijkheidswijs* of *indicatief* overeen. De twijfelende en wenschende komen overeen met de *mogelijkheidswijs* (*potentialis*) en *wenschende wijs* (*optatief*), dus met de *wijs der onzekerheid* (*conjunctief*), terwijl de gebiedende overeenkomen

met de *gebiedende wijs* of *imperatief*. Eenige bijwoorden van voorstellingswijs schijnen geen woord of geenen zin te bepalen, maar, zooals *ja* en *neen*, geheel alleen eenen zin uit te maken; doch men moet bedenken, dat zij antwoorden op vragende zinnen en ter bevestiging of ontkenning dienen van het antwoord dat niet nader onder woorden behoeft gebracht te worden, omdat het geheel gelijk is aan de vraag.

§ 300. De **voornaamwoordelijke bijwoorden** zijn die bijwoorden, welke de plaats innemen van voornaamwoorden met voorzetsels. Het zijn verbindingen van **hier** en **daar** voor de *aanwijzende*, **er** (de verkorting van *daar*) voor een der *persoonlijke*, en **waar** voor de *vragende* en *betrekkelijke* voornaamwoorden met die bijwoorden, welke stamverwant zijn met de voorzetsels en tegenwoordig ook in vorm daarmee overeenkomen, uitgezonderd *toe* en *mede*, die van de voorzetsels *tot* en *met* eenigszins in vorm verschillen. Naast het voorzetsel *van* is als laatste lid der voornaamwoordelijke bijwoorden ook *af* nog wel in gebruik, maar het is uitsluitend bijwoord en heeft eene andere beteekenis. Behalve bij de voornaamwoordelijke bijwoorden met **er**, worden de beide deelen der verbinding steeds als samenstelling aaneengeschreven, bv. *hiervan*, *daarmede*, *waarin*.

De samenstellingen met *van* zijn van jongeren datum; vroeger werden alleen die met *af* gebruikt, doch tegenwoordig dienen die met *van* om den genitief van het voornaamwoord te omschrijven, terwijl die met *af* in 't bijzonder beteekenen: *vandaan*, *weg* en wel vooral *naar beneden*. De met voorzetsels verwante bijwoorden kunnen ook geplaatst worden achter een substantief, dat door een voorzetsel geregeerd wordt, bv.: *tegen den muur AAN*, *met den tijd MEE*, *onder de brug DOOR*, *bij den kant LANGS*. Men mag de woordvolgorde dan niet wijzigen en niet zeggen: *tegen AAN den muur*, *bij LANGS den kant*, en dus evenmin *van AF heden tot TOE het eind van het jaar*, maar behoort te zeggen: *van heden AF tot het eind van het jaar TOE*.

§ 301. De *nevenschikkende voegwoordelijke bijwoorden* doen den dienst van voegwoorden, daar zij twee zinnen nevenschikkend verbinden of helpen verbinden; maar zij blijven bijwoor-

den in zoover zij, midden in den zin geplaatst, daarvan het een of ander woord bepalen. Zoo is *dus* een voegwoordelijk bijwoord in den zin: «*Ik ben in uwe macht en heb DUS geene andere keuze*» (VAN LENNEP). Men vatte ze daarentegen als zuivere voegwoorden op, wanneer zij staan aan het begin van een nevenschikten zin, waarvan de woorden dan dezelfde volgorde als de vraagzinnen aannemen. *Dus* is daarom een voegwoord in den zin «*Ik ben in uwe macht: DUS heb ik geene andere keuze.*» De onderschikkende of vragende **voegwoordelijke bijwoorden** zijn alle vragende bijwoorden, die de zoogenaamde zijdelingsche vraagzinnen met zinsdeelen verbinden. Het zijn de bijwoorden *hoe, tot hoelang, hoe dikwijls, wanneer, sinds wanneer, waar, waarheen, vanwaar, waarvandaan*, benevens alle vragende of betrekkelijke voornaamwoordelijke bijwoorden. Staan zij als bijwoorden, dan hebben de woorden van den zin, dien zij aanvangen, de gewone volgorde der vraagzinnen; maar verbinden zij als voegwoordelijke bijwoorden twee zinnen, dan komen de woorden van den zin, dien zij aanvangen, in volgorde met de woorden van eenen bijzin overeen. Vgl. bv. *Hoe hebt gij u gisteren vermaakt?* met: *Ik ben verlangend te vernemen, hoe gij u gisteren vermaakt hebt.*

De voornaamste nevenschikkende voegwoordelijke bijwoorden zijn: *ook, bovendien, daarenboven, vooreerst, voorts, verder, vervolgens, overigens, eindelijk, deels, integendeel, daarentegen, echter, evenwel, ondertusschen, intusschen, niettemin, desniettemin, desnietteenstaande, veeleer, toch, inmers, namelijk, dus, derhalve, bijgevolg, mitsdien, daarom, hierom, deswege, wel is waar, pas, nauwelijks*. Om niet in strijd te komen met het gewone spraakgebruik noemen wij de vragende voegwoordelijke bijwoorden niet voegwoorden, maar bijwoorden, ofschoon zij dienen om zinnen te verbinden, *dus* *relatief* zijn. Zij staan in dezelfde verhouding tot de vragende bijwoorden, als de betrekkelijke voornaamwoorden tot de vragende voornaamwoorden; vandaar ook hetzelfde verschil in zinsbouw.

B. HET VOORZETSEL.

§ 302. De voorzetsels (*praeposities*) dienen als middel om betrekkingen van plaats en tijd, en ook wel andere betrekkingen tusschen zelfstandigheden en andere begrippen in den zin uit te drukken. In eenen zin als: *hij loopt door de stad* drukt *door* de plaatselijke betrekking uit, die er bestaat tusschen *de stad* en *het loopen*.

Voorzetsels doen eigenlijk denzelfden dienst als buigingsuitgangen; vandaar dat men tegenwoordig in plaats van den tweeden en derden naamval der substantieven te gebruiken dikwijls de *praeposities van* of *aan* aan de substantieven doet voorafgaan. Men blijft dan echter toch van (omschreven) tweeden of derden naamval spreken. Oorspronkelijk wordt een substantief door een voorzetsel alleen met een werkwoord verbonden of met eene werkwoordelijke uitdrukking (d. i. het koppelwoord met een praedicaatsnomen). Daar echter het koppelwoord dikwijls verzwegen wordt, schijnt het of een voorzetsel ook eene zelfstandigheid kan verbinden met een praedicaatsnomen. Zegt men bv.: „*Ik weet een middel, zeer GESCHIKT VOOR UW DOEL*“, dan verbindt *voor* het substantief *doel* schijnbaar met het adjectief *geschikt*, maar inderdaad met de werkwoordelijke uitdrukking *geschikt zijn*. De volledige zin toch zou luiden: „*Ik weet een middel, dat zeer GESCHIKT IS VOOR UW DOEL*“. Verzwijgt men nu niet alleen *is*, maar ook nog *zeer geschikt*, en zegt men dus: *Ik weet EEN MIDDEL VOOR UW DOEL*, dan kan het zelfs schijnen, of *voor* het substantief *doel* met een ander substantief, namelijk *middel*, verbond. Vandaar dat men gemakshalve kan zeggen: de voorzetsels verbinden zelfstandigheden met andere in woorden uitgedrukte begrippen.

§ 303. De meest oorspronkelijke voorzetsels zijn in denzelfden of in verwanten vorm ook bijwoorden, namelijk *aan*, *bij*, *door*, *in*, *na*, *om*, *op*, *uit*, *voor*, en de afgeleide *achter*, *onder*, *over*, *zonder*, *sedert*, *sinds*, *naast*, *jegens*, *tegen*, *boven*, *binnen*, *buiten* en *beneden*. *Met*, *naar*, *te* of *tot* en *van* luiden als bijwoorden *mede*, *nader*, *toe* en *af*.

§ 304. Ook eenige substantieven, adjectieven en deelwoorden zijn in bepaalden vorm voorzetsels geworden, als *krachtens*, *tijdens*, *wegens*, *trots*, *bezijden*, *behalve*, *omtrent*, *omstreeks*, *ingevolge*, *rondom*, *tusschen*, *nevens*, *langs*, *gedurende*, *aangaande*, *volgens*, *nopens*, enz. Zelfs kunnen geheele uitdrukkingen den dienst van voorzetsels doen, als *in weerwil van*, *ten spijt van*, *om der wille van*, enz.

Het bijwoord *rond* (Eng. *round*) wordt ook soms als voorzetsel gebezigd in 't Vlaamsch in de beteekenis van *omstreeks* en *om*, in 't Zeeuwsch en Zuid-Hollandsch in die van *om*, *rondom*. In de beschaafde Nederlandsche schrijftaal echter mag men het zoo niet gebruiken in navolging van zinnen als: „*Een kind, dat ROND de acht jaren kan oud zijn*“ (SNIEDERS) of „*Paden, die, evenals speeken ROND hunne as, van 't dorp uitstraalden*“ (VAN BEERS). Over de wijze, waarop andere rededeelen voorzetsels geworden zijn, zie de leer der woordvorming § 422 en 423.

C. HET VOEGWOORD.

§ 305. De voegwoorden (*conjuncties*) dienen om den samenhang tusschen volzinnen of deelen van volzinnen te vormen. Zij worden naar gelang van hunne beteekenis in verschillende soorten verdeeld en vormen of een *nevenschikkend* of een *onderschikkend* woord- of zinsverband.

§ 306. De zuiver *nevenschikkende* voegwoorden zijn **aaneenschakelende** en **tegenstellende**. De **aaneenschakelende** zijn:

- 1°. Verbindende (*copulatieve*): en, ook, buitendien, bovendien, daarenboven, zowel — als (ook), niet alleen — maar (ook), niet slechts — maar (ook).
- 2°. Uitsluitende (*exclusieve*): noch, noch — noch.
- 3°. Voortzettende (*continuatieve*): eerst, vooreerst, dan, verder, voorts, vervolgens, daarop, eindelijk, ten slotte, enz.
- 4°. Rangschikkende (*ordinatieve*): ten eerste, ten tweede, enz.
- 5°. Verdeelende (*partitieve*): deels — deels, eensdeels — anderdeels, overigens, enz.

De **tegenstellende** voegwoorden zijn:

- 1°. Zuiver tegenstellende (*adversatieve*): maar, integendeel, daarentegen.
- 2°. Beperkende (*restrictieve*): maar, doch, edoch, toch, niettemin, desniettemin, echter, intusschen, ondertusschen, desniettegenstaande, evenwel, nochtans, veel-
eer, dan, enz' enz.
- 3°. Scheidende (*disjunctieve*): of, of — of, hetzij — of, hetzij — hetzij.

§ 307. *Nevenschikkend* zijn de | *Onderschikkend* zijn de

1. *Redengevende* (causale):

want, namelijk, immers, toch.	omdat, daar, doordien, doordat, dewijl, wijl, alzo, vermits, nademaal, naar- dien, aangezien, nu.
----------------------------------	--

2. *Gevolgtrekkende* (conclusieve):

a) dus, derhalve, bijgevolg, alzo,	a) weshalve,
b) vandaar,	b) vandaar dat, zoodat, dat,
c) daarom, hierom.	c) waarom.

3. *Doeluitdrukkende* (finale):

daartoe, te dien einde, daarom.	opdat, ten einde, dat.
------------------------------------	------------------------

4. *Tijdbepalende* (temporale):

	toen, als, wen, wanneer, nu, zoodra, terwijl, voor, voor- dat, tot, totdat, eer, eer- dat, sedert, sinds, nadat.
--	---

5. *Toegevende* (concessieve):

al.	of, ofschoon, hoewel, al- hoewel, hoezeer, niette- genstaande, hetzij — hetzij, in weerwil dat.
-----	--

6. *Voorwaardelijke* (conditionale):

	als, wanneer, indien, bijaldien, of, mits, zoo, tenzij, tenware.
--	---

7. *Vergelijkende* (comparatieve):

als.	als, evenmin als, zooals, gelijk, dan, dan dat, alsof.
------	---

8. *Verhoudinguitdrukkende* (proportionale):

| hoe — deste, hoe — hoe, naar
| mate, naar gelang.

9. *Beperkende* (restrictieve):

| (voor) zoover als, dan, dan dat,
| behalve dat, zonder dat, tenzij.

10. *Voegwoorden van wijze* (modale):

| (zoo)als, gelijk, naar, naardat.

§ 308. Ten slotte zijn er nog voegwoorden, die eene grammatische verbinding bewerken, namelijk het zinslidwoord *dat*, of en de vragende voegwoordelijke bijwoorden. Verder behooren daartoe de verklarende (*explanatieve*) voegwoorden: *als*, *namelijk*, *te weten*, *bij voorbeeld*.

D. HET TUSSCHENWERPSEL.

§ 309. De tusschenwerpsels (*interjecties*) zijn òf *gevoelsklanken*, die bij zekere gewaarwordingen worden uitgebracht, òf *klanknabootsingen*. Tot de laatste soort behooren: *bom!* *plomp!* *krik*, *krak!* *holderdebolder!* *pief!* *paf!* *poef!* *miaauw!* *bimbam!*

§ 310. *Gevoelsklanken* geven *vreugde* te kennen (bv. *ha!* *heisa!* *hoezee!* *hoera!*) of *smart* en *pijn* (bv. *ach!* *och!* *helaas!* *wee!* *o wee!* *ai!* *au!*) of *verwondering* (bv. *he!* *aha!*) of *twijfel* (bv. *ei!* *ei ei!* *hm!*) of *afkeer* (bv. *foei!* *ba!* *aba!*) of *verlangen* (bv. *ei!* *eilieve!*) Om iemand te roepen gebruikt men: *he!* *hei!* *heidaar!* *hm!* *holla!* *pst!* Om stilzwingen op te leggen dient *st!*

Voorts rekent men, doch verkeerdelijk, tot de tusschenwerpsels andere rededeelen, die bij uitroepen gebezigd worden, als *God helpe mij!* *Goede hemel!* *O God! weg! marsch!* *hort!* *hoor eens!* *zachtjes!* en ook vloeken en bastaardvloeken, als *blikslagers!* *waratje!* *sakkerloot!* *duivekaters!* *bij Sint Velten!* enz. enz.

DERDE DEEL.

LEER DER WOORDVORMING.

I. Algemeene Grondslagen.

§ 311. De Nederlandsche taal is in den loop der tijden meer en meer ontwikkeld en heeft aanhoudend in woordenrijkdom gewonnen door het vormen van nieuwe woorden uit de reeds bestaande. Zoolang nu de Nederlanders hun taalgevoel niet laten verstompen, maar zich duidelijk bewust blijven van de wijze, waarop de reeds bestaande woorden gevormd zijn, kunnen zij blijven voortgaan met den woordenschat hunner taal te vergrooten. Daartoe echter is het vooral noodig de regels der woordvorming in het Nederlandsch te kennen.

Wijkt men bij de woordvorming af van de regels, volgens welke de nu bestaande woorden gevormd zijn, dan smeedt men woorden, die op zich zelf onverstaanbaar zijn en waarvan de beteekenis alleen bij gissing uit het zinsverband kan opgemaakt worden. Slaagde men er in, aan die onregelmatig gevormde woorden ingang te verschaffen, dan zou men daardoor het duidelijk besef der regelmaat (*analogie*) verduisteren en het taalgevoel verlammen. Het Nederlandsch zou daardoor eene doode of eene barbaarsche taal kunnen worden. Toch zijn er ook nu reeds in onze taal verscheidene woorden, die aan gebrekkig inzicht in de regelmaat der woordvorming (*aan valsche analogie*) hun ontstaan te danken hebben, en evenzoo vele woorden, die tegen den aard der taal onder den invloed van het Latijn gevormd zijn en daarom *Latinismen* heeten. Door verjaring hebben verscheidene in onze taal het burgerrecht verkregen. Andere, die in lateren tijd naar het voor-

beeld van Hoogduitsche woorden gemaakt werden (*Germanismen*) kunnen veelal nog wel, ofschoon met moeite, gebannen worden. Aan alle woorden, die tegen de in onze taal heerschende regels gevormd zijn op het voorbeeld van vreemde woorden, geeft men den naam *barbarismen*.

§ 312. De eenvoudigste taalvormen, waaraan men den oorsprong onzer woorden toeschrijft, heeten *wortels*. Zij zijn alleen langs wetenschappelijken weg door vergelijking met verwante talen te vinden en bestaan niet in het algemeen taalbewustzijn.

Men vindt de wortels door de bestanddeelen der woorden in hun oudsten vorm van elkaar los te maken en tot onverminkten toestand terug te brengen. Door geleerden met een uitsluitend practisch doel opgemaakt uit eene enkele taal of een enkelen taalgroep, zijn zij louter *abstracties*, die nooit als woorden geleefd hebben, maar kunnen dienen om het verband tusschen verwante woorden aan te wijzen. Mocht men er in slagen den volkomen zelfstandigen oorsprong der Indo-Germaansche talen te bewijzen en tevens den oudsten vorm der Indo-Germaansche woorden vast te stellen, dan zou men de wortels kunnen noemen de woorden, door de Indo-Germanen gebruikt in den vóórhistorischen tijd, toen er nog geene woordafleiding of buiging bestond. Men stelle zich die woorden voor als eenvoudige klanken of eenlettergripige klankverbindingen, die een algemeen begrip te kennen geven hetzij aangaande den toestand van iets bestaands (*praedicatieve wortels*), hetzij aangaande de betrekkingen, waarin de bestaande dingen tot elkaar staan (*demonstratieve wortels*).

§ 313. Van de wortels werden reeds vóór den historischen tijd door aanhechting van *afleidingsklanken* de zogenaamde *stammen* gevormd. Stammen, die met elkaar alleen in klinker verschillen, noemen wij *verwante stammen*, zooals de stammen van de hoofdvormen der sterke werkwoorden, bv. *vaar* en *voer*, *neem*, *nam*, *naam* en *noom*.

Daar de stammen der sterke werkwoorden tevens die van naamwoorden kunnen zijn, vinden wij naast de sterke werkwoorden ook verwante naamwoorden, die van elkaar in stam-

klank verschillen. Opmerking verdient het, dat die naamwoorden juist dezelfde klankwisseling vertoonen als de hoofdvormen der sterke werkwoorden, waarmee zij verwant zijn. Ziehier de voornaamste voorbeelden, waarmee men bedenke, dat ook in later tijd de klanken nog wel gewijzigd konden worden.

Klasse.	Werkwoorden.	Naamwoorden.
I.	belgen (= zwellen) helpen smelten bergen bersten werpen krimpen binden blinken dringen drinken dwingen klinken slinken springen stinken vinden wringen zingen	(blaas)balg. hulp. smout (voor smalt). berg, borg, burcht. barst. worp. krimp (bv. zalm), kramp. bende, bint, band, bond, bundel. blank. gedrang. drank, dronk. dwang. klink (van de deur), klank. slank. sprong. stank. vond. wring, wrong, wrongel. zang.
II.	helen stelen beren (= dragen) nemen komen breken spreken steken wreken	hel, helm, halm, hol, heul. (dief)stal. baren, gebaar, berrie, baar, (ge)- boorte, beurt. (aange)naam. komst, (be)kwaam, (ge)brek, braak brok, breuk. (ge)sprek, spraak, sprook, spreuk. stek, stekel, staak, stok, stuk. wraak, wrok.
III.	geven meten vreten (be)wegen weven bidden liggen zitten	(ver)geefs, gift, gaaf. (van) meet (af), maat. vraat. weg (ge)wicht, waag, wagen. wafel. (ge)bed, bede. leger, (ge)lag, laag. zetel, (land)zaat.

Klasse.	Werkwoorden.	Naamwoorden.
IV.	bijten (oorspr. = splijten) blijken dijen drijven grijpen knijpen krijten (oorspr. = schreeuwen) lijden rijden rijgen rijten rijzen schrijden slijpen sljten snijden splijten stijgen strijken wijken buigen druipen kluiven kruipen luiken ruiken sluipen snuiten stuiven zuigen bieden bedriegen liegen genieten schieten tieën vliegen vlieten zieden verliezen	bijt, (ge)bit, bitter, beitel, beet. blijk, blik, bleek. dik, dicht, deesem. drift, (wandel)dreef. greep. knip, kneep. kreet. leed. rit. rij, regel, reeks. reet. rijzig, reis. schrede. slip, sleep. slet, sleet, sleetsch. snit snede. split, spleet. steiger, steeg. streek. week. boog, beugel, bocht, bochel. drop. kloof, kluft (en klucht). kreupel. luik, (b)lok. reuk. sloop, slop. snuit, snot. stof. zog. (ge)bied, bod, bode, beul (= beudel). bedrog, drog(reden), (ge)drocht. logen, leugen. genot. genoot. schot, schoot, scheut. (ge)tuige, tuig, tocht, toom, toog, teug, teugel, tucht, tuk. vlieg, vleug, vleugel, vlug, vlucht. vliet, vlot, vloot. zode. verlies, los, loos, leus (sein om los te laten), te loor(gaan), te leur(stellen).
V.		

Klasse.	Werkwoorden.	Naamwoorden.
VI.	kiezen (oorspr. = proeven) vriezen graven malen varen	kost, (te) kust (en te) keur, keus. vorst (voor frost). graf, groeve. mal, (ge)maal, mol (= molwerper), molm, mul, meel. vaart, voer (bv. hooi), veer.

§ 314. Zijn de stammen nog als woorden in gebruik, dan heeten zij *stamwoorden*. In onze tegenwoordige taal kan men daarin wortel en afleidingsklank niet meer als afzonderlijke bestanddeelen herkennen. Men noemt ze daarom *rechtstreeks afgeleid*.

In oorsprong zijn natuurlijk ook de oudste afleidingsklanken wortels, en dus is ieder stamwoord eigenlijk eene samenstelling van twee wortels, maar van die twee draagt alleen die, welke het hoofdbegrip van het geheele woord aanduidt en zich door een volleren, minder afgesleten vorm kenmerkt, den naam van *wortel*, terwijl men den anderen met den naam van *afleidingsklank* bestempelt. Aan die afleidingsklanken zijn de buigingsuitgangen nauw verwant. Dat zijn oorspronkelijk ook deels wortels, deels uit wortels afgeleide woorden, die zich alleen hierdoor van de eigenlijke afleidingsklanken onderscheiden, dat zij samen de verschillende betrekkingen van één woord tot andere zinsdeelen aanduiden en niet ieder op zich zelf een nieuw woord vormen. Een buigbaar woord, van zijne buigingsuitgangen ontdaan, noemt men *woordstam*. Sommige buigingsuitgangen zijn door verloop van tijd als afleidingsklanken in gebruik gekomen, bv. de zoogenaamde bijwoordelijke *s*, die 'eigenlijk' uitgang van den genitief is, en de uitgang *en* der namen van landen, als *Pruisen*, *Hessen*, *Saksen*, eigenlijk de uitgang van den derden naamval meervoud, gevoegd achter de volksnamen *Pruis*, *Hes*, *Saks*, waarbij men echter bedenke, dat de uitgang *en* der zwakke verbuiging oorspr. zelf weer een afleidingsuitgang was (zie § 135).

§ 315. Woorden, die door aanhechting van eenen afleidingsklank van stammen of stamwoorden gevormd zijn, heeten *mid-*

dellijk afgeleid. Ook van die afgeleide woorden kunnen weer nieuwe worden afgeleid. Ieder woord heet in betrekking tot het afgeleide *grondwoord*. Zoo is het stamwoord *goed* het grondwoord van *goedig*, en het afgeleide woord *goedig* weer het grondwoord van *goedigheid*.

Of een woord middellijk van eenen stam (dus van een niet meer in de taal voorkomend woord) of rechtstreeks van eenen wortel is afgeleid, kan gewoonlijk alleen door wetenschappelijk onderzoek worden uitgemaakt; doch wanneer men bekende afleidingsklanken kan herkennen, mag men meestal wel aannemen, dat men een middellijk afgeleid woord vóór zich heeft, zooals bv. het geval is met *genoeg*, *hamer*, *wezel*, enz.

§ 316. De klanken, waardoor de middellijke afleiding plaats heeft, zijn van drieërlei aard. Het zijn onzelfstandige achtervoegsels, min of meer zelfstandige achtervoegsels en voorvoegsels.

§ 317. De *onzelfstandige achtervoegsels* kunnen enkelvoudig zijn, zooals *ig*, *in*, *el*, of samengesteld, zooals *eling* (= *el* + *ing*) en *sel* (= *s* + *el*). Zij zijn hieraan te herkennen, dat zij één geheel met het grondwoord uitmaken en daarom invloed op de letterverbinding van het grondwoord kunnen oefenen, evenals zij daarvan wederkeerig den invloed kunnen ondervinden, terwijl zij, wanneer zij met eenen klinker beginnen, nooit eene nieuwe lettergreep kunnen aanvagen. Men breke dus af *herto-gin*, *a-pin*. Tot deze achtervoegseis behooren eenige uit eene vreemde taal overgenomen *bastaarduitgangen*.

In hoever de zoogenaamde enkelvoudige achtervoegsels misschien toch nog samengesteld zijn kan hier niet behandeld worden, daar het samenhangt met de opvatting aangaande het karakter der wortels. Men noemt daarom alleen de volgende achtervoegsels samengesteld: *sem* (= *s* + *em*), *sel* (= *s* + *el*), *eling* (= *el* + *ing*) en *elings* (= *el* + *ing* + *s*), *elijn* (= *el* + *ijn*), *enaar* (= *en* + *aar*), *nis* (= *n* + *is*), *ster* (= *st* + *er*), *erig* (= *er* + *ig*), *erik* (= *er* + *ik*), *ekijn* (= *ek* + *ijn*). De *bastaarduitgangen* zijn aanvankelijk als bestanddeelen van uitheemsche woorden met die woorden zelf in onze taal opgenomen, maar later ontleende men ze

aan die bastaardwoorden, om er zich als afleidingsmiddel in onze eigene taal van te bedienen. Zij zijn *ier* (of *enier*), *ist* (of *enist*), *aan* (of *iaan*), *iet*, *es*, *ij* (of *erij* en *ernij*), *eel*, *age* en *eer(en)*.

§ 318. De *zelfstandige achtervoegsels* dragen er nog eenigermate het kenmerk van, dat zij in eene vroegere taalperiode woorden zijn geweest. Zij kunnen daarom ook eene lettergreep aanvangen, al beginnen zij met eenen klinker, zooals *uurd* en *achtig*, en ondergaan geenerlei wijziging onder den invloed van het grondwoord. De *voorvoegsels* staan met de zelfstandige achtervoegsels op ééne lijn en vormen steeds eene afzonderlijke lettergreep.

De afleiding door zelfstandige achtervoegsels en voorvoegsels vormt den overgang van afleiding tot samenstelling. Die achtervoegsels en voorvoegsels zijn in onbruik geraakte abstracte woorden, maar zijn daardoor alleen nog geene afleidingsklanken. Zij worden dat eerst, als zij aan bestaande samenstellingen ontleend worden, om er nieuwe woorden mee te vormen. Komen enkele dezer afleidingsklanken nog als woorden voor, dan hebben zij veelal eene verschillende beteekenis. Vgl. *hulpe-loos* en *eene looze noot*.

§ 319. Behalve door afleiding vormt men nieuwe woorden door *samenstelling* van twee woorden, die ieder òf enkelvoudig òf zelf reeds samengesteld kunnen zijn. Zoo is *huisdeur* samengesteld uit *huis* en *deur*. Van *stoombootmaatschappij* is *stoomboot* het eerste, *maatschappij* het tweede lid; maar *stoomboot* zelf is een samengesteld en *maatschappij* een dubbel afgeleid woord.

§ 320. Zijn de leden der samenstelling niet meer beide als enkelvoudige woorden in de taal gangbaar of zijn zij zoodanig met elkaar samengesmolten, dat men alleen door kennis van de oudere taal de beide bestanddeelen van de samenstelling kan aanwijzen, dan spreekt men van *verholen* samenstelling. Voorbeelden daarvan zijn: *bruidegom* (*gom* is een verouderd woord voor *man*), *koddebeier* (verouderd zijn *kodde* = stok en *beieren* = slaan), *slabbak-*

ken (= slap + hakken, met slappe hakken, d. i. hielen, loopen), *dorpel* (= deur + paal).

- § 321. De samenstellingen worden verdeeld in *oneigenlijke* en *eigenlijke*. Bij de *oneigenlijke samenstellingen* of *woordkoppelingen* kunnen de beide leden van elkaar losgemaakt worden. In vele gevallen bezit een der beide leden daarvan eenen buigingsuitgang. Zoo is *levenslust* = (*des*) *levenslust*, *vorstenzoon* = (*eens*) *vorsten zoon*, en zegt men *uitgaan*, maar ook *ik ga uit*.
- § 322. Bij de *eigenlijke samenstellingen* kunnen de beide leden niet van elkaar losgemaakt worden, hetzij omdat de leden in de samenstelling eene andere beteekenis hebben dan buiten samenstelling, hetzij omdat een der leden in den stamvorm, zonder eenigen buigingsuitgang, voorkomt. Zoo is *pluimstrijken* niet meer *het strijken der pluimen* (veeren van de jachtvogels), maar *vleien*. Zoo is een *kleinkind* (met den klemtoon op het eerste lid) niet hetzelfde als een *klein kind*. Zoo heeft *spellen* in *voorspellen* nog de oude beteekenis van zeggen, die het als enkelvoudig woord verloren heeft. Zoo is in *struikelblok* het eerste, in *scharenslijp* het tweede lid der samenstelling geen woord, maar een woordstam.
- § 323. Wanneer een samengesteld woord van eenen afleidingsklank voorzien is, waarvan men het niet kan ontdoen zonder de deelen der samenstelling uiteen te doen vallen, dan spreekt men van *samenstelling door afleiding*. Een voorbeeld daarvan levert *hardnekkig*, dat niet uit *hard* en *nekkig* is samengesteld en evenmin van *hardnek* is afgeleid, maar waarin *hard* en *nek* zijn verbonden tot één woord door middel van den afleidingsklank *ig*. Andere voorbeelden zijn *vierentwintigponder* (van *vier* en *twintig* en *pond*) en *staalbereiding* van *staal* en *bereiden*.
- § 324. Ten slotte worden er nog nieuwe woorden gevormd door *overgang* van een rededeel tot eene andere klasse van rededeelen, hetzij in onverbogen, hetzij in verbogen vorm. Zoo worden de infinitief *gevoelen* en het adjectief

zot tot substantieven. Zoo was het voorzetsel *gedurende* vroeger een deelwoord, evenals *volgens*, dat in den genitief tot voorzetsel overging. Zoo is het voegwoord *indien* de derde naamval van *dat* met een voorzetsel. Vooral partikels zijn er op die wijze in groot aantal gevormd.

Tot de wijze van woordvorming zou men ook nog de *klanknabootsing* kunnen rekenen, doch daarvan bedienen beschaafde volken zich minder, dan die welke op een lager standpunt van ontwikkeling staan. Dichters maken er soms nog wel eens met goed gevolg gebruik van, maar in proza moet men met klanknabootsing spaarzaam zijn, wil men niet aan de kinderkamer doen denken. De poging om door klanknabootsende woorden iets anders te willen aangeven dan klanken (bv. door te spreken van *flipflapjes van licht*) verdient afkeuring, omdat de taal er door verliest aan inwendige duidelijkheid. Eene dichterlijke taal, wemelende van zulke woorden, zou al de nadeelen hebben van de conventioneele skaldentaal met hare alleen voor ingewijden verstaanbare rhetorische figuren en tevens in wanluidendheid en vaagheid de onbeholpen tongvallen der natuurvolken evenaren. Woorden, die alleen door persoonlijke willekeur gevormd zijn, kunnen natuurlijk niet talrijk zijn. Een voorbeeld daarvan is het door Van Helmont uitgedachte woord *gas*.

II. Vorming der Zelfstandige naamwoorden.

A. DOOR ONZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

- § 325. De substantieven, die *rechtstreeks* van wortels afgeleid zijn en waarvan de afleidingsuitgang meestal is weggelaten of onherkenbaar met den wortel verbonden is, heeten *stamwoorden*, zooals *maal*, *bloem*, *steen*, *vuur*, die eigenlijk door *l*, *m*, *n* en *r* (oudtijds door eenen klinker gevolgd) uit wortels zijn afgeleid. Zij kunnen in eene spraak-kunst als deze niet verder behandeld worden.
- § 326. De onzelfstandige achtervoegsels, waardoor substantieven middellijk gevormd werden of nog worden, zijn: *e*, *egge* (*ei*), *em*, *en*, *in*, *nis*, *er*, *aar* (*enaar*, *elaar*), *el*,

elijn, de (te), st, ster, s (es, is), sem, sel, ig, ing (eling), ik (erik), ken (kijn), je (tje). Daarbij komen nog de bastaarduitgangen *ier (enier), ist (enist), aan (iaan), iet, es, eel, ij (erij, ernij)* en *age*.

- § 327. Vele mannelijke persoonsnamen zijn gevormd door het achtervoegsel *aar*, oorspronkelijk van substantieven, zooals *leugenaar, redenaar, toovenaar (voor tooveraar), martelaar (voor marteraar), vogelaar, lasteraar, enz.*, later ook van werkwoorden als *huichelaar, bewonderaar, enz.* De aan den uitgang *aar* voorafgaande lettergreep is altijd toonloos, behalve bij *leeraar, zondaar, dienaar, minnaar* en *overwinnaar*. Daar bij sommige woorden eene *n* aan den uitgang voorafgaat, voegde men die *n* ook wel vóór den uitgang, zonder dat zij er behoorde, en vormde alzoo den uitgang (*o*)*naar*, bv. bij *schuldenaar, kunstenaar, weduwnaar, geweldenaar* en ook bij *moordenaar*, tenzij dat voor *moorderaar* staat.

Tot de persoonsnamen op *aar* behooren ook die, welke gevormd zijn van namen van landen, als *Egyptenaar, van gewesten, als Overijselaar*, en van steden, als *Leidenaar, Keulenaar*, ook met ingelaschte *n*: *Hagenaar, Zwollenaar, Luikenaar* en zelfs *Parijzenaar*. In navolging van de persoonsnamen leidde men ook diernamen door *aar* af, als *rammelaar, duikelaar* en *lepelaar*, en boomnamen als *appelaar, hazelaar* en, met ingelaschte *l*, *rozeelaar*. Ook voorwerpsnamen als *tuimelaar, boezelaar, beukelaar, evenaar* en, met ingelaschte *n*, *lessenaar, beeldenaar*.

- § 328. Het achtervoegsel *aar* is na eene lettergreep met klemtoon bij zeer vele mannelijke persoonsnamen verzwakt tot *er*, zooals bij de van substantieven afgeleide *dooper, visscher, wachter, zanger, waardgelder, enz.* en de latere van werkwoorden afgeleide als *schrijver, jager, beschermer, bakker, schreeuwer, vertaler, enz.* Vele daarvan geven een ambt of beroep te kennen. Sommige lasschen eene *d* in vóór (*e*)*r*, bv. *vilder, diender*, vooral wanneer eene *r* voorafgaat, als *hoorder, verhuurder, bestuurder, enz.* Eene *n* is ingelascht in *ziener* en *kwaaddoener*. Bij uitzondering zijn van adjectieven afgeleid *misdadiger* en *vrijwilliger*.

De uitgang *aar* luidde oorspronkelijk *ari(a)*, waarin de *a* door invloed der *i* tot *e* werd (zie § 28). Die 'vorm *ere* nu verzwakte tot *er* met toonlooze *e*. Tot de persoonsnamen op *er* behooren ook die, welke gevormd zijn van namen van landen, als *Nederlander*, *Zwitscher*, *Oostenrijker*, van gewesten, als *Hollander*, *Brabander*, en van steden als *Amsterdammer*, *Haarlemmer*, *Schiedammer*, *Athener*. In navolging van de persoonsnamen leidde men ook diernamen door *er* af, als *kater* en *doffer*, en namen van werktuigen, als *klopper*, *gieter*, *passer*, *stoffer*, *snuiter*, enz. en, met ingelaschte *d*, *boender*.

- § 329. De uitgang **ing** (soms **ig**, bv. *honing* naast *honing*) duidt oorspronkelijk de afkomst aan bij personen van beide geslachten, bv. bij *Karoling* van *Carolus*, *Meroving* van *Meroveus*, *Vlaming*, *Westfaling*, enz. Vandaar ook *koning*, *hemeling* en ook diernamen als *haring*, *bokking*, *gronde-ling*, enz. Door bij woorden op *l* in die *l* een deel van den uitgang te zien, begon men ook een nieuwen uitgang **eling** (of na klinkers en vloeiende letters **ling**) te gebruiken, als bij *Bruggeling*, *dorpeling*, *stedeling*, *schepeling*, *kloosterling*, *kamerling*. Bij persoonsnamen van adjectieven afgeleid door *eling* heeft *el* gewoonlijk eene verkleinende kracht en geeft dus óf minachting te kennen, zooals bij *stom-meling*, *nieuweling*, *woesteling*, *duisterling*, óf liefkoozing, zooals bij *lieveling*, en misschien ook bij *jongeling* en *ouderling*. Van telwoorden zijn *tweeling*, *drieling*, enz. gevormd, die een collectief begrip aan *ling* verbinden, evenals *echteling*. Achter werkwoordelijke stammen gevoegd, vormt *eling* namen van personen, die eene werking verrichten, zooals *smeekeling*, *zwerfeling*, of ondergaan, zooals *kweekeling*, *drenkeling*, *leerling*, *huurling*, *bulling* (voor *banling*). De laatste hebben den klinker van het verleden deelwoord, zooals blijkt uit *vondeling* en *verwor-peling*. Aan sommige van deze woorden is ook het be-grip van minachting verbonden, dat evenzoo sterk uit-komt bij woorden als *ellendeling*, *aterling*, *nieteling* enz.

Ook enkele voorwerpsnamen zijn door *ing* of *eling* afgeleid. Zij geven meestal afkomst (behooren tot) of verkleining te kennen,

als *penning*, *schelling*, *ketting*, *oliering*, *zoldering*, *zuring*, *zilverling*, *krakeling*, enz.

- § 330. Enkele mannelijke persoonsnamen met ongunstige beteekenis zijn van adjectieven afgeleid door den uitgang **ik**, zooals *vuilik*. De tusschenvoeging van *er* tusschen het adjectief en den uitgang dient soms om nog grootere minachting te kennen te geven, bv. bij *stommerik*, *botterik*, *viezerik*, enz., waardoor dus de samengestelde uitgang **erik** ontstaan is.

Erik in *viezerik*, *stommerik* staat tot *ik* in *vuilik*, als *eling* in *stommeling* tot *ing* in *zuring*, en *erig* in *bloederig* tot *ig* in *bloedig*. Men verwarre het niet met den samengestelden afleidingsuitgang **rik** in *zwezerik* en in plantnamen als *bolderik*, *draverik* en *ganzerik* en het homoniem daarvan, dat mannetjes-gans beteekent. De beteekenis van heer, koning, heeft **rik** in eigennamen als *Frederik*, *Hendrik*, d. i. *Heemrijk* (heer van het heem) en *Diederik* (heer van het *died* of volk).

- § 331. Aan woorden als *officier*, *koetsier*, *aalmoezenier*, *palfrenier* (voor *palfredier*), *kamenier* (voor *kamerier*) enz. ontleenden sommige mannelijke persoonsnamen den bastaarduitgang **ier**, dien wij o. a. vinden in *tuinier*, *herbergier* en, met ingelaschte *n*, ook als **enier**, in *hovenier*, *kruidenier*, enz. Aan woorden als *solist*, *violist*, *organist* is de bastaarduitgang **ist**, ook, met ingevoegde *n*, **enist**, ontleend bij *bloemist*, *drogist*, *klokkenist*.

Enkele volksnamen op **ier** zijn afgeleid van landnamen op **ië** (*ia*), zooals *Arabier* en *Batavier*. De laatste naam echter is af te keuren, omdat de eenvoudiger vorm *Bataaf*, waarvan *Batavia* zelf is afgeleid, ook de oudst overgeleverde is. Andere volksnamen, van landnamen op **ia** afgeleid, hebben **iër**, als *Aziër*, *Armeniër*, *Assyriër*, *Indiër* (bewoner van Hindostan, dat men onderscheidt van *Indiaan*, roodhuid). De uitgang **ist** wordt ook gevoegd achter eigennamen van personen, om de aanhangers hunner school of partij aan te wijzen, bv. *Calvinist*, *Jansenist*, *Labbadist*, *Darwinist*. De leer of methode zelf wordt door den uitgang **isme** gevormd. Tot dezelfde rubriek behooren woorden als *Hellenist*, *Roma-*

nist, *Germanist*, *methodist*, *piëtist*. Evenals den uitgang *ist* gebruikt men hier ook den uitgang *iēt* (Gr. *ites*), bv. bij *Mennoniet*, en vooral ook *aan* of (*iaan*), Lt. *anus*, als bij *Lutheraan*, *Armeniaan*, *Voetiaan*, *Kantiaan*, *Hegeliaan*, *Thorbeckiaan*.

- § 332. Vrouwelijke persoonsnamen hebben den oorspronkelijk niet uitsluitend vrouwelijken uitgang *ster* in plaats van *er*, zooals *loopster*, *stijfster*, *schrijfster*; maar gaat de mansnaam op *aar* of *ier* uit, dan wordt *ster* achter dien uitgang gevoegd, bv. *babbelaarster*, *bedelaarster*, *herbergierster*, *tuinierster*. Door den geaccentueerden uitgang *in* vormt men woorden als *koningin*, *vorstin*, die de vrouw van koning of vorst aanduiden; doch onder *heldinnen*, *godinnen*, enz., verstaat men vrouwelijke helden, goden, enz. Bastaardwoorden als *prinses*, *profetes*, *abdis* hebben het gebruik van den Nederlandschen uitgang *se* (of *es*, soms *is*) sterk bevorderd, dien men o. a. aantreft bij *dienares*, *kunstenares*, *godes*. Men onderscheide *zangeres* van *zangster* (Muze of liedjeszangster).

De van land-, gewest- of stadnamen gevormde persoonsnamen op *er* veranderen dien uitgang niet in *ster*. Wil men volstrekt vrouwen aanduiden, dan gebruikt men het substantievisch opgevatte adjectief op *sch* en zegt men bv.: *eene Amsterdamsche*, *eene Groningsche*. Door *in* worden ook namen van wijfjesdieren gevormd, als *leeuwin*, enz. (zie § 117). In *dievegge* (met verplaatsten klemtoon voor *dievege*) hebben wij nog een ouden vrouwelijken uitgang *ege*, die uit *ija* ontstaan is, maar zelf weder tot *ei* kon overgaan (zie § 52) zooals bij *klappei* en *labbei*.

- § 333. Door den uitgang *el* leidt men namen van werktuigen af van werkwoordelijke stammen, als *gordel*, *hevel*, *klepel*, *nagel*, *prikkel*, *stekel* naast de werkwoorden *gorden*, *heffen*, *kleppen*, *nagen* (= *knagen*), *prikken* en *steken*. Onder den invloed van Fransche woorden als *truweel* (ook vervormd tot *troffel*), *kaneel*, *kasteel*, enz. ging bij sommige Nederlandsche woorden *el* in *eel* over bv. bij *tooneel* en *houweel*.

Daar de uitgang *el* vroeger meestal *il* luidde, kon de *i*umlaut van den klinker der stamlettergreep veroorzaken,

zoals het geval is bij *teugel* en *sleutil* voor *togil* (naast *tieën*, trekken) en *slotil* (naast *sluiten*). Over den verkleiningsuitgang *el* zie § 340.

§ 334. Ook door den samengestelden uitgang *sel* leidt men namen van werktuigen af van werkwoordelijke stammen, zooals *voedsel*, *deksel*, *stijfsel*, *beletsel*, *schoeisel*, naast *voeden*, *dekken*, *stijven*, *beletten*, *schoeien*. Andere woorden op *sel* noemen het voortbrengsel der werking, als *schepsel*, *zaagsel*, *baksel* naast *scheppen*, *zagen*, *bakken*.

§ 335. Door de uitgangen *ing* (Hd. *ung*) en *st* leidt men van werkwoordelijke stammen abstracte naamwoorden af, die de werking als eene zelfstandigheid voorstellen. Zulk een naamwoord wordt een *verbaal substantief* genoemd. Zoo is *belegering*, *wandeling*, *dienst*, *gunst*, *vangst* ongeveer gelijk aan *het belegeren*, *wandelen*, *dienen*, *gunnen*, *vangen*. Sommige kunnen echter ook 2° de voortdoring van eenen toestand als gevolg van de werking te kennen geven, als *scheiding* = het gescheiden zijn, *vereeniging* = het vereenigd zijn, of 3° het concrete voorwerp, dat dien toestand veroorzaakt, als *kleding* = hetgeen gekleed doet zijn, *belooning* = hetgeen beloont, *vergadering* = de vergaderden. Andere noemen 4° het abstracte of concrete voortbrengsel der werking, als *vertelling* = hetgeen verteld wordt, *verovering* = hetgeen veroverd is, *dienst* = hetgeen gedaan is om te dienen, *vangst* = hetgeen gevangen is; andere eindelijk noemen 5° de plaats, waar de werking geschiedt, *wandeling*, *stalling*, *woning*, *zitting* (van eenen stoel) = de plaats waar gewandeld, gestald, gevoond, gezeten wordt.

§ 336. Vroeger werden er woorden gevormd door den uitgang *(e)m*, bv. *adem*, *bodem*, den samengestelden uitgang *sem*, bv. *deesem*, *wasem*, en den uitgang *en*, bv. *reden*, *vasten*, *leugen*, *lijfeigen*. Tegenwoordig nog leidt men van werkwoordelijke stammen door den samengestelden uitgang *nis* woorden af, die eene werking te kennen geven of het voortbrengsel of gevolg daarvan, bv. *hindernis*, *vergiffenis*, *beeltenis*, *gebeurtenis*. Andere woorden worden door

nis van adjectieven afgeleid. Zij geven dan of eene hoedanigheid of gesteldheid te kennen, als *droefenis*, *duister-nis*, of een voorwerp, dat die hoedanigheid bezit, als *vuilnis*.

De uitgang *en* kan of verkorting zijn van *ene*, als bij *leu-gen*, *reden*, *vasten*, of van *ijn*, als bij *lijfeigen*. De volle uitgang *ijn* (voor *ijne*) is bewaard bij *woestijn*.

§ 337. De uitgang *e* is nog maar in enkele woorden als *koude*, *zonde* als uitgang te herkennen. Daarentegen vormt men van adjectieven door den meestal tot *te* verscherpten uitgang *de* zeer vele namen van zelfstandig voorgestelde eigenschappen, als *liefde*, *diepte*, *hoogte*, *breedte*, enz. Sommige van deze dienen ook om voorwerpen te noemen, die zich bijzonder door de eene of andere eigenschap onderscheiden, zooals *hoogte* (= heuvel), *diepte* (= kuil), *vlakke* (= vlakke streek lands). *Groente* beteekent alleen: groen plantaardig voedsel.

§ 338. De geaccentueerde bastaarduitgang *ij* (Lt. *ia*, Fr. *ie*) wordt gevoegd achter persoonsnamen op *aar* of *er*, die zelf van werkwoorden zijn afgeleid en geeft de werking te kennen, die door den persoon verricht wordt, als *bedelarij*, *huichelarij*, *bedriegerij*, *visscherij*. Ook van andere persoonsnamen kunnen zulke woorden gevormd worden, zooals *voogdij* (= het voogd zijn), maar meestal wordt de uitgang dan tot *erij* (of *ernij*) ontwikkeld, als bij *schelmerij*, *dieverij*, *slavernij*. Sommige woorden op *ij* (*erij*, *ernij*) geven de plaats te kennen, waar de werking geschiedt, als *bakkerij*, *smederij*, of het voortbrengsel der werking, als *schilderij*, *rijmelarij*; andere hebben collectieve beteekenis, als *burgerij*, *ruiterij*, en daaronder ook de van zaaknamen afgeleide, als *kleedij*, *koopvaardij*, *boekerij*, *landერი*.

Voogdij kan nog van den uitgang *schap* bovendien voorzien worden: *voogdij-schap*. Omgekeerd worden van persoonsnamen op *schap*, als *heerschap*, *maatschap*, de substantieven *heerschappij*, *maatschappij* gevormd.

§ 339. Aan woorden als *bagage*, *plantage*, enz. is de bastaard-

uitgang **age** ontleend, die van substantieven verzamelwoorden vormt, als *bosschage*, *pakkage*, en van werkwoorden verbaalsubstantieven, als *vrijage*, *lekkage*. Eene concrete beteekenis heeft *stellage* (= stelling).

Bij enkele op zich zelf staande woorden treft men ook nog andere bastaarduitgangen aan, als **et** bij *helmet*, **ment** bij *dreigement*, **teit** bij *flauwiteit*, *stomiteit*.

§ 340. Eene eigenaardige plaats in de taal nemen de **verkleinwoorden** in, die van bijna alle substantieven kunnen gevormd worden door verschillende uitgangen, waarvan tegenwoordig alleen **je** (**tje**, **pje**) en **ken** (**ke**) in gebruik zijn. Zij geven te kennen, dat het grondwoord klein in zijne soort is en kunnen daardoor tevens of eene minachtende, of eene vergoelijkende (euphemistische) of eene liefkoozende bijbeteekenis hebben. Zoo drukken *een heertje*, *een baantje*, enz. minachting uit, worden *leugentje*, *ongelukje* enz. vergoelijkend gebruikt, en zijn *vadertje*, *schatje*, *schelmpje*, enz. liefkoozende of vleierende benamingen (*hypocoristica*).

Eenige verkleinwoorden hebben min of meer, andere zelfs geheel hunne beteekenis als zoodanig verloren, bv. *kopje* en *schoteltje*, *mannetje* en *wijfje* (van dieren). Een nu verouderde verkleiningsuitgang is **el**, gewoonlijk uit **il** ontstaan en daarom soms aan klankwijziging bij het grondwoord gepaard, bv. *stengel* (van *stang*), *sprengel* (*sprank*), *beugel* (*boog*), *kneukel* (*knook*), *knokkel* (*knok*), *pukkel* (*pok*), *druppel* en *droppel* (*drop*), *trommel* (*trom*), *mazel* (*maas* = vlek), *wafel* (oud *wave* = Hd. *wabe*), *korrel* (voor *kornel* van *koorn*), *winkel* (*wink*, vgl. *schuilewinkje spelen*), enz. De uitgang **el** is ook met **ijn** (voorkomend in *vogelijn*) samengesteld tot **elijn**, doch slechts bij enkele woorden als *maagdelijn*, *oogelijn*, die echter vermoedelijk aan het Hoogduitsch ontleend zijn. Ook **s** (**es** of **is**) vormde vroeger verkleinwoorden, zooals *dreumes*, *lobbes*, *loeris* en vooral ook van eigennamen, als *Mies*, *Koos*, *Jans*.

§ 341. De meest gewone verkleiningsuitgang is **je**, gevoegd achter den stam van een woord, dat op een vasten medeklinker uitgaat, als *katje*, *hondje*, *hokje*, *grafje*, *stapje*, enz. Heeft de stam eenen volkomen klinker, die slechts in het meervoud bewaard is, maar in het enkelvoud on-

volkomen geworden is, dan hebben de verkleinwoorden gewoonlijk den volkomen klinker; vgl. *vat, vaten, vaatje; pad, paden, paadje; tred, treden, tredje; slot, slooten, slootje; god, goden, minnegoodje*, enz. Woorden, die uitgaan op eene toonlooze, door *ng* gesloten lettergreep, verscherpen de *g* vóór *je* tot *k*, bv. *rotting, rottinkje, spiering, spierinkje*; maar heeft die lettergreep den hoofd- of bijtoon, dan bezigt men *etje* in plaats van *je*, bv. *wangetje, gezangetje, wandelingetje, verzamelingetje*. Dat doet men ook, als het woord eindigt op een vloeienden medeklinker, voorafgegaan door eenen onvolkomen klinker, als *balletje, kammetje, kannetje, karretje*, en evenzoo bij eenlettergrepige woorden op *g* met voorafgaanden onvolkomen klinker, als *rug, ruggetje*, doch die hebben ook den gewonen uitgang, als *rugje*; en evenzoo zegt men *poppetje* naast *popje*. Gaat aan den vloeienden medeklinker een volkomen of onduidelijke klinker vooraf, dan vervalt de *e* van *etje*, bv. *paaltje, zoontje, schaartje, kruimeltje*; maar na de *m* wordt in dat geval de *t* door eene *p* vervangen, bv. *bloempje* (doch ook *bloemetje*), *boompje, raampje, bloesempje*, en evenzoo bij die woorden met onvolkomen klinker, die op *lm* of *rm* uitgaan, bv. *schelmpje, armpje*. Bij woorden, die op eenen klinker uitgaan, bezigt men *tje*, als *knietje, papaatje*, en ook bij die op *w*, als *vrouwetje*.

Over de verdubbeling van de *a* bij *papaatje*, enz. zie § 24.

Woorden als *lade, salade* vormen hunne verkleinwoorden niet van *laad, salaad*, maar van de samengetrokken vormen *la* en *sla* en hebben dus *laatje slaatje*. Over de verkleinwoorden der onzijdige woorden met *eren* en *ers* in 't meervoud zie § 149. *Broeder, weder* en *veder* worden altijd, *vader* en *moeder* somtijds samengetrokken als de verkleiningsuitgang er achter gevoegd wordt, dus altijd: *broertje, weertje, veertje*, en soms *vaartje, moertje*. *Zuster* maakt *zusje, meid* maakt *meisje*. Vgl. nog voor verkleiningsuitgangen achter eigennamen, die daardoor gemeen zelfstandige naamwoorden worden, § 106.

§ 342. De samengestelde verkleiningsuitgang **ken** (of **ke**), oor-

oorspronkelijk **kijn** (zoals nog in *kindekijn*) heeft meer dan *je* eene liefkoozende kracht. Gaat het grondwoord op eene keelletter uit, dan wordt voor dezen uitgang eene *s* ingelascht, b.v. *boekske(n)*, *vlagske(n)*, *jongske(n)*, *penningske(n)* of *penninkske(n)*.

B. DOOR ZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

§ 343. De min of meer zelfstandige achtervoegsels, waardoor substantieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *aard* (*erd*), *heid*, *schap* en *dom*.

§ 344. Door den uitgang **aard** (soms verzwakt tot **erd**) vormt men van adjectieven mannelijke persoonsnamen, die, behalve enkele als *grijsaard*, eene ongunstige beteekenis hebben, bv. *wreed aard*, *lafaard*, *gierigaard*, *dikkerd*, *lieverd*, enz. Alleen *grijnzaard* en *veinzaard* zijn van werkwoorden afgeleid, maar daar is *aard* eigenlijk verbastering van *aar* of *er*.

De afleidsels met *aard* zijn bij ons navolgingen van Fransche woorden als *bâtard* (bastaard), *richard* (rijkaard), *grisard* (grijskop), *Savoyard* (Savooiaard), die zelf weer ontleend zijn aan of gevormd op het voorbeeld van Germaansche samenstellingen met *hard* (= sterk, bv. in *hard schreeuwen*, *hard loopen*), welke nog als eigennamen zijn blijven voortleven, bv. *Bernard* (= Berenhard), *Everard* (verkort: Evert = Everhard), *Reinaard* (= Reinhard), *Gerard* (verkort: Gerrit = Geerhard).

§ 345. Door den uitgang **heid** vormt men van adjectieven namen van zelfstandig gedachte eigenschappen, als *goedheid*, *schoonheid*, *wijsheid*, *kindschheid*. Enkele woorden op *heid* zijn van substantieven gevormd, als *kindsheid*, *menschheid*, *godheid*, d. i. het kind, mensch, god zijn; maar *kindsheid* beteekent ook *jeugd*, *menschheid* ook *al wat mensch is* en *godheid* wordt, evenals *schoonheid*, (*Zijne*) *Hoogheid*, enz. ook van personen gebruikt in de beteekenis van *god*, *schoone vrouw*, *prins*. Ook achter telwoorden kan *heid* gevoegd worden, als *eenheid*, *drieënhheid*,

veelheid. Van 't bijwoord *over* vorint men *overheid* (regeering of regeerders).

Heid was oorspronkelijk een substantief en beteekende toen o. a. *aard*, *toestand*. Van dezelfde adjectieven kunnen zoowel substantieven op *heid* als op *te* gevormd worden. De eerste geven dan meer geestelijke, de laatste meer zinnelijke eigenschappen te kennen; vgl. bv. *laagheid* met *laagte*, *hoogheid* met *hoogte*, *grootheid* met *grootte*, *koelheid* met *koelte*. In navolging van woorden als *aardigheid*, *waardigheid*, *eenvoudigheid*, enz. maakte men ook *nieuwigheid*, *kleinigheid*, *vuiligheid*, die tegelijk concrete en verkleinende beteekenis hebben in tegenstelling tot *nieuwheid*, *kleinheid*, *vuilheid*.

§ 346. Door de uitgangen **dom** en **schap** vormt men van adjectieven namen van zelfstandig gedachte eigenschappen, als *ouderdom*, *rijkdom*, *eigendom*, *blijdschap*, *gramschap*, enz. Sommige daarvan hebben ook eene concrete beteekenis, zooals *heiligdom* en *gereedschap* altijd hebben. Van substantieven vormt men door *dom* en *schap* namen van waardigheden, als *adeldom*, *broederschap*, *vaderschap*, *priesterschap*, en verzamelwoorden, als *menschdom*, *heidendom*, *Christendom*, *priesterdom*, *priesterschap*, *broederschap*, *genootschap*, enz. Van titels vormt men door deze uitgangen namen van landstreken, bestuurd door de personen, welke die titels voeren, als *vorstendom*, *prinsdom*, *hertogdom*, *bisdom* (voor *bisschopdom*), *graafschap*, *heemraadschap*.

Dom is verkort uit *doem*, hangt in oorsprong samen met het werkwoord *doen* en beteekende daarom vroeger *gedaante*, *hoedanigheid*, vervolgens *waardigheid* en eindelijk: de gezamenlijke bekleeders van die waardigheid en de plaats, waar de waardigheid bekleed wordt. *Schap* hangt samen met *scheppen* (maken) en stemt in beteekenis met *dom* overeen. Slechts enkele woorden, als *wasdom*, *nalatenschap*, *rekenschap*, *wedenschap* en *wetenschap*, zijn van werkwoordelijke stammen afgeleid. *Landschap* schijnt gevormd in navolging van *graafschap*, enz.

C. DOOR VOORVOEGSELS.

- § 347. De voorvoegsels, waardoor substantieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *ge*, *on*, *wan*, *af*, *oor* en *aarts*.

Het oude **ant** (voor *and* = tegen) komt alleen bij *antwoord*, het oude **et** (voor *ed* = wederom) alleen bij *etmaal* (geregeld wederkeerende tijd) en *etgroen* (weder na het hooien ontsproten groen) voor.

- § 348. Het voorvoegsel **ge**, dat oorspronkelijk *samen* beteekent, vormt vooreerst namen van personen, die met andere iets samen doen of hebben, als *genoot*, *gezel*, *gemaal*. Verder duidt *ge* eene verzameling van personen aan, als *gepeupel*, *gespuis*, *gevolg*, *gezin*, en de meervouden *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven*. Soms geschiedt de afleiding bovendien nog door den uitgang *te*, als bij *geboefte*, vooral bij collectieve diernamen als *gedierte*, *gevogelte* en zaaknamen als *geboomte*, *gebergte*. De door *ge* van werkwoordelijke stammen afgeleide substantieven noemen 1°. de voortdurende werking als *geloop*, *gepraat*, *geschreeuw*, 2°. het voortbrengsel der werking, als *gebak*, *gebouw*, 3°. de geschiktheid om de werking te bedrijven of te ondergaan, als *gehoor*, *gevoel*, *geduld*. *geweld*.

Genoot, dat zelf in samenstellingen bijna tot afleidingsuitgang is geworden en dan ook *noot* luidt, is afgeleid van den werkwoordelijken stam van *nieten* (= bezitten, beschikken over, nuttigen). *Gezel*, *gemaal*, *buur* (naast en voor *gebuur*) en *maat* (voor *gemaat*) zijn afgeleid van de stammen der substantieven *zaal*, *maal* (= echtvereeniging), *buur* (= woning) en *maat* (= spijs).

- § 349. Het voorvoegsel **on** heeft ontkennende kracht en daarom geven de afleidsels met *on* het tegenovergestelde van het grondwoord te kennen, als *ondeugd*, *onzin*, *ongeduld*, *ongeloof*. Daaruit sproot de beteekenis *ontaard*, *slecht* voort, als in *onmensch*, *ondier*, *onkruid*, *onding*, *ontuig*, *onweer*. Diezelfde beteekenis heeft ook **wan** in *wanhoop*, *wangunst*, *wandaad*, *wangedrag*.

§ 350. Het voorvoegsel **af** vormt, evenals de met het bijwoord *af* samengestelde woorden *afdak*, *afweg*, namen van zelfstandigheden, die eene verwijdering van de door het grondwoord genoemde zelfstandigheid te kennen geven. Het heeft daarom ook ontkenkende kracht, als in *afgrond* (grondelooze diepte), en vervolgens, evenals *on*, de beteekenis van *slecht*, als in *afgunst* (= wangunst), *afgod* (verkeerde god). Het voorvoegsel **oor** (voor **or** = uit) vormt namen van zelfstandigheden, die de in het grondwoord genoemde zelfstandigheid voortbrengen of ten gevolge hebben, namelijk *oorsprong*, *oorzaak*, *oorkonde*, *oordeel*, *oorlof* en *oorlog*.

Oorsprong heeft het te voorschijn springen (of ontstaan) ten gevolge, *oorzaak* brengt de zaak voort, *oorkonde* heeft kunde ten gevolge (vgl. Hd. *erkennen*), *oordeel* geeft aan ieder zijn bescheiden deel (vgl. Hd. *erteilen*), *oorlof* heeft goedkeuring in het algemeen en vervolgens goedkeuring om te vertrekken ten gevolge (vgl. Hd. *erlauben*). *Oorlog* is nog niet voldoende verklaard; waarschijnlijk beteekent het *brandstichting*. Het is dan dat *wat log* ten gevolge heeft en *log* schijnt samen te hangen met *licht* (stam: *leuh*) en *laaie* (= vlam, stam: *lauh*).

§ 351. Het Grieksche voorvoegsel **aarts** (voor *archi*) is door het Fransch heen ontleend aan woorden als *aartsengel* (voor *archi—angelus*), *aartsbisschop* (*archi—episcopus*) en *aartsvader* (*patri—arch*) en, in de beteekenis van *voorndamste*, ook gevoegd voor Nederlandsche woorden als *aartshertog*, *aartsvijand*, *aartsdeugniet*, enz.

D. DOOR SAMENSTELLING.

§ 352. De door *eigenlijke* samenstelling gevormde substantieven bestaan oorspronkelijk alleen uit de verbinding van den stam van een substantief, adjectief of werkwoord, en soms ook van een bijwoord of telwoord, met een substantief. Bij de *oneigenlijk* samengestelde substantieven daarentegen is het eerste lid der samenstelling een substan-

tief in den verbogen of onverbogen tweeden naamval enkelvoud of meervoud. Men onderscheidt ze hierdoor van de eigenlijk samengestelde, dat het eerste lid, van een lidwoord voorzien, evengoed achter het tweede lid buiten samenstelling zou kunnen geplaatst worden zonder dat de beteekenis van de geheele verbinding veranderde. Vgl. bv. *timmermanswinkel* met *winkel des timmermans*, *straatlantaarn* met *lantaarn der straat*, *schapenvleesch* met *vleesch van schapen*.

Oorspronkelijk waren vele, nu eigenlijk samengestelde, substantieven oneigenlijke samenstellingen, namelijk in eenen tijd, toen de genitiefsbetrekking van het eene woord tot het andere beter gevoeld werd dan nu, en toen menige *e*, waarop het eerste lid der samenstelling uitging, nog herkend werd als uitgang van den vrouwelijken genitief of van den tweeden naamval meervoud van alle geslachten. Men kon dus toen nog beter uitmaken, of het eerste lid der samenstelling een woordstam was of niet. Nu let men er in de eerste plaats op, of het eerste lid een enkelvoudig of een meervoudig begrip is. In het laatste geval gebruikt men, zoowel bij eigenlijke als bij oneigenlijke samenstelling, **en** (soms **s**), bv. *naaldenfabriek*, *zedenleer*. Deze regel geldt evengoed voor persoons- en diernamen als voor voorwerpsnamen, bv. *slavenkoopman*, *bokkenwagen*, *ganzenmarkt*. Men maakt dus onderscheid tusschen *schapenvleesch* (= vleesch van één schaap) en *schapenvleesch* (= vleesch van schapen), *paardestal* (stal voor één paard) en *paardenstal* (stal voor paarden). Bij persoons- en diernamen echter houde men het volgende in het oog:

- 1°. Men gebruikt den meervoudsvorm ook, als het eerste lid een persoonsnaam is, die een geheel stand vertegenwoordigt, als *boerenwoning*, *vrouwenmuts*, *gravinnenkroon*, terwijl men bij *vorstenzoon*, *gravenkroon* evengoed aan den uitgang van den genitief singularis kan denken.
- 2°. Men gebruikt den meervoudsuitgang ook, als het eerste lid een mannelijke diernaam is, die geene samenstellingen met *s* vormt en de *geheele* diersoort vertegenwoordigt, als *ossenbloed*, *leeuwenbek*, *berenklauw*, enz., de beide laatste ook als plantnamen, waaruit dus blijkt, dat de vorm on-

veranderd blijft bij de overdrachtelijke beteekenis (uitgezonderd bij *haan*, dat *dan* den meervoudsvorm niet heeft, bv. *hanepooten*, *hanekam*, *hanebalken*).

- 3°. Is het eerste lid der samenstelling een vrouwelijke of onzijdige diernaam of een mannelijke, die wèl samenstellingen met *s* vormt, en drukt dat eerste lid een enkelvoudig begrip uit, dan gebruikt men den meervoudsvorm *niet*, bv. *kattestaart*, *kattekwaad*, *paardestaart*, *bokkevel* (vgl. *boksvel*), *mollevel* (vgl. *molshoop*).

Begint het tweede lid met eenen klinker of eene *h*, dan neemt het op *e* uitgaande eerste lid, ofschoon een enkelvoudig begrip uitdrukkend, toch voor de welluidendheid — onder een enkel voorbehoud — eene *n* aan. Zie daarover verder § 95.

- § 353. De stammen van substantieven, die met andere substantieven eigenlijk samengesteld zijn, komen soms voor met oorspronkelijke of later ingelaschte *e*, zooals *heereboer* (heer en boer tegelijk), *hagedoorn* (haagvormende doornstruik), *willekeur* (keus van eigen wil), *brilledoos* (doos voor eene bril), *pennemes* (mes voor de pen), enz. enz. en alle boomnamen als *eikeboom*, *beukeboom* en, in navolging daarvan, ook de namen van vruchtboomen, als *pruimeboom*, *pereboom*, *perzikeboom* (ook *perzikboom*), waar *pruim*, *peer* en *perzik* niet als vrucht- maar als boomnamen moeten opgevat worden. De meeste eigenlijke samenstellingen echter hebben die *e* niet, zooals *brandspuit* (spuit voor brand), *boekhandel* (handel in boeken), *ruitergevecht* (gevecht van ruiters), *rundvee* (vee van de soort rund), *stofregen* (regen als stof), *neushoorn* (dier met eenen hoorn op den neus), enz. Het eerste lid der samenstelling gaat vaak op *er* uit, als het de stam is van een woord, dat in het meervoud *eren* heeft, als *kinderpartij*, *eierschaal*, *runderstamboek*, enz.

Bij de samenstellingen met *er* kan het eerste lid als meervoud opgevat worden. Dikwijls komt het ook met den meervoudsuitgang *en* of *s* voor, bv. *boekenkast*, *woordenboek*, *menschelijke*, *kleerenmaker* (naast *kleedermaker*), *manskleeren*, *bedelaarsgesticht*, enz. Soms staat het eerste lid in den genitief, zonder dat het door eenen genitief volgens ons taalgebruik kan weergegeven worden, als *manspersoon*, *waters-*

nood. Zelfs vrouwelijke woorden nemen hier soms de genitiefs-*s* aan, bv. *waarheidsliefde*, *stadsomroeper*. Somtjids is het niet gemakkelijk uit te maken, in welke verhouding het eerste lid tot het tweede staat, zooals bij *ouderliefde*, *kinderliefde*, *vaderliefde*, *moederliefde*, *broederliefde*, *zusterliefde*. Zij kunnen beteekenen: liefde tot de ouders, de kinderen, den vader, enz.; maar gewoonlijk hecht men er de beteekenis aan van: liefde van ouders, kinderen, van eenen vader, enz. Toch beteekent *menschenliefde* alleen: liefde tot de menschen, evenals *waarheidsliefde* liefde tot de waarheid.

§ 354. De stammen van adjectieven, die met substantieven zijn samengesteld, missen steeds de *e*, bv. *smaldeel*, *grootmeester*, *hoogmoed*, *zuurkool*, *kleinzoon* (vertaling van *petit fils*), *schoonmoeder* (vertaling van *belle mère*), enz. Die welke eene *e* hebben, zooals *hoogeschool*, kunnen niet als eigenlijk samengesteld beschouwd worden en zijn ook uiterst gering in aantal. Eenige met adjectieven samengestelde voorwerpsnamen dienen schertsend om personen te noemen, die zich kenmerken door het bezit van het door den naam aangeduide voorwerp. Men noemt ze *possessieve* samenstellingen, bv. *domkop*, *roodhuid*, *spitsneus*, *blauwbaard*, *blauwkous*, enz. (Vgl. § 115).

De possessieve samenstellingen zijn eigenlijk samenstellingen door afleiding en wèl substantievisch gebruikte adjectieven, die hunnen afleidingsuitgang (eenen klinker) verloren hebben. In navolging van de weinige zóó gevormde zijn er later echter andere gemaakt door de eenvoudige verbinding van adjectief en substantief. Zij zijn evenwel weinig in overeenstemming met de Nederlandsche woordvorming en hebben daardoor steeds een min of meer onedel karakter.

§ 355. De werkwoordelijke stammen geven, als eerste lid der samenstelling, gewoonlijk de werkzaamheid te kennen, waartoe de door het tweede lid genoemde zelfstandigheid bestemd is. Zoo is *drinkbeker* een beker om er uit te drinken, *slaapkamer* eene kamer om er in te slapen, *schrijftafel* eene tafel om er op te schrijven, *loopjongen* een jongen om te loopen, enz. Vgl. echter *zwemkunst*, de kunst van zwemmen, *dwaalbegrip*, dwalend of verkeerd begrip. Bij *scheidsmuur*, *leidsman* en een paar an-

dere is eene *s* ingelascht; andere stooten eene *d* uit, als *rijtuig*, *leiband*, enz. Bij enkele is het substantief te beschouwen als het lijdend voorwerp van den werkwoordelijken stam, die dan zelf als naam van den werker moet opgevat worden, bv. *dwingeland* (= landbedwinger), *waaghals*, *vernielal*, *doeniet*, *deugniet*, *brekespel*, *stokebrand*. De laatste soort van woorden is gevormd in strijd met den aard onzer taal, en is dus als voorbeeld van woordvorming niet aan te bevelen.

Van de woorden, waarbij het laatste lid als lijdend voorwerp van het eerste lid te beschouwen is, zijn enkele oorspronkelijk adjectieven van denzelfden aard als de in § 354 genoemde *possessieven*, die den afleidingsuitgang verloren hebben; zooals het middeleeuwache *gadergoud*; maar de meeste zijn in navolging van Fransche woorden als *porte-feuille*, *crèvecoeur*, *fainéant*, *vaurien*, *trouble-fête*, *boute-feu*, *passetemps*, enz. en Italiaansche als *parasole* (zonafweerder) eerst gevormd in de 15de of 16de eeuw, en hebben (behalve het in zijne samenstelling niet altijd goed begrepen *dwingeland*) alle steeds een eenigszins plat of komiek karakter gehad en weinig navolging gevonden. Daarom zijn *spelbreker*, *brandstichter* (of *kwaadstoker*) en *nietsdoener* dan ook tegenwoordig meer in gebruik dan *brekespel*, *stokebrand* en *doeniet*. Ook in omgekeerde volgorde wordt eene enkele maal het substantief als lijdend voorwerp met den stam der werkwoorden verbonden, als bij *tijdverdrijf*, *eerbied*, *beeldjeskoop*, *schaarslijp*, enz.

§ 356. Samenstellingen van bijwoorden met substantieven zijn bv. *binnenplaats*, *buitenmuur*, *achterhoofd*, *voorpret*, *voordeel*, *vooordeel* (d. i. voorafgaand, maar ongunstig oordeel), enz. Met telwoorden zijn samengesteld *drieman*, *vierspan*, *tiental*, enz. en de, door vertaling (vooral uit het Grieksch) ontstane *possessieve* samenstellingen *eenhoorn*, *tweeklank*, *drievoet*, *vierkant*, *vijfhoek*, *zevenster*, *negenooig*, *duizendpoot*, enz.

§ 357. Eenige substantieven worden eerst door *afleiding* *samengesteld*; meestal door de afleidingsuitgangen *er*, *ing*, en *st*, bv. *zeventiendeëeuwer*, *tentoonstelling*, *tehuiskomst*. Zij behooren te worden onderscheiden van woorden als *on-*

derneming, schoonschrijver, samenkomst, enz., welke afgeleid zijn van de samengestelde woorden *ondernemen, schoonschrijven, samenkomen*, enz.

- § 358. Sommige samenstellingen hebben hun tweede lid verloren, zooals *baker* en *min*, vroeger *bakermoeder* en *minne*—(d. i. liefde)*moeder*, *winkel*, vroeger *winkel*—(d. i. hoek) *huis*, *kraag*, vroeger *kraag*—(d. i. hals)*doek*, *zerk*, vroeger *zerk*—(d. i. graf, Fr. *cercueil*)*steen*, *koets*, vroeger *koets*—(d. i. rustbed, Fr. *couche*)*wagen*, *spoor*, naast *spoorrein*, *tram*, eig. *tram*—(d. i. Outram) *wagen*, *kilo* naast *kilogram*.

E. DOOR OVERGANG VAN ANDERE REDEDEELEN.

- § 359. Ook andere redededeelen, ja geheele uitdrukkingen worden substantieven, wanneer dat wat zij uitdrukken als een zelfstandig begrip gedacht wordt. Zij zijn dan van het onzijdig geslacht, bv. *het schoone*, *het eigen ik*, *het loopen*, *het waarom*, *het ach en wee*, *het ken u zelf*. Dergelijke uitdrukkingen zijn echter gewoonlijk slechts tijdelijk bij dezen of genen schrijver in gebruik, maar sommige zijn geheel en al tot de klasse der substantieven overgegaan en namen daarbij dan dikwijls een ander dan het onzijdig geslacht aan.
- § 360. Van de adjectieven, die substantievisch gebruikt en daarom ook als substantieven verbogen worden, zijn er eenige, die geheel en al het karakter van substantieven hebben aangenomen, als *mensch* (van *man* afgeleid adjectief), *doode*, *schijndoode*, *heilige*, *gulden*, *jongen*, *zot*, *dwaas*, *vrek*; *eene schoone*; *het euvel*, (*doel*)*wit*, *jong* (van een dier), collectieven zonder lidwoord, als *vuil*, *ongelijk*, *goed* (met het meervoud *goederen*) en kleurnamen, als *rood*, *zwart*, *blauw*, enz., die echter zoo goed als alleen het bepalend lidwoord vóór zich nemen of zonder lidwoord voorkomen. Sommige worden uitsluitend met eenen verkleiningsuitgang tot substantieven, als *een bittertje*, *nieuwtje*, *grootje*.
- Aan de middeleeuwsche wijze van spreken: *hij is mijn wijzer* (d. i. hij is wijzer dan ik) ontleenen wij onze uitdrukking: *onze meerderen* en *onze minderen* voor hen, die meerder (aanzienlijker) en minder (of geringer) zijn dan wij. BEETS

zegt ook nog: „Ik wil UWE BETEREN voor ongelukken behoeven“, en „Straffeloos lasteraar, die ZIJNE BETEREN bespot.“

§ 361. Voornaamwoorden zijn tot substantieven geworden in de uitdrukking: *allerlei ditjes en datjes*, telwoorden in de uitdrukking *veel vieren en vijven*. Ieder telwoord beneden tien wordt als cijfer een substantief van het vrouwelijk geslacht, bv. «Om 23 te schrijven zet men eerst EENE TWEE en daarna EENE DRIE.» Ook bij kaart- en dominospel worden de telwoorden substantieven, daar zij dan dienen om de kaarten of steenen te noemen, waarop de getallen staan aangewezen. Verder dienen telwoorden soms als muntnamen, maar dan worden zij dikwijls van den verkleiningsuitgang voorzien, bv. *een dubbeltje, vijfje, tientje, een zeshalf, dertiendhalf*, en ook *een cent* (Lt. *centum* = honderd).

§ 362. Infinitieven worden soms tot substantieven, als *leven, eten, geweten, geheugen*, doch kunnen dan niet altijd in het meervoud voorkomen. Zeer gewoon is echter het meervoud van *vermoeden* en *gevoelen*; *leven* heeft een meervoud in de beteekenis van *levensbeschrijving* en *eten* in die van *soort van eten*. Eenen imperatief met bepaling vindt men tot één substantief samengekoppeld in *vergeet-mij-niet, kruidje-roer-mij-niet, spring-in-'t-veld*.

De imperatieven met bepaling als substantieven zijn navolging van de Romaansche talen; vgl. in 't Fransch *rendez-vous, vol-au-vent, passe-par-tout*. *Kruidje-roer-mij-niet* is vertaling van het Mlt. *noli-me-tangere*. Een voorbeeld van een werkwoordelijken stam met verkleiningsuitgang tot substantief geworden levert de uitdrukking: *zijn weetje weten*.

§ 363. Verleden deelwoorden met passieve beteekenis zijn dikwijls substantieven geworden, als *een gevangene, beschonkene, (eerst)geborene, bezetene, uitgewekene, uitverkorene, verloofde, geliefde, beminde, vertrouwde, bekende, gedaagde, gelastigde*, enz. en het onzijdige *gegeven*, meerv. *gegevens*. Opmerkenswaard zijn substantieven als (*oud*)*gediende, geleerde* en de meervouden *gezworenen, saamgezworenen*, die als verleden deelwoorden actieve beteekenis hebben en dus met *hebbende* verbonden zouden kunnen worden.

(Oud)gediende, geleerde, gezworenen en saamgezworenen zijn in hunne onregelmatigheid te verklaren als letterlijke vertaling van de Latijnsche woorden *emeritus*, *doctus*, *jurati* en *conjurati* (vgl. echter § 386). Tegenwoordige deelwoorden zijn slechts zelden substantieven geworden. Een voorbeeld vindt men in den zin: *hij verweert zich als een razende*. Voor oude deelwoorden als *Heiland*, *vijand* en *vriend* zie § 247.

III. Vorming der bijvoeglijke naamwoorden.

A. DOOR ONZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

- § 364. De adjectieven, die *rechtstreeks* van wortels zijn afgeleid en waarvan de afleidingsuitgang meestal weggevallen of onherkenbaar met den wortel verbonden is, heeten stamwoorden, zooals *koud* (voor *kald*), *schoon*, *rein*, *dapper*, die eigenlijk door *d*, *n* en (*e*)*r* (oudtijds door eenen kliniker gevolgd, zooals nog bij *moede*, enz.) uit wortels zijn afgeleid, maar hier niet verder behandeld kunnen worden.
- § 365. De onzelfstandige achtervoegsels, waardoor adjectieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *ig* (*erig*), (*i*)*sch* en *en*.
- § 366. De adjectieven, die door den uitgang *ig* (oorspronkelijk alleen *g*) van substantieven afgeleid zijn, geven de eigenschap te kennen, die uit het bezit van het grondwoord voortvloeit, bv. *machtig* = macht hebbend, *bestendig* = bestand hebbend, *lastig* = last met zich brengend; of eene eigenschap, die in overeenstemming is met de kenmerkende eigenschap van het grondwoord, bv. *bokkig* = stuursch als een bok, *kippig* = uit de oogen kijkend als eene kip, *wettig* = in overeenstemming met de wet. De adjectieven, die door *ig* van een werkwoordelijken stam zijn afgeleid, geven eene sterke neiging tot of ingenomenheid met het begrip van het grondwoord te kennen, als *begeerig*, *nalatig*. Die van bijwoorden zijn afgeleid, zooals *vorig*, *innig*, *nederig*, kunnen door *zijnde* met het bijwoord omschreven worden; zoo ook *eenig* (= eenzaam). Wordt tusschen het grondwoord en den uitgang *er* ingelascht, zoodat de samengestelde uitgang *erig* ontstaat, dan wekken die adjectieven de bijgedachte aan herhaling

of verkleining op, bv. *beverig*, *slaperig*, *zangerig*, *winderig* (in figuurlijken zin naast *windig*). Gewoonlijk hebben deze eene ongunstige beteekenis. Van adjectieven zelf of van deelwoorden, zijn door *ig* slechts enkele adjectieven gevormd, die in beteekenis eenigszins van het grondwoord verschillen; vgl. *goedig* (goedhartig) met *goed*, *levendig* (beweeglijk) met *levend*.

Adjectieven als *taalkundig*, *staatkundig*, *godsdienstig*, enz. beteekenen eigenlijk *taalkunde*, *staatkunde*, *godsdienst bezittende* en kunnen dus strikt genomen alleen van personen gebruikt worden. Onder den invloed van Latijnsche adjectieven op *icus* echter is men begonnen te zeggen: *een taalkundig tijdschrift*, *op staatkundig gebied*, *eene godsdienstige beweging* voor: een tijdschrift van taalkundigen (of voor taalkunde), op het gebied der staatkundigen (of der staatkunde), eene beweging van godsdienstigen (of ten opzichte van den godsdienst). De adjectieven op *ig* hebben vele rechtstreeks afgeleide adjectieven vervangen, die in de oudere taal en nu en dan bij dichters nog gevonden worden, en er dan uitzien, alsof zij den uitgang *ig* gesyncopeerd hadden. Daar dat echter niet het geval is, is het verkeerd met sommige dichters bij alle woorden op *ig* dien uitgang weg te laten, alsof zoo iets in onze taal gewettigd ware.

- § 367. De uitgang **isch** is, behalve bij bastaardwoorden als *grammatisch*, *geographisch*, enz. en bij een paar Nederlandsche woorden als *wettisch* (te slaafs aan de wet gehecht) en *a/godisch*, alleen in gebruik gebleven bij adjectieven, die van land-, volks- en stadnamen zijn afgeleid en, evenals alle van eigennamen afgeleide adjectieven, met eene hoofdletter geschreven worden, bv. *Russisch* van *Rus*, *Saksisch* van *Saks*, *Frankisch* van *Frank*, *Moscovisch* van *Moscou*. Vele van die woorden echter stooten, vooral als zij niet op eenen sisklank uitgaan, de *i* uit, als *Zweedsch* van *Zweed*, *Beiersch* van *Beier*, *Fransch* van *Frank*, *Deventersch* van *Deventer*, *Groningsch* van *Groning(en)*, en zelfs *Friesch* voor *Friezisch*, *Parijisch* voor *Parijzisch*. Die uitgang **sch** vormt van substantieven adjectieven, die het in betrekking staan tot het grondwoord uitdrukken, als *steedsch* (van *stede*), *hoofsch* van *hof*, *trotsch* van *trots*.

Andere adjectieven op *sch* hebben dezelfde beteekenis als de genitief ven het grondwoord; vgl. bv. *vaderlandsche geschiedenis* met *geschiedenis des vaderlands*, *boersche taal* met *taal eens boers*. Daartoe behooren ook de van stofnamen afgeleide: *lakensch*, *duffelsch*, *neteldoetsch*. Eindelijk worden door *sch* adjectieven gevormd van bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen op *s*, waarbij dan echter de *s* niet dubbel geschreven wordt, bv. *daagsch* van (*des*) *daags* (doch *Zondagsch*, *Maandagsch*, enz. van *Zondag*, *Maandag*), *vergeefsch* van *vergeefs*, enz., en die op *lingsch*, *lijksch* en *waartsch*, enz. enz. (zie verder § 73).

- § 368. De uitgang **en** (vroeger **ijn**) vormt stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden van stofnamen, als *gouden* en *gulden*, *zilveren*, *ijzeren*, *linnen* (voor *lijnijn* van *lijn* = vlas), *garen* (voor *garenen*), enz.

B. DOOR ZELFSTANDIGE ACHTERVOEGSELS.

- § 369. De min of meer zelfstandige achtervoegsels, waardoor adjectieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *baar*, *zaam*, *lijk*, *loos* en de beide met elkaar verwarde achtervoegsels *achtig*, waarvan het eene, dat den vollen klemtoon heeft of behoort te hebben, ontstaan is uit *haftig*, en dus samengesteld uit *haft* (= hebbende) en *ig*, terwijl het andere, dat slechts eenen bijtoon heeft, uit *acht* (Hd. *icht*) en *ig* bestaat.
- § 370. De uitgang **baar** beteekent oorspronkelijk *dragende*, zooals nog in *vruchtbaar*, *dankbaar*, *cerbaar*, en vervolgens ook, achter substantieven gevoegd, bezittende of veroorzakende, bv. *schijnbaar*, *kostbaar*. Met stammen van werkwoorden of verbaalsubstantieven verbonden, beteekent het: eene werking *kunnende ondergaan*, als *deelbaar*, *buigbaar*, *verkieesbaar*, *draagbaar*, *breekbaar*, *zichtbaar*, enz.

Het achtervoegsel zelf is onmiddellijk afgeleid van eenen wortel, die de woorden *baar* (in *lijkbaar*), *berrie*, *gebaar* en het oude werkwoord *beren* (met het deelwoord *geboren*) opleverde (zie § 313 op *beren*). Daartoe behoort ook een adjectief *baar*, dat het tweede geaccentueerde lid der samenstelling *openbaar* uitmaakt en, van den uitgang *ig* voorzien, ook in *voorbarig*

voorkomt. Af te keuren is het, aan *baar* achter werkwoordelijke stammen de beteekenis te geven van een werking kunnende verrichten, bv. *bekoorbaar* = kunnende bekoren, *bedriegbaar* = kunnende bedriegen. Om het *verrichten* van eene werking te kennen te geven moet men het achtervoegsel *lijk* bezigen. Achter adjectieven wordt de uitgang *baar* slechts zelden aangetroffen, zooals in *dierbaar* ('t zelfde als *dier*, bijvorm van *duur*). *Middelbaar*, bv. in *middelbare leeftijd*, *middelbaar onderwijs* beteekent: het middel (d. i. den overgang) vormend tot, bv. *ouderdom*, *hooger onderwijs*, of: het midden houdende tusschen. bv. *de jongelingsjaren en den ouderdom*, *het lager en het hooger onderwijs*.

§ 371. De uitgang **zaam** beteekent oorspronkelijk *verbonden met*, zooals achter substantieven, bv. *deugdzaam*, *eerzaam*, *heilzaam*, en achter enkele adjectieven als *langzaam*, *gemeenzaam*, *bedachtzaam*. Achter werkwoordelijke stammen beteekent het: van nature in staat of geneigd de werking van het grondwoord te *verrichten*, bv. *duurzaam*, *buigzaam*, *leerzaam*.

Bij een woord als *gehoorzaam* bedenke men, dat het werkwoord oudtijds ook *gehooren* (met het voorvoegsel *ge*) luidde. Bij *groeizaam weer* beteekent *groeizaam*: in staat om te *doen* groeien. Het door BUSKEN HUET gebezigde woord *bekomzaam* kan alleen beteekenen: in staat om iemand goed te bekomen, doch is in die beteekenis niet in gebruik. In *zeldzaam* heeft men geene afleiding met *zaam* te zien, daar het woord vroeger *zeldsiene* of *zeldsene* luidde.

§ 372. De uitgang **lijk** beteekent oorspronkelijk *de gedaante hebbende van*, en vandaar: aardende naar, overeenkomende met, behoorende tot. Hij wordt gevoegd achter stammen van substantieven, als *menschelijk*, *meesterlijk*, *kinderlijk*, *zedelijk*, *lichamelijk*, *adellijk*, enz. en achter stammen van adjectieven als *ouwelijk*, *liefelijk*, *goelijk*, waar hij beteekent: in overeenstemming met *het oude*, *lieve*, *goede*. Van hijwoorden zijn gevormd *achterlijk*, *uiterlijk*, *innerlijk*. De adjectieven die door *lijk* worden afgeleid van werkwoordelijke stammen, beteekenen: eene werking van nature *moetende ondergaan* (als de werkwoorden transitief zijn) of *moetende verrichten* (als de werkwoorden intransitief zijn, maar ook soms als zij transitief zijn), bv. *verkieese-*

lijk, *draaglijk*, *beminnelijk*, *geloofelijk*, *vermakelijk*, *be-koorlijk*, *bedrieglijk*, *vergankelijk*, *sterfelijk*.

De van substantieven gevormde adjectieven op *lijk* kunnen dikwijls weergegeven worden door den genitief van het substantief, bv. *eene grafelijke kroon* = de kroon eens graven (maar ook: de kroon passende voor eenen graaf), *lichamelijke gebreken* = gebreken van het lichaam, enz. Men doet echter beter in dat geval samenstellingen te gebruiken, als *gravenkroon*, *lichaamsgebreken*, enz. Sommige door *lijk* van adjectieven gevormde woorden hebben hun grondwoord geheel verdrongen, als *vroolijk*, *leelijk*, *heerlijk*, van *vroo*, *leed*, *heer*. Daar de van werkwoordelijke stammen afgeleide adjectieven op *lijk* beteekenen: *moetende* ondergaan, en die op *baar* alleen: *kunnende* ondergaan, is er onderscheid tusschen *verkiezelijk* = hetgeen verkozen *moet* worden, *behoort* of *verdient* te worden, en *verkiezbaar* = hetgeen verkozen *kan* worden; *draaglijk* = hetgeen gedragen *moet* worden, *draagbaar* = hetgeen gedragen *kan* worden, en zoo ook de van het ontkenkende *on* voorzien, als *onmetelijk* = hetgeen niet gemeten *moet* worden (omdat het een onbegonnen werk zou zijn) en *onmeetbaar* = hetgeen niet gemeten *kan* worden; *onverbrekelijk* = hetgeen niet verbroken *moet* worden, en *onverbreikbaar* = hetgeen niet verbroken *kan* worden, enz. De adjectieven op *lijk*, die beteekenen: *moetende* ondergaan, kunnen vervangen worden door eenen infinitief met *te* (het gerundivum), bv. *dit plan is verkiezelijk* = te verkiezen, *deze man is beminnelijk* = te beminnen.

§ 373. De uitgang **loos** beteekent: *niet bezittende* of *zonder*, bv. *ouderloos* = zonder ouders, *eerloos* = zonder eer, *hulpe-loos* = zonder hulp, *werkloos* = zonder werk, *werkeloos* = zonder werken (het werken nalatend), *reddeloos* zonder redden (waar geen redden meer aan is). *Spoorloos* beteekent nu: zonder spoor *na te laten* (= *onmaspeurbaar*); vroeger echter, zooals nu nog wel bij dichters, beteekende het: zonder een spoor *te volgen* (= *buitensporig*).

§ 374. De uitgang **achtig** (met of zonder vollen klemtoon), gevoegd achter stammen van substantieven, beteekent *hebbende*, b.v. *deelachtig*, *vreesachtig*, *schaamachtig*, *woonachtig*, *heuvelachtig*, of *gelijkende op*, *zweemende naar*, bv. *dief-*

achtig, *schelmachtig*, *reusachtig*, *ezelachtig*, *glasachtig*. De laatste beteekenis heeft het ook als het gevoegd wordt achter adjectieven, bv. *blauwachtig*, *zuurachtig*, *oudachtig*. Achter werkwoordelijke stammen beteekent het: *geneigd tot*, bv. *babbelachtig*, *snapachtig*, *schrikachtig*.

In tegenstelling tot *lijk* heeft *achtig* vaak eene ongunstige beteekenis. Men vergelijke bv. *kinderlijk* en *meesterlijk* met *kinderachtig* en *meesterachtig*. Soms staat het met *achtig* verbonden substantief in den tweeden naamval, als *jongensachtig*, *meisjesachtig*. Daar *achtig* gedeeltelijk uit *haftig* is ontstaan (zie § 369) vindt men er dien uitgang naast, als bij *zeeghaftig*, *manhaftig*, *heldhaftig* en in *krijgshaftig*, waar *haftig* met den genitief van *krijg* is samengesteld. Misschien echter zijn die woorden oorspronkelijk Germanismen.

C. DOOR VOORVOEGSELS.

§ 375. De voorvoegsels, waardoor adjectieven *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *ge*, *on* en *aarts*.

Slechts schijnbaar worden adjectieven door een voorvoegsel *be* gevormd. Woorden als *bekwaam*, *bestand*, *bereid*, enz. zijn rechtstreeks afgeleid van de werkwoordelijke stammen *bekwaam* (derde stam van *bekomen*), *bestand*, *bereid*. Over *behendig* zie § 383. *Bewust* is uit het Hoogduitsch overgenomen. 't Is daar het deelwoord met klankwijziging van een werkwoord *bewissen* (voor *bewizzen*).

§ 376. Het voorvoegsel *ge* beteekent oorspronkelijk *samen*, zooals in *gelijk*, d. i. samen ééne gedaante of dezelfde gedaante hebbende. Bij de meeste adjectieven heeft het echter geene andere dan hoogstens eene versterkende beteekenis; vgl. *getrouw*, *gestreng*, *gewis*, *gewillig*, met *trouw*, *streng*, *wis*, *willig*. *Gedienstig* (behelpzaam) en *dienstig* (bevoorderlijk) verschillen eenigzins in beteekenis,

Over adjectieven met *ge*, die den vorm van deelwoorden hebben, zie § 388.

§ 377. Het voorvoegsel *on* heeft ontkennende kracht. Het kan vóór alle adjectieven, die door *baar*, *lijk* en *zaam* van werkwoorden afgeleid zijn, en ook vóór de meeste andere adjectieven gevoegd worden, bv. *onleesbaar*, *onsterfelijk*, *onbuigzaam*,

onhandig, ondiep, enz. Van sommige adjectieven met het voorvoegsel *on* bestaat het grondwoord niet meer, als *onstuwig, onnoozel, onguur*, (d. i. *ongehuur*, Hd. *ungeheuer*).

Wanneer tegenover adjectieven andere staan, die eene tegenovergestelde eigenschap aanduiden, zooals *leelijk* tegenover *schoon, mooi, fraai*, en *laag* tegenover *hoog*, is het geene taalverrijking met *on* woorden te vormen als *onschoon, onmooi, onfraai, onlaag, onhoog*, tenzij men ze weder door *niet* ontkent, want *niet onfraai* is zwakker dan *fraai* en heeft daarom dus reden van bestaan. Aan *on* verwant is het voorvoegsel *a*, dat wij nog maar alleen behouden hebben in *amechtig*.

§ 378. Het voorvoegsel *aarts*, dat substantieven vormt, wordt ook voor eenige adjectieven geplaatst om den hoogsten graad eener verkeerde eigenschap te kennen te geven, als *aartsdom, aartslui*.

D. DOOR SAMENSTELLING.

§ 379. Adjectieven worden ook gevormd door samenstelling. De met een substantief samengestelde adjectieven zijn oneigenlijke samenstellingen, als het substantief eenen buigingsuitgang heeft, zooals bij *achtingswaardig* (of *achtenswaardig*), of indien de beide leden der samenstelling gescheiden kunnen worden zonder verandering van beteekenis, bv. *cervol, lofwaardig*, d. i. *vol eer, lof waardig*.

§ 380. De met substantieven eigenlijk samengestelde adjectieven kunnen in verschillende betrekkingen tot de substantieven voorkomen, bv. *schaduwrijk* (= rijk aan schaduw), *bomvrij* (= vrij voor bommen), *schijnheilig* (= heilig in schijn), *zeeziek* (= ziek van de zee), *stokoud* (= te oud om zonder stok te loopen). Eenige noemen eene eigenschap voorkomende in denzelfden graad, waarin zij steeds wordt aangetroffen bij de zelfstandigheid, die door het eerste lid der samenstelling wordt aangewezen, bv. *grasgroen, rozerood, melkwit, reuzegroot, steenhard, stokdoof, ijzersterk, eivol*, enz., en, met ingelaschte *s*, *hemelsblauw, doodsbleeke*.

Sommige substantieven verloren in die samenstellingen hunne eigenlijke beteekenis en begonnen slechts een zeer hoogen

graad aan te wijzen. Dientengevolge konden zij later ook met andere adjectieven worden samengesteld, die eene eigenschap noemen, welke zij in 't geheel niet bezitten, bv. *dood-arm*, *doodeenvoudig*, *doodgoed*, en in de volkstaal ook andere dan met *dood*, welke echter geene aanbeveling verdienen.

- § 381. Eenige adjectieven zijn samengesteld uit twee adjectieven als *doofstom*, d. i. doof en stom, en, als titel: *Edelachtbaar*, d. i. edel en achtbaar. Verscheidene bestaan uit kleurnamen, waarvan de tweede de hoofdkleur, de eerste de schakeering aanduidt, bv. *roodbruin*, *blauwzwart*, *grijs-groen*. Vgl. nog *donkerrood*, *lichtgroen*, *vaalwit*.
- § 382. Sommige adjectieven zijn samengesteld met den stam van een werkwoord, als *merkwaardig*, *weetgierig*, *babbelziek*, *fonkelnieuw*, *kakelbont* (d. i. schreeuwend bont); andere met een bijwoord als *wel*, bv. *welzalgig*, en als titel *Wel-edel*, *Welcerwaard*. Vele zijn samengesteld met *in*, *door* of *over*. Deze geven een zeer hoogen graad te kennen en hebben den klemtoon op het eerste lid, als *infraai*, *innet*, *doorkundig*, *doornat*, *overoud*, *overvol*, enz.
- § 383. Verscheidene adjectieven worden eerst *samengesteld door afleiding*, en wel door de achtervoegsels *sch* en *ig*, bv. *alledaagsch*, *onderaardsch*, *vierdraadsch*, *viervoetig*, *zwart-harig*, *blondlokkig*, *breedsprakig*, *rechtvaardig*, *volledig*, (= ten volle zijne leden hebbend), *behendig*, van *bij*, *hende* (oude datief van *hand*) en *ig*, dus: *ij de hand*.

E. DOOR OVERGANG VAN ANDERE REDEDEELEN.

- § 384. Enkele substantieven en talrijke deelwoorden zijn adjectieven geworden. De als adjectieven in gebruik gekomen substantieven zijn de van plaatsnamen door het achtervoegsel *er* afgeleide woorden, als *Haarlemmer*, *Weesper*, *Groninger*, enz. en ook *Deventer* voor *Deventerer*. Verder is ook *meester* een adjectief geworden in zinnen als: *zij waren meester* (niet *meesters*) *van de stad*, en is een onregelmatig zwakke datief van *vrede* met het voorzetsel *te* samengesmolten tot het adjectief *tevreden* met de ontkenning *ontevreden* voor *te onvrede(n)*.

Bijwoorden worden wel eens als attributen van substantieven gebruikt, bv. *dat huis daar, eene toe deur*, maar moeten dan toch als bijwoorden worden beschouwd, omdat zij onverbuigbaar blijven en men er het deelwoord *zijnde* bij kan voegen. Geene navolging verdient het attributief, dus adjectievisch gebruik van bijwoorden met *wijze* of *gewijze* samengesteld als: *toevalligerwijze, trapsgewijze*. Men zegge dus niet: *eene trapsgewijze verbetering*, maar: *eene verbetering, die trapsgewijze plaats heeft*.

- § 385. De deelwoorden worden adjectieven wanneer aan geene tijdsbepaling gedacht, maar de werking als blijvende eigenschap opgevat wordt, bv. *vervelend, stuitend, bekrompen*. Die, welke van scheidbaar samengestelde werkwoorden gevormd zijn, verplaatsen dan den hoofdtoon van het partikel op den werkwoordelijken stam, bv. *uitstekend* naast *uitstekend*, *innémend* naast *innemend*, *welsprekend* naast *wélsprekend*. Deze deelwoorden kunnen ook het voorvoegsel *on* aannemen, als *onbekrompen, ongedwongen, onoplettend*, sommige zelfs zijn alleen adjectieven geworden in verbinding met *on*, als *ondeugend, onwetend, onbeduidend, onbeteekenend, onbehouwen*, enz.; andere worden samengesteld, zooals zij als deelwoord niet samengesteld zijn, bv. *hemeltergend, blindgeboren, jongstleden*, enz.

Ongebruikelijk, behalve in poëzie, zijn verbindingen van deelwoorden met substantieven, die buiten samenstelling hunne betrekking tot het deelwoord door een voorzetsel zouden uitdrukken, als *goudbekroond, bloedbevlekt, mosbedekt, armontscheurd, geldberoofd, godgegeven*, enz.

- § 386. Tegenwoordig kunnen alleen de verleden deelwoorden van die intransitieve werkwoorden, welke met *zijn* vervoegd worden, attributief voorkomen met actieve beteekenis en dus tot adjectieven overgaan. Men zegt bv. *eene gesprongen snaar*, d. i. eene snaar, die gesprongen is, maar niet *een gesprongen jongen*, omdat een jongen niet gesprongen is, maar gesprongen heeft. Vandaar ook adjectieven als *gezetten* (bv. burger) en, van het met *zijn* vervoegde transitieve werkwoord *vergeten*, een *godvergeten* of *eervergeten schurk*. Voorheen echter kon ook het verleden deelwoord

van intransitieve werkwoorden, die met *hebben* vervoegd worden (en daaronder ook de eigenlijk transitieve werkwoorden, die absoluut, d. i. zonder lijdend voorwerp, en dus intransitief gebruikt worden) attributief voorkomen; vandaar nog als adjectieven: *gestudeerd* (bv. persoon), *bevaren* (bv. matroos), *bereden* (bv. huzaar), *beleeft* (bv. mensch), *dronken* (= gedronken, bv. kerel) en het alleen praedicatief voorkomend *besloten* in de beteekenis van *plan*. Sommige dezer hebben *on* vóór zich, als *onbeleeft*, *onverpoosd*, *onverwijd*.

- § 387. Eenige deelwoorden wijzigen dermate hunne beteekenis, dat zij als adjectieven de vatbaarheid tot het *ondergaan* der werking uitdrukken, bv. *brekende* (d. i. breekbare) *waar*, *roerend* (d. i. roerbaar) *goed*, enz. Andere bepalen niet de vermelde zaak, maar den bij de werking betrokken persoon, bv. *ijlende koorts* (koorts waarin men ijlt), *vallende ziekte*, *een zittend leven*, *eene stilziggende voorwaarde*, enz.
- § 388. Naar het voorbeeld van de deelwoorden der van substantieven afgeleide werkwoorden vormt men adjectieven ook terstond van substantieven door het voorvoegsel *ge* en door achtervoeging van de *d* of *t* van het zwakke verleden deelwoord, zooals *gelaarsd* en *gespoord* (d. i. van laarzen en sporen voorzien), *genaamd*, *gerokt* en *gedast*, *gebloemd*, *geharnast*, enz. Die substantieven kunnen dan ook door adjectieven nader bepaald worden, welke vóór *ge* geplaatst worden naar het model van de deelwoorden der werkwoorden, die scheidbaar samengesteld zijn, als *snelgewiekt*, *breedgeschouderd*, *zwartgerokt*, *witgedast*, *platboomd* (voor *platgeboomd*). Met een bijwoord heeft men *bijgenaamd*.

IV. Vorming der Werkwoorden.

A. DOOR ACHTERVOEGSELS.

- § 389. Alle sterke werkwoorden der eerste zes klassen behalve enkele, die eerst later de sterke vervoeging hebben aan-

genomen, zijn *rechtstreeks* afgeleid; maar de sterke werkwoorden der laatste vijf klassen en de zwakke werkwoorden zijn *middellijk* afgeleid van grondwoorden.

Over de verschillende stammen der uit wortels, dus rechtstreeks, gevormde werkwoorden zie men § 254. Van zeer vele afgeleide werkwoorden bestaat het grondwoord reeds sedert lang niet meer en is het zelfs nauwelijks meer aan te wijzen. Men beschouwt daarom gewoonlijk alleen die werkwoorden als middellijk afgeleid, van welke het grondwoord nog kan worden aangewezen.

- § 390. De achtervoegsels, waardoor werkwoorden *middellijk* gevormd werden of nog worden zijn *j* (*ig*), *el*, *er* en de bastaarduitgang *eer*; doch tegenwoordig vormt men de werkwoorden meestal zonder bemiddeling van eenen afleidingsuitgang regelrecht van het grondwoord. De van zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden (*nomina*) afgeleide werkwoorden heeten *denominatieven*. Andere zijn afgeleid van werkwoorden of partikels.

Dat men tegenwoordig meestal de werkwoorden regelrecht zonder afleidingsuitgang van de grondwoorden vormt, heeft hierin zijne oorzaak, dat de oude uitgang *j* uit onze taal is verdwenen, wanneer hij niet tot *ig* is overgegaan of, zooals bij *zaaien*, *waaien*, *moeien*, *gooien* enz. als deel van den wortel is opgevat. Het vroeger bestaan van dien uitgang blijkt echter nog vaak uit den umlaut, dien het werkwoord vertoont tegenover het grondwoord, en die uit die *j* te verklaren is, bv. bij *dekken* naast *dak*, *stellen* naast *stal*, *pletten* naast *plat*, *krenken* naast *krank*, enz.

- § 391. De van substantieven afgeleide werkwoorden drukken eene werking uit, die op eene of andere wijze in verband staat tot het begrip des substantiefs, bv. *boeren* (= boer *zijn*), *huizen* (= in een huis *zijn*), *blozen* (= eenen bos *hebben*), *visschen* (= visch *trachten te hebben*), *ploegen* (= den ploeg *gebruiken*), *pakken* (= tot een pak maken, *doen zijn*), *herbergen* (= in eenen herberg *doen zijn*), *stellen* (= eenen stal, d. i. stand *doen hebben*), *doppen* (= den dop *doen verliezen, niet doen hebben*), *kleeden* (= een kled *doen gebruiken*).

- § 392. De van adjectieven afgeleide werkwoorden beteekenen het *aannemen* of *doen aannemen* van de eigenschap, die door het adjectief wordt genoemd, bv. *groenen* (= groen worden), *rotten* (= rot worden), *dartelen* (= dartel worden), *wit-ten* (= wit maken), *sterken* (= sterk maken), *richten* (= recht maken).
- § 393. Eenige werkwoorden zijn door den uitgang *ig* (voor *ij*) afgeleid van substantieven en adjectieven, zooals *steenigen*, *eindigen*, *reinigen*, *vestigen* van *steen*, *einde*, *rein*, *vast*, en met voorvoegsels: *bevredigen*, *verkondigen*, enz. Men onderscheide *kruisen* (= tot een kruis maken) van *kruisigen* (aan het kruishout slaan) en verwarre de werkwoorden met den uitgang *ig* niet met de werkwoorden, die afgeleid zijn van adjectieven op *ig*, als *heiligen*, *rechtvaardigen* en met voorvoegsels: *beveiligen*, *vervaardigen*.

Eigenlijk is de *i* uitgang van het grondwoord en de uit *j* ontstane *g* alleen de afleidingsuitgang. Enkele werkwoorden missen de *i* vóór de *g*, als *tergen* voor *terjen* naast (*ver*)*teren*, en *verdelgen* voor *verdeljen*. *Verdedigen* heeft den uitgang *igen* niet: het staat voor *verdadingen*, dat oorspronkelijk *verdagedingen* luidde en eene afleiding is van het samengestelde *dageding* (= proces).

- § 394. Aan bastaardwoorden als *tracteeren*, *dineeren*, enz. is de bastaarduitgang *eer(en)* ontleend, die ook achter enkele Nederlandsche substantieven en adjectieven wordt gevoegd, om werkwoorden te vormen als *voeteeren*, *stoffeeren*, *trotseeren*, *waardeeren*, *halveeren*, *verkleineeren* (naast *verkleinen*). Vgl. nog *boetseeren* naast (*na*)*bootsen* van *bootse* (= model, Fr. *bosse*).
- § 395. Op het voorbeeld van denominatieven, gevormd van nog bestaande of nu verloren substantieven en adjectieven op *el* en *er*, zooals *wandelen*, *zetelen*, *wankelen*, *waggelen*, *schilderen*, *roosteren*, *weigeren*, enz., zijn verscheidene werkwoorden later van werkwoordelijke stammen afgeleid door het achtervoegsel *el* of *er*, zooals *krabbelen* (naast *krabben*), *wentelen* (naast *wenden*), *schuifelen* (naast *schuiven*), *klapperen* (naast *klappen*), enz. Daar zij, evenals vele van naamwoorden op *el* en *er* afgeleide werkwoor-

den, eene herhaling of voortdoring der werking te kennen geven, heeten zij *frequentatieven* (ook *iteratieven* of *duratieven*), maar het is zeer moeielijk uit te maken, of men met werkelijke of schijnbare frequentatieven te doen heeft.

§ 396. Eenige werkwoorden, die men *intensieven* noemt, staan naast andere werkwoorden met versterkte beteekenis, verscherpten slotmedeklinker van den stam en veelal verkorten stamklinker. Zij zijn van de stammen der grondwoorden óf regelrecht óf door bemiddeling van naamwoorden gevormd, als *bukken* (naast *buigen*), *hikken* (naast *hijgen*), *wikken* (naast *wegen*), *stikken* (naast *steken*), *verspillen* (naast *spelen*). Sommige hebben tegelijk den uitgang der frequentatieven, als *dribbelen* (naast *drijven*), *kibbelen* (naast *kijven*), *grabbelen* (naast *graven*), *bibberen* (naast *beven*), *jakkeren* (naast *jagen*), enz.

§ 397. De zoogenaamde *causatieven* zijn werkwoorden, die het *doen* plaats hebben eener werking te kennen geven, en bij de sterke werkwoorden der eerste zes klassen den klinker vertoonen van den stam van het enkelvoud des imperfectums, en bij de andere sterke werkwoorden van den praesensstam. De afleidingsuitgang was ook hier *j* en is later steeds weggevallen, soms na klankwijziging te hebben veroorzaakt. De voornaamste causatieven zijn:

Kl. I. *drenken* (*drankjen*) naast *drank*, imp. van *drinken*.
wenden (*wandjen*) naast *wand*, imp. van *winden*.

Kl. II. *generen* (*genazjen*) naast *genas*, imp. van *genezen*
(vroeger = behouden blijven),

Kl. III. *leggen* (*lagjen*) naast *lag*, imp. van *liggen*.
zetten (*zatjen*) naast *zat*, imp. van *zitten*.

Kl. IV. *neigen* (*naigjen*) naast *neeg* (*naig*), imp. van *nijgen*
leiden (*laidjen*) naast *leed* (*laid*), imp. van *lijden*.
(vroeger = voorbijgaan).

Kl. V. *zoogen* (*zoogjen*) naast *zoog*, imp. van *zuigen*.
klooven (*kloovjen*) naast *kloof*, imp. van *klieven*.

Kl. VI. *voeren* (*voerjen*) naast *voer*, imp. van *varen*.

Kl. VII. *vellen* (*valjen*) naast *val* van *vallen*.
(*ge*)*hengen* (*hangjen*) naast *hang* van *hangen*.

§ 398 Eenige werkwoorden zijn van partikels afgeleid, zooals

uiten van *uit*, *innen* van *in*, *opperen* van *opper*, *vernederen* van *neder*, *veroveren* van *over*, *naderen* van *nader*, *bejegenen* van *jegen*, *bevorderen* van *voort* (vroeger *vord* met *vorder*). Van het bezittelijk voornaamwoord *mijn* is *mijnen* afgeleid.

B. DOOR VOORVOEGSELS.

§ 399. De voorvoegsels, waardoor werkwoorden *middellijk* gevormd werden of nog worden, zijn *be*, *ge*, *ont*, *ver*, *er* en *her*.

Het vroeger voorvoegsel *wan* komt niet meer voor. Werkwoorden, die daarmee afgeleid waren (als *wanhagen*) zijn door samenstellingen met *mis* (als *mishagen*) verdrongen. *Wantrouwen* en *wanhopen* bestaan niet uit *wan* en *trouwen* of *hopen*, maar zijn afgeleid van de substantieven *wantrouw* en *wanhoop*.

§ 400. Het voorvoegsel *be* (toonlooze vorm van *bij*) beteekent oorspronkelijk *om*, zooals in *bekransen*, *belegeren*, en geeft dus de verbreiding der handeling over *het geheele* voorwerp te kennen, bv. *bebouwen* (van het veld, tegenover: *een huis bouwen*), *bezaaien* (van den akker, tegenover: *koren zaaien*), *besturen* (van den staat, tegenover: *een schip sturen*). Vandaar dat intransitieve werkwoorden door voorvoeging van *be* transitief worden, bv. *begaan*, *betreden*, *berijden*. In verband daarmee vormt het voorvoegsel denominatieven, die een *voorzien van* uitdrukken, als zij van substantieven zijn afgeleid, en een *maken*, als zij van adjectieven gevormd zijn, bv. *bezoldigen* (van *soldij*), *bezielen*, *bemannen*, *bekostigen*, (*zich*) *beijveren*, (*zich*) *bevljtigen*, *bevrijden*, *benauwen*, enz. De heteekenis *bij* komt uit in woorden als *bekomen* (Vgl. *bijkomen*), *bevallen* (Vgl. *bijval*), *bestaan* (in den bloede). Vandaar dat werkwoorden met *be* ook een *komen tot* of *verkrijgen* uitdrukken, als *bereiken*, *bekomen*, *behalen*.

§ 401. Het voorvoegsel *ge* beteekent oorspronkelijk *samen*, *mede*, zooals nog uitkomt bij *geleiden*, *gelijken*, *gedenken* (= bij zichzelf denken). Verder heeft *ge*, waardoor vroeger ook werd te kennen gegeven, dat eene werking *in allen deele*, *ten volle* plaats had, bij sommige werkwoorden nog eenigszins eene versterkende kracht, bv. bij *gewennen*, *gebeuren*,

gedragen, geraken. Van enkele werkwoorden is het grondwoord in onbruik geraakt, als van *gebruiken, gedoogen, gelooven, genezen, generen, genieten, geschieden, gewagen, gunnen* (= *geonnen*). De werkwoorden *gelusten, geworden, gezeggen* worden alleen in verbinding met *laten* gebruikt. Alleen met *kunnen* bezigt men *gebeteren*, bv. *ik kan dat niet gebeteren* (= helpen).

§ 402. Het voorvoegsel **ont** (hetzelfde als *ant* in *antwoord*) beteekent oorspronkelijk *tegen, tot, terug*, bv. in *ontzien* (= tegen iemand opzien), *ontvangen, ontmoeten, onthouden*, enz. Vandaar dat het 2° te kennen geeft: het te ontmoet gaan van een nieuwen toestand bij *inchoatieve* werkwoorden (die welke het *beginnen* van eene werking uitdrukken), als *ontwaken, ontslapen, ontstaan, ontspruiten, ontluiken, ontvlammen, ontploffen*, enz. Daaruit vloeit voort 3° het ontgaan van een vroegeren toestand, als bij *ontgaan, ontwijken, ontkomen*, enz. en 4° bij transitieve werkwoorden het brengen uit een vroegeren toestand, als bij *ontwikkelen, ontbinden, ontdekken, ontsluiten*, enz. Vormt het denominatieven dan heeft het de beteekenis van *berooven* van hetgeen door het naamwoord wordt genoemd, als bij *onthoofden, ontbladeren, ontgroenen, ontheiligen*. Zoo staan *ontsmetten, ontkleeden, ontmoedigen*, tegenover *besmetten, bekleeden, bemoedigen*.

§ 403. Het voorvoegsel **ver** (verwant met *voor*) geeft te kennen 1° een veranderen of verwisselen, bv. bij *verzitten, verschijnen, verplaatsen, verhuizen, verkleeden, verruilen*, enz. en daardoor 2° een worden tot iets (anders), als *verstommen, verbleeken, verslappen, verkolen*, en 3° een maken tot iets (anders), als *vergoden, verketteren, verbroederen, (zich) vermannen, vermoeien, verbitteren, verwoesten, vernietigen*. Uit de vorige beteekenis vloeit ook voort 4° die van weggaan door middel van hetgeen het grondwoord aanduidt, als *verdwijnen, vergroeien, verouderen, verwelken, verhonteren, verdrinken* en 5° die van doen voorbijgaan van hetgeen het grondwoord aanduidt, als *verwinteren* en *vernachten* (naast *overwinteren, overnachten*), *verwijlen, verpoozen*, en in navolging daarvan *verblijven*. Bij transitieve

werkwoorden beteekent het daarom ook 6° een wegmaken door middel van hetgeen het grondwoord aanduidt, als *verdelgen*, *vervoeren*, *verjagen*, *verbannen*, *verspelen*, *verkoopen*, *verslapen*, *verzwijgen*. Vandaar dat het ook beteekent 7° iets bederven of benadeelen door hetgeen het grondwoord uitdrukt, als *verachten*, *verdenken*, *veroordeelen*, *vervloeken*, *verrassen*, *vernagelen*, en ook (zich) *verspreken*, (zich) *vergissen*, (zich) *vergrijpen*, en 8° iets bedekken door hetgeen het grondwoord uitdrukt, als *verbergen*, *verhelen*, *verstoppen*, *verbinden*, *vergulden*, *verzilveren*, *vertinnen*, waaruit dan weer voortvloeit 9° het denkbeeld van beschermen, als bij *verdedigen*, *verweren*, *verzorgen*, *verplegen*.

- § 404. Het voorvoegsel *er* komt alleen voor in de aan het Hoogduitsch ontleende woorden *erbarmen*, *erkennen*, *erlangen*, *ervaren*, *erachten* (in: *mijns erachtens*) en *herinneren*, met voorgevoegde *h*. Ook bij andere woorden schijnt die *h* voorgevoegd te zijn, ten gevolge waarvan in het latere Nederlandsch een voorvoegsel *her* ontstaan is, dat *weder* beteekent in *herkauwen*, *herhalen*, *herlezen*, *herzeggen*, enz. Naar het voorbeeld van *vereenigen* en *vernieuwen* zijn *hereenigen* en *hernieuwen* gevormd.

Het Hoogduitsche *er*, waarvoor in onze taal gewoonlijk *ver* gebruikt wordt, beteekent oorspronkelijk *uit*, evenals het voor substantieven gevoegde *oor*. Misschien heeft *her* (= hier) in *herwaarts* tot de vorming van het voorvoegsel *her* meegewerkt. *Herkauwen* schijnt vervormd uit *erkauwen*, *ederkauwen*, dat zelf aan valsche analogie met het gelijkbeteekenend middeleeuwsche *edereken* zijn ontstaan te danken heeft.

C. DOOR SAMENSTELLING.

- § 405. Werkwoorden worden ook gevormd door samenstelling. De samenstelling is *eigenlijk* als de leden der samenstelling in alle gevallen *onscheidbaar* zijn, en *oneigenlijk* als zij in bepaalde gevallen gescheiden worden.
- § 406. *Eigenlijk* of *onscheidbaar* worden werkwoorden samengesteld met substantieven of adjectieven, als *gekscheren*, *logenstraffen*, *pluimstrijken*, *raadplegen*, *raaskallen* (= gekheid

- praten), *dwardsdrijven*, *vrijwaren*, enz. Slechts enkele zijn samengesteld met een ander werkwoord, als *spelevaren* en *koekeloeren*, ontstaan uit de koppeling der begrippen *spelen* en *varen*, *koeken* (= *gluren*, Hd. *gucken*) en *loeren*.
- § 407. Van de meeste eigenlijk of onscheidbaar samengestelde werkwoorden is het eerste lid een bijwoord. De klemtoon valt alsdan op het tweede lid, het werkwoord, waarvan de beteekenis dan meestal ook eenigszins gewijzigd is. Vgl. bv. het onscheidbare *misdoén* (zondigen) met het scheidbare *misdoen* (verkeerd doen), *doorwérken* (door iets heen werken) met *dóorwerken* (voortgaan met werken), *doorzóéken* (in alle richtingen zoeken) met *dóorzoeken* (voortgaan met zoeken), *omslingeren* (slingerend omgeven) met *omslingeren* (omverslingeren en ergens omheen slingeren), *ondergáán* (lijden) met *óndergaan* (naar beneden gaan), *overléggen* (overwegen) met *óverleggen* (overig, ter zijde leggen), *overkómen* (gebeuren) met *óverkomen* (overheenkomen), enz. Ook in *liefkoozen* (= lief praten, Fr. *causer*) is *lief* als bijwoord te beschouwen.
- § 408. Bij werkwoorden, die *scheidbaar* samengesteld zijn met bijwoorden, heeft het bijwoord den hoofdtoon, bv. *aanstaan*, *navolgen*, *binnengaan*, *bijeenkomen*, *voortgaan*, *achterovervallen*, *samenhangen*, enz. enz. Met substantieven of adjectieven zijn scheidbaar samengesteld: *aderlaten*, *gadeslaan*, *paardrijden*, *plaatsgrijpen*, *goedendagzeggen*, *waarzeggen*, *hoogachten*, *goedmaken*, *kwijtschelden*, *prijsgiven* (waar *prijz* het Fr. *prise* en dus adjectief is), enz. enz.
- De scheidbaar met substantieven of adjectieven samengestelde werkwoorden zijn hieraan te herkennen, dat zij eene andere beteekenis hebben, dan wanneer men ze niet als samenstelling beschouwt. Vgl. *hoogachten* (en *meer hoogachten*) met *hoog achten* (en *hooger achten*), *goedmaken* (en *volkomen goedmaken*) met *goed maken* (en *het best maken*). De samengestelde werkwoorden kunnen dan ook geene bepaling aannemen, die niet beide leden te gelijk bepaalt. Daarom zijn geene samenstellingen *acht slaan*, *acht geven*, *prijz stellen*, enz. want men kan zeggen *geene acht slaan* of *geven*, *hoogen prijz stellen*; maar *plaatsgrijpen* is eene samenstelling, omdat men niet kan zeggen; *geene plaats grijpen*, maar zeggen moet: *niet plaatsgrijpen*.

§ 409. Een eigenaardig soort van samenstelling heeft men in enkele werkwoorden, die *afgeleid* zijn door *samenstelling* van een werkwoordelijken stam met een substantief, dat dan altijd een lichaamsdeel is, bv. *knikkebollen*, *suizebollen*, *plukharen*, *knipoogen*, *trekkebekken*, *klappertanden*, *knarsetanden*, *reikhalzen* (voor *rekhalzen*), *klapwieken*, *kortwieken*, *druipstaarten*, *schoorvoeten* en *stampvoeten*. Deze woorden zijn schertsend gevormd in strijd met de gewone regels der samenstelling. Door ze bij nieuwe woordvorming tot voorbeeld te nemen stelt men zich bloot aan het gevaar van niet terstond begrepen te worden en dus als schrijver zijn doel te missen; doch daar nieuwe woorden in dezen trant, als zij eens begrepen zijn, een komieken indruk kunnen maken, hebben boertige schrijvers ze wel eens met goed gevolg nagemaakt.

V. Vorming der Partikels.

A. VORMING DER BIJWOORDEN.

§ 410. Als stamwoorden moeten wij die bijwoorden beschouwen, waarvan de grondwoorden in het Nederlandsch niet voorkomen. In de eerste plaats zijn dat de met voorzetsels verwante bijwoorden, vervolgens bijwoorden als *nu*, *nog*, *ja*, *neen*, *ook*, *wel*, *zoo*, *zus*, enz., eindelijk de bijwoorden, die afgeleid zijn van den wortel der voornaamwoorden *hij*, *die* en *wie* namelijk: *hier*, *her(waarts)*, *heen*, *henen*, *daar* (ook *der* en *er*), *der(waarts)*, *(van)daan*, *dan*, *toch* (voor *doch*, dat nog voegwoord is), *toen* (vroeger *doe*), *waar*, *wer(waarts)*, *wann(eer)*, *hoe*. Daarnaast komt ook de onzijdige genitief singularis van *die* voor als bijwoord onder de vormen *dies* (= daarom), *des* en *dus* (eigenlijk hetzelfde als *des*).

De meeste van deze met voornaamwoorden verwante bijwoorden zijn afgeleid door de achtervoegsels (e)n, (e)nen en (e)r. Van deze beteekent (e)n oorspronkelijk *komende van*, zooals nog bij *Oosten*, *Noorden*, enz. in samenstellingen als *Oostenwind*, *Noordenwind*, enz. Bij de bijwoorden *boven* (= *be-ov-en*), *binnen* (= *be-inn-en*), *buiten* (= *be-uit-en*), *beneden* (= *be-ned-en*)

geeft *en* nu eene rust te kennen. Het achtervoegsel (e)r beteekent oorspronkelijk *gericht naar*, zooals bij *Zuider*, enz. in de samenstelling *Zuiderzee*, enz. Het achtervoegsel *er* hebben wij ook in *onder*, *over*, *neder* (*neer*), *ginder* (naast *ginds*, beide verwant met *gene*), *innerlijk*, *uiterlijk* en het, van eene overbodige *s* voorziene, *elders* (met ingelaschte *d*) voor *eller*, van *el* (= *ander*, ook in *ellende*, d. i. oorspr. het in een ander land zijn). In *nader* is *er* comparatief-uitgang. Het staat voor *naarder* van *naar* (*naher*), dat nu geen bijwoord meer is, maar uitsluitend voorzetsel is geworden. In *achter* en *echter* (beide van *af*, voor *afstar* en *afstir*) hebben wij den uitgang *ter*. *Hoe* (gevormd als *doe*) heeft de *h* die oudtijds beginletter van den stam van het vragend voornaamwoord was, kunnen behouden, omdat de daaropvolgende *w* met de vocaal samensmolt. *Wer* (bijvorm van *waar*, in *werwaarts*) is ook verscholen in *ergens* (= *ee-wer-gen-s*). Tot den stam van *hij* (oorspr. = *deze*) rekenen sommigen ook het eerste lid der samenstelling *heden* (= *hiedage*, d. i. op dezen dag.) *Te* in uitdrukkingen als: *wanneer hij straf ontvangt zal hij TE beter oppassen*, staat voor *de*, is een oude naamval (de instrumentalis) van *die* en beteekent *daardoor*. Wij hebben het ook verbonden met *des* tot *deste* (voor *desde*) en volgens sommigen ook in *niettemin* (= niet de min, d. i. daardoor niets minder, ofschoon dat eer te verklaren is als letterlijke vertaling van Lt. *nilominus*, Fr. *néanmoins*). Over bijwoorden, samengesteld met *des*, *der* en *wes* en den datief *dien* zie § 195 en 201. Eigenlijk zijn ook *ja*, *zoo* en *zus* stamverwant met voornaamwoorden.

- § 411. Een oud, vroeger vaak voorkomend achtervoegsel (eigenlijk buigingsuitgang) om bijwoorden van adjectieven te vormen was *e*, dat wij nog over hebben in *noode*, *verre*, *luide*, *dichte*(*bij*), *alreede*, enz., maar dat later afsleet, zoodat dan de bijwoorden geheel aan de adjectieven gelijk werden; vandaar dat vervolgens ook andere adjectieven in onverbogen vorm als bijwoorden gebruikt werden, evenals verscheidene deelwoorden, bv. *voortdurend*, *volmaakt* (= *volgemaakt*), *verleden* (= *onlangs*, deelwoord van het oude *lijden* = *voorbijgaan*), zelfs deelwoorden als *razend*, *gloeiend*, *kokend*. enz. in uitdrukkingen als *razend knap*, *gloeiend mooi*, *kokend heet*. Wil men het bijwoord uitdrukkelijk van het adjectief onderscheiden, dan

voegt men er den uitgang **lijk** achter, zooals bij *waarlijk*, *waarachtiglijk*, *gewisselijk*, *gelijkelijk*, *gemeenlijk*, *gewoonlijk*, *heuschelijk*, *voorzichtiglijk*, *herhaaldelijk*, enz.

§ 412. Daar substantieven in den accusatief gebruikt worden als bijwoordelijke bepaling (bv. van richting, afstand, maat, gewicht, prijs en tijd) konden sommige substantieven in dien naamval ook geheel tot bijwoorden worden, zooals het geval was met *altijd*, *eenmaal*. Ook *al* (= geheel, en vandaar: reeds) is onzijdige accusatief van het zelfstandig gebruikte telwoord *al*. Andere substantieven werden in den datief tot bijwoorden, als *vaak* (voor *vake* van *vak* in de beteekenis van tijd), *heinde* (van *hand*), *wijlen* (van *wijle* = tijd), *midden* (van 't oude, hier zelfstandig gebruikte *mid*, nog in *middag*), *mijnentwege*, *onzenthalve(n)* met ingelaschte *t*, enz.

§ 413. De genitief was van ouds de eigenlijke naamval, waarin substantieven (en ook andere rededeelen) als bijwoordelijke bepalingen voorkwamen. Vandaar dat verscheidene buigbare woorden in den genitiefvorm tot bijwoorden werden, bv. 1°. substantieven als *daags*, *deels*, *steeds* en met het lidwoord: *'s morgens*, *'s avonds*, *'s nachts*, 2°. adjectieven zooals *slechts*, *straks*, *reeds*, *rechts*, *anders*, *onlangs*, vooral met den verkleiningsuitgang, als *zoetjes*, *zachtjes*, *netjes*, *warmpjes*, *zachtkens*, *stillekens*, 3°. deelwoorden, als *onverhoeds*, *onverwachts*, *vervolgens*, *willens*, *wetens*, *doorgaans* (voor *vervolgends*, *willends*, *wetends*, *doorgaands*), 4°. het telwoord *eens*.

§ 414. Sommige bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen bestaan uit een adjectief en een substantief, die beide den genitiefsuitgang hebben, als *heelshuids*, *goedsmoeds*, *blootshoofds*, *geenszins*, *alleszins*, *anderszins*, *grootendeels*, en ook vrouwelijke substantieven, die, evenals de mannelijke en onzijdige, met het adjectief aaneengeschreven worden, als zij in oneigenlijke of overdrachtelijke beteekenis gebruikt worden, zooals *gewapenderhand*, *langzamerhand*, *middelervijl*, *halverwegen* (waar *weg* vrouwelijk is, naast *allerwegen*, dat in den genitief pluralis staat); maar komen de substantieven nog in eigenlijke beteekenis voor,

dan schrijft men de bijwoordelijke uitdrukkingen in twee woorden, als *onverrichter zake*, *ouder gewoonte*, *zaliger nagedachtenis*, *vragerende wijze*, *spottende wijze*, *vergelijkende wijze*. Men noemt deze uitdrukkingen *absolute*, d. i. van geen woord in den zin afhankelijke genitieven. In plaats van *wijze* in den genitief met een deelwoord of adjectief in den genitief te verbinden, verbond men het eerst door een voorzetsel beheerschte, later zonder voorzetsel (in den datief) gebruikte *wijze* met een substantief in den genitief, als *stukswijze*, *boogswijze*, *trapswijze*, ook wel met een werkwoordelijken stam, als *steelswijze*, en gaf het nog meer een bijwoordelijk karakter door het voorvoegsel *ge* voor *wijze* te plaatsen, als *trapsgewijze*, *groeps-gewijze*, *steelsgewijze*.

- § 415. Toen men ophield in de bijwoorden, die oorspronkelijk genitieven waren, genitieven te zien, begon men de buigings-*s* te beschouwen als een achtervoegsel ter vorming van bijwoorden, en voegde die dus ook achter woorden waarachter zij in het geheel niet behoorde, bv. achter zwakke genitieven of datieven, zooals bij *overigens*, *trouwens*, *minstens*, achter accusatieven, zooals bij *somtijds*, *altoos* (voor *alloges*; *toge*, = trek, vandaar geval), *dikwijls*, en zelfs achter substantieven of adjectieven met voorzetsels als *achterbaks* (*bak* = rug), *bijkans* (= bij den kant), *omstreeks*, *thans* (= te hande, d. i. bij de hand), *terloops*, *namaals*, *voormaals*, *vanzins*, *tevens* (= te even), *nevens* (= en, d. i. in even), *vannieuws*, *aanstonds*, *eerdaags* (naast het latere *eerstdaags*), enz. en woorden als *voorschands*, *binnenslands*, *buitenslands*, *binnensmonds* en *insgelijks*, waar ook het voorzetsel de *s* aannam, enz. Die *s* vindt men ook bij de ter vorming van bijwoorden gebruikelijke uitgangen *lijks*, *lings* en *waarts*, bv. bij *dagelijks*, *blindelings*, *voorwaarts*.
- § 416. Enkele bijwoorden zijn onherkenbaar geworden volzinnen, die een werkwoord in eene der persoonswijzen bevatten, zooals *maar* in de beteekenis *slechts*, *behalve*, samengesmolten uit (*het*) *en ware* = (*niet*) *of het mocht zijn*, bv. in: *ik doe het maar eenmaal*, d. i. ik doe het niet, of het

mocht eenmaal zijn. Zoo staat *misschien* voor (*het*) *mag* (*ge*)*schien*, d. i. het kan geschieden.

§ 417. Samengestelde bijwoorden zijn vooreerst verbindingen van twee bijwoorden, welke samen een nieuw begrip vormen en dus aaneengeschreven worden, zooals *hoeverre*, *hoeveel*, *zooverre*, *zooveel*, *zoolang*, *evenzeer*, *weleer* (misschien hetzelfde als het middeleeuwsche *wileneer*, waar *wilen* de datief singularis van *wijle*, tijd, is), enz. Hiertoe behooren ook uitdrukkingen als *ronduit*, *rondom*, *bijna*, *bovenaan*, *bovenop*, *onderin*, *onderdoor*, *tusschenin*, *achterover*, *voorover*, *volop*, *kortaf*, *rechtsaf*, benevens de voornaamwoordelijke bijwoorden (zie § 300) en de samenstellingen *vandaar*, *vanhier*, *vanwaar*, zoo zij in eene oneigenlijke beteekenis voorkomen.

§ 418. Andere samengestelde bijwoorden bestaan uit een voorzetsel met een substantief of adjectief in eene beteekenis, die deze woorden buiten samenstelling niet hebben, zooals *onderweg* (d. i. op weg), *onderwijl* (d. i. gedurende een tijdsverloop), *omtrent* (*trent* = kring), *overstag*, *overhoop*, *overeind*, *voorhanden*, *bijgeval* (d. i. bij toeval), *integendeel*, *terug*, en ook *weg* (voor *eweg*, vroeger *enweg*, d. i. op weg), en met een lidwoord *bijdehand*. Voorzetsels met substantievisch gebruikte adjectieven heeft men in *overlang*, *overkort*, *overluid*, *voorwaar*, *voorgoed*, *voorzeker*, *voorlang*, *eerlang* (waar *eer* een voorzetsel is, zooals vroeger meermalen), *opnieuw*, *terecht*, *tegelijk*, *tegoed*.

Alle bijwoordelijke uitdrukkingen moeten aaneengeschreven worden, wanneer de voorzetsels met naamvallen verbonden zijn, welke zij in het tegenwoordige Nederlandsch niet meer regeeren, bv. *achterwege* (d. i. op weg, en vandaar: weg), *uitermate*, *metterwoon*, *inderdaad*, *terstond*, enz.

§ 419. Andere bijwoorden bestaan uit een voorzetsel met de telwoorden *al* en *een* (in de beteekenis van *elkaar*), welke in deze samenstellingen als bijwoorden moeten worden opgevat, bv. *overal*, *vooral*, *vaneen*, *dooreen*, *bijeen*, *aaneen*, *achtereen*, *ondereen* enz., ook *alleen*, samengesteld uit *al* (met verdubbelde *l*) en *een* (in de beteekenis van *eenig*).

Het schuilt ook in *allengs*, dat vroeger *alleenskinne* luidde (uit *al + een + s* en den verkleiningsuitgang *kijn*).

B. VORMING DER VOORZETSELS.

- § 420. De voorzetsels, die als stamwoorden beschouwd moeten worden, zijn in oorsprong één met de bijwoorden. Het zijn *aan*, *bij*, *door*, *in*, *na*, *om*, *op*, *uit*, *voor*, *met* (bijwoord *mede*), *te* (bijwoord *toe*), waarnaast de samengestelde *tot* (= *to + te*) en *van* (= *af + aan*).
- § 421. Andere voorzetsels zijn bijwoorden, afgeleid door de achtervoegsels *ter*, *er* en *en* (vgl. § 410), namelijk *achter*, *onder*, *over*, *zonder*, *naar* (voor *naher*), *sedert* (met achtergevoegde *t*, naast *sinds*); met het voorvoegsel *be*: *boven*, *binnen*, *buiten*, *beneden*; en het samengestelde *tegen* (= *te jegen*) naast *jegens* (met bijwoordelijke *s*), ook samengesteld met *over*, als *tegenover*. Het voorzetsel *naast* is de superlatief van het bijwoord *na*.
- § 422. Enkele tot bijwoorden geworden adjectieven zijn als voorzetsels in gebruik gekomen, zooals *langs* (met bijwoordelijke *s*), en *tusschen*, dat oorspronkelijk een van *twee* afgeleid adjectief in den derden naamval meervoud is. Substantieven, in den derden naamval meervoud en van eene bijwoordelijke *s* voorzien, zijn de voorzetsels *wegens*, *tijdens*, *krachtens*. Substantieven in den genitief zijn de voorzetsels *ondanks* en *trots*, welk laatste echter ook accusatief kan zijn. Substantieven met het voorzetsel *bij* verbonden zijn de voorzetsels *behalve* en *bezijden*; andere met voorzetsels verbonden en ten deele van eene bijwoordelijke *s* voorziene substantieven zijn de voorzetsels *nevens*, *omstreeks*, *omtrent* en *ingevolge*. Bij het laatste kan ook *van* gevoegd worden, in welk geval het nauwelijks een voorzetsel is.
- § 423. Eenige tegenwoordige deelwoorden zijn, 't zij met, 't zij zonder *s*, tot voorzetsels geworden, namelijk *volgens*, *nopens* en *aangaande*, waar het woord, dat op die voorzetsels volgt, oorspronkelijk een voorwerp in den derden of vierden naamval uitmaakte, door de werkwoorden ge-

regeerd; verder *gedurende*, waar de accusatief, die nu op het voorzetsel volgt, oorspronkelijk met het deelwoord eene tijdsbepaling in den vierden naamval vormde; eindelijk *niettegenstaande* en het, van *s* voorzien, verleden deelwoord *behoudens*, die oorspronkelijk met het woord, dat zij nu als voorzetsel regeeren, absolute, d. i. van andere zinsdeelen onafhankelijke, genitieven uitmaakten, welke de kracht van eenen bijwoordelijken bijzin hadden. *Niettegenstaande allerlei bezwaren* beteekende oorspronkelijk: terwijl allerlei bezwaren niet tegenstonden (d. i. betletten), en *behoudens enkele wijzigingen* wilde eigenlijk zeggen: terwijl enkele wijzigingen zijn (voor)behouden.

Absolute genitieven kwamen vroeger in het Nederlandsch meer voor dan nu. Toch schijnen vooral die, welke uit een substantief en een deelwoord bestaan, Latinismen te zijn, juist daarom niet algemeen begrepen te wezen en alzoo van karakter veranderd te zijn. In *niettegenstaande* zal men eenvoudig de vertaling van het Lt. *non obstante* (Fr. *nonobstant*) te zien hebben, in *behoudens* die van het Lt. *salvo* (bv. *salvo honore*, Fr. *sauf l'honneur*). Hetzelfde geldt van deelwoorden als *staande* (bv. *de vergadering*), in 't Lt. *stante* (*concione*), *uitgezonderd* en *uitgenomen*, in 't Lt. *excepto*, waarbij het spraakgebruik in het onzekere verkeert, of zij als voorzetsels beschouwd en daarom met een vierden naamval verbonden moeten worden, dan wel, met den eersten naamval verbonden, nog steeds als absolute naamval moeten worden opgevat. Dat het substantief in den eersten naamval evengood aan *uitgenomen* en *uitgezonderd* kan voorafgaan, als er op kan volgen, bewijst dat zij nog niet volkomen het karakter van voorzetsels hebben aangenomen. Hetzelfde kan gezegd worden van de absolute naamvallen *toegegeven* (bv. *de bewering*), Lat. *concesso* (*argumento*), *gesteld* of *ondersteld* (bv. *het geval*), Lat. *posito* of *supposito* (*casu*) en enkele andere, waar op de substantieven steeds een verklarende zin met *dat* volgt.

C. VORMING DER VOEGWOORDEN.

§ 424. Van de nevenschikkende voegwoorden zijn alleen *en* (vroeger *ende*), *of* (vroeger *ofte*) en *noch* in onze taal van den

oudsten tijd af uitsluitend als voegwoorden in gebruik geweest. De zin, dien zij met een voorafgaanden verbinden, heeft de logische woordvolgorde, en dat is verder nog maar alleen het geval bij de voegwoorden *want*, dat oudtijds ook bijwoord was, maar nu sedert lang niet meer, *doch*, dat ook bijwoord is, maar in den vorm *toch*, en *maar*, dat ook als bijwoord voorkomt, maar ontstaan is uit de samenstelling van den conjunctief (*het*) *ware* met de nu verloren ontkennende partikel *en* (= niet: zie § 416.) Een geheelen volzin heeft men ook in de als bijwoord en tevens als nevenschikkend voegwoord gezigde uitdrukking *wel is waar*. Ook de overige nevenschikkende voegwoorden zijn bijwoorden, die slechts dan als voegwoorden beschouwd worden, wanneer zij een nevenschikten zin aanvangen, waarvan de woorden dezelfde volgorde als de vraagzin hebben (vgl. § 301).

Want, *doch* en *maar* kwamen in de middeleeuwen ook wel in verbinding met het zinslidwoord *dat* als onderschikkende voegwoorden voor en bewijzen daardoor hun bijwoordelijk karakter. Daaruit nu is misschien te verklaren, dat tegenwoordig de zin, dien zij aanvangen, de logische woordvolgorde bewaart, daar de bouw van den ondergeschikten zin minder van den logischen bouw afwijkt, dan die van den nevenschikten zin, en het zinslidwoord *dat* reeds wegviel in eenen tijd, toen men vrijer in zijnen zinsbouw was dan tegenwoordig.

- § 425. Van de onderschikkende voegwoorden is *of* (oorspronkelijk = indien, niet te verwarren met het nevenschikkende, uit *ofte* ontstane *of*) het eenige, dat in het oudste Nederlandsch reeds uitsluitend als voegwoord voorkomt. In de verbinding *ofschoon* heeft *schoon* alleen versterkende kracht. Vgl. *ofschoon het regent* met *of het al regent* en met *of het regent of niet, wij gaan toch uit*. In den laatsten zin is het eerste *of* het onderschikkende, het tweede *of* het nevenschikkende voegwoord.
- § 426. Het meest algemeene onderschikkende voegwoord is *dat*, eigenlijk de accusatief van het betrekkelijk voornaamwoord, maar *zinslidwoord* genoemd, omdat het voor twee *leden* van den *zin* de meest gewone verbinding is. Het kon

door allerlei bijwoorden voorafgegaan worden, die dan zelf voegwoorden werden, wanneer het zinslidwoord werd weggelaten, of die, met het zinslidwoord verbonden, nieuwe voegwoorden deden ontstaan.

- § 427. Van voornaamwoordelijken stam is het voegwoord *zoo* (= indien), dat tevens bijwoord is. Samengesteld met *al* (= geheel) leverde het *alzo* op, dat bijwoord en voegwoord tevens is, maar, verzwakt tot *alse*, *als* (= indien), uitsluitend voegwoord werd, ook in de verbinding *zoodra als*. Van de vragende voegwoordelijke bijwoorden (zie § 301) zijn er eenige werkelijke voegwoorden geworden door verandering van beteekenis en aanvankelijke verbinding met het later weer weggelaten zinslidwoord *dat*. Het zijn *weshalve*, *waarom* (= zoodat), *wanneer* (= als, en daarnaast het uit het Hoogduitsch overgenomen *wen*) en *hoe* (bv. in den zin: *hoe ik ook mijn best doe, het helpt mij niet*), met de samenstellingen *hoezeer* en *hoewel*, waar *zeer* en *wel* geene andere dan versterkende kracht hebben. Tot deze woorden behooren ook *daar* (= omdat), oorspronkelijk een voegwoordelijk bijwoord (met betrekkelijke beteekenis), dat als zoodanig nu alleen onder den vorm *waar* gebruikt wordt. Het begrip van plaats ging bij *daar* eerst over in dat van tijd: het beteekende vroeger dan ook *terwijl*, maar vervolgens nam het, evenals het in oorsprong aan *terwijl* gelijke *dewijl*, de beteekenis van *omdat* aan.
- § 428. Door verbinding van bijwoorden met het zinslidwoord *dat* zijn onderschikkende voegwoorden geworden: *zoodat*, *zonder dat*, *behalve dat*, en verder *dan dat*, *eer dat*, *sedert dat*, *sinds dat*, *mits dat*, bij welke men ook het zinslidwoord kan weglaten, zoodat de bijwoorden dan zelf voegwoorden worden. Door weglating van het zinslidwoord zijn zoo ook tegenwoordig voegwoorden geworden de bijwoorden *toen*, *nu*, *nademaal*, *ten einde* (einde = 'doel, Fr. *afin que*), *terwijl* (d. i. te der wijl = in den tijd) en *dewijl* (accusatief van *wijle*, tijd).
- § 429. Verscheidene voegwoorden waren oorspronkelijk voorzetsels met den derden of vierden naamval onzijdig enkelvoud van het aanwijzend voornaamwoord, gevolgd door

het zinslidwoord. Sommige van die uitdrukkingen werden voegwoorden door het weglaten van het zinslidwoord, namelijk *indien*, *doordien*, *naardien* en *bijaldien* (voor *indien dat*, *doordien dat*, enz.) Andere werden voegwoorden door het weglaten van het aanwijzend voornaamwoord, zooals *omdat* (= *om dien dat* of *om dat dat*, d. i. met het doel dat, en vandaar: om reden dat), *opdat* (= *op dien dat* of *op dat dat*, d. i. op voorwaarde dat, en vandaar: met het doel dat), *doordat* (= *doordien dat*) en zoo ook *totdat*, *voordat*, *nadat* en *naardat*, bij welke vier voegwoorden men zelfs het zinslidwoord kan weglaten, zoodat het voorzetsel alleen dan als voegwoord gebruikt wordt.

- § 430. Door het weglaten eerst van het aanwijzend voornaamwoord, en daarna van het zinslidwoord zijn ook enkele absolute deelwoorden voegwoorden geworden, zooals *aangezien* en *niettegenstaande*, die staan voor: *dit aangezien (zijnde) dat* en *niettegenstaande dit dat*. Bij *gedurende dat* en *uitgezonderd dat* laat men het zinslidwoord niet weg; evenmin bij *gesteld dat*, *aangenomen dat* en een paar andere, want wordt bij die laatste het zinslidwoord weggelaten en zegt men bv. *gesteld hij ging uit* voor *gesteld dat hij uitging*, dan is *gesteld* geen voegwoord meer, zooals uit den zinsbouw blijkt. Gewoonlijk wordt het zinslidwoord ook weggelaten bij *hetzij* = het moge zijn dat, en bij *tenzij* en *tenware*, waarin de ontkennde partikel *en* schuilt, zoodat zij beteekenen: het moge, het mocht niet zijn dat.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

DR. P. J. COSIJN.

Syntaxis.

ZESDE DRUK,

BEWERKT DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

HAARLEM,
DE ERVEN F. BOHN.
1888.

INHOUD.

	Bladz.
VIERDE DEEL. De Volzin en zijne Deelen	1
I. DE ZINSDEELEN	1
A. Onderwerp en Gezegde	1
B. Bepalingen	3
II. HET WOORD- EN ZINSVERBAND	5
A. Nevenschikking	6
B. Onderschikking en Beheersching	8
C. De Samengestelde Volzin	10
III. ZINSOORTEN	11
A. Gedachtevormen	11
B. De Wijzen des Werkwoords.	18
C. De Tijden des Werkwoords	24
VIJFDE DEEL. De Enkelvoudige Volzin	31
I. HET ONDERWERP	31
II. HET GEZEGDE	35
A. Het Werkwoord als Gezegde	35
B. De Werkwoordelijke Uitdrukking als Gezegde	40
Het Werkwoordelijk Gezegde	40
Het Adjectief als Naamwoordelijk Gezegde	44
Het Substantief als Naamwoordelijk Gezegde.	47
III. BIJVOEGLIJKE BEPALING OF ATTRIBUUT	49
A. Het Adjectief als Attribuut	49
B. Het Bijvoeglijk Voornaamwoord als Attribuut	53
C. Het Lidwoord als Attribuut.	54
D. Het Substantief als Attribuut	59
E. De Bijvoeglijke Genitief	62
F. De Bijvoeglijke Voorzetselbepaling	66

	Bladz.
IV. BIJWOORDELIJKE BEPALING	69
A. Het Lijgend Voorwerp	69
B. De Genitiefbepaling.	74
C. De Datiefbepaling	76
D. De Accusatiefbepaling.	80
E. De Partikelbepaling	82
F. De Voorzetselbepaling.	84
G. De Infinitiefbepaling	99
V. HET NAAMWOORD VAN GESTELDHEID	105
ZESDE DEEL. De Samengestelde Volzin	112
I. DE ONDERWERPSZIN EN DE GEZEGDEZIN	112
II. DE BIJVOEGLIJKE BIJZIN	115
III. DE BIJWOORDELIJKE BIJZIN	120
A. De Voorwerpszin	120
B. De Voorzetselzin	122
C. De Voegwoordelijke Zin	123
IV. DE NEVENGESCHIKTE VOLZIN	135
A. De Volledige Nevengeschikte Volzin	135
B. De Onvolledige Nevengeschikte Volzin	142
AANHANGSEL. Leesteekens	145
ALPHABETISCH ZAAKREGISTER	151
ALPHABETISCH WOORDREGISTER	158

VIERDE DEEL.

DE VOLZIN EN ZIJNE DEELEN.

I. De Zinsdeelen.

A. ONDERWERP EN GEZEGDE.

- § 431. Een *volzin* is eene *gedachte*, uitgedrukt door woorden, die op eene bepaalde wijze verbonden zijn.
- § 432. Eene *gedachte* bestaat uit twee *begrippen*, namelijk een *onderwerp* (*subject*) en een *gezegde* (*praedicaat*).
- § 433. In de spraakkunst noemt men niet alleen de *begrippen*, waaruit eene *gedachte* bestaat, *onderwerp* en *gezegde*, maar ook de *woorden*, waardoor de *begrippen* worden uitgedrukt.
- § 434. Het *onderwerp* is datgene, waaraan iets toegekend of waarvan iets gezegd wordt. Het is altijd eene zelfstandigheid en wordt dus genoemd door een zelfstandig naamwoord of alles wat daarmee gelijk gesteld kan worden, namelijk andere zelfstandig gebruikte rededeelen of uitdrukkingen.

In sommige zinnen is het aan het onderwerp gehechte begrip zóó onbepaald, dat het door een onbepaald voornaamwoord kan weergegeven worden, bv. *het regent*. In andere zinnen wordt het als zóó bekend verondersteld, dat men het niet eens in een woord uitdrukt, bv. in de zinnen met de gebiedende wijs. Wil men te kennen geven, dat men er weinig gewicht aan hecht, het onderwerp te noemen, dan kan men het óf geheel weglaten, bv. *daar wordt gespeeld*, óf onder een anderen vorm uitdrukken, bv. *daar wordt gespeeld, door Piet*. In den laatsten zin zou men *Piet* desnoods het *logisch* onderwerp kunnen noemen. Zie verder over het onderwerp § 521—529.

- § 435. Het *gezegde* geeft te kennen, dat er iets aan het onderwerp wordt toegekend of van het onderwerp wordt gezegd, en tevens wat er aan toegekend of van gezegd wordt. Deze beide begrippen kunnen door één en hetzelfde woord of elk door afzonderlijke woorden worden uitgedrukt.
- § 436. Worden beide begrippen door één woord uitgedrukt, dan is dat een *werkwoord* in eene der drie persoonswijzen, b.v. *hij werkt*. Worden zij door afzonderlijke woorden uitgedrukt, dan vormen die eene *werkwoordelijke uitdrukking*, b.v. *hij is werkzaam*.
- § 437. In eene werkwoordelijke uitdrukking heet het woord, waarmee men iets aan het onderwerp toekent, *werkwoordelijk gezegde* of *koppelwoord*. Het woord, waarmee men uitdrukt, wat men aan het onderwerp toekent, wordt *naamwoordelijk gezegde* (*praedicaatsnomen*) genoemd. In den zin: *water is nat* wordt door het koppelwoord *is* aan het water de hoedanigheid *nat* toegekend.
- § 438. Koppelwoorden zijn alleen de werkwoorden: **zijn**, **worden** (d. i. beginnen te zijn), **blijven** (d. i. bij voortduring zijn) en **heeten** (d. i. van naam zijn), benevens eenige werkwoorden, die een eenigszins gewijzigd *zijn* aanduiden, zooals **heeten** (d. i. in naam zijn), **dunken** (d. i. in de gedachte zijn), **voorkomen** (d. i. in de voorstelling zijn), **blijken** (d. i. geheel in uiterlijk voorkomen zijn), **schijnen** en **lijken** (d. i. eenigszins in uiterlijk voorkomen zijn) en eenige daarmee zinverwante passieve vormen van andere werkwoorden.
- Zie verder over de koppelwoorden § 542—547.
- § 439. Een koppelwoord kan zonder naamwoordelijk gezegde geen gezegde vormen. In eenen zin als: *ik heet Piet, ik heet gelukkig* kan de toevoeging van *Piet* en *gelukkig* niet gemist worden.
- § 440. Het naamwoordelijk gezegde bestaat uit een naamwoord of uit eene uitdrukking van gelijke waarde. Dat naamwoord kan dan het onderwerp noemen, aanduiden of er eene eigenschap van vermelden. In het eerste geval is het een substantief, zooals in den zin: *water is vocht*, of een ander als substantief gebezigd woord, bv. een infinitief, zooals in den zin: *dat heet werken*. In het tweede geval is het

een voornaamwoord, in het derde een adjectief, deelwoord, infinitief met *te*, of eenig ander bijvoeglijk woord, zooals in den zin: *dat is te prijzen* (= prijselijk), *hij schijnt te loopen* (= loopende).

Zie over het naamwoordelijk gezegde verder § 548—553, 556—558.

- § 441. Door *verzwijging* (*ellips*) wordt soms het werkwoord, dat het gezegde uitmaakt of helpt vormen, niet uitgedrukt, maar aan de verbeelding van hoorder of lezer ter aanvulling overgelaten. Men noemt den volzin dan *onvolledig*, zooals bv. *God dank* (d. i. God zij dank), *Aan 't werk!* (d. i. Ga aan 't werk), *Hij wil naar huis* (d. i. Hij wil naar huis gaan).

Zie over de ellips verder § 489, 529, 541, 547. Men noemt den volzin niet onvolledig, wanneer het gezegde volledig is uitgedrukt en alleen het onderwerp of eene bepaling ontbreekt. Evenmin heet eene volzin onvolledig, wanneer hij bestaat uit een bijwoord van voorstellingswijze, *ja*, *neen*, *wel?* *zoo!* *och kom!* enz., daar zulk een bijwoord niets anders uitdrukt, dan hoe men het vooraf uitgesprokene opvat.

B. BEPALINGEN.

- § 442. Het onderwerp en het gezegde kunnen door toevoeging van andere woorden nader bepaald worden. Deze worden, evenals de begrippen, die zij uitdrukken, *bepalingen* genoemd.
- § 443. Worden de bepalingen op hare beurt door andere woorden bepaald, dan heeten deze *bepalingen van bepalingen* of korter *bijbepalingen*.
- § 444. De bepalingen van zelfstandige woorden heeten *bijvoeglijke bepalingen* of *attributen*. Als zoodanig komen voor: het adjectief en het substantief, benevens alle woorden, die bijvoeglijk of zelfstandig gebruikt worden, zooals het deelwoord, het telwoord, het lidwoord, het voornaamwoord en de daarmee gelijkstaande uitdrukkingen. In den zin: *De ware held is grootmoedig* is *ware* attribuut van *held* en *de* attribuut van *ware held*. In den zin: *Prins Maurits veroverde Groningen* is *Prins* bijvoeglijke bepaling van *Maurits*.

Slechts zelden komen partikels, met name bijwoorden, als bijvoeglijke bepalingen voor, zooals in de uitdrukkingen: *eene toe kachel, dat huis daar, de hemel hierboven*. Over de attributen zie men verder § 559—598.

§ 445. De bepalingen van werkwoorden, bijvoeglijke woorden en bijwoorden, evenals de bepalingen van geheele zinnen, heeten *bijwoordelijke bepalingen*. Als zoodanig komen voor: zelfstandige naamwoorden, bijwoorden, voorzetselbepalingen en afhankelijke infinitieven, die dan *naamvalsbe-palingen, partikelbepalingen, voorzetselbepalingen* en *infini-tief bepalingen* genoemd worden. Voorbeelden van de vier soorten zijn: *Hij wandelde een kwartier langzaam door de stad. Toen hield hij op te wandelen.*

Zie over de bijwoordelijke bepalingen verder § 599 vlgg.

§ 446. Onder de naamvalsbe-palingen is vooral belangrijk de vierden-naamvalsbe-paling, die *lijdend voorwerp* genoemd wordt en alleen bij overgankelijke werkwoorden staat om de zelfstandigheid te noemen, welke de handeling van het onderwerp ondergaat of er door wordt voortgebracht, bv. *Willem eet vleesch. Karel bouwt een huis.*

Zie over het lijdend voorwerp verder § 599 vlgg.

§ 447. Bij het voorwerp van sommige werkwoorden, zooals *maken, heeten, noemen, achten*, enz. wordt een *naamwoordelijk* gezegde vereischt, dat met het werkwoord samen aan het voorwerp iets toekent. In den zin: *ik heet dien man gelukkig* is *gelukkig* het naamwoordelijk gezegde, dat aanduidt, hoe die man geheeten wordt. In den zin: *ik noem dien man eenen held* is *eenen held* het naamwoordelijk gezegde, dat aanduidt, hoe die man genoemd wordt. In den zin: *ik maak mijne handen vuil* is *vuil* het naamwoordelijk gezegde, dat aanduidt, hoe mijne handen gemaakt worden.

Zie over dat naamwoordelijk gezegde van het voorwerp verder § 545, 554, 555, 556, 558.

§ 448. Adjectieven, deelwoorden en met *als* verbonden substantieven kunnen aan zelfstandige woorden iets toekennen in betrekking tot een werkwoord. Men noemt die bepalingen

naamwoorden van gesteldheid. In den zin: *Achilles stierf jong* kent *jong* eene zekere hoedanigheid aan Achilles toe tijdens zijn sterven. In den zin: *als burgemeester sprak hij het volk toe* kent *als burgemeester* aan hem eene betrekking of hoedanigheid toe, volgens welke hij het volk toesprak. In den zin: *zij vonden hem slapende* kent *slapende* eenen toestand aan hem toe op het oogenblik, waarop men hem vond.

Bij enkele werkwoorden kan een infinitief met of zonder voorgevoegd *te* als naamwoord van gesteldheid eene werking of eenen toestand aan het onderwerp of voorwerp toekennen, zooals in de zinnen: *Ik zit te werken* (= werkende). *Gij komt aanloopen* (= aanlopende). *Hij ziet die vrouw komen* (= komende).

II. Het Woord- en Zinsverband.

§ 449. De betrekking der zinsdeelen tot elkaar heet *zinsverband*. Het wordt uitgedrukt door voegwoorden, voorzetsels of buigingsvormen. Onder buigingsvormen verstaat men zoowel die der vervoeging als die der verbuiging.

§ 450. In eenen zin kunnen enkele woorden voorkomen, die in geene enkele betrekking staan tot de andere zinsdeelen of tot den geheelen volzin. Dat zijn de *tusschenwerpsels* en de zelfstandige naamwoorden in den *vocatief*, die alleen dienen om eene zelfstandigheid aan te roepen.

Daar een woord in den vocatief in geene betrekking staat tot de rest van den zin, kan de vocatief ook geen naamval genoemd worden. Oudtijds, toen het substantief nog in alle naamvallen buigingsuitgangen bezat, miste het die in den vocatief. Om eene zelfstandigheid aan te roepen bezigde men dus oudtijds alleen eenen woordstam. Later heeft men zich voor den vocatief menigmaal van den vorm des nominatiefs bediend.

§ 451. De onderlinge betrekking der zinsdeelen is van drieërlei aard. Men noemt die drie soorten van zinsverband *nevenschikking*, *onderschikking* en *afhankelijkheid* of *beheersching*.

A. NEVENSCHIKKING.

- § 452. *Nevengeschikt* zijn zinsdeelen, die met elkander verbonden zijn en onderling in dezelfde betrekking staan tot den geheel en volzin of tot één zijner deelen.
- § 453. Elk der hoofdbestanddeelen van den volzin kan uit twee of meer nevengeschikte woorden bestaan. Een volzin kan dus bevatten 1°. twee of meer onderwerpen, bv. *Jan en Piet spelen*, 2°. twee of meer werkwoorden als gezegde, bv. *ik eet en drink*, 3°. twee of meer koppelwoorden of naamwoordelijke gezegden, bv. *gij zijt en blijft mijn vriend; Gij zijt hier heer en meester*. Men spreekt in dit geval van een *veelvoudig* onderwerp, gezegde, enz.
- § 454. Ook kunnen bepalingen van allerlei soort nevengeschikt worden, zooals 1°. adjectieven als bijvoeglijke bepaling, bv. *een braaf en knap man*, 2°. bezittelijke voornaamwoorden als bijvoeglijke bepaling, bv. *uw en mijn vriend*, 3°. substantieven als voorwerp, bv. *ik eet brood en vleesch*, 4°. bijwoorden, bv. *heen en weer loopen*, 5°. voorzetselbepalingen, bv. *voor en na den zondvloed*, d. i. *voor den zondvloed en na den zondvloed*.
- § 455. Nevengeschikte woorden worden gewoonlijk door voegwoorden verbonden; doch ook zonder voegwoorden is nevenschikking mogelijk (*asyndeton*), bv. *Evenwel was hij een beste, eerlijke, trouwe jongen* (BEETS). Zijn er meer dan twee woorden aan elkander nevengeschikt, dan staat het voegwoord gewoonlijk alleen voor het laatste, bv. *De koddigste figuur maken te midden van dit ouderwetsch, dit zeventiendeëeuwsch geslacht de predikant, de schoolmeester en de chirurgijn* (BEETS); doch ook aan alle woorden kan een voegwoord voorafgaan (*polysyndeton*), bv. *Zij dwalen over heide EN veld EN dal EN heuveltop* (BILDERDIJK).

Andere voorbeelden bij BILDERDIJK zijn: EN *vreugdevuur* EN *toorts dooft uit*. De *grijsaard zwijgt* EN *nokt* EN *schreit* EN *wil*, MAAR *kan niet spreken*. De *bulderende orkanen mengen* EN *lucht* EN *gif* EN *zand dooreen*. EN *schaamte* EN *spijt*

EN woede EN tocht verdeelen haar gevoel: zij gilt, zij schreit, zij roept, zij schreeuwt, maar zonder wit of doel. In den laatsten zin vervangt zij het voegwoord en, om nog meer nadruk aan den zin te geven, dan door de herhaling van en reeds zou geschieden.

§ 456. De voegwoorden en en noch verbinden soms de nevenschikte zinsdeelen paarsgewijze, bv. *Matroos* EN *scheepsvoogd*, *vriend* EN *vreemde*, *knaap* EN *man* (TOLLENS) en *Ik wil van torenkreet* NOCH *aaklig klokkenkleppen*, *alarmslaan van de trom* NOCH *stormgeroffel reppen* (BILDERDIJK).

§ 457. Soms zijn de woorden slechts schijnbaar nevenschikt. In eene uitdrukking als *de goede man zijn de en goede geene nevenschikte bepalingen van man*, maar is *goede bepaling van man* en *de bepaling van goede man*. Zoo is ook in *twee goede lieden* het hoofdgetal bepaling van *goede lieden*, en is in *de eerste heerlijke lentedag* het ranggetal bepaling van *heerlijke lentedag* en *de bepaling van eerste heerlijke lentedag*.

§ 458. Van nevenschikte woorden behoeft het bestanddeel, dat zij gemeen hebben, alleen door het laatste woord te worden uitgedrukt, wanneer dat bestanddeel is 1°. het tweede lid van een samengesteld substantief, bv. *zons- en maansverduistering*, *voor- en tegenspoed*, of 2°. een min of meer zelfstandige afleidingsuitgang, bv. *eet- en drinkbaar*, *vriend- en vijandschap*, *eer- en gewetenloos*.

Het voorafgaande woorddeel moet dan in zijn gewonen vorm voorkomen. Men zegge dus niet *sterren- en wiskunde*; maar *wis- en sterrenkunde*.

§ 459. Eene gemeenschappelijke bepaling van twee zinsdeelen wordt gewoonlijk maar eens uitgedrukt, tenzij ioder der zinsdeelen de bepaling in een anderen vorm vereischt. Men zegt dus: *de man en vrouw* in plaats van *de man en de vrouw*; zoo ook: *kleine jongens en meisjes*; *al mijne boeken en papieren*. Men mag echter niet zeggen: *ik zie den man en vrouw* in plaats van: *ik zie den man en de vrouw*. Alleen dichters mogen zich in dit opzicht eenige vrijheid veroorloven.

Over het weglaten of herhalen van het lidwoord zie men verder § 579.

- § 460. In sommige gevallen moet de gemeenschappelijke bepaling herhaald worden, omdat het weglaten misverstand zou kunnen veroorzaken. Bedoelt men bv. met *mijn oom en voogd* twee personen, dan mag *mijn* voor het nevensgeschikte woord niet worden weggelaten, daar in eene uitdrukking als *mijn oom en voogd* het bezittelijk voornaamwoord niet als bepaling van *voogd* uitgelaten is, maar bij de tot één geheel verbonden nevensgeschikte woorden behoort, die samen maar éénen persoon te kennen geven. Zoo ook bedoelt men met *de koning en de groothertog* twee personen, met *de koning en groothertog* éénen persoon. Vgl. nog *een welsprekend en een schrander staatsman* (twee personen), *een welsprekend en schrander staatsman* (één persoon).

B. ONDERSCHIKKING EN BEHEERSCHING.

- § 461. *Ondergeschikt* noemt men zinsdeelen, die zich in buigingsvorm naar andere richten. Zoo richt zich het werkwoord van het gezegde in persoon en getal naar het onderwerp, bv. *ik ga, zij gaan*. Zoo richt een bijvoeglijk woord, als attribuut vóór het bepaalde woord geplaatst, zich in geslacht, getal en naamval naar dat bepaalde woord, bv. *Dat is een zwarte hoed. Hij heeft eenen zwarten hoed op*. Zoo richt zich het zelfstandig gebruikte voornaamwoord in geslacht en getal naar het woord, waarop het terugwijst, bv. *Hoe weinig denkt de lasteraar der vrouwen, als HIJ de onheilen breed opgeeft, DIE door vrouwen zijn aangericht, aan het menigvuldige goed, DAT dagelijks door HAAR gesticht wordt, en aan den moeielyken last, DIE HAAR is opgelegd* (VAN DER PALM).

Bestaat er verschil tusschen het natuurlijk en het taalkundig geslacht, dan richten de zelfstandige voornaamwoorden zich naar het eerste, bv. *Het arme meisje kon niet antwoorden: ZIJ beefde van het hoofd tot de voeten en ik had moeite HAAR op de been te houden* (BEETS). *Wat Grootje betrof, DIE*

sprak geen enkel woord (VAN LENNEP). *Koosje, DIE mij van tijd tot tijd al eens had aangezien* (BEETS). *Nu leeft zijn lief zusterje, DIE zich wel naar hem schicken moet, in gestadige angstēn* (BEETS). *De klink van de deur werd weder opgelicht en binnen kwam een vrouwelijk wezen, WIER oogen, gelaat en geheele houding de innigste deelneming vertoonden* (BEETS). Wanneer echter een onzijdige persoonsnaam door het lidwoord *het* wordt voorafgegaan neemt het betrekkelijk voornaamwoord, dat er op terugwijst, het onzijdig geslacht aan, bv. *HET kleine Truitje, DAT gestorven was voor haar vijfde jaar* (BEETS). Soms gebeurt dat ook met het betrekkelijk voornaamwoord, wanneer aan den onzijdigen persoonsnaam het lidwoord *een* voorafgaat, bv. *Er is eene jonge dame in 't spel, EEN jong meisje, DAT belang stelt in den jongen De Maete* (BEETS). Zie verder over de onderschikking § 535—538, 546, 548, 550, 556, 557, 559—565, 567, 570—572, 580, 581, 584.

§ 462. *Afhankelijk* noemt men de bepalende woorden, die door den eenen of anderen buigingsvorm hunne betrekking tot andere zinsdeelen uitdrukken. Zij worden dan door de zinsdeelen, die zij bepalen, *beheerscht*.

§ 463. De beheersching kan *onmiddellijk* of *middellijk* zijn. Zij is onmiddellijk, wanneer aan het afhankelijke woord geen voorzetsel voorafgaat. Zoo toonen alle naamvalsbepalingen door den naamval, waarin zij staan, hare afhankelijkheid van de door haar bepaalde woorden. In den zin: *Hij drinkt goeden wijn* toont *goeden wijn* door den vierden naamvalsvorm zijne afhankelijkheid als lijdend voorwerp van *drinkt*. In de uitdrukking *de heer des huizes* toont *des huizes* door den genitiefsvorm zijne afhankelijkheid als bijvoeglijke bepaling van *de heer*.

Zie over de onmiddellijke beheersching verder § 586—592, 599 vlgg.

§ 464. Men noemt de beheersching *middellijk*, wanneer het bepalende woord aan het bepaalde verbonden is door een voorzetsel. Zulk een door een voorzetsel verbonden bepalend woord staat in het hedendaagsch Nederlandsch in den vierden naamval.

Dat vele voorzetsels vroeger ook den derden naamval bij

zich hadden, blijkt uit eenige vaste zegswijzen. Zie daarover verder bij de voorzetselbepalingen.

C. DE SAMENGESTELDE VOLZIN.

- § 465. Het onderwerp of het naamwoordelijk gezegde van eenen volzin kan ook zelf een volzin zijn en heet dan *onderwerpszin* of *gezegdezin*. Ook de bijvoeglijke of bijwoordelijke bepalingen van den volzin of een zijner deelen kunnen zelf eenen volzin uitmaken. Een volzin, waarvan een deel zelf eenen volzin vormt, heet *samengesteld*; een volzin, waarin dat niet het geval is, heet *enkelvoudig*.
- § 466. Een *onderwerpszin* wordt aan de rest van den volzin verbonden door het voegwoord *of*, door een vragend voornaamwoord of vragend bijwoord, maar gewoonlijk door het zinslidwoord *dat*. In het laatste geval kan dan nog het voornaamwoord *het* als voorloopig onderwerp voorafgaan, bv. *het verheugt mij, dat hij waarheid spreekt*.
Evenals de gezegdezin kan ook de onderwerpszin verbonden worden door de betrekkelijke voornaamwoorden *wie, wat*, doch dan zijn het eigenlijk bijvoeglijke bepalingssinnen die zelfstandig geworden zijn door het weglaten van het bepaalde woord, bv. *Wat ik u zeg, is waar; hij is niet, wat hij schijnt*.
- § 467. Is eene bijvoeglijke of bijwoordelijke bepaling zelf een volzin, dan heet hij *bijzin*. De rest van den volzin heet dan *hoofdzin*. Bijvoeglijke bijzinnen bepalen zelfstandige woorden in den hoofdzin, bijwoordelijke bijzinnen den geheelen volzin of bijvoeglijke woorden, werkwoorden of bijwoorden.
- § 468. Een *bijvoeglijke bijzin* wordt gewoonlijk door betrekkelijke voornaamwoorden met het bepaalde woord verbonden, een *bijwoordelijke bijzin* door voorzetsels, maar meestal door voegwoorden. De bijwoordelijke bijzin, die het voorwerp van den hoofdzin uitmaakt, en ook *voorwerpszin* heet, wordt op dezelfde wijze als de onderwerpszin aan het overig gedeelte van den zin verbonden.
- § 469. Men noemt eenen volzin ook *samengesteld*, wanneer hij bestaat uit twee of meer van elkaar onafhankelijke, maar met elkaar verbonden, dus *nevengeschikte*, zinnen, bv. *De*

- deur ging open en er trad een welgedaan heer binnen* (BEETS).
- § 470. Ook onderwerpszinnen, gezegdezinnen en bijvoeglijke of bijwoordelijke bijzinnen kunnen aan elkander nevensgeschikt zijn, bv. *Dat hij vertrekt en dat zij blijft is zeker.*
- § 471. Wanneer twee of meer nevensgeschikte volzinnen dezelfde woorden in dezelfde beteekenis en in hetzelfde zinsverband gemeen hebben, behoeven deze slechts eens te worden uitgedrukt. Zoo zal men uit een samengestelden zin als: *Eerst werd Albrecht van Beieren ruwaard en daarna werd Albrecht van Beieren graaf van Holland de woorden werd en Albrecht van Beieren liefst weglaten.*
- § 472. Het onderscheid tusschen den volzin, die deel van een anderen volzin uitmaakt, en den volzin, die aan een anderen nevensgeschikt is, openbaart zich in de volgorde der zinsdeelen. In den eersten staat de bepaling van het gezegde tusschen het onderwerp en het met persoonsuitgangen voorziene werkwoord van het gezegde in, bv. *gij weet, dat ik morgen weer vertrek.* In den tweeden volgen, evenals in den enkelvoudigen zin, het onderwerp met zijne bepalingen en het van persoonsuitgangen voorziene werkwoord onmiddellijk op elkaar, bv. *Ik ben gisteren gekomen en ik vertrek morgen weer. Gisteren ben ik gekomen en morgen vertrek ik weer.*

III. Zinsoorten.

A. GEDACHTEVORMEN.

- § 473. De in eenen volzin uitgedrukte gedachte kan *bevestigend* of *ontkennend* zijn. Een *bevestigende* zin kan ter versterking van den nadruk door een bijwoord van voorstellingswijze, zooals *bepaald, stellig, zeker, inderdaad*, enz. bepaald worden, maar noodzakelijk is dat niet. Een zin is *ontkennend*, wanneer het gezegde alleen uitdrukt, dat er iets aan het onderwerp wordt ontzegd. Dat laatste geschiedt door de bijwoorden *niet, geenszins, nooit, nimmer, nergens* of door andere woorden, waarin een ontkennend bijwoord ligt opgesloten, namelijk *niemand* (= nergens of nooit

eenig mensch), **niets** (= nergens of nooit enig ding), **geen** (= niet een of niet enig), **noch** (= niet en niet), **tenzij** en **ten ware** (= indien niet), bv. *Niemand is volmaakt gelukkig* (d. i. nergens is eenig mensch volmaakt gelukkig). *Ik zie niets* (d. i. ik zie nergens enig ding). *De walvisch is geen visch* (d. i. de walvisch is niet een visch). *Hij vischt noch jaagt* (d. i. hij vischt niet en jaagt niet). *Ik ga uit, tenzij het regent* (d. i. ik ga uit, indien het niet regent).

Ontkennende bijwoorden mogen slechts in oneigenlijken zin *bepalingen* genoemd worden, omdat zij de begrippen, waarbij zij behooren, niet nader omschrijven of beperken. De volzin is alleen dan ontkennend, wanneer het ontkenningwoord bij het werkwoord of bij de werkwoordelijke uitdrukking behoort, die het gezegde uitmaakt. Behoort de ontkenning bij een ander zinsdeel, dan is de volzin bevestigend. Bevestigend zijn dus zinnen als: *Hij is een niet onverdienstelijk man* (= hij is een eenigszins verdienstelijk man) of *hij heeft niet veel gewerkt* (= hij heeft weinig gewerkt). Soms blijkt het niet duidelijk uit den zin, of hij ontkennend of bevestigend is. Zoo kan men den zin: *hij is niet gelukkig* als een ontkennenden zin beschouwen; maar hij moet bevestigend genoemd worden, als men weet, dat *niet* alleen bij *gelukkig* behoort, en de zin dus beteekent *hij is ongelukkig*. Behoort de ontkenning alleen bij het onderwerp, dan gaat het ontkenningwoord aan het onderwerp vooraf. Men onderscheidt dus den bevestigenden zin: *niet ik heb die fout begaan* (= een ander heeft die fout begaan) van den ontkennenden: *ik heb die fout niet begaan*. Zie nog § 480.

- § 474. De in eenen volzin uitgedrukte gedachte kan een *oordeel* zijn of eene *vraag* naar het oordeel van een ander, of een *gebod*, tot een ander gericht. Alzoo kunnen de volzinnen zijn: *oordeelende zinnen*, *vraagzinnen* of *gebiedende zinnen*.
- § 475. Een *oordeelende zin* onderscheidt zich van eenen *vraagzin* door de volgorde der zinsdeelen. In een oordeelenden zin staat gewoonlijk het *onderwerp* vooraan; dan volgt het van persoonsuitgangen voorziene *werkwoord* van het gezegde, en daarop de bijwoordelijke *bepaling* (formule owb), bv. *Hij vertrekt vandaag*. Men noemt dat de *logische* woord-

schikking. De *bepaling* kan echter ook voorop staan. Dan staat het *werkwoord* midden in en het *onderwerp* achteraan (formule BWO), bv. *Vandaag vertrekt hij*.

Men noemt de volgorde BWO wel eens de *natuurlijke* volgorde, omdat zij alleen gebruikt wordt, wanneer er op de bepaling meer nadruk gelegd wordt, dan op het onderwerp of het werkwoord, en het natuurlijk is, het woord, waarop de meeste nadruk valt, vooraan te plaatsen. Daarom staat ook in samenstellingen het woord, dat het onderdeel eener geheele soort noemt, vóór het woord, dat die soort te kennen geeft, bv. *Vaderland*, en staat tegenwoordig het adjectief als attriboot vóór het bepaalde substantief, bv. *goede boter*.

- § 476. Is de oordeelende zin een onderwerpszin, een gezegdezin of een bijwoordelijke bijzin, dan staat na het voegwoord het *onderwerp* voorop, de bijwoordelijke *bepaling* volgt en het van persoonsuitgangen voorziene *werkwoord* staat achteraan (formule OBW), bv. *dat hij vandaag vertrekt, is bekend. Zij is bedroefd, omdat hij vandaag vertrekt*. De bijvoeglijke bijzin evenwel begint steeds met een betrekkelijk voornaamwoord, onverschillig of dat het onderwerp of eene bepaling is. Verder blijft dan de woordschikking dezelfde als van den bijwoordelijken bijzin, bv. *De man, die vandaag vertrekt, is mijn vriend. De man, met wien hij vandaag vertrekt, is mijn vriend*.
- § 477. In eenen (*rechtstreekschen* of *directen*) *vraagzin* staat het *werkwoord*, dat het gezegde uitmaakt, voorop, het *onderwerp* volgt en de bijwoordelijke *bepaling* komt achteraan (formule WOB), bv. *Vertrekt hij vandaag?* Komt er in den *vraagzin* een *vraagwoord* voor, dan staat dat altijd vooraan, onverschillig of dat het onderwerp of eene bepaling is. Verder heeft de zin de gewone woordschikking van den *vraagzin*, bv. *Wie vertrekt vandaag? Waarom vertrekt hij vandaag?*
- § 478. Is de *vraagzin* een onderwerpszin of een bijwoordelijke bijzin, dan noemt men hem *zijdelingsche* (*indirecte*) *vraag*. Hij vangt dan steeds aan met een *vraagwoord* of met het *voegwoord of*. Daarop volgt het *onderwerp*, dan de bijvoor-

delijke *bepaling* en eindelijk het met persoonsuitgangen voorziene *werkwoord* (formule *oBw*), bv. *Waarom hij vandaag vertrekt, is mij onbekend. Wie daar vertrekt, weet ik niet. Ik ben nieuwsgierig, of hij vandaag vertrekken zal.*

- § 479. Soms staat de (rechtstreeksche) vraagzin in den vorm van den oordeelenden zin, maar dan moet het laatste woord van den zin met verhoogden stemtoon worden uitgesproken. Gewoonlijk komen dan in den zin bijwoorden voor, als *immers, toch, enz.*, bv. *Hij vertrekt immers vandaag?*
- § 480. Omgekeerd neemt de oordeelende zin den vorm van den vraagzin aan, wanneer hij nevenschikkend aan een voorafgaanden zin is verbonden en de verbinding niet tot stand komt door de voegwoordelijke bijwoorden of door de voegwoorden *en, maar, doch, dan* (= *maar*), of *en want*, bv. *hij wil liever blijven: toch vertrekt hij. Hij heeft den trein gemist: dus vertrekt hij nog niet.* Ook zonder nevenschikking neemt de oordeelende zin den vorm van den vraagzin aan, wanneer het oordeel een *uitroep* is, bv. *Leve de Koning! Gaan wij nu naar huis! Hoe aardig is dat! Wie had dat kunnen denken!*

Eene eigenaardigheid van zulke uitroepen is, dat zij soms een ontkennend woord bevatten zonder daarom zelf ontkennend te zijn. Zoo zegt men bv. *Wat weet hij al niet te vertellen! Wat harten hebt ge niet doen koken, wat steden niet in 't puin doen rooken, wat bloed geplengd langs kust en zee!* (BILDERDIJK). Ook het voegwoord *of* kan eenen uitroep aanvangen, en wordt dan met nadruk uitgesproken, bv. *of hij gelukkig was!* Men zie in zulk eenen zin eene als uitroep gebezigde indirecte vraag, afhangende van eene als uitroep gebezigde, maar verzwegen rechtstreeksche vraag, bv. *Twijfelt gij nog, of hij gelukkig was!*

- § 481. De oordeelende zin is gewoonlijk de uitdrukking eener *verzekering*, doch niet zelden wordt er alleen een *wensch* in uitgesproken. *Hij vertrekt vandaag* is eene verzekering, *hij vertrekke vandaag* is een wensch. Zulk een wensch kan ook vervat zijn in eenen onderwerpszin of bijvoor-

delijken bijzin, bv. *Er wordt verlangd, dat hij vandaag vertrekke*, of *ik wensch, dat hij vandaag vertrekke*. Dan is natuurlijk de woordschikking van den bijzin in gebruik (OBW).

Over den conjunctief in den wenschenden zin zie men § 493--497.

- § 482. Daar wensch en uitroep nauw verwant zijn, kan de wensch ook in den vraagvorm staan (WOB). Zoo kan men bv. evengoed zeggen: *Leve de koning nog lang!* als *De koning leve nog lang!* Evenzoo staat in den vraagvorm de als uitroep uitgesproken wensch, die tegelijk eene aansporing of opwekking is, door eenen persoon tot zichzelf gericht, bv. *Gaan wij nu naar huis!*

Voor het imperfectum of plusquamperfectum in een wenschenden zin als *Vertrok hij vandaag maar!* zie men § 513.

- § 483. Een vraagzin vraagt gewoonlijk naar het oordeel van een ander; maar niet zelden geeft men er ook zijn eigen oordeel mee te kennen, om het te doen bevestigen. In dat geval is de vraag niet meer dan de *veronderstelling eener mogelijkheid*. Zoo is de zin: *zal hij vandaag vertrekken?* een gewone vraagzin, maar de zin: *zou hij vandaag vertrekken?* eene vragend geuite veronderstelling. Verwacht men op zulk eene vraag een bevestigend antwoord, dan gebruikt men den ontkennden vorm: *zou hij vandaag niet vertrekken?* Verwacht men een ontkenkend antwoord, dan gebruikt men een bevestigingswoord, bv. *zou hij vandaag wel vertrekken?*

Over den vorm van den toekomst verleden tijd, die hier gebruikt wordt, zie men § 517.

- § 484. Evenals men bij den uitroep geen antwoord verwacht, al gebruikt men den vraagvorm, zoo verwacht men ook op den veronderstellenden vraagzin niet altijd een antwoord. Dat is vooreerst het geval bij *toegevende zinnen*, waarin men wel door den vraagvorm toont, dat men de eene of andere mogelijkheid slechts veronderstelt, maar dan terstond *ondanks* die veronderstelling in een nevengeschikten zin een eigen oordeel uitspreekt, bv. *Vertrekke hij vandaag*

- ook, de vergadering gaat toch door.* Gewoonlijk geeft men dan door de bijwoorden **al** of **ook** nog nader aan, dat men slechts veronderstelt en geene eigenlijke vraag doet.
- § 485. Een *toegevende zin* kan ook een bijwoordelijke bijzin zijn, aan den hoofdzin verbonden door de vraagwoorden, de daarmee gevormde voegwoorden **hoewel**, **hoezeer**, het voegwoord of met de samenstelling **ofschoon** en enkele andere voegwoorden. Dan heeft de toegevende zin natuurlijk de woordschikking van den bijzin, bv. *Wie ook vertrekke, ik blijf. Waar hij ook heenga, hij gaat niet naar Amsterdam. Hij zal ons niet vergeten, ofschoon hij voor altijd vertrekt. Hij zou ons niet vergeten, ofschoon hij voor altijd vertrekken moest.*

De vragende voornaamwoorden moeten in dat geval als onbepaalde voornaamwoorden worden beschouwd. Over den conjunctief in toegevende zinnen zie men § 499—501; over het imperfectum of plusquamperfectum zie men § 514, over de toekomst verleden tijden § 518.

- § 486. Ook verwacht men op eene vraag geen antwoord in de *voorwaardelijke zinnen*, waarin men wel door den vraagvorm toont, dat men de eene of andere mogelijkheid veronderstelt, maar *op grond van* die veronderstelling in den nevenschikten zin een eigen oordeel uitspreekt, bv. *Vertrekke hij vandaag slechts, hij kan dan nog bijtijds op zijne post zijn*, of *Vertrok hij vandaag maar, hij zou dan nog bijtijds op zijne post zijn*, en *Ware hij rijk, hij ware gelukkig*. Gewoonlijk geeft men dan door toevoeging van de bijwoorden **slechts** en **maar** nog nader aan, dat men alleen eene voorwaarde stelt en geene eigenlijke vraag doet. Die bijwoorden zijn echter overbodig, indien de voorwaardelijke zin een bijwoordelijke bijzin is, die door voorwaardelijke voegwoorden aan den hoofdzin verbonden is en de woordschikking van den bijzin vertoont, bv. *Hij ware gelukkig, indien hij rijk ware.*

Over den conjunctief in voorwaardelijke zinnen zie men § 502—504, over het gebruik van imperfectum of plusquamperfectum § 514 en over het gebruik van de toekomst verleden tijden § 518.

- § 487. Eene veronderstelling kan ook geheel en al in den vorm van een oordeel worden uitgesproken, bv. *Hij zal vandaag wel vertrekken. Hij moet reeds vertrokken zijn.* Dan blijkt alleen uit een bijwoord, zooals **wel** of door de omschrijving met **moeten** of **kunnen**, dat de zin veronderstellend is. Zoo kan ook de toegevende zin den vorm van den oordeelenden zin aannemen, bv. *Hij moge gerust vertrekken, ik blijf*, en evenzoo de voorwaardelijke zin, bv. *Hij zij slechts tevreden en zal dan wel gelukkig zijn.*

Tot de veronderstellende zinnen behooren ook de vergelijkende zinnen, die alleen eene gewaande gelijkheid veronderstellen, zooals de bijwoordelijke zinnen met *alsof* en *of*, bv. *Hij maakte verteringen, alsof hij schatrijk ware*, en de nevenschikte zinnen, die door *als* verbonden worden, bv. *Hij maakte verteringen, als ware hij schatrijk.* De nevenschikte zin met *als* vertoont hier de woordschikking van den vraagzin, doch alleen omdat het een nevenschikte zin (zie § 480), niet omdat het inderdaad een vraagzin is. Vroeger toch had zulk een zin wel degelijk de woordschikking van den oordeelenden zin, zooals nog blijkt uit onze uitdrukking *als 't ware*, die nu eigenlijk *als ware het* moest luiden. Over den conjunctief in die zinnen zie men § 505.

- § 488. Een *gebiedende zin* komt in woordschikking met den vraagzin overeen (formule wov), wanneer het werkwoord in den imperatief staat. Het onderwerp wordt dan echter meestal weggelaten, bv. *Doe gij mij dat genoeg. Vertrek dadelijk.* Toch kan een gebod ook uitgedrukt worden in een oordeelenden zin, bv. *Gij vertrekt en hij blijft.* De omschrijving door het werkwoord **moeten** of het werkwoord **zullen** in de beteekenis van *moeten* is dan zeer gebruikelijk, bv. *Gij moet mij helpen. Gij, Feurig, zult (= moet) den ouden Beckmann bijstaan in het gereedmaken der verdedigingsmiddelen* (VAN LENNEP).

De niet door *moeten* omschreven tegenwoordige tijd van de aantoonende wijs wordt gewoonlijk gebruikt in bevelen, waaraan onmiddellijke gehoorzaamheid wordt gevorderd, want die vorm geeft te kennen, dat men op hetzelfde oogenblik reeds verricht wat er bevolen wordt.

- § 489. Een *gebod* kan ook uitgedrukt worden door eene onbepaalde wijs, bv. *Fiks doorjakkereu, Gerrit! zegt Mijnheer Deze, de treden opliegende* (BEETS), en ook door een verleden deelwoord, bv. *En nu alles met spoed in gereedheid gebracht!* (VAN LENNEP). *Niet hier, niet hier het staal ontbloot!* (BOGAERS). *Recht op dien zeereus aangehouden!* (BOGAERS).

In deze uitdrukkingen zie men onvolledige zinnen. De infinitief noemt slechts een begrip, maar de toon, waarop de spreker dat uit, is voor den hoorder voldoende om er een bevel in te zien. Bij het deelwoord is de conjunctief *worde* weggelaten. De beknoptheid van den zin maakt alzoo den wensch tot een bevel. Dat men evenwel niet altijd meer den conjunctief *worde* er bij denkt, blijkt uit zinnen, waarin het verleden deelwoord een voorwerp bij zich heeft, alsof het een gewone imperatief ware. Zoo zegt TOLLENS: *Komt, in die hoop getroost, de hand aan 't werk geslagen*, DEN *leeftocht, die ons rest, het scheepshol uitgedragen!* en: *Komt, roept hij, makers, komt! DEN vijand aangevallen! verdreven of vernield! bestreden met ons allen!* en VAN LENNEP: *Te wapen dan! en HEN over den Rijn teruggedrongen!*

B. DE WIJZEN DES WERKWOORDS.

- § 490. Daar de infinitief en de deelwoorden slechts in oneigenlijken zin tot de wijzen des werkwoords gerekend kunnen worden, omdat zij geen onmisbaar bestanddeel van de, in den volzin uitgedrukte, gedachte uitmaken, heeft het werkwoord slechts drie eigenlijke wijzen: de aantoonende wijs (*indicatief*), de aanvoegende wijs (*conjunctief*) en de gebiedende wijs (*imperatief*). Zij geven te kennen, *hoe* men zich de gedachte voorstelt.
- § 491. Stelt men zich de gedachte voor als op den eenen of anderen tijd overeenkomende met de *werkelijkheid*, dan gebruikt men den *indicatief*, bv. *Wij zijn allen eens geboren, leven nu allen en zullen allen eens sterven.*
- § 492. Wil men te kennen geven, dat men in *onzekerheid* ver-

keert, of de gedachte wel op den eenen of anderen tijd met de werkelijkheid overeenstemt, dan gebruikt men den *conjunctief*.

Om onzekerheid te kennen te geven kan men zich ook van den indicatief bedienen, indien men er dan slechts een bijwoord van voorstellingswijze bijvoegt, dat die onzekerheid aanduidt, zooals **misschien**, **mogelijk**, enz. In onze taal heeft de *conjunctief*, die zoo geheeten wordt, omdat de *eigenlijke* aanvoegende wijs alleen in samengestelde zinnen voorkomt, ook de functie van den *optatief* overgenomen, die in andere talen, bv. het Grieksch, een afzonderlijken vorm heeft.

- § 493. De *conjunctief* staat dus als *wenschende wijs* (*optatief*) in wenschende zinnen, omdat het onzeker is, of de wensch wel vervuld zal worden, bv. *Mij zij de eer verbleven aan 's vijands vloot en vestingmuur den eersten kogelgroet te geven* (BOGAERS). Ook staat de *optatief*, wanneer de wensch een *uitroep* is, bv. *De koning LEEV'! de koning LEEV'! Zoo klinken stem en snaren* (TOLLENS). Nog, wanneer de uitroep tegelijk eene *aansporing* is, die men tot zich zelf richt, bv. *VLIEDEN, VLIEDEN wij de hoovaardij, zoo wij ons geluk en onze rust en onzen roem beminnen!* (VAN DER PALM), en desgelijks, wanneer de wensch niet meer is dan eene *toelating*, bv. *Genoeg! hij KOOM', zegt de admiraal* (BOGAERS).
- § 494. Dikwijls wordt het werkwoord in den *optatief* door **mogen** omschreven, bv. *De naam van Juliaan doe alle harten beven! De vloek van al wat leeft MOGE op den booswicht kleven* (BILDERDIJK). Is de wensch eene *aansporing* of *opwekking*, dan is ook de omschrijving met **laten** zeer gebruikelijk, bv. *LAAT ik niet te veel zeggen!* (VAN LENNEP). *LATEN wij ons niet als kinderen aan onze droefheid overgeven!* (VAN LENNEP). Is de wensch eene *toelating*, dan bezigt men ook soms de omschrijving met **laten**, bv. *LAAT hij komen, als hij kan* (VAN ALPHEN).

Men verwarre dezen *optatief* niet met den *imperatief* van *laten* gevolgd door den *accusatief* des voornaamwoords, bv. *LAAT mij van hier gaan; gij hebt geen recht om mij mijns ondanks terug te houden* (VAN LENNEP). Immers dit is geene aanspo-

- ring, maar een verzoek. Verkeerdelijk zegt dus VAN LENNEP:
„Ach Bouke! geef mij uw mandje en LAAT ik die (kippen) voeren.
- § 495. Wordt de inhoud van eenen onderwerpszin gewenscht geacht, dan staat ook daarin de *optatief*, bv. *Wel beschouwd is het beter, dat uw zoon VERTREKKE* (VAN LENNEP). De *indicatief* is daarin tegenwoordig evenwel gebruikelijker.
- § 496. Een bijwoordelijke bijzin, die afhangt van een werkwoord in den *optatief* heeft ook zelf het werkwoord in den *optatief*, bv. *Allah GEEV', dat hij u HATE!* (BILDERDIJK). Hangt de bijzin van eenen *imperatief* af, dan is de *optatief* ook niet ongebruikelijk, bv. *ZORG, dat hij niet ONTSNAPPE!* (VAN LENNEP).

Ongewoon is het tegenwoordig ook den *optatief* te gebruiken in een bijvoeglijken bijzin, die slechts een enkel woord van een wenshenden of gebiedenden zin bepaalt, zooals bij BOGAERS: *SCHENK me een lieve gâ, die naast mij BUIGE, wanneer ik u mijn dank BETUIGE.*

- § 497. Ook kan een voorwerpszin of andere bijwoordelijke bijzin, die van een werkwoord in den *indicatief* afhangt, zelf het werkwoord in den *optatief* hebben, wanneer de inhoud van dien bijzin gewenscht wordt geacht, bv. *Hij WIL, dat Neêrlands vlag Euroop' den doortocht WIJZ'* (TOLLENS). *Nu MAG ik wel dubbel oppassen, dat men mij niet HERKENNE* (VAN LENNEP). Meer en meer echter komt ook hier de *indicatief* in gebruik, bv. *Ik hoop, dat gij het ondervinden ZULT* (BEETS). Van de door voegwoorden verbonden bijzinnen hebben zelfs alleen de doelluitdrukkende zinnen eenen *optatief*, bv. *Mag men het kwade doen, opdat het goede daaruit VOORTKOME?* (VAN LENNEP).

De *optatief* komt, ofschoon de *indicatief* daarin nu ook wel gebruikelijk is, niet alleen voor in zinnen, die het voorwerp uitmaken van werkwoorden, als *wenschen, willen, begeeren, verlangen* en *hopen*, maar ook na werkwoorden als *toestaan, toelaten, vergunnen, gedoogen* met de tegenovergestelde *verhinderen, verhoeden, beletten*, en na *bevelen, gebieden, gelasten, zeggen* (= *bevelen*), *verbieden*, en eindelijk na *verdienen*, bv. *Ik BEGEER niet anders, dan dat ik het gezantschap te gemoet MOGE gaan* (VAN LENNEP). *Ik VERLANG, dat niemand pogin-*

gen AANWENDE, om haar te zien (VAN LENNEP). *Ik wil niet HOPEN, dat er onraad op het slot ZIJ.* (VAN LENNEP). *Ik BEVEEL, dat er nauwe zorg voor den ongelukkige gedragen WORDE* (VAN LENNEP). *GELAST, dat men haar ZOEKE* (VAN LENNEP). *ZEG aan Pieter, dat men den monnik BINNENLATE* (VAN LENNEP). Ook vindt men den optatief in zinnen, die eene bepaling uitmaken van werkwoorden als *oppassen, waarschuwen, toezien, aansporen* en adjectieven als *waard, waardig*, bv. *Ga mijne nicht WAARSCHUWEN, dat zij zich gereed MAKE* (VAN LENNEP). *Geef bevelen, maar ZIE TOE, dat men ze ook behoorlijk DOE.* Minder gebruikelijk is tegenwoordig een optatief in een tijdbepalenden zin, zooals die van VAN LENNEP: *Ik zal niet rusten, voordat de aanlegger van het feit gestraft WORDE.*

§ 498. De conjunctief staat als *mogelijkheidswijs* (*potentialis*) in veronderstellende zinnen, wanneer namelijk alleen verondersteld wordt, dat iets *mooglijk*, niet dat iets zeker is. Zoo staat de *potentialis* in de vraag: *zou hij vandaag wel vertrekken?* daar men met dien zin eene ontkenning wil uitlokken van de juistheid eener veronderstelling, die men zelf lang niet voor zeker houdt. Evenzoo in eene vraag, als *ZOUDT gij mij ook inlichting kunnen geven?* waar men de mogelijkheid van een ontkenkend antwoord veronderstelt.

Over het gebruik van den toekomstend verleden tijd in zulk eenen zin zie men § 517.

§ 499. Behalve in *toegevende, voorwaardelijke* en enkele *vergelijkende zinnen* gebruikt men voor den *potentialis* tegenwoordig altijd den indicatief zoowel in den onderwerpszin of bijwoordelijken bijzin als in den enkelvoudigen zin. Alleen de toekomstend verleden tijden staan nog in den *potentialis* omdat van die tijden conjunctief en indicatief denzelfden vorm hebben, bv. *Ik twijfelde er aan, of hij het wel doen zou. Ik dacht niet, dat ik daartoe in staat zou zijn.*

Vroeger was de *potentialis* nog lang niet ongewoon in indirecte vragen als onderwerps- voorwerps- of bepalingszinnen, natuurlijk wanneer de gedachte het gebruik van die wijs en niet van den indicatief eischte. De verandering, daarin door

het spraakgebruik gebracht, was geene verbetering. Zoo gebruikte VAN DER PALM den potentialis in de volgende indirecte vraag, als onderwerpszin: *Hoe groot het getal der leugenen ZIJ, die door hoogmoed en ijdelheid zijn verspreid geworden, is niet licht te berekenen.* Zoo vindt men den potentialis ook in de indirecte vraag als voorwerpszin, bv. *Oordeel zelf, of het raadzaam ZIJ (VAN LENNEP). Ik ben zoo gelukkig niet mijnen lezers te kunnen mededeelen, of het Azor geweest ZIJ of Mimi (BEETS).* Zoo ook in den tijdbepalenden bijzin, bv. *Weigren de Bevalligheên offers van verstramde vingren, 'k zal nochtans de snaren slingren, eer de jicht ze gansch VERSTEEN' (BILDERDIJK).* Ook de gevolgaanduidende bijzinnen hadden vroeger wel het werkwoord in den potentialis. In ouder Nederlandsch was de potentialis regel in zinnen, waarvan de inhoud alleen als mooglijk werd voorgesteld, wanneer die afhingen van werkwoorden als *meenen, oordeelen, gelooven, wanen; vernemen, te weten komen; zeggen, berichten, mededeelen, beweren, aantoonen, erkennen; twijfelen, vreezen, duchten.*

§ 500. In *toegevende zinnen* staat de potentialis, bv. *STOLL' elders vliet en meer tot schotsen, uw beekjes, Andalusia, wat zon er op of onderga, ontspringen vroolijk aan de rotsen (BOGAERS).* Zeer dikwijls wordt hier ook de omschrijving met *mogen* of *laten* gebruikt, bv. *Hij MOGE een behendig, een verleidend redenaar heeten, maar den eernaam van wel-sprekend kan hij nimmer dragen (VAN DER PALM). LAAT zij vrijelijk met den blooten, dikken arm in de melktobbe roeren, de kaas zal er u niet minder om aanstaan (BEETS).* Gaat het bijwoord *al* aan den zin vooraf, dan gebruikt men tegenwoordig echter liever den indicatief, bv. *Ik heb geld genoeg, mijnheer! al STERF ik morgen (BEETS).*

§ 501. Ook wanneer de *toegevende zin* een bijzin is, staat het werkwoord in den potentialis, bv. in bijzinnen met het onbepaald voornaamwoord, zooals *Wat er ook van ZIJ, ik mag uw verzoek niet afslaan (BEETS)*, en in bijzinnen met een vragend bijwoord, zooals *Hoe eenvoudig deze vraag WARE, zij scheen den vreemdeling van zijn stuk te brengen (VAN LENNEP).* *Vervullen wij blijmoedig onze taak; wervwaarts ons zijn wil ook HEENLEIDE (VAN LENNEP),* en in bijzinnen

met voegwoorden, zooals *Zoo* (= ofschoon) *ik wrok en wrevel* VOEDE, *noem me onrechtvaardig, zoo gij kunt* (BOGAERS). In die laatste zinnen echter is de indicatief tegenwoordig gebruikelijker, terwijl hij ook in de andere niet ongewoon is.

Het voegwoord *hetzij* is zelfs niet anders dan de potentialis van *zijn*; toch volgt daarop tegenwoordig gewoonlijk een zin in den indicatief, bv. *'t zij, dat hij te hooge gedachten van zijne zwemkunst HAD gehad, 't zij dat hem een kramp of ander toeval BEVING, hij zonk plotseling weg* (VAN LENNEP).

- § 502. De conjunctief staat als *voorwaardelijke wijs* (*conditionalis*) in veronderstellende zinnen, die de voorwaarde behelzen voor de verwezenlijking eener in den nevenschikten zin uitgedrukte gedachte, bv. *GEVE de oudste slechts een goed voorbeeld, dan zullen de anderen wel goed volgen*; doch ook hier is de indicatief tegenwoordig gebruikelijker, bv. *WORDT Heemskerk ons ten gids gegeven, GAAT hij ons voor in 't kampgetij, tot in den dood toe volgen wij* (BOGAERS).
- § 503. Ook in den *voorwaardelijken bijzin* kan de *conditionalis* staan, al is daar de indicatief ook meer in gebruik, bv. *Ferdinand mag meeloopen, mits hij niet* LUISTERE (VAN LENNEP). Daarentegen: *zoo hij slechts* LEEFT, *is uwe vrome hulp niet te laat gekomen* (VAN LENNEP).
- § 504. Staat het werkwoord van den *voorwaardelijken zin* in het imperfectum of plusquamperfectum van den conjunctief, dan kan ook het werkwoord van den nevenschikten zin of van den hoofdzin in den conjunctief staan, *hetzij* in het imperfectum of plusquamperfectum, *hetzij* in de toekomst verleden tijden, bv. *WARE hij gezond, hij WARE gelukkig of zou gelukkig zijn. Ik ZOU dezen maatregel toeljuichen, bijaldien hij uitvoerbaar WARE* (VAN LENNEP). Maar in dat geval heeft de nevenschikte zin of de hoofdzin ook wel den indicatief, bv. *WARE het niet om de kinderen, ik HAD mij zelve van kant gemaakt* (VAN LENNEP). Omgekeerd kan ook de *voorwaardelijke zin* in den indicatief staan en de nevenschikte zin of de hoofdzin in de toekomst verleden tijden van den conjunctief, bv. *WAS Avennes zelf in plaats van Haamstede gekomen, hij ZOU*

niets verricht hebben (STIJL). *Als mijn vader u zag, zoudt gij de knuppelslagen niet ontgaan, gij strooper!* (VAN LENNEP). Ook staan dikwijls beide zinnen in den indicatief, bv. *BEZAT ik kroon en koningsstaf, ik stond voor u mijn sceppter af* (TOLLENS).

Over het gebruik van imperfectum en plusquamperfectum zie men § 504, over de toekomst verleden tijden § 518.

- § 505. Het imperfectum en plusquamperfectum van den *potentialis* kan eindelijk nog gebruikt worden in *vergelijkende* zinnen, wanneer men te kennen wil geven, dat men slechts eene gewaande gelijkheid veronderstelt. Dat zijn nevensgeschikte zinnen met *als*, bv. *hij maakte verteringen, als ware hij schatrijk*, en bijzinnen met *alsof* en *of*, bv. *hij maakte verteringen alsof hij schatrijk ware*. Ook hier evenwel is de indicatief tegenwoordig het meest in gebruik, bv. *Hij liep gestadig aan mijne zijde, als had hij een voor gevoel, dat ik hem verlaten moest* (VAN LENNEP). *'t Scheen of hem zijn bloedend hart zijn nieuwe min verweet* (BILDERDIJK).
- § 506. De *gebiedende wijs* of *imperatief* stelt de gedachte voor als een verlangen (verzoek, gebod, voorschrift), dat men tot iemand richt, om het door hem verwezenlijkt te zien, bv. *Gehoorzaam! Vertrek! Geef ons heden ons dagelijksch brood!*
- § 507. Daar *imperatief* en *optatief* nauw verwant zijn en het eenig onderscheid tusschen beide wijzen hierin bestaat, dat men met de eerste bij den aangesproken persoon op de vervulling van het verlangen aandringt, en met de laatste dat niet doet, kan de imperatief ook wel in de plaats van den optatief gebruikt worden, bv. *Leef gelukkig!* Ook kan de imperatief eene *voorwaardelijke* beteekenis hebben, wanneer in een nevensgeschikten zin wordt uitgedrukt wat het gevolg van de vervulling der voorwaarde zal zijn, bv. *WEES tevreden en gij zult gelukkig zijn.*

C. DE TIJDEN DES WERKWOORDS.

- § 508. Door de acht tijden des werkwoords kan men te kennen

geven, of men zich den inhoud eener gedachte denkt als tegenwoordig, verleden, toekomend of in het verleden toekomend.

- § 509. De *tegenwoordige tijd* (*praesens*) stelt den inhoud eener gedachte voor als in het tegenwoordige nog voortdurend. *Ik schrijf* beteekent: ik ben bezig te schrijven. Verplaatst men zich geheel in de toekomst, dan kan men ook den tegenwoordigen tijd voor het toekomstige gebruiken, bv. *Dokter, zei Klaartje, hoe laat komt gij morgen bij de zieke?* (BEETS). Verplaatst men zich bij een verhaal geheel in het verleden, dan gebruikt men den tegenwoordigen tijd ook dikwijls voor het verleden, bv.

*Eens had men 's avonds laat het vuur in gloed gepookt,
De sindels opgeschept, den schoorsteen dicht geschoven,
Om eens in 't bed zich recht te koestren en te stoven!*

*Nu KLIMMEN ze in de kooi en STREKKEN 't lijf terneer,
En HEBBEN 't warm en wel en TINTLEN nu niet meer!*

(TOLLENS).

Men doet dat om meer levendigheid aan zijn verhaal bij te zetten. De aldus gebezigde tegenwoordige tijd heet de *verhalende* of *historische*.

Daar in het oudste Germaansch de historische tijd niet voorkwam, schijnen wij dien — als taalverrijking — ontleend te hebben aan het Latijn of het Fransch.

- § 510. De *volmaakt verleden tijd* (*perfectum*) stelt den inhoud der gedachte voor als verleden en tegelijk als geheel afgedaan in het tegenwoordige, zoodat alleen de gevolgen voortduren. *Ik heb geschreven* beteekent: vóór het oogenblik, waarop ik spreek, schreef ik, maar nu schrijf ik niet meer. Men kan dezen tijd ook gebruiken in plaats van den volmaakt toekomenden, bv. *als ik dat GEDAAN HEB, ga ik terstond mee*, wanneer ook door den tegenwoordigen tijd het toekomstige wordt uitgedrukt. Is dat niet het geval, dan bezigt men toch voor de welluidendheid dikwijls het perfectum in plaats van den volmaakt toekomenden tijd, bv. *als ik dat GEDAAN HEB, zal ik terstond*

meegaan. Daar de toekomstige tijden niet in den conjunctief voorkomen, is de vervanging in die wijs noodzakelijk, bv. *ik hoop, dat morgen alles* AFGELOOPEN ZIJ.

§ 511. De *meer dan volmaakt verleden tijd* (*plusquamperfectum*) stelt den inhoud der gedachte voor als verleden en tegelijk ten opzichte van het verleden reeds geheel afgedaan. *Ik had geschreven* beteekent: er was eens een tijd, waarop ik reeds niet meer schreef. Deze tijd kan alleen dan gebruikt worden, wanneer uit verbonden zinnen of uit den samenhang blijkt, dat er van het verleden sprake is. Hij staat in dezelfde verhouding tot den onvolmaakt verleden tijd, als het perfectum tot het praesens.

§ 512. De *onvolmaakt verleden tijd* (*imperfectum*) stelt den inhoud der gedachte voor als verleden, zonder er bij te kennen te geven, of die in het tegenwoordige als reeds afgedaan of nog voortdurende moet beschouwd worden. *Ik schreef* beteekent: ik was bezig te schrijven en doe het nu nog of reeds niet meer. Men gebruikt daarom het imperfectum vooral, wanneer men *toestanden* van het verleden wil schilderen, bv. *De Bataven waren dapper in den strijd, maar gaven zich in vredetijd aan drank en spel over*. Ook bij het verhaal van *feiten* uit het verleden bedient men zich in het Nederlandsch van het imperfectum, bv. *Bekend is het woord van Caesar: ik kwam, ik zag, ik overwon*.

Het imperfectum behoorde eigenlijk alleen gebruikt te worden om *voortdurende toestanden* in het verleden uit te drukken, maar daar het Nederlandsche imperfectum der sterke werkwoorden, wat den vorm aangaat, oorspronkelijk een perfectum is, kon het ook dienen om *feiten* uit het verleden te verhalen, waarvoor in het Latijn het perfectum dient, in het Fransch de uit het perfectum voortgekomen *passé défini* en in het Grieksch een afzonderlijke tijd, de *aoristus*. Zoo heeft men in 't Fransch twee verschillende tijden om, bv. te zeggen: *Deux coqs vivaient en paix: une poule survint, et voilà la guerre allumée* (LA FONTAINE), waar wij slechts kunnen vertalen met het imperfectum: *Twee hanen leefden in vrede: een hennetje kwam er bij, en ziedaar den strijd ontbrand*. Wil men te kennen geven, dat die feiten ten opzichte van het tegenwoor-

dige geheel afgedaan zijn, dan gebruikt men bij ons het met *hebben* of *zijn* samengestelde perfectum, evenals in 't Fransch den *passé indéfini* en in het Grieksch het niet met een hulpwoord samengestelde perfectum, dat ook in het Latijn deze functie bekleedt.

- § 513. Men gebruikt het imperfectum in plaats van het praesens in *wenschende zinnen*, wanneer men de vervulling van den wensch sterk betwijfelt of onmogelijk acht. Zegt men: *Die man GA weg* of *Ik wensch, dat die man WEGGA*, dan acht men het spoedig vertrek van dien man niet onwaarschijnlijk. Zegt men daarentegen: *GING die man maar weg* of *Ik WENSCHTE, dat die man WEGGING*, dan geeft men alzo te kennen, dat men het spoedig vertrek van dien man niet verwacht. Zoo is de zin *LEVE de koning!* een wensch, waarvan de spreker de vervulling waarschijnlijk acht, maar de zin: *Ach! LEEFDE mijn vader nog!* een wensch, waarvan de spreker de vervulling onmogelijk acht, en die dus veeleer eene verzuchting is in wenschvorm. Van het verleden sprekend, gebruikt men in dat geval het plusquamperfectum bv. *HADDE mijn vader dat nog maar BELEEFD!* Ook in *gebiedende zinnen*, die door *moeten* omschreven worden, gebruikt men het imperfectum om te kennen te geven, dat men het gebod reeds vroeger opgevolgd had gewenscht, bv. *Gij MOEST mij dat eens vertellen.*

Door in den wensch het imperfectum te gebruiken in plaats van het praesens stelt men den wensch, dien men op het oogenblik uitspreekt, gelijk met een vroeger geuiten, maar blijkbaar nog niet vervulden wensch. Naarmate het langer geleden is, dat een wensch geuit is, naar die mate wordt de vervulling ook onzekerder.

- § 514. Men gebruikt het imperfectum en plusquamperfectum in plaats van het praesens en perfectum in *toegevende en voorwaardelijke zinnen*, wanneer men te kennen wil geven, dat men zelf de onjuistheid inziet van hetgeen men toegeeft of als voorwaarde stelt. Zegt men: *ZIJ hij ook schatrijk, hij is toch ongelukkig*, dan veronderstelt men, dat

hij inderdaad schatrijk zou kunnen zijn; doch zegt men: *Al WARE hij schatrijk, hij WARE toch ongelukkig*, dan geeft men te kennen, dat men hem zeker niet voor schatrijk houdt. Vgl. nog: *DOE hij slechts zijn best, dan SLAAGT hij ook wel* of *HEBBE hij slechts zijn best GEDAAN, dan IS hij ook wel GESLAAGD*, met: *DEED hij slechts zijn best, dan SLAAGDE hij ook wel*, of *HADDE hij slechts zijn best GEDAAN, dan WARE hij ook wel GESLAAGD*. Zooals uit de voorbeelden blijkt, gebruikt men het imperfectum of plusquamperfectum ook in de zinnen, waarmee men datgene te kennen wil geven, wat men zich denkt *ondanks* of *op grond van* de onjuiste veronderstelling.

Alles wat gebouwd is op eene onjuiste veronderstelling, moet als zoodanig ook zelf wel onjuist schijnen. Vandaar het imperfectum en plusquamperfectum in de geheele zinsverbinding. Men zie echter § 518.

- § 515. De *toekomende tijd (futurum)* stelt den inhoud der gedachte voor als toekomstig. *Ik zal schrijven* beteekent: ik schrijf in de toekomst. De *volmaakt toekomende tijd (futurum exactum)* stelt den inhoud der gedachte voor als in de toekomst reeds afgedaan. *Ik zal geschreven hebben* beteekent: in de toekomst is er een oogenblik, waarop ik niet meer schrijf. Daar de toekomst uit den aard der zaak onzeker is, kan men het futurum of futurum exactum ook gebruiken om eenvoudig een vermoeden uit te spreken aangaande iets in het tegenwoordige of in het verledene, bv. *Gij ZULT u vergissen* (d. i. gij vergist u vermoedelijk) of *Hij ZAL zich vergist* HEBBEN (d. i. hij heeft zich vermoedelijk vergist).

Daar in verschillende talen de toekomende tijden gebruikt worden, om zulk een vermoeden aan te duiden, behoeft men daarbij in onze taal niet uitsluitend te denken aan de oude beteekenis van *zullen*, namelijk *moeten*, ofschoon die beteekenis wel eenigen invloed op het gebruik kan gehad hebben.

- § 516. De *toekomend verleden tijd (futurum praeteritum)* en de *volmaakt toekomend verleden tijd (futurum exactum praeteritum)* stellen den inhoud der gedachte voor als in het verleden nog toekomstig of reeds toekomstig geweest. *Ik*

zou juist uitgaan, toen mijn vriend mij bezocht beteekent: Ik was op het punt uit te gaan, toen, enz. Vgl. nog: *Hij beloofde mij, dat hij zou komen, nadat hij zijn werk afgemaakt zou hebben.* Men vervangt echter den volmaakt toekomstend verleden tijd meestal door den meer dan volmaakt verleden tijd.

Daar het werkwoord *zullen* somtijds ook als werkwoord van wijze gebruikt wordt in de oude beteekenis van *moeten*, zie men geen toekomstend verleden tijd in eenen zin, als: *Men gaf hem te kennen, dat hij zou heengaan.*

§ 517. Men gebruikt de toekomstend verleden tijden in plaats van de toekomstende in vragen, waarvan men betwijfelt of zij beantwoord zullen worden. Men stelt alzoo zijne vragen gelijk met reeds vroeger gedane, maar toen onbeantwoord gebleven vragen, bv. *zou hij vandaag vertrekken?* *zou hij reeds aangekomen zijn?*

§ 518. Zeer gebruikelijk zijn de toekomstend verleden tijden in zinnen, waarvan de inhoud afhankelijk gesteld wordt van eene onvervulde en daarom in het imperfectum of plusquamperfectum uitgedrukte voorwaarde, bv. *Hij zou gelukkig zijn, ware hij slechts gezond of indien hij slechts gezond ware.* Ook wanneer het imperfectum of plusquamperfectum in een toegeevenden zin te kennen geeft, dat men iets onwaars voor een oogenblik veronderstelt, kan het werkwoord van den daarmee verbonden zin in de toekomstend verleden tijden staan, bv. *Hij zou toch nog ongelukkig zijn, al ware hij ook schatrijk of ofschoon hij schatrijk ware.*

De veronderstelling gaat in de gedachte vooraf; daarom staat hetgeen men zich *op grond van* of *ondanks* die veronderstelling denkt, in de toekomstende tijden, tenzij men liever het praesens of perfectum in plaats van de toekomstende tijden gebruikt (zie § 509 en 510). Men zegt dus bv. *DOE hij slechts zijn best, dan ZAL hij wel slagen.* *HEBBE hij slechts zijn best GEDAAN, dan ZAL hij wel geslaagd ZIJN*, of *DOE hij ook zijn best, toch ZAL hij niet slagen.* Worden die zinnen nu in het verleden overgebracht, dan luiden zij: *DEED hij slechts zijn best, dan ZOU hij wel slagen.* *HADDE hij slechts zijn best*

GEDAAN, dan ZOU hij wel geslaagd ZIJN, en DEED hij ook zijn best, toch ZOU hij niet slagen. Hieruit blijkt, dat wij in voorwaardelijke en toegevende zinsverbinding wel degelijk met toekomstend verleden tijden te doen hebben en niet met zoogenaamd voorwaardelijke tijden. Ook de Fransche *conditionnel* is in oorsprong en beteekenis een toekomstend verleden tijd. Zinnen als: *Ik ZOU wel willen vragen, ik ZOU gaarne weten*, zijn elliptisch. De voorwaardelijke zin (bv. *indien het niet onbescheiden ware*) is daar weggelaten.

- § 519. Om het voortduren der werking uit te drukken, bedient men zich in den tegenwoordigen en onvolmaakt verleden tijd van de *omschrijvende vervoeging* (*conjugatio periphrastica*), welke gevormd wordt door de verbinding van het hulpwerkwoord *zijn* met het tegenwoordig deelwoord des werkwoords, bv. *Ik ben schrijvende, ik was schrijvende*.
- § 520. Aangaande de opeenvolging der tijden geldt als hoofdregel, dat op den tegenwoordigen tijd van den hoofdzin de volmaakt verleden tijd en de beide toekomstende tijden in de bijzinnen volgen, terwijl de onvolmaakt verleden tijd van den hoofdzin door den meer dan volmaakt verleden tijd en de beide toekomstend verleden tijden gevolgd wordt, bv. *Ik WACHT hem, dewijl hij mij GEZEGD HEEFT, dat hij ZAL komen, als hij zijn werk afgemaakt ZAL HEBBEN, en Ik WACHTTE hem, daar hij mij GEZEGD HAD, dat hij ZOU komen, als hij zijn werk afgemaakt ZOU HEBBEN*.

VIJFDE DEEL.

DE ENKELVOUDIGE VOLZIN.

I. Het Onderwerp.

- § 521. Het onderwerp van den enkelvoudigen volzin wordt genoemd of aangeduid door een zelfstandig woord in den *eersten naamval*.

Ofschoon het gebruik van den vierden naamval voor het onderwerp nooit spraakkunstig juist is geweest, vindt men het soms bij goede schrijvers tot in de zeventiende eeuw toe, en tegenwoordig ook nog in de spreektaal, bv. *DEN dokter heeft het zelf gezegd*. Verkeerdelijk heeft men daarin wel eens een *emphatischen nominatief* gezien.

- § 522. Het onderwerp is een *bepaald* begrip, wanneer het wordt genoemd door een substantief of door andere als zoodanig gebruikte rededeelen, zooals de zelfstandig gebezigde adjectieven en deelwoorden en de werkwoorden in de onbepaalde wijs. Ook mag men het een bepaald begrip noemen, wanneer het wordt aangeduid door een zelfstandig voornaamwoord, dat op eene bepaalde zelfstandigheid wijst.

Het is een persoonlijk voornaamwoord, wanneer het op personen terug wijst en, evenals soms met *dit* en *dat* het geval is, ongeveer de beteekenis heeft van *de persoon in quaestie*, bv. *HET is een bescheiden meisje en zij heeft ondersteuning noodig* (BEETS).

- § 523. De infinitief neemt als onderwerp dikwijls *tē* vóór zich, wanneer er eene nadere bepaling aan voorafgaat, bv. *Wel en gepast TE SPREKEN is eene zeldzame gave* (BEETS). Het woordje *tē* kan niet gemist worden 1°. wanneer die infini-

tief geplaatst is achter een gezegde in den lijdenden vorm, waaraan het bijwoord **er** voorafgaat, bv. *ER werd besloten naar de boerderij terug* TE VAREN (BEETS) en 2°. wanneer die infinitief achter het gezegde staat en middellijk of onmiddellijk wordt voorafgegaan door **het** als voorloopig onderwerp, bv. *HET is zeker onaangenaam* TE MOETEN wachten (VAN LENNEP).

Het woordje *te* heeft hier hoegenaamd geene beteekenis evenmin als het Eng. *to* en het Deensche *at* vóór den infinitief. Daar het echter in andere gevallen vóór den infinitief ook *tot* kan beteekenen en dan door *om* kan versterkt worden, heeft men dat *om* soms ook verkeerdelijk gevoegd vóór den infinitief, die onderwerp van den zin was. Afkeuring verdienen dus zinnen als van VAN LENNEP: *Het is halsbrekend werk om zich daar af* TE LATEN vallen, en van BUSKEN HUET: *Het aardigst was om de dansjurken onzer zusters* TE ZIEN strijken.

§ 524. Het onderwerp is een *onbepaald* begrip, wanneer het wordt aangeduid door een onbepaald voornaamwoord of een onbepaald telwoord, bv. *MEN moet geene oude schoenen wegwerpen vóór MEN nieuwe heeft*. ALLES slaapt nog (BEETS).

Tot de onbepaalde onderwerpen behoort ook het onbepaalde voornaamwoord **wie**, **wat** in toegevende zinnen, maar niet het onbepaalde voornaamwoord **alwie**, **alwat**, omdat het inderdaad bepaald wordt door een bijvoeglijken bijzin, die er noodzakelijk op moet volgen, bv. *'t Viel AL of vlood, WAT vlieden kon* (BILDERDIJK). *ALWAT leeft en braaf is, zingt* (TOLLENS). Evenmin zijn de persoonlijke of aanwijzende voornaamwoorden, die door een betrekkelijken bijzin bepaald worden en daarom *determinatieven* heeten, onbepaalde onderwerpen, al zou men ze ook op zich zelf onbepaalde voornaamwoorden mogen noemen, bv. *HIJ, die duidelijke begrippen heeft, zal zich ook duidelijk uitdrukken* (VAN DER PALM). *DEGENE, die dat zegt, liegt*.

§ 525. Het onbepaald voornaamwoord **het** is onderwerp van zogenoemd onpersoonlijke werkwoorden, als in *HET regent*, *HET sneeuwt*, *HET suist mij in de ooren*, of van onpersoonlijke uitdrukkingen, als *HET is koud*, *HET is nacht*, *HET*

wordt dag, HET schijnt te vriezen, HET blijft regenen. Men laat het weg in enkele ouderwetsche uitdrukkingen bij werkwoorden, die eene bepaling in den datief bij zich hebben, bv. *Mij dorst, mij hongert.*

Het onbepaalde voornaamwoord *het* duidt vaag de gezamenlijke omstandigheden aan, die den algemeenen toestand van het oogenblik vormen, evenals *men* vaag eene verzameling van personen aanduidt. Het is daarbij zeer goed mogelijk, dat de spreker inderdaad weet, welk bepaald begrip er achter *het* of *men* schuilt, maar òf redenen heeft om zich vaag uit te drukken, òf niet op den naam kan komen van het bepaalde onderwerp, zooals wij bv. ook *dinges* zeggen, wanneer iemands naam ons ontschoten is. In elk geval is *het*, evenals *men* en *dinges*, niet alleen spraakkunstig het onderwerp van den volzin, maar ook logisch. In zinnen als *Het verheugt mij u te zien* (§ 523) of *het spijt mij, dat gij ziek zijt* is *het* ook wel onderwerp, maar het is niet meer onbepaald, omdat de nadere verklaring *u te zien* en *dat gij ziek zijt* er terstond op volgt. Men zou die verklaring bijstelling kunnen noemen van *het*, maar geeft er de voorkeur aan, haar als het eigenlijke onderwerp te beschouwen, en *het*, dat ongeveer het midden houdt tusschen een lidwoord en een determinatief, met den naam van *voorloopig onderwerp* te bestempelen. Over een verleden deelwoord als onderwerp, bv. *geblazen* in het spreekwoord (*Het is*) *beter hard* GEBLAZEN *dan den mond gebrand*, zie men § 558.

- § 526. Werkwoorden in den lijdenden vorm hebben tot onderwerp hetzelfde woord, dat lijdend voorwerp zou zijn, wanneer het werkwoord in den bedrijvenden vorm gebruikt werd. Volzinnen als: *Dit huis werd bewoond door De Ruyter* en *De Ruyter bewoonde dit huis* verschillen niet in grondbetekenis, maar alleen in voorstelling. In den eersten zin is *Dit huis* het hoofdbegrip, waaraan zich de verdere gedachte vastknoopt, in den tweeden zin is het *De Ruyter*.
- § 527. Ook intransitieve werkwoorden en transitieve werkwoorden zonder voorwerp kunnen in het passief omgezet worden, maar missen dan natuurlijk een onderwerp. Daarentegen moet er dan noodzakelijk een der bijwoorden van plaats er, daar, hier of waar of eene andere plaatsbepaling aan

toegevoegd worden. Zoo kunnen de zinnen: *Men loopt; Waar praat men? In de kerk zingt de gemeente omgezet worden in: Er wordt geloopt; Waar wordt gepraat? In de kerk wordt gezongen door de gemeente.*

Het gebruik van deze oneigenlijke passieve vormen is in onze taal van jongeren datum en ingeslopen door letterlijke vertaling uit het Latijn, waar zulke vormen ook voorkomen en minder bevreemdend zijn, omdat zij zich door den invloed der *deponentia* (werkwoorden met actieve beteekenis en passieven vorm) laten verklaren. Logisch ontbreekt er evengoed als grammatisch een onderwerp in zulke zinnen. De persoonsuitgang van het werkwoord duidt het echter aan, evenals in het Latijn. Moest men het in een afzonderlijk woord uitdrukken, dan zou het onbepaald voornaamwoord *het* er het best voor kunnen dienen, zooals in het Hoogduitsch dan ook inderdaad het woord *es* in zulke zinnen wordt gebezigd.

- § 528. Bij den *imperatief*, die alleen den tweeden persoon van het persoonlijk voornaamwoord tot onderwerp kan hebben, is het niet noodzakelijk het onderwerp in een woord uit te drukken. Men doet dat dan ook alleen, als men met bijzonderen nadruk wil spreken bv. *Gezondheid, lieve Huldgodin, o blijf GIJ, blijf ons bij!* (BILDERDIJK), of wanneer men het onderwerp tegen een ander overstelt, bv. *Wapen GIJ uwe slaven, IK zal de mijne wapenen* (VAN LENNEP).

Over het weglaten van *ik* als onderwerp bij *zegge, verblijve, verzoeke* zie § 251.

- § 529. Overigens wordt in den enkelvoudigen volzin het onderwerp alleen dan weggelaten, wanneer tegelijk ook het werkwoord ontbreekt en van den geheelen elliptischen zin slechts het naamwoordelijk gezegde of eene bepaling overblijft, bv. *Niet waar? Welk een ellendeling! De Nieuwpoort uit; den straatweg op; de Zandpoort om; Bloemendaal; het zand; stappen* (BEETS).

II. Het Gezegde.

A. HET WERKWOORD ALS GEZEGDE.

- § 530. Het werkwoord, dat zonder nadere toevoeging het gezegde kan uitmaken, is òf *onovergankelijk* (intransitief) òf *overgankelijk* (transitief) en komt in den *bedrijvenden* of in den *lijdenden* vorm voor.
- § 531. Sommige werkwoorden kunnen in hunne gewone betekenis alleen gebruikt worden in verbinding met den infinitief van een ander werkwoord, dat dan het hoofdbegrip van het gezegde uitmaakt. Het zijn de werkwoorden **kunnen, moeten, zullen (= moeten), mogen, laten, durven** en **willen** en bovendien **pogen** en **trachten**, die echter het woordje te vóór den volgenden infinitief eischen, bv. *hij kan, moet enz. dat gedaan hebben, hij mag, wil enz. dat doen, hij poogt, tracht dat te doen.*

Men noemt die werkwoorden wel eens *hulpbehoevende* werkwoorden. De eerste vijf heeten ook wel werkwoorden van wijze of *modale* werkwoorden, wanneer zij namelijk gebruikt worden ter vervanging van bijwoorden van voorstellingswijze. Zoo is *Hij KAN vertrokken zijn = Hij is* MISSCHIEEN *vertrokken* (zie § 487); *Hij MOET vertrokken zijn = Hij is* ONGETWIJFELD *vertrokken* (zie § 487); *Gij MOET, ZULT vertrekken = Ver-trek* ONMIDDELLIJK (zie § 488); *Hij MOGE vertrekken = Hij vertrekke* TOCH! (zie § 494); *LAAT* hij *vertrekken = Hij vertrekke* TOCH! (zie § 494); *MOGE* of *LAAT* *hij vertrokken zijn = Zij* *hij* OOK *vertrokken* (zie § 500). Ook in andere beteekenissen kunnen sommige van die werkwoorden, zonder daarom modale werkwoorden te zijn, den volgenden infinitief niet missen. Dan is *kunnen* = de macht hebben, *moeten* = de verplichting hebben, *mogen* = verlof hebben. Zoo ook *durven* = den moed hebben, *willen* = den wil hebben, *pogen* en *trachten* = het voornemen hebben. De beide laatste werkwoorden evenwel kunnen desnoods ook als zuiver intransitief worden opgevat. *Trachten* toch wordt soms ook zonder infinitief verbonden met een subst. door *naar*, en *pogen* had vroeger een subst. met *om* ter bepaling bij zich. Vgl. nog § 654.

§ 532. Wanneer andere werkwoorden in eene beteekenis gebruikt worden, waarin zij met de bovengenoemde zinverwant zijn, kunnen ook deze een volgenden infinitief niet missen, doch aan dien infinitief gaat dan altijd te vooraf. Zulke werkwoorden zijn: **vermogen** (= kunnen), **weten** (= in staat zijn), **behooren** en **dienen** (= moeten), **niet behoeven** (= niet moeten), **wagen** (= durven), **wenschen**, **begeeren**, **verlangen**, **verkiezen**, **gelieven** (= willen), **denken**, **meenen**, **zien**, **zoeken**, **beproeven** (= trachten), bv. *Ik wil vóór dien tijd mijnen vader nog ZIEN TE BEWEGEN, dat hij mij vergunne den sluier aan te nemen* (VAN LENNEP).

Natuurlijk zijn deze werkwoorden van geheel anderen aard, wanneer zij in hunne gewone, meer oorspronkelijke beteekenis voorkomen, zooals *behooren* als toebehooren, *dienen* als gehoorzaamheid betoonen, *behoeven* als noodig hebben, *wagen* als op het spel zetten, *wenschen*, *begeeren*, *verlangen* als in bezit of bij zich willen hebben, *verkiezen* als de voorkeur geven, *gelieven* als behagen, *denken* als nadenken of zich overtuigd houden, *meenen* als zich overtuigd houden, *wanen*, *zien* als kijken of opmerken, *zoeken* als moeite doen om te vinden, en *beproeven* als onderzoeken. Vgl. nog § 534.

§ 533. Van de werkwoorden **kunnen**, **moeten**, **mogen**, **laten**, **durven** en **willen** wordt in de samengestelde tijden de infinitief gebruikt in plaats van het verleden deelwoord, en evenzoo van de zinverwante werkwoorden, waardoor zij vervangen kunnen worden; maar op den infinitief der eerstgenoemde werkwoorden volgt de tweede infinitief *zonder te*, op de andere de tweede infinitief *met te*, bv. *Ik had hem op eenen afstand MOETEN HOUDEN* (BEETS). *Omdat ik van niemand anders dan van u geld had* BEHOEVEN AAN TE NEMEN (VAN LENNEP). **Pogen** en **trachten** hebben zoowel den infinitief als het deelwoord, bv. *De zoodanigen, wier invloed men tegen hem in 't werk had* POGEN TE STELLEN (VAN LENNEP) of *had* GEPOOGD *tegen hem in het werk* TE STELLEN.

Andere voorbeelden zijn: *Het verschil bestond hierin, dat ik het niet half zoo goed zou hebben* KUNNEN *uitdrukken* (GEEL). *Het heeft niet* MOGEN *baten* (VAN LENNEP). *Hij had al de cos-*

tumes LATEN moderniseeren (BEETS). *Hij had haar geen arm* DURVEN aanbieden (BEETS). *De wilde Germaan heeft met geweld de tent binnen* WILLEN dringen (VAN LENNEP). Men bedenke, dat de werkwoorden, die met de zoogenaamde hulp-behoevende werkwoorden zinverwant zijn, alleen als zoodanig en niet in hunne andere beteekenissen in den infinitief behooren te staan. Men moet dus onderscheid maken tusschen: *Hij heeft dat* VERKIEZEN *te doen* (= willen doen) en *Hij heeft* VERKOZEN *dat te doen* (= er de voorkeur aan gegeven), tusschen: *Ik heb dat huis* DENKEN *te huren* (= het voornemen gehad) en *Ik heb* GEDACHT *het huis te huren* (= gewaand), tusschen: *Ik heb hem* MEENEN *te straffen* (= het plan gehad) en *Ik heb* GEMEEND *hem te straffen* (= gewaand).

§ 534. Ook van nog andere werkwoorden wordt in de samengestelde tijden de infinitief gebruikt in plaats van het verleden deelwoord, wanneer daarop de infinitief van een ander werkwoord *zonder te* volgt. Dat zijn: *blijven*, *heeten* (= noemen), *doen*, *leeren*, *helpen*, *wezen* (= gaan), *gaan*, *komen*, *loopen*, *staan*, *zitten*, *liggen*, *vinden*, *zien* (= opmerken), *hooren* en *voelen*, bv. *Hij had er* LEEREN *spellen* (BEETS).

Andere voorbeelden zijn: *Het onderste deel, een plankje van twee duim breedte, was* BLIJVEN *zitten* (VAN LENNEP). *Begrijpt gij niet, waarom ik u heb* DOEN *roepen?* (VAN LENNEP). *Baat-zucht der priesters heeft buiten twijfel dit kwaad* HELPEN *brouwen* (VAN DER PALM). *Zij wantrouwde alle mannen van den pleitzak, haren notaris uitgezonderd, wien zij raad was* WEZEN *vragen* (POTGIETER). *Den volgenden dag was Bouke in de diergaarde zijn gewoon werk* GAAN *verrichten* (VAN LENNEP). *Ik had vast een kluchtige figuur gemaakt, wanneer ik van dien steilen kant was* KOMEN *rollen* (VAN LENNEP). *Ik zou dan zoo dikwijls niet mal hebben* STAAN *kijken* (BEETS). *Toen een dienaar berichten kwam, dat men aan den ingang der laan eenen man had* VINDEN *liggen* (VAN LENNEP). *Ik heb ze* ZIEN *bloeien* (BILDERDIJK). *Als had hij de mis in zijne kerk* HOOREN *lezen* (VAN LENNEP). Wanneer *leeren* beteekent: *door leering* (ondervinding) *ergens toe gebracht worden*, heeft het in de samengestelde tijden het verleden deelwoord, ook al volgt er een infinitief *met te* op, bv. *Zij hadden* GELEERD *zich elk op*

hare beurt te verheugen in de vernedering, die aan alle door dezelfde oorzaak beschoren was (STIJL). De oorsprong van het gebruik des infinitiefs in plaats van het deelwoord is te zoeken in de overeenkomst van vorm tusschen deelwoord en infinitief van sommige werkwoorden in den tijd toen het voorvoegsel **ge** nog niet algemeen voor het deelwoord gebruikt werd. Men denke aan de deelwoorden (*ge*)kunnen, (*ge*)moeten, (*ge*)laten, (*ge*)wezen, (*ge*)gaan, (*ge*)komen, (*ge*)loopen, (*ge*)staan, (*ge*)zien, (*ge*)heeten. De andere werkwoorden zullen naar analogie van deze het deelwoord door den infinitief vervangen hebben; misschien ook door den invloed van *hebben*, dat daarbij onwillekeurig eenigszins het karakter van een transitief werkwoord aannam. Ook *beginnen* wordt soms in den infinitief gebruikt, en *schijnen* en *heeten* (in naam zijn) altijd, bv. *hij heeft SCHIJNEN te werken; hij heeft HEETEN te slapen*. Het gebruik van **te** voor den tweeden infinitief is bij die drie werkwoorden van jongere dagteekening: vroeger volgde er, evenals bij de bovengenoemde werkwoorden, een infinitief *zonder te* op.

- § 535. Het werkwoord komt met zijn onderwerp in persoon en getal overeen, bv. *ik ga, gij gaat, zij gaan*, enz. Het enkelvoud van den imperatief maakt alleen eene uitzondering op dien regel, wanneer daarbij als onderwerp **gij** wordt gevoegd, dat eigenlijk tweede persoon meervoud is. Ook gebruikt men **U**, dat verkort is uit **Uwe Edelheid** en dus eigenlijk een substantief is, tegenwoordig meestal als persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon met een werkwoord in den tweeden persoon, bv. *U ZULT toch niet binnenkomen?* (BEETS).

In de middeleeuwen, toen nog *du* voor het enkelvoud bestond, gebruikte men ook tegen éénen persoon het meervoud van den imperatief uit dezelfde beleefdheid, waarom men ook in den indicatief en conjunctief iemand met **gij** en den meervoudsvorm des werkwoords aansprak.

- § 536. Bij twee of meer nevenschikte onderwerpen staat het werkwoord in het meervoud, bv. *Jan en Piet SPELEN*. Soms echter richt zich het werkwoord dáár in getal naar het naastbijstaande onderwerp, wanneer de andere beschouwd worden als subjecten van onvolledige zinnen.

Zoo zegt BEETS: *Op tafel* LAG een kwartobijbel en een Fransch gezangboek.

- § 537. Soms richt zich het getal des werkwoords niet naar den grammatischen vorm, maar naar de beteekenis des onderwerps. Dat gebeurt vooreerst, wanneer men zich de nevenschikte onderwerpen als één geheel denkt en daarom het werkwoord in het enkelvoud bezigt, bv. *Liefde en trouw en huwlijksmin* HAD eens dien kerker tot haar tempel (TOLLENS). Vervolgens gebeurt het, wanneer het onderwerp een verzamelwoord is, dat door een substantief in het meervoud bepaald wordt, want dan is ook de meervoudsvorm des werkwoords geoorloofd, bv. *In den rand van den spiegel* STAKEN eene menigte visitekaartjes (BEETS).
- § 538. Verschillen de nevenschikte onderwerpen in persoon, dan gaat de eerste persoon boven den tweeden of derden, de tweede boven den derden, en gebruikt men altijd het meervoud, bijv. *gij en ik* (d. i. *wij*) *zijn*. *Gij en hij* (d. i. *gijlieden*) *zijt*. Ook hier richt zich het werkwoord naar het naastbijstaande onderwerp, wanneer de andere beschouwd worden als subjecten van onvolledige zinnen. Bij tegenstelling is dat zelfs noodig, bv. *Of gij of ik* HEB dat gezegd. *Niet alleen ik, maar ook gij* HEBT dat gezegd.
- § 539. Komt het werkwoord als gezegde in de samengestelde tijden voor, dan staat in den regel het deelwoord of de infinitief achter het hulpwerkwoord, bv. *Hij heeft gegeten*. *Hij zal slapen*. Alleen wanneer men bijzonderen nadruk wil leggen op het werkwoord, kunnen deelwoord of infinitief voorop staan, bv. *Gestudeerd had hij; maar hoe? Wegloopen zal hij niet*. In den volmaakt toekomstenden en den volmaakt toekomstend verleden tijd staat gewoonlijk het deelwoord vóór den infinitief van *zijn* of *hebben*, bv. *Ik zal gekomen zijn*, maar noodzakelijk is dat niet. Volgt op de samengestelde tijden der werkwoorden *kunnen*, *moeten*, enz. een infinitief van het actief, dan staat die achteraan, bv. *Ik heb moeten werken*; maar volgt er een infinitief van het passief op, dan kan het deelwoord van het werkwoord

aan den infinitief van *kunnen, moeten, enz. voorafgaan* of er op volgen, bv. *Hij zal gestraft moeten worden of moeten gestraft worden.*

§ 540. Is het van persoonsuitgangen voorziene werkwoord scheidbaar samengesteld, dan sluit het scheidbaar deel den volzin, bv. *Hij loopt de stad rond.* Alleen wanneer dat deel een substantief is, kan het ook onmiddellijk op het werkwoord volgen, bv. *Hij neemt deel aan de samenzwering of Hij neemt aan de samenzwering deel.*

§ 541. In levendigen stijl laat men soms na de werkwoorden *kunnen, moeten, enz.* den volgenden infinitief van een werkwoord van beweging weg, als het reeds door het zinsverband voldoende is aangeduid, bv. *Ik moet weg. Hoe moeten wij nu, links of rechts?* (VAN LENNEP). *Hij wil door 't ijsig Noord naar 't zingend Oosten heen* (TOLLENS). Evenzoo ontbreekt soms het werkwoord *zijn*, bv. *God dank.* Ook de hulpwerkwoorden worden en zullen laat men soms weg, bv. *En hoe dat gruwelstuk geboet?* (BILDERDIJK). *Hoe! gij van ons scheiden, Trutha? neen dat zal nooit gebeuren!* (VAN LENNEP).

Ook andere voorbeelden van ellips zouden in eene stijlleer opgesomd kunnen worden, vgl. nog § 489 en 529.

B. DE WERKWOORDELIJKE UITDRUKKING ALS GEZEGDE.

HET WERKWOORDELIJK GEZEGDE.

§ 542. Als *koppelwoorden*, die met naamwoorden samen eene werkwoordelijke uitdrukking als gezegde vormen, worden gebruikt: *zijn, worden* (= beginnen te zijn), *blijven* (= bij voortdoring zijn) en *heeten* (= van naam zijn). Wanneer deze werkwoorden in den infinitief *met* of *zonder* te staan, en dus het eigenlijk gezegde niet uitmaken, blijven zij toch koppelwoorden ten opzichte van het naamwoord, dat zij aan eenig ander deel van den volzin verbinden, bv. in zinnen als *GEZOND TE ZIJN is de eerste voorwaarde om GELUKKIG TE WEZEN. Ieder soldaat wenscht GENERAAL TE WORDEN. Iedereen verlangt GEZOND TE BLIJVEN.*

Men bedenke, dat *zijn* ook kan beteekenen *bestaan*, *zich bevinden*, *geschieden*; dat *worden* ook *ontstaan*, *blijven* ook *vertoeven*, *heeten* ook *bevelen* kan beteekenen en dat zij in die beteekenis *geene* koppelwoorden zijn. Daarentegen verliezen andere werkwoorden soms in verband tot een naamwoord hunne eigenlijke beteekenis en worden zij zinverwant met koppelwoorden. Zoo is *vallen* eenigszins ouderwetsch = (toevallig) *zijn*, bv. *Mijne kinderen VALLEN TENDER dan ik placht te wezen* (POTGIETER). Zoo is *zitten* = *zijn*, in den zin: *De schuit ZAT VAST en bleef VASTZITTEN* (BEETS). Zoo is *raken* = *worden* in den zin: *Plotseling RAAKTE de schuit LOS* (BEETS). Daar die werkwoorden, wanneer zij in gewijzigde beteekenis voorkomen, tegenwoordig evenwel beschouwd worden als scheidbaar samengesteld met de naamwoorden, die er oorspronkelijk het naamwoordelijk gezegde bij uitmaakten, kan men ze niet meer koppelwoorden noemen, maar zijn zij scheidbaar samengestelde intransitieve werkwoorden geworden.

§ 543. Bij eenige werkwoorden wordt *te zijn* als infinitiefbepaling gewoonlijk weggelaten, omdat zij ook zelf reeds een gewijzigd *zijn* te kennen geven. Zij nemen dan daardoor zelf het karakter van koppelwoorden aan. Zulke werkwoorden zijn: **heeten** (= in naam zijn), **dunken** (= in de gedachte zijn), **voorkomen** (= in de voorstelling zijn), **blijken** (= geheel in uiterlijk voorkomen zijn), **schijnen** en **lijken** (= eenigszins in uiterlijk voorkomen zijn) bv. *Wij dorn 't geen wonder SCHIJNT: ons vliegen LIJKT wat groots* (STARING).

Men bedenke, dat *heeten* ook kan beteekenen *bevelen*, *voorkomen* ook *het geval zijn*, *blijken* ook *aan het licht komen*, *schijnen* ook *lichten* en *lijken* ook *behagen*, en dat zij in die beteekenis *geene* koppelwoorden zijn.

§ 544. Verder komen nog als koppelwoord voor: eenige passieve werkwoorden, die zinverwant zijn met de eigenlijke koppelwoorden, namelijk *gemaakt*, *gehouden*, *gelaten*, *geheeten*, *gedoopt*, *genoemd*, *geprezen*, *verklaard*, *geacht*, *geschat*, *gerekend*, *geoordeeld*, *gewaand*, *bevonden* en *gevonden* (= *gekeurd*) en *gekeurd worden*, bv. *Hij WORDT gelukkig GEPREZEN. De zaak WERD geheim GEHOUDEN. De meeste menschen be-*

geeren aardig GEVONDEN TE WORDEN. Andere zinverwante werkwoorden staan als koppelwoord, maar kunnen dan de toevoeging van *als* bij het naamwoordelijk gezegde niet missen. Dat zijn: *erkend, aangesteld, uitgeroepen, beschouwd, voorgesteld* en *gedoodverfd worden*, bv. *Godfried van Bouillon* WERD UITGEROEPEN ALS *koning van Jeruzalem*, maar *hij verkoos eenvoudig* ALS *beschermmer van het heilige graf* BESCHOUWD TE WORDEN.

De toevoeging van *als* is noodig bij die passieve werkwoorden, die zinverwant zijn met *schijnen, lijken, voorkomen* en *dunken* en dus iets niet wezenlijks te kennen geven, zoodat men er de gedachte *als 't ware* aan moet verbinden. Naar analogie van de echte koppelwoorden en op voorbeeld van het Latijn voegt men achter deze passieve wel eens de infinitieven *te zijn, te worden, te blijven*, doch dat verdient geene navolging. Betspelijk is een zin als: *Hij wordt geacht gelukkig te zijn* in plaats van *Hij wordt gelukkig geacht*.

- § 545. Worden de passieve koppelwoorden in het actief overgebracht, dan wordt het onderwerp van het passief voorwerp van het actief, en komen de naamwoordelijke gezegden in dezelfde verhouding tot het voorwerp te staan, als waarin zij bij de passieve tot het onderwerp stonden. In den zin: *Ik noem dien man gelukkig* staat *gelukkig* in dezelfde verhouding tot *dien man*, als het tot *die man* staat in den zin: *Die man wordt door mij gelukkig genoemd*. Men kan het naamwoordelijk gezegde bij transitieve werkwoorden ter onderscheiding *naamwoordelijk gezegde van het voorwerp* noemen. Het staat behalve bij de actieve vormen der genoemde passieve koppelwoorden ook nog bij de reflexieve werkwoorden *zich teekenen* en *zich betoonen*, bv. *HEET niemand daadlijk dom of slecht* (STARING). *Ik HEB hem altoos een heel beleefd mensch* GEVONDEN (BEETS).

Men bedenke, dat deze actieve werkwoorden het naamwoordelijk gezegde alleen dan met een voorwerp kunnen verbinden wanneer zij door *doen zijn, doen worden, doen blijven, doen heeten* met of zonder nadere bepaling vervangen kunnen worden. Zoo is *maken* = *doen zijn* of *doen worden*, *houden* = *doen zijn* of *doen blijven*, *laten* = *doen zijn* of *doen worden*, *noemen*

= doen heeten, *prijzen* = in de gedachte doen zijn, *beschouwen* = in de voorstelling doen zijn, enz.. Eertijds had ook **doen** evenals *maken* de beteekenis van *doen zijn* of *doen worden*, en zoo ook **gedaan worden** die van *gemaakt worden*. Men kon toen dus ook zeggen: *Hij werd Christen gedaan*. *De vorst deed hem ridder*, en nog altijd zeggen wij: *Hij deed zijn woord gestand*, *Hij deed zijne meening kond* (= bekend). Alleen wanneer het naamwoordelijk gezegde een infinitief is, kan *doen* ook nu nog de beteekenis van *doen zijn* hebben. Als Latinisme is het gebruik van *te zijn* als infinitiefbepaling achter deze werkwoorden af te keuren, zooals in zinnen als van VAN DER PALM: *Dit tijdstip ACHT ik nu gekomen TE ZIJN* en *Wie gij zijn moogt, die u Goden WAANT TE ZIJN*, *ziet hier uwe beteekenis!*

§ 546. Dezelfde regels van woordschikking en overeenkomst, als voor het werkwoord, gelden ook voor het koppelwoord. Het staat bovendien altijd vóór het naamwoordelijk gezegde, tenzij men op het laatste bijzonderen nadruk wil leggen. Op de regels van overeenkomst is de eenige uitzondering, dat de woorden *dit*, *dat* en *het* (in de beteekenis van *deze*, *die*, *de dingen met elkaar*) als onderwerp het koppelwoord in het meervoud bij zich hebben, wanneer het naamwoordelijk gezegde in het meervoud staat, bv. *DIT ZIJN mijne boeken*. *DAT ZIJN uitvluchten*. *Gij hebt geene wilde dieren voor*, *HET ZIJN er slechts de vervallen overblijfsels van* (BEETS).

Daar het naamwoordelijk gezegde ook wel vóór het koppelwoord kan staan, mag men het woord *dat* niet voor onderwerp houden in den zin: *Dat ben ik*, in antwoord op de vraag: *Zijt gij ziek?* Evenmin is het in zulk eenen zin onderwerp als antwoord op de vraag: *Wie klopt daar?* die gelijk staat met: *Wie is de kloppende?* ofschoon men dan in het Fransch niet antwoordt met *je le suis*, maar met *c'est moi*. Toch is het niet meer dan schijn, dat dan in het Fransch, evenals bij *c'est toi*, *c'est vous*, *c'est nous*, het aanwijzend voornaamwoord onderwerp zou zijn, want in *ce sont eux*, *ce sont elles* richt zich ook dáár het koppelwoord weer geheel naar het persoonlijk voornaamwoord.

§ 547. Eene enkele maal heeft er ellips van het koppelwoord plaats, bv. *vrijheid*, *blijheid*. Minder zeldzaam is dat wan-

neer ook het onderwerp is verzwegen, bv. *Mooi! Best! Welk een ellendeling!*

HET ADJECTIEF ALS NAAMWOORDELIJK GEZEGDE.

- § 548. Als naamwoordelijk gezegde (*praedicatief*) gebruikt, nemen de adjectieven en verleden deelwoorden in 't geheel geen buigingsuitgang aan, terwijl de tegenwoordige deelwoorden dan steeds op *e* uitgaan en de superlatieven en ranggetallen, welke steeds door het bepalend lidwoord voorafgegaan worden, in geslacht, getal en naamval overeenkomen met het woord, waarmee het koppelwoord ze verbindt, bv. *Ik ben ziek. Hij schijnt beter. Men acht hem getroffen. Van die beide kaartspelers is deze de gelukkigste. Hij is de vijfde van de twintig leerlingen. Wat is er gaande?*
- § 549. Eenige adjectieven kunnen nooit *praedicatief* gebruikt worden, namelijk die, welke omschreven kunnen worden door den genitief van het substantief, waarvan zij zijn afgeleid, bv. *wiskundig, vaderlandsch*, en daaronder ook die, welke door *en* of *sch* van stofnamen afgeleid zijn, als *gouden, lakensch*. Verder nog die, welke van bijwoorden op *lings, lijks* en *waarts* zijn gevormd, als *ruggelingsch, dagelijksch, voorwaartsch* en enkele andere, zooals *naburig, voormalig, verleden, rechter, linker*, enz. Men zegt niet: *deze geschiedenis is vaderlandsch, maar dit is de vaderland-sche geschiedenis, niet: deze ketting is gouden, maar van goud.*
Toch is in den zin *deze ketting is van goud* de uitdrukking *van goud* te beschouwen als *praedicaatsnomen* en wel hetzij als omschrijving van het adjectief *gouden*, hetzij als attributive genitief bij een verzwegen *praedicaatsnomen een ketting.*
- § 550. Van de bijvoeglijke voornaamwoorden kunnen alleen de bezittelijke, en wel met voorafgaand bepalend lidwoord, als naamwoordelijk gezegde gebruikt worden. Zij komen dan in geslacht, getal en naamval overeen met het woord, waarmee het koppelwoord ze verbindt, bv. *Deze hoed is de mijne. Ik noem dezen hoed den mijnen.*
- § 551. Soms komen bijwoorden als naamwoordelijk gezegde

voor. Zij hebben dan de beteekenis van adjectieven of deelwoorden. Zoo is *goedsmoeds* = *welyemoed* in den zin: *Zij is goedsmoeds*. Zoo is *toe* = *dicht* in den zin: *De deur is toe*. Zoo is *het gelukkigst* = *in den gelukkigsten toestand verkeerd* in den zin: *Hij is het gelukkigst, wanneer hij in de vrije natuur mag rondwandelen*.

Men onderscheide wel: *hij is de gelukkigste* (= hij is de gelukkigste van alle menschen) van *hij is het gelukkigst* (= hij is in den gelukkigsten toestand). Verkeerdelijk zegt VAN LENNEP: *Ik ben er toch in allen gevalle DE ERGSTE aan toe*. Daar bijwoordelijke uitdrukkingen, zooals bv. die, welke bestaan uit een substantief en een voorzetsel, gelijk te stellen zijn met adjectieven, wanneer zij als naamwoordelijk gezegde voorkomen, is de uitdrukking *te vrede* zelfs geheel en al een adjectief geworden onder den vorm *tevreden*.

§ 552. Bij **blijven** kan een infinitief *zonder te*, bij **heeten**, **dunken**, **voorkomen**, **blijken**, **schijnen** en **lijken** kan een infinitief *met te* als naamwoordelijk gezegde voorkomen in de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord, bv. *Hij blijft werken* (= werkende). *Hij schijnt te werken* (= werkende). Bij **zijn** staat de infinitief *met te* alleen praedicatief in de uitdrukking: *iemand te wachten* (= wachtende) *zijn*.

Een infinitief als naamwoordelijk gezegde komt alleen bij de bovengenoemde eigenlijke koppelwoorden voor, maar niet bij de daaraan zinverwante passieve werkwoorden. Afkeuring verdient dus een zin als: *Hij wordt geacht gewerkt te hebben*. Voor *blijven* vgl. men nog § 655.

§ 553. Bij **zijn** staat soms een infinitief *met te* als naamwoordelijk gezegde in passieve beteekenis met het bijbegrip van mogelijkheid of noodzakelijkheid. Die infinitief is dan gelijk te stellen met een adjectief, dat door den uitgang **baar** of **lijk** kan afgeleid worden van het werkwoord, waarvan die infinitief gebruikt wordt. *Dat boek is te lezen* beteekent *Dat boek is leesbaar* (of: kan gelezen worden). *Dat is niet te doen* beteekent: *Dat is ondoenlijk* (of: kan niet gedaan worden). Zijn **staan** en **vallen** zinverwant met *zijn*, dan kan ook daarbij een infinitief als naam-

woordelijke gezegde in dezelfde beteekenis voorkomen, bv. *Wat men heeft aangemerkt, valt niet te betwisten* (VAN LENNEP) = *is onbetwistbaar*.

Dat dergelijke infinitieven met adjectieven gelijkgesteld mogen worden, blijkt hieruit, dat zij zelfs attributief voor substantieven geplaatst kunnen worden, bv. *de te verwachten gasten, de te lezen boeken*. Als adjectieven verbogen worden kunnen zij echter niet, want het blijven inderdaad infinitieven met het voorzetsel *te* (= tot). Uit den aard der passieve beteekenis van de infinitieven volgt, dat zij niet van intransitieve werkwoorden kunnen gebruikt worden.

§ 554. Als naamwoordelijk gezegde van het voorwerp staat de infinitief *zonder te* bij *doen* (d. i. doen zijn of doen worden) en bij *laten* (d. i. doen worden of doen blijven) gelijk aan een tegenwoordig deelwoord, bv. *De wind deed den stroom naar de vloot TOEDRIJVEN* (VAN LENNEP) = toedrijvende zijn: *Ik LIET* (= deed) *het open bedgordijn VALLEN* (BEETS) = vallende worden. *Ik LIET* (= deed) *hem onverhinderd VERTREKKEN* = vertrekkende blijven.

Is de infinitief bij *doen* en *laten* transitief, dan staat daarbij ook gewoonlijk een voorwerp, bv. *De veldheer liet zijne lijfwacht de opstandelingen gevangen nemen*. Daarentegen ontbreekt het voorwerp van *doen* en *laten* zelf zeer dikwijls en in dat geval kan de infinitief natuurlijk niet als naamwoordelijk gezegde opgevat worden, maar moeten *doen* en *laten* (beide in de beteekenis van *doen, veroorzaken*) beschouwd worden als gewone transitieve werkwoorden met den infinitief als object, zooals in den zin: *Alva besloot eenige winkeliers te doen vatten en in hun eigen deuren te laten ophangen* (VAN LENNEP). Een zin als *Zeus liet de Grieken overwinnen* is dubbelzinnig, daar men niet weet of *de Grieken* het voorwerp is van *liet* of van *overwinnen*. Wil men het laatste duidelijk te kennen geven, dan moet men er bijvoegen, door wie, bv. *door de Trojanen*. Evenzoo heerscht er dubbelzinnigheid in den zin *Ik liet hem de zaak vertellen*, daar *hem* óf datief kan zijn óf accusatief en voorwerp van *liet*. Alleen in het laatste geval is *vertellen* naamwoordelijk gezegde (= vertellende) en heeft *liet* de beteekenis van *deed blijven* of die van *deed worden*.

§ 555. Verder staat de infinitief nog als naamwoordelijk gezegde van het voorwerp in de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord bij houden (= doen blijven) in de uitdrukking *iemand staan houden*, bv. *Daar HIELD uw hand mij STAAN* (BILDERDIJK), waar men ook evengoed *staande* zou kunnen bezigen. Eindelijk is de infinitief nog naamwoordelijk gezegde van het voorwerp bij heeten (= noemen) in de uitdrukking *iemand heeten liegen*, d. i. iemand liegende noemen.

HET SUBSTANTIEF ALS NAAMWOORDELIJK GEZEGDE.

§ 556. Als naamwoordelijk gezegde (*praedicatief*) gebruikt, staat het substantief of voornaamwoord in den eersten naamval, wanneer het door het koppelwoord met het onderwerp wordt verbonden, en in den vierden naamval, wanneer het met het voorwerp verbonden wordt, bv. *Hij is een flinke jongen. Ik noem mij uwen vriend*. Hetzelfde geldt ook van de als substantieven gebruikte adjectieven en deelwoorden.

In de volkstaal komen op dezen regel wel eens uitzonderingen voor. Zoo zegt men: *Als ik HEM was, zou ik heel anders handelen*. Zoo zeggen de jongens, die krijgertje spelen: *Hij is HEM*, en is de uitdrukking, die ook bij BEETS voorkomt: *Ik ben MEZELVE niet* zeer gebruikelijk. Vermoedelijk echter heeft men hier bij *hem* en *mezelve* niet aan een vierden naamval, maar aan een derden te denken.

§ 557. Alleen wanneer het naamwoordelijk gezegde een persoonsnaam of diernaam is, die voor het mannelijk en het vrouwelijk geslacht verschillende vormen heeft of gemeenschlchtig is, richt zich het naamwoordelijk gezegde ook in geslacht naar het woord, dat er door het koppelwoord mee verbonden is, bv. *Voorzichtigheid is de MOEDER der porceleinkast. De rede is EENE VEILIGE GIDS*.

Voor het getal is in het geheel geen regel te geven, want dat men in eenen zin als *Jan en Piet zijn flinke jongens* het naamwoordelijk gezegde in het meervoud gebruikt, kan moeilijk een grammatische regel genoemd worden. Daarentegen is af-

wijking van getal zeer gewoon, bv. in zinnen als: *Dat zijn MÈNSCHEN. Man en vrouw zijn EEN. De Franschen zijn EEN LEVENDIG VOLK. De pestziekten waren OORZAAK, dat men eerst laat in het veld kon komen (VAN LENNEP). Uw zeden zijn 'T SIERAAD, DE ROEM van uw geslacht (BILDERDIJK). Wij waren allen geheel BEWONDERING (BEETS).* Zelfs zegt men van éenen persoon, dat men *goede maatjes of dikke vrienden* met hem is, zooals bij BEETS: *Ik werd DIKKE VRIENDEN met Pieter.*

§ 558. De infinitief *zonder te* staat als naamwoordelijk gezegde gelijk met een substantief bij alle koppelwoorden en ook bij de passieve, wanneer *het, dit, dat* of een infinitief onderwerp is, en bij *noemen, heeten, achten*, enz. als naamwoordelijk gezegde van het voorwerp, wanneer dat voorwerp *het, dit, dat, wat* of een infinitief is, bv. *Dat heet zijn kunst* VERSTAAN (STARING). *Dat heet ik* SLAPEN. *Wat noemt gij* WERKEN? *Mijn leeren is* SPELEN (VAN ALPHEN).

Vroeger werd ook wel het verleden deelwoord als praedicaatsnomen in de beteekenis van den infinitief door het koppelwoord *zijn* aan de onderwerpen *het, dit of dat* verbonden. In spreekwoorden en spreekwijzen doen wij dat nog, bv. *Het is boter aan de galg* GESMEERD. *Het is aan eens dooven mans deur* GEKLOPT. *'t Is den Moriaan* GESCHUURD, of *UEd. haar de les al leest* (VAN LENNEP). *Gesmeerd* is daar hetzelfde als *gesmeerd hebben, geklopt* als *geklopt hebben, geschuurd* als *geschuurd hebben*, waarbij dus de volmaakt verleden tijd van den infinitief den tegenwoordigen tijd van den infinitief vervangt. Of deze uitdrukkingen inderdaad door ellips van *hebben* ontstaan zijn, dan of de deelwoorden op eene andere wijze te verklaren zijn, is vooralsnog niet uitgemaakt, maar in elk geval vat men ze tegenwoordig op als verleden tijden van den infinitief, zooals hieruit blijkt, dat men DEN *Moriaan* schrijft en er dus een lijdend voorwerp in ziet. Zulke deelwoorden kunnen ook als onderwerpen voorkomen, bv. (*Het is*) *beter hard* GEBLAZEN *dan den mond* GEBRAND. (*Het is*) *beter ten halve* GEKEERD, *dan ten heele* GEDWAALD, die men aldus versta: (*Het*) *hard geblazen (hebben) is beter dan den mond gebrand (hebben) is. (Het) ten halve gekeerd (zijn) is beter dan ten heele gedwaald (hebben) is.*

III. Bijvoeglijke Bepaling of Attriboot.

A. HET ADJECTIEF ALS ATTRIBOOT.

§ 559. Het adjectief (deelwoord en bijvoeglijk telwoord) staat gewoonlijk onmiddellijk vóór het substantief, waarvan het attriboot is, en komt dan daarmee in geslacht, getal en naamval overeen.

De hoofdgetallen, die behalve *een*, *geen* en *beide* geheel onverbogen blijven (vgl. § 222), kunnen als bijvoeglijke naamwoorden beschouwd worden, behalve *millioen*, dat *altijd* substantief is, en *honderd* en *duizend*, die substantieven zijn, wanneer zij in het meervoud staan.

§ 560. De eigenlijke tegenwoordige deelwoorden, de ranggetallen en de adjectieven in den superlatief nemen, als attributen onmiddellijk vóór een mannelijk substantief geplaatst, in den eersten naamval enkelvoud altijd den uitgang *e* en in den vierden altijd den uitgang *en aan*, bv. *zijn oudste zoon was een boven allen uitstekende man*. Alleen de eigenlijke adjectieven en verleden deelwoorden hebben in den eersten naamval enkelvoud den sterken vorm *zonder e*, wanneer zij, óf door het tel- of lidwoord *een* óf door een onbepaald telwoord of onbepaald voor-naamwoord voorafgegaan, een mannelijken persoonsnaam (*qualitatief substantief*) bepalen in het bedrijf, dat het substantief zelf van den persoon vermeldt. Staan echter de door de adjectieven toegekende eigenschappen *niet* in verband met het door het substantief vermelde bedrijf, dan hebben die adjectieven den vorm *met e*. Zoo is *een goed koning* iemand, die als koning goed is, maar *een goede koning* iemand, die koning en tevens een goed mensch is. Evenzoo onderscheidt men *menig goed koning* en *menig goede koning*, *een oud burgemeester* en *een oude burgemeester*. In dat geval staat ook de accusatief singularis van het adjectief zonder buigingsuitgang, zoodat men dus onderscheid maakt tusschen: *Het staatsbelang eischt een goed koning* en *een goeden koning*.

Men bedenke, dat de stoffelijke adjectieven op **en**, de van plaatsnamen afgeleide op **er**, en *rechter* en *linker* nooit eenen buigingsuitgang aannemen, en dat men bij twee- of meer lettergrepige adjectieven en deelwoorden op **en** en bij drie- of meerlettergrepige comparatieven liefst de buigingsuitgangen weglaat. Zie § 172, 173.

- § 561. Vóór een onzijdig substantief geplaatst, hebben de eigenlijke adjectieven en deelwoorden in den eersten en vierden naamval enkelvoud steeds den sterken vorm *zonder e*, wanneer er óf het tel- of lidwoord *een* óf een bezittelijk of onbepaald voornaamwoord óf een onbepaald telwoord aan voorafgaat, bv. *een goed kind, uw pas gebouwd huis, menig hachelijk geval*; en zoo ook, wanneer er geen bepalend woord aan voorafgaat, bv. *Dat is goed bier*, en in den vocatief: *lief kind*. De superlatieven en rangtelwoorden daarentegen hebben ook dan den vorm *met e*, bv. *zijn negende kind, ons gelukkigste levensjaar*, behalve de superlatieven, welke eene absolute beteekenis gekregen hebben, en daaronder die met **aller** samengesteld zijn, bv. *Je bent een best kind. Dat is een allerkluchtigst verhaal*.

Onderscheidt men echter twee of meer onzijdige zelfstandigheden door twee of meer eigenschappen van elkaar, dan komen, ook na het bezittelijk voornaamwoord, de adjectieven in den vorm *met e* voor, bv. *Mijn oude en mijn nieuwe huis*. Daar **een** en **ander**, **half** en **geheel** altijd tegenstellingen vormen, hebben zij ook na bezittelijke voornaamwoorden zelfs in 't onzijdig steeds de *e*, bv.: *Mijn eene kind gaat nog school, maar mijn andere is reeds volleerd. Hij verloor zijn halve vermogen, maar ik heb mijn geheele kapitaal nog tijdig kunnen redden*.

- § 562. Na het bepalend lidwoord en het aanwijzend voornaamwoord heeft het onmiddellijk vóór het onzijdig substantief geplaatste adjectief of deelwoord in den eersten en vierden naamval enkelvoud alleen dan de *e niet*, wanneer de welluidendheid het opeenvolgen van een te groot aantal toonlooze lettergrepen verbiedt. Men zegt dus *Het goede kind*, maar naar verkiezing: *Dat aardige* of *dat aardig*

geval. Alleen bij adjectieven, die omschreven kunnen worden door den genitief van het substantief, waarvan zij zijn afgeleid, maakt men onderscheid tusschen den vorm *met e* en den vorm *zonder e*. *Het vorstelijk huis* beteekent: het huis van eenen vorst. *Het vorstelijke huis* beteekent: het huis zoo prachtig als van eenen vorst.

§ 563. Staat het adjectief niet onmiddellijk vóór het bepaalde substantief, maar is het daarvan door een ander woord gescheiden, dan blijft het geheel onverbogen. Dat gebeurt wanneer *hoe* aan het adjectief voorafgaat en *een* er op volgt, bv. *Hoe groot een man!* en ook, wanneer *zoo*, *even*, *te*, voorafgaan en het lidwoord van eenheid volgt. *Geheel* en *half* blijven ook zonder voorafgaand bijwoord onverbogen, wanneer zij gevolgd worden door een der beide lidwoorden of een voornaamwoord, bv.: *Zoo groot een geest* of *zoo een* (in de spreektaal *zoo'n*) *grootte geest*. *Uit even edel een beginsel* (POTGIETER) of *uit een even edel beginsel*. *Te zwaar eene post* of *eene te zware post*. *Geheel de wereld* of *de geheele wereld*. *Half de stad* of *de halve stad*.

§ 564. Staat het adjectief of deelwoord onmiddellijk achter het bepaalde substantief, dan blijft het onverbogen; doch dat gebeurt tegenwoordig alleen in enkele vaste uitdrukkingen, als *jongenlief*, *God almachtig*, *een pond Vlaamsch*, *gouverneur-generaal*, *Staten-generaal*, en wanneer het adjectief of deelwoord eene nadere bepaling bij zich heeft, bv.: *Van buiten dreigde een machtige vijand*, TROTSCH en OVERMOEDIG door de behaalde zege (VAN LENNEP). *Zie deze oude barones*, GELEUND op den arm van haren zoon (BEETS).

Ook na persoonlijke voornaamwoorden kan zoo het adjectief als attribuut staan, bv. *Hij*, RUSTIG in 't gevaar, *wat stormen om hem gieren*, *hij*, GRIJS in kennis, *JONG* in ijver, *VAST* van ziel, *en zeeman in zijn hart*, *staat zeilree op de kiel* (TOLLENS). *U*, uit *graaflijk bloed* GESPROTEN, *U*, voor 't volk GERUST ten strijd, *U* ook wachtte haar verwijt (POTGIETER). Zelfs na een betrekkelijk voornaamwoord vindt men soms zulk een attributief adjectief, doch meestal is het daar geplaatste adjectief op te vatten als naamwoord van gesteldheid.

§ 565. Staat het adjectief of deelwoord achter het bepaalde substantief, maar daarvan door een lidwoord gescheiden, dan wordt het als een gewoon zwak adjectief verbogen, bv.: *Karel DE STOUTE volgde zijnen vader, Philips DEN GOEDEN, op.* De genitief wordt echter altijd omschreven, behalve wanneer hij staat vóór het substantief, waarvan hij af hangt, want dan wordt het attriboot soms met het bepaalde woord als één geheel beschouwd en als zoodanig van den buigings-uitgang s voorzien, bv. *Karel-DE-VIJFDES politiek (POTGIETER).*

Sommigen zien in *de stoute* en *de goede* geene eigenlijke bijvoeglijke naamwoorden, maar substantievisch gebruikte adjectieven en schrijven daarom *Karel DE STOUTE volgde Philips DEN GOEDE op.*

§ 566. Eenige adjectieven komen nooit als attributen vóór een substantief te staan, bv. *behept* (zijn), *kwijt* (zijn), *gewaar* (worden), enz. Andere staan alleen in sommige beteekenissen als attributen vóór het substantief, als *noodige*, bv. *het noodige* (= het genoegzame) *geld*, tegenóver *er is geld noodig*, en *gereed*, bv. *het gereede* (= het voor de hand liggende) *geld*, tegenover: *Hij is met zijn werk gereed.*

Verder komen nooit attributief voor: *beducht* (zijn), *benieuwd* (zijn), *bestand* (zijn), *gewend* (zijn), *meester* (zijn), *bijster* (zijn), *gedachtig* (zijn), *handgemeen* (zijn of geworden), *afhandig* (maken), *kond* (doen), *gestand* (doen), *braak* (liggen) en de volgende, indien zij namelijk adjectieven zijn en niet voorkomen als eigenlijke deelwoorden in de beteekenis van het werkwoord, waartoe zij behooren: *bedacht*, *bereid*, *besloten*, *getroost*. *Leed* staat alleen attributief in de uitdrukking *met leede oogen aanzien*. *Machtig* kan ook attributief gebruikt worden in de gewone beteekenis, maar niet in die van *bezittende*; *gewoon* alleen in die van *vaak voorkomend*, maar niet in die van *gewend*; *moede* alleen in die van *vermoeid*, niet in die van *afkeerig*; *zeker* alleen in die van *bepaald*, niet in die van *overtuigd*. Met eene nadere bepaling komen zij evenwel als attributen achter het substantief voor, met uitzondering van *kwijt*, *gewaar*, *afhandig*, *kond*, *gestand*, *braak* en *leed*, bv. *De man, behept met gebreken. Napoleon, gewoon te overwinnen.*

B. HET BIJVOEGLIJK VOORNAAMWOORD ALS ATTRIBUUT.

§ 567. Het bijvoeglijk voornaamwoord kan attribuut zijn van een substantief of van een reeds door een of meer attributieve adjectieven bepaald substantief. In het laatste geval staat het onmiddellijk vóór de adjectieven, in het eerste vóór het substantief, en in de beide gevallen komt het met het substantief in geslacht, getal en naamval overeen, bv. *Mijn vader. Deze mooie tuin. Menig hachelijk, onaangenaam geval.* Alleen het aanwijzend voornaamwoord zelf staat als attribuut achter het bepaalde substantief of voornaamwoord, en blijft dan meestal onverbogen, bv. *Die vrouw zelf. Gij zelf.*

Bij dichters staan de bezittelijke voornaamwoorden eene enkele maal, evenals in de middeleeuwen, achter het bepaalde woord, vooral achter *liefste*, bv. *Moet ik me als een man gedragen, mooi Neeltje, liefste mijn!* (BEETS).

§ 568. Wanneer het bezittelijk voornaamwoord attribuut is van een substantief, kan het aldus bepaalde substantief nog nader bepaald worden door het onbepaalde telwoord **al**, dat dan vóór het bezittelijk voornaamwoord wordt geplaatst, bv. *Liefde deed u AL UW krachten, AL UW gaven Neêrland biên* (POTGIETER). Zoo kan ook het aanwijzend voornaamwoord aan het bezittelijk als attribuut van een substantief voorafgaan, bv. *Hef een minnelied op DEZE UWE schoonheid aan!* (BEETS). *Voor eene jeugdige zuster van DEZEN HAREN man* (BEETS). Er is onderscheid tusschen *dit mijn huis* en *dit huis van mij*. Met het eerste wijst iemand, die slechts één huis heeft, dat huis nader aan; met het tweede wijst iemand een huis aan en voegt er dan bij, dat hij daarvan de bezitter is.

Over het herhalen of weglaten van het bezittelijk voornaamwoord voor twee nevensgeschikte substantieven zie men § 460.

§ 569. De voornaamwoorden **die** en **zeker** kunnen als attributen niet alleen vóór substantieven staan, maar ook vóór het onbepaalde voornaamwoord **iemand**, bv. *Die iemand is een schilder* (BEETS). *Zeker iemand heeft het mij verteld.*

C. HET LIDWOORD ALS ATTRIBUUT.

§ 570. Het lidwoord komt met het substantief, waarvan het attribuuft is, in geflacht, getal en naamval overeen. Het staat altijd vóór het substantief, en, wanneer dat nog andere bepalende woorden vóór zich heeft, ook vóór die bepalingen, bv. *Eene boven alles verkieslijke zaak.*

De weinige gevallen, waarin het lidwoord achter het attributieve adjectief staat, zijn reeds vermeld in § 563. Over *zoodanig een, wat voor een, wat een, welke een en hoedanig een*, waar *een* met het voorafgaande woord één geheel uitmaakt, zie men § 199, 204 en 205.

§ 571. Daar het lidwoord ééne of meer zelfstandigheden onderscheidt van de soort, waartoe die zelfstandigheden behooren, nemen eigennamen, die slechts aan ééne zelfstandigheid toekomen, geen lidwoord vóór zich, behalve de berg- en riviernamen, die altijd een bepalend lidwoord vóór zich hebben, zooals *de Vesuvius, de Rijn*. Wanneer de eigennamen tevens als soortnamen gebruikt worden, nemen zij natuurlijk wél het lidwoord aan. Dat is het geval, wanneer eenige zelfstandigheden denzelfden eigennaam gemeen hebben, bv. *De laatste DER Bourbons, Mevrouw Timmermans is van zich zelf EENE Smid*, en wanneer de eigennaam gebruikt wordt om in figuurlijken zin eenen persoon aan te duiden, die eene of meer kenmerkende eigenschappen gemeen heeft met den persoon, aan wien de eigennaam oorspronkelijk uitsluitend toekwam, bv. *Hij is EEN Cicero* = een groot redenaar. Daartoe behooren ook de namen van gebergten en eilandengroepen, die in het meervoud voorkomen, bv. *de Alpen, de Balearen*, en de volksnamen, bv. *Een Pruis, de Franschen*.

Sommige eigennamen waren vroeger soortnamen en zijn alleen eigennamen geworden in verbinding met het bepalend lidwoord, dat in dit geval steeds onveranderd blijft, bv. *De Peloponnesus, De Krim, Den Haag, De Betuwe, De Ruyter*. Als eigennamen zijn ook te beschouwen de titels van tijdschriften. Behoort het lidwoord tot den titel, dan blijft het steeds onverbogen

Men zegt dus: *De eerste jaargang van DE GIDS* (niet: *van den Gids*). *Het tweede nummer van HET WEEKBLAD voor onderwijs* (niet: *des weekblads*).

§ 572. Verder hebben de eigennamen een bepalend lidwoord vóór zich, wanneer zij door een attributief adjectief worden voorafgegaan of door eene bijvoeglijke genitiefbepaling worden gevolgd, bv. *DE groote Vondel*, *DE Venus van Milo*, *HET Europa der vijfde eeuw* (BEETS).

Verkleinwoordjes van eigennamen, die een adjectief vóór zich hebben, missen niet zelden het lidwoord, bv. *De heele stad kent klein Klaasje* (BEETS). *Schoon Elsjje, een boerinnetje, poezel en malsch* (TOLLENS), omdat dan het adjectief met het verkleinwoordje samen den eigennaam vormt. Ook wanneer de eigennaam niet in den verkleiningsvorm staat, is dat, inzonderheid bij dichters, nu en dan het geval, bv. *Gluiperige Willem werd boos* (BEETS). *Trouwe Alexis was verdwenen* (BILDERDIJK). *Hij treedt als huisknaap in zijn dienst, hij, grooten Kanoets zoon* (BILDERDIJK). *Niemand zag de wonde, dan brave Kleef alleen* (BILDERDIJK). Als eigennamen kunnen ook de namen van kunstwerken en titels van boeken beschouwd worden en deze nemen een lidwoord vóór zich, wanneer eene bijvoeglijke genitiefbepaling den naam van den vervaardiger, van de bewaar- of vindplaats aanwijst. Gewoonlijk komt dan het lidwoord in geslacht, getal en naamval overeen met het substantief, dat het hoofdwoord van den naam of den titel uitmaakt, bv. *Een gesprek over allerlei boeken: over DEN Corsair van Lord Byron*, *DE Nôtre-Dame van Victor*, *DE Gedenkschriften van Walter Scott*, *DEN Jocelijn van Lamartine*, *DEN Maltravers van Bulwer* (BEETS). Evenwel denkt men soms ook de woorden *roman, novelle, tragedie, lierzang, lied, gedicht*, enz. bij den titel en geeft aan het lidwoord dan het geslacht, dat die woorden hebben, *Hij sprak over DEN (roman) Klaasje Zevenster van Van Lennep*, *over DE (novelle) Bruur Jaopik van Cremer*, *over DE (idylle) Nanno van Vosmaer*, *over DE (tragedie) Cid van Corneille*, *over HET (volkslied) Wien Neerlandsch bloed van Tollens*. Eigennamen van schepen hebben altijd het lidwoord in het vrouwelijk geslacht door de bijgedachte aan *schuit*.

§ 573. In den vocatief nemen de substantieven geen lidwoord

aan, bv. *Vader! Beste vader!* Ook voor titels en verwantschapsnamen, waarmee men iemand in den vocatief pleegt aan te spreken, ontbreekt dikwijls het lidwoord, zelfs dan wanneer een eigennaam volgt en beide woorden in een anderen naamval staan. Men zegt dus: *Graaf Dirk, Oom Jan, Dokter Coster, Dominee Bogerman*, maar niet *Advocaat A., Procureur B.*, omdat men met deze titels geenen advocaat of procureur pleegt aan te spreken. Staat de titel achter den eigennaam, dan ontbreekt het lidwoord ook, bv. *Wij, Willem III, Koning der Nederlanden. Dirk VII, Graaf van Holland.*

Gewoonlijk zegt men *Mijnheer (Meneer) N.*, evenals *Mevrouw N., Mejuffrouw N.*, maar ook *de Heer N.* is niet ongebruikelijk. In den vocatief evenwel is *Mijnheer N.* regel; alleen zegt men *Heer N.* met weglating van het lidwoord, wanneer men iemand niet eenvoudig bij den naam wil noemen en toch het „mijnheer“ wat deftig vindt. Zoo bij BEETS: *Wat mag ik u aanbieden, Heer Bruis?* De verwantschapsnamen, zooals *vader, moeder, oom*, enz. komen dikwijls ook in andere naamvallen dan den vocatief zonder lidwoord voor, ook al volgt er geen eigennaam op, bv. *OOM zei, dat hij er niet van hield, en TANTE was het met NEEF eens, dat zij er wèl van hield* (BEETS). Met enkele titels, zooals *Dominee, Dokter, Burgemeester en Wethouders* gebeurt dat ook, bv. *Het belangrijk gesprek van DOMINEE moest dan de onbeduidendheid van Mevrouw vergoeden* (VAN KOETSVELD). *BURGEMEESTEREN ontslaan u, doch met behoud uwer wedde, vader Vondel!* (POTGIETER).

- § 574. Het lidwoord wordt weggelaten vóór de woorden gemeld, meergemeld, gezegd, bovengenoemd, verleden, enz. bv. *Gemeld geweest* (VAN LENNEP). *Meergemelde natuuronderzoeker* (BEETS). *Het verdrag met gezegden koning aangegaan* (VAN LENNEP).
- § 575. Staat een bijvoeglijke genitief als bepaling vóór een substantief, dan valt het lidwoord vóór dat substantief weg. Zoo is *'s lands welvaren* = *HET welvaren des lands*. Vgl. nog: *Des jonglings ware naam is mij nog onbekend* (VAN LENNEP). *Zat men stil bij des mokers onstuimig gewoel op der voorzaten heiligst gebeente?* (D. J. VAN LENNEP).

§ 576. Substantieven, die door de voegwoorden *en*, *of* en *noch* verbonden zijn, missen vaak het lidwoord, bv. *Hier schreide èn cherubijn èn afgevallen engel* (BILDERDIJK). *Weer gingen naald en draad hun' gang* (POTGIETER). *'t Zij spiegland meer of statig woud getuige was van zoeten kout* (POTGIETER). *Ik vind in veld noch woud het minste ding tot onderhoud* (BILDERDIJK). Zelfs bij riviernamen ontbreekt dan soms het lidwoord, bv. *Waar Maas en Waal te zamen vloeit* (TOLLENS). Zoo ook, wanneer het voegwoord te eenemale ontbreekt, bv. *Op grijs gebergte, in lomm'rig dal, aan feest'lijk maal, bij hoorngeschal* (POTGIETER).

Vooraf ontbreekt het lidwoord in vaststaande allitereerende uitdrukkingen, als *voor dag en dauw, geld en goed, hoofd en hart, met huid en haar, huis en hof, kap en keuvel, kerk en kluis, met man en muis, paal en perk, vuur en vlam, door weer en wind, kind noch kraai, schijn noch schaduw, taal noch teeken*. Na voorzetsels ontbreekt het lidwoord in vaste uitdrukkingen, zonder dat er eenige regel voor aan te geven is. Zoo zegt men: *op, naar zee* (maar: *op, naar het land*), *aan zee* (maar: *aan den oever*), *over zee* (maar: *over de rivier*), *over, aan land, aan, van wal, op aarde* (maar: *op den grond*), *op reis, op, onder weg, op straat, op school* (maar: *in de kerk*), *in, naar huis* (maar: *in, naar den tuin*), *in bed* (maar: *in de bedstede*), *aan tafel* (maar: *aan den disch*), *op tafel* (maar: *op den stoel*), *onder tafel* (maar: *onder het eten*), *op zak* (maar: *in den zak*), *bij nacht* (maar: *in den nacht*), *over dag* (maar: *op den dag*), enz. Zoo ook gebruikt men in sommige uitdrukkingen *te* zonder lidwoord, in andere *ten* of *ter* (= *te den, te der*), bv. *te land, te water* (maar: *ter zee*), *te gronde* (maar: *ter aarde*), *te huis* (maar: *ter school*), *te berge* (maar: *ten hemel*), *te velde* (maar *ten hove*), *te paard, te voet, te bed, te hulp, te gelde*, enz.

§ 577. De namen van stoffen en afgetrokken zelfstandigheden hebben geen lidwoord vóór zich, wanneer zij in den meest algemeenen zin worden genomen, bv. *Spreken is zilver, zwijgen is goud. Kennis is macht. Deugd verheugt. Maar* wanneer men eene soort der stof of een onderdeel van het begrip in zijn geheel bedoelt en dat door eene nadere

bepaling te kennen geeft, kan het lidwoord niet gemist worden, bv. *Het zand der zee. De handel op China.* Be-doelt men echter een *onbepaald* gedeelte van die soort of dat begrip, dan moet men het lidwoord weer weglaten. Men onderscheidt dus *goud van Peru*, d. i. eene onbepaalde hoeveelheid, van *het goud van Peru*, d. i. al het goud; *kennis van de natuur*, d. i. eenige kennis, van *de kennis der natuur*, d. i. alle kennis. Het bepalend lidwoord mag niet wegblijven, wanneer men den naam van eene enkele zelfstandigheid bezigt om de geheele soort, waartoe de zelfstandigheid behoort, te noemen, bv. *DE HOND is een huisdier, DE LEEUW is DE KONING der dieren.*

Ook een substantief met het lidwoord van eenheid dient soms om de geheele soort te kennen te geven, wanneer het als omschreven deelingsgenitief staat, bv. *een voorbeeld van EEN gelukkig man* (= van alle gelukkige mannen). Ook komt het zóó wel zonder lidwoord voor, bv. *de spons is eene soort van DIER.* Vgl. verder § 596.

§ 578. Het lidwoord kan niet gemist worden vóór superlatieven en ranggetallen, behalve in opschriften, als *Eerste Hoofdstuk*, of wauncer er een voornaamwoord aan voorafgaat. De voornaamwoorden toch nemen geen lidwoord vóór zich, met uitzondering van de bezittelijke, die een lidwoord aannemen, wanneer zij door geen substantief worden gevolgd, bv. *Uw hoed en DE mijne. Hij zag al DE zijnen om zich heen.*

Bij oudere schrijvers komt het bezittelijk voornaamwoord, waarop geen substantief volgt, ook wel eens zonder lidwoord voor. Zoo zegt BILDERDIJK: *Die hand is mijne. Mijne is de schuld.* Omgekeerd vindt men soms het lidwoord met *te* samengesmolten tot *ten* of *ter* vóór een bezittelijk voornaamwoord, waarop een substantief volgt, maar dat verdient afkeuring. Zie § 232. In de 17de eeuw plaatste men soms ook nog vóór de aanwijzende voornaamwoorden het lidwoord en zeide men soms *de deze, de die*, evenals men nog doet met *degene, dezelfde, dezelve* en *hetwelk*, ofschoon men door ze aaneen te schrijven te kennen geeft, dat men *de* en *het* daar nu niet meer als lidwoord opvat.

§ 579. *Dezelfde vorm van het lidwoord behoeft niet herhaald te worden vóór nevensgeschikte substantieven, ook wanneer die in geslacht en getal verschillen, bv. de heeren en dames, ofschoon de herhaling niet ongepast is. Bij eene optelling echter bevordert de herhaling den nadruk, bv. Maar zie nu DE karn, DE kaastobbe, DE pers, DE kuipen, DE doeken, DE koppen, enz. (BEETS). Bij eene optelling is de herhaling van het lidwoord van eenheid zelfs regel, bv. EEN lit d'ange, EENE canapé, EENE chaise longue daarenboven, EENE pendule, EENE psyche, EENE waschtafel van satijnhout (BEETS).*

Over verschil in beteekenis, veroorzaakt door herhaling of weglating van het lidwoord, zie § 460.

D. HET SUBSTANTIEF ALS ATTRIBUUT.

§ 580. Het substantief staat als attribuut onmiddellijk vóór of achter het zelfstandig woord, waarvan het de bepaling uitmaakt, en komt daarmee altijd in naamval, dikwijls ook in geslacht en getal overeen.

Van de overeenkomst in geslacht en getal geldt hetzelfde als bij het substantief als naamwoordelijk gezegde. Zie § 557.

§ 581. Het substantief staat als attribuut vóór het bepaalde woord, wanneer het is òf eene soortbepaling, bv. *de vogel specht*, òf een titel, bv. *Koning Willem*, òf een verwantschapsnaam, bv. *Oom Karel*. Staat het in 't meervoud, dan blijft de eigennaam, die er door bepaald wordt, in 't enkelvoud, bv. *De Heeren Mulder*. Heeft het een lidwoord vóór zich en staat het in den genitief, dan blijft de eigennaam, die er door bepaald wordt, onverbogen, bv. *De komst des Heeren Mulder*. Zonder lidwoord kan het attribuut met den daardoor bepaalden eigennaam ook geplaatst worden vóór het substantief, waarvan zij eene genitiefbepaling uitmaken. Dan heeft alleen de eigennaam den buigingsuitgang, bv. *Oudoom Jacobs zakboekje*. *Keizer Karels hond*. *Mijn broeder Willems huis*, en zoo ook in 't vrouwelijk *Mijn*

tante Mietjes tuin. Gewoonlijk echter wordt de genitief omschreven.

Over den genitief van vrouwelijke eigennamen en verwantschapsnamen zie men § 139. In gemeenzame taal staan de verwantschapsnamen soms achter den eigenaam, waarmee zij dan gewoonlijk aaneen geschreven worden, bv. *Thomasvaer*, *Elzemoer* (POTGIETER), *Deinemeu* (CREMER), *Pietoom* (BEETS), *Janneef* (BEETS), en zoo ook *Scholtebuur* (STARING), *Klaasbuur* (BEETS), *Huibertbaas* (STARING), *Pieterbaas*, *Janmaat*, enz.

§ 582. Staat een substantief met of zonder lidwoord als attriboot achter een zelfstandig woord, dan heet het *bijstelling* (*appositie*). Het is dan of een bijnaam bv. *Willem DE ZWIJGER*, of eene nadere toevoeging, bv. *Bij het graf spreekt de leeraar*, ALLER VRIEND, *een kort woord* (BEETS), of eene nadere verklaring, bv. *En of het scherpste zwaard van al*, DE HONGER, *door de wijken sloeg* (TOLLENS). In het eerste geval kan het woord *bijgenaamd*, in het tweede *tevens*, in het derde *namelijk* aan de bijstelling voorafgaan. In het laatste geval kan het bepaalde woord ook een persoonlijk voornaamwoord zijn, bv. *Waarhenen zou ik vluchten*, *ik*, EENE MACHELOOZE VROUW! (BEETS).

Wanneer de bijstelling ter nadere verklaring van een persoonlijk voornaamwoord dient, is het niet altijd noodig, dat zij er ook onmiddellijk op volgt, bv. *O! 't is een lust ZE na te staren*, DIE LICHTE BODEMS! (BOGAERS). Soms is de bijstelling niet anders dan de herhaling van het bepaalde woord, maar door een adjectief als attriboot voorafgegaan, bv. *Hij zweeg. Hem sprong een TRAAAN uit de oogen*, een SCHOONE TRAAAN. (BOGAERS).

§ 583. De bijstelling kan ook uit verscheidene nevengeschikte woorden bestaan en dienen om het begrip, door het bepaalde woord uitgedrukt, in verschillende begrippen te ontleden. Dan gaat zeer dikwijls een der verklarende voegwoorden *als*, *zooals*, *namelijk*, *te weten*, *bij voorbeeld*, aan de bijstelling vooraf, bv. *Er zijn verschillende soorten van metalen, als goud, zilver, ijzer enz.* Omgekeerd vat ook soms de bijstelling van twee of meer nevengeschikte substantieven de door die substantieven genoemde begrip-

pen in één woord samen, bv. 't *Land en de stad*, HET IS ALLES AAN 't *zwieren* (BOGAERS). Ook de gedachte van een geheel zinnig kan in eene bijstelling van dien zin samengetrokken worden, bv. *Willem de Zwijger viel door de handen eens sluipmoordenaars*, EEN ONHEIL, *hetwelk het geheele land in rouw dompelde*.

- § 584. Tot de bijstellingen reket men ook de substantieven, die achter een zelfstandig woord staan om de stof, waaruit eene zelfstandigheid bestaat, of de soort, waartoe eene zelfstandigheid behoort, te kennen te geven, bv. *Een pond* BOTER. *Een glas* ROODE WIJN. *De acht en twintigste* AUGUSTUS. *Eene menigte* MENSCHEN. *Een aantal* KRIJGSLIEDEN. In den vierden naamval moet men dan zeggen: *Wij drinken een glas* ROODEN WIJN. Zulk eene bijstelling kan ook een infinitief met *te* zijn, bv. *Hij had langen tijd den naam gehad, een schoon man* TE ZIJN. (VAN LENNEP).

Oorspronkelijk waren die bijstellingen genitiefbepalingen en zeide men dus: *een glas rooden wijns*, evenals men nog wel in deftigen stijl zegt: *eene bete broods, eene somme gelds*; maar daar in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud van alle geslachten de genitief in vorm niet van de overige naamvallen verschilt, en men dus bv. bij *een pond boter* niet kan zien in welken naamval *boter* staat, begon men ook bij het mannelijk en onzijdig enkelvoud den genitiefsuitgang weg te laten, zoodat men tegenwoordig in de vroegere genitieven niets anders dan bijstellingen kan zien. Zoo is ook *de eerste Augustus* oorspronkelijk niet anders dan *de eerste (dag) van Augustus*, maar door het weglaten van het genitiefsteeken werd *Augustus* daar bijstelling van *de eerste (dag)*.

- § 585. De genitief van een substantief, waarop eene bijstelling volgt, wordt, om stijfheid te vermijden, steeds omschreven. Men zegt dus niet: *De roem des keizers, des grootsten veldheers zijner eeuw*; evenmin: *De roem des keizers, den grootsten veldheer zijner eeuw*, maar: *De roem van den keizer, den grootsten veldheer zijner eeuw*.

E. DE BIJVOEGLIJKE GENITIEF.

§ 586. Een zelfstandig woord in den genitief bepaalt een ander zelfstandig woord om *afkomst* te kennen te geven, bv. *De kinderen mijner tante, Vondel's treurspelen. Mijns ooms gedachten*, of om *bezit aan* te duiden, bv. *De boekerij mijns vaders. Vondel's standbeeld*.

Een bijvoeglijke genitief heeft in de syntaxis dezelfde waarde als een attributief bijvoeglijk naamwoord of voornaamwoord. Dat blijkt zelfs hieruit, dat die genitief soms door een adjectief of voornaamwoord vervangen kan worden. Vgl. *De geschiedenis des vaderlands* met *De vaderlandsche geschiedenis*; *het huis van mij met mijn huis*. Toch kan er wel eenig verschil in beteekenis tusschen het adjectief en de genitiefbepaling zijn. Zoo is *de Zweedsche gezant* een Zweed, die gezant is en *de gezant van Zweden* iemand, die als gezant Zweden vertegenwoordigt, bv. indertijd de Nederlandsche Hugo de Groot.

§ 587. Verder dient een zelfstandig woord in den genitief om het geheel aan te wijzen, waarvan een deel genomen wordt. Men noemt dien genitief *partitieven* of *deelingsgenitief*, bv. *Twee mijner vrienden. Vele uwer vijanden. Het grootste deel des legers*. Ook voornaamwoorden komen als deelingsgenitief voor, bv. *Velen onzer. Wie uwer? Ik ken er (= van hen) eenigen*. Op **iets, niets, wat en wat voor** volgt de onzijdige genitief van het zelfstandig gebruikte adjectief, bv. *iets lastigs, iets impertinents, in één woord iets volmaakt onaangenaams* (BEETS). *Elk brengt wilvaardig voor den dag wat raars of schoons hij zwerfend zag* (STARING). *Wat brengt gij voor goeds?* (VAN LENNEP). In navolging van *(n)iets anders* of *niet (= niets) anders* zegt men ook *(n)iemand anders*, en zoo ook *(n)iemand vreemds*.

Over den genitief, die in deftigen stijl soms nog dient om de stof aan te wijzen, waaruit eene zelfstandigheid bestaat, zie men § 584.

§ 588. Als bijvoeglijke genitiefbepaling van infinitieven of verbaalsubstantieven op *ing, nis, st*, enz. staat soms een zelfstandig woord om het *uitgangspunt*, d. i. het onderwerp,

of het *doel*, d. i. het voorwerp van de werking uit te drukken. De eerste heet *onderwerps-*(subjects-), de tweede *voorwerps-*(objects-) genitief, bv. *de verjaring des konings*: onderwerpsgenitief omdat de koning verjaart; *de kroning des konings*: voorwerpsgenitief, omdat men den koning kroont. Men wachte zich dus voor dubbelzinnigheden, als *De overwinning der Franschen*, tenzij uit den samenhang blijkt, welke genitief bedoeld wordt.

§ 589. De gewone plaats van het substantief als bijvoeglijke genitief is achter het woord, waarvan het afhangt, doch dan moet er altijd een lidwoord of voornaamwoord als attributieve bepaling bijstaan, bv. *Het huis mijns vaders*. Eene uitzondering maken alleen de vaststaande uitdrukkingen, zooals *uw vader zaliger*, d. i. *zaliger nagedachtenis*. Eene mannelijke en onzijdige genitiefbepaling echter kan ook vóór het bepaalde substantief staan, bv. *mijns vaders huis*; zelfs, ofschoon niet bij voorkeur, een tweede naamval meervoud, bv. *In onzer dagen strijd* (DE GENESTET); maar de genitief van eigennamen moet er zelfs vóór staan, bv. *Frankrijks voorspoed*. *Willems huis*. Ook vrouwelijke eigennamen en verwantschapsnamen worden met den mannelijken genitiefsuitgang geplaatst vóór de substantieven, waarvan zij afhangen, bv. *Johanna's kamer*. *Moeders tuin*. Verkeerd is het, in navolging der classieke talen, eenen eigenaam als genitief achter het bepaalde substantief te plaatsen. Men mag dus niet zeggen: *Het leven Jezus'*. *De gedichten Vondel's*. Alleen het woord *God* en enkele Bijbelsche eigennamen komen in vaste uitdrukkingen soms nog achter het bepaalde woord voor, bv. *Het rijk Gods*. *De arke Noachs*. *De Spreuken Salomo's*. *De Psalmen Davids*.

Dat Bijbelsche uitdrukkingen soms den genitief van den eigenaam achter het bepaalde woord houden, heeft zijne oorzaak in te angstvallige gehechtheid der vertalers van den Statenbijbel aan de volgorde der woorden in het oorspronkelijke, die er hen zelfs toe bewoog, ook dikwijls, evenals reeds in de middeleeuwen geschiedde, en in het Hoogduitsch soms nog gebeurt, den Latijnschen genitiefsuitgang der eigennamen te

gebruiken, bv. *De eerste zendbrief Petri*. Een Graecisme in de bijbeltaal is verder nog het gebruik van eenen stads- of landsnaam als genitief, afhangende van een aanwijzend voornaamwoord, om de bewoners van de stad of het land te noemen, bv. *Die van Corinthe* voor *De Corinthiërs*. Zie verder nog § 581, 585.

- § 590. De genitief van ieder substantief, ook van eenen eigenaam, kan altijd door *van* omschreven worden en staat dan steeds achter het bepaalde substantief. Voor de welluidendheid doet men dat gewoonlijk met den genitief van een woord, dat zelf weer door een bijvoeglijken genitief bepaald wordt, bv. *De familiehaat VAN HET geslacht DER natuuronderzoekers* (BEETS).

Daar hier de welluidendheid de eenige maatstaf is, treft men op dezen regel soms ook uitzonderingen aan. Zoo wordt bv. niet de eerste, maar de tweede genitief omschreven in eenen zin; als: *Geene bewijzen DER schadelijkheid VAN DE dooden voor de levenden konden hen van hun stuk brengen* (BEETS). Zoo wordt geen van beide genitieven omschreven in zinnen als: *Uit aanmerking DER bekrompene omstandigheden EENER groote familie* (BEETS). *De bewijzen DER onschuld UWER moeder* (VAN LENNEP). De herhaling van *des* of *der* is evenwel altijd te vermijden. Zinnen als: *Geene bewijzen DER schadelijkheid DER dooden voor de levenden; de roem DES aanvoerders DES legers DES keizers* en dergelijke zijn en onwelluidend en minder duidelijk. Zie verder voor gedwongen omschrijving § 596 en 597.

- § 591. Daar het bezittelijk voornaamwoord in de eerste plaats op het onderwerp van den zin terugslaat en men het bezittelijk voornaamwoord van den derden persoon dus alleen op een ander zelfstandig woord mag doen terugwijzen, wanneer daardoor geene dubbelzinnigheid ontstaat, vervangt men het in het tegenovergestelde geval door den genitief van het aanwijzend voornaamwoord of bij zaken door de voornaamwoordelijke bijwoorden *hiervan*, *daarvan* of *er van*. Men mag dus wel zeggen: *Hij kan den ongelukkigen toestand dezes lijdens zich niet wenschen, maar hij wenscht zich ZIJNE zielsgesteldheid, ZIJNE gewaarwor-*

dingen (VAN DER PALM); maar in eenen zin als: *Gelijk een der cliënten van Cicero in eene ballingschap, waarvoor DIENS welsprekendheid hem niet had kunnen behoeden, uitriep* (BEETS) moet men **diens** gebruiken in plaats van **zijn**.

Wanneer er geene dubbelzinnigheid heerscht of het bezittelijk voornaamwoord op het onderwerp terugwijst, verdient het gebruik van den genitief des demonstratiefs in plaats van het progressief wegens stijfheid afkeuring. Vroeger gebruikte men ook wel **deszelfs** in plaats van **zijn**, **derzelve** in plaats van **haar** en **hun**, doch tegenwoordig wordt dat stijf geacht. Zie § 198. In geen geval mag men **diens** gebruiken, wanneer de bezitter onbepaald is, bv. *Men doet ZIJN best. ZIJN naaste te helpen is plicht.*

§ 592. De zelfstandige voornaamwoorden en onbepaalde telwoorden benevens het woord **beide** staan als bijvoeglijke genitief vóór het woord, dat zij bepalen, bv. *ulieder huis; niemands vriend, beider ouders*. Eene uitzondering maken alleen die woorden, welke een lidwoord vóór zich hebben, zooals *degene, dezelfde, de zulken, de zoodanigen* en de zelfstandig gebruikte bezittelijke voornaamwoorden, en bovendien de persoonlijke voornaamwoorden, die als deelingsgenitief staan, bv. *één uwer, velen onzer*. In den door *van* omschreven vorm daarentegen staan alle achter het bepaalde woord, behalve de vragende en de betrekkelijke voornaamwoorden, die steeds, ook in den omschreven vorm, aan het begin van den zin moeten staan.

Wordt de genitief van vragende en betrekkelijke voornaamwoorden omschreven, dan wordt het bepaalde substantief door andere woorden van zijne bepaling gescheiden. Men zegt dus: *Wiens plaats vervult gij?* maar daarentegen: *Van wien vervult gij de plaats?* Zoo ook: *De man, wiens vertrouwen ik gewonnen heb*, maar *De man, van wien ik het vertrouwen gewonnen heb*. Een zin als: *De man, wiens huis verbrand is* te omschrijven door *De man, van wien het huis verbrand is* verdient geene aanbeveling. Verder zie men over *ulieder, hunlieder huis* § 182, over *ons beider, u aller vriend* § 183, over *om uws zelfs wil* § 184, over de onbepaalde voornaamwoorden § 213—216 en over de onbepaalde telwoorden § 227. Over eene ouderwetsche uitdrukking als *schrijver dezès* zie men § 195.

F. DE BIJVOEGLIJKE VOORZETSELBEPALING.

§ 593. Eene bijvoeglijke bepaling kan ook voorkomen in den vorm van een voorzetsel met een zelfstandig woord in den vierden naamval of met eenen infinitief, bv. *een storm op zee, een man te paard, schipper te voet*, soms zelfs samengesteld tot één woord, als *schout-bij-nacht, kapitein-ter-zee*, vooral bij eigennamen, als *Wijk-bij-Duurstede, Loon-op-Zand. Jan van Brabant, David van Bourgondië*.

Eigenlijk verbinden de voorzetsels de zelfstandige woorden alleen met werkwoorden of werkwoordelijke uitdrukkingen, waarvan het koppelwoord ook weggelaten kon worden; maar langzamerhand zijn verscheidene voorzetselbepalingen attributen van substantieven geworden door het weglaten van de deelwoorden, waarvan zij bijwoordelijke bepalingen waren. (Vgl. § 302), terwijl ook vele verbaalsubstantieven als attribuut dezelfde voorzetselbepaling bij zich konden krijgen, die bijwoordelijke bepaling kon zijn bij de werkwoorden, waarvan die verbaalsubstantieven afgeleid zijn. Eindelijk heeft het omschrijven van den genitief door het voorzetsel **van** nog het gebruik van bijvoeglijke voorzetselbepalingen in de hand gewerkt.

§ 594. Verbaalsubstantieven, die een *verlangen* te kennen geven, hebben voorzetselbepalingen met **naar**, bv. *verlangen, zucht, dorst naar eer*. Die, welke eene *neiging* of *gezindheid* aanduiden, hebben voorzetselbepalingen met **jegens**, **voor** of **tot**, bv. *liefde, eerbied jegens* of *voor iemand, lust, neiging tot vermaak*. Zoo ook *zin, trek in iets*. Verbaalsubstantieven met het begrip van *verbinding* hebben voorzetselbepalingen met **aan** of **met**, bv. *gehechtheid aan iets, een huwelijk, verdrag, eene overeenkomst met iemand*.

Verder zie men hierover de eigenlijke bijwoordelijke voorzetselbepalingen § 628—652.

§ 595. Door de bijgedachte aan het deelwoord *bestaande* of *voorkomende* gebruikt men bijvoeglijke voorzetselbepalingen met **tusschen**, bv. *onderscheid, strijd, oneenigheid, vrede tusschen twee partijen*; en zoo ook **onder**, bv. *één onder velen, de eerste onder zijne gelijken* De bijgedachte aan

voortgekomen bracht voorzetselbepalingen met **uit** in gebruik, bv. *een haarkunstenaar uit Parijs*. Bij tijdsbepalingen denkt men aan deelwoorden als *verloopen*, bij plaatsbepalingen aan deelwoorden als *gelegen*, bv. *het jaar na den oorlog, eene stad in Gelderland*. Het deelwoord *behoevend* wordt gedacht bij voorzetselbepalingen met **tegen** of **voor**, bv. *een geneesmiddel tegen (of voor) de koorts*. Ook dient **voor** bij bepalingen, die een *pussen* of *geschikt* zijn veronderstellen, bv. *een hok voor eenen hond, voorraad voor eene maand, een boek voor de jeugd*. Door de bijgedachte aan *begiftigd* of *verbonden* gebruikt men soms voorzetselbepalingen met **met**, bv. *een man met een helder hoofd, eene stad met honderd poorten, een huis met tuin*.

De opgegeven voorbeelden zouden nog met verscheidene andere vermeerderd kunnen worden, daar het gebruik van bijvoeglijke voorzetselbepalingen meer en meer toeneemt door streven naar beknopte zinsbouw. Vermelding verdient nog de uitdrukking *twee aan twee*, die, indien ze niet aan het Fransch ontleend is, verbastering is van de vroegere uitdrukking *twee en twee*, d. i. eerst *twee en* dan nog *eens twee*, en dus wel onderscheiden moet worden van uitdrukkingen als *hand aan hand, huis aan huis, dag aan dag*, enz.

- § 596. Opmerking verdienen hier vooral die door **van** omschreven genitieven, welke nooit door een eigenlijken genitief vervangen kunnen worden en waarbij *van* de beteekenis heeft van *uit* of *onder*. Dat zijn de deelingsgenitieven van verzamelwoorden, die afhangen van voornaamwoorden of onbepaalde telwoorden, als *niemand, eenigen, velen, wie van het leger* (niet: *des legers*), en de deelingsgenitieven zonder lidwoord, afhangende van substantieven, bv. *een voorbeeld van geduld* (= uit al wat geduld is), *een staaltje van onbeschaamdheid, eene soort van linnen* (= uit al het linnen). Eigenaardig is het, dat zoo ook in plaats van soortnamen in het meervoud substantieven in het enkelvoud met het lidwoord van eenheid gebruikt kunnen worden. Zoo zegt BEETS: *een lief patroontje van een kraagje* (= uit alle kraagjes). Zoo spreekt VAN LENNEP van: *een*

duivel van een vent (= onder alle kerels) en noemde HILMAN zijnen hond *een engel van een beest* (= onder alle beesten).

Dikwijls kan men in het laatste geval het bepaalde substantief vervangen door een adjectief als bijvoeglijke bepaling van het substantief in den genitief, dat dan zelf het bepaalde woord wordt. Zoo is *een duivel van een vent* = een duivelsche vent, *een engel van een beest* = een engelachtig beest.

§ 597. Ter vervanging van attributieve adjectieven gebruikt men soms stamverwante substantieven zonder lidwoord, die alleen door omschrijving met *van*, maar nooit door een eigenlijken genitiefsvorm hunne afhankelijkheid van het bepaalde woord te kennen geven. Zoo zegt men *een ring van goud* (= een gouden ring), *een man van eer* (= een eerlijk man), *eene zaak van groot gewicht* (= eene zeer gewichtige zaak), *iets van belang* (= een belangrijk iets). Ook substantieven, die waarde, maat, gewicht, tijd of afstand te kennen geven, staan met *van* achter het bepaalde woord en nooit in den eigenlijken genitief, bv. *eene jas van veertig gulden*, *een man van zeven voet*, *een brief van twintig gram*, *eene wandeling van een uur*, *een afstand van honderd pas*.

§ 598. Infinitieven met *te* worden dikwijls als attributieve bepalingen door het voorzetsel *om* aan een substantief verbonden, bv. *De zucht om met zijn vernuft te schitteren* (VAN DER PALM). *De freule heeft mij verlof gegeven om mijnen oom te bezoeken* (VAN LENNEP). *Om te* heeft in die zinnen de beteekenis van *tot*. Wordt *om* weggelaten, dan heeft *te* alleen die beteekenis. Ook wordt de infinitief met *te* soms door *om* als bijvoeglijke voorzetselbepaling verbonden met een zelfstandig gebruikt adjectief in den superlatief, bv. *Niemand wilde DE EERSTE zijn om zijne meening te uiten* (VAN LENNEP) = de eerste, die zijne meening uitte, of: de eerste tot het uiten van zijne meening.

Andere voorbeelden zijn: *Het vermogen om nut te stichten*, *om het rijk der waarheid uit te breiden*, *om edele gevoelens voort te planten is haar ook bijkans uitsluitend eigen* (VAN

DER PALM). *Het voor hem noodlottige voornemen OM naar de West te gaan* (BEETS). *De last OM hem daartoe het voorstel te doen* (VAN LENNEP). *Daarom heb ik nog geen trek OM van onthouding te sterven* (VAN LENNEP). *De middelen OM tot ons doel te geraken* (VAN LENNEP). Bij sommige schrijvers vindt men ook eenen infinitief met *te* door het voorzetsel **van** met een substantief verbonden, bv. *De bewustheid van aan de waarheid ontrouw te zijn* (VAN DER PALM). *Hij heeft den roem van een wakker veldoverste te zijn* (VAN LENNEP). *Wen u de slechte gewoonte af van de menschen in de rede te vallen* (VAN LENNEP). *De gewoonte van in het heiligdom te begraven* (BEETS). 't Is echter de vraag, of deze verbinding niet als Gallicisme behoort te worden afgekeurd. In elk geval laat men tegenwoordig het voorzetsel **van** meestal weg. De infinitief met *te* is dan te beschouwen als bijstelling bij het bepaalde substantief. Zie § 584.

IV. Bijwoordelijke Bepaling.

A. HET LIJDEND VOORWERP.

§ 599. Bij vele werkwoorden staat als bijwoordelijke bepaling een zelfstandig woord in den accusatief om de zelfstandigheid te noemen, die de handeling van het onderwerp ondergaat of er dóór wordt voortgebracht. Zulk een zelfstandig woord heet *lijdend voorwerp*, en het werkwoord, dat zulk een voorwerp als bepaling bij zich kan hebben, *overgankelijk* (*transitief*) tegenover andere werkwoorden, die het niet kunnen hebben en daarom *onovergankelijk* (*intransitief*) heeten.

Worden transitieve werkwoorden in het passief omgezet, dan wordt het lijdend voorwerp van den actieven vorm onderwerp van den passieven; zie § 526. Worden intransitieve werkwoorden in het passief omgezet, dan hebben zij geen bepaald onderwerp, omdat zij in het actief ook geen voorwerp hadden; zie § 527. Door de gelijkheid in vorm van den derden en den vierden naamval en door den verwarrenden invloed van zinverwante transitieve werkwoorden is men ten opzichte van eenige intransitieve werkwoorden, die eenen derden-naamvalsbe-
paling

bij zich hebben, in het onzekere geraakt, of zij transitief dan wel intransitief zijn, zoodat men ze soms in het passief overbrengt en dan de datiefbepaling tot nominatief van het onderwerp maakt. Zoo worden werkwoorden als *helpen*, *volgen* en *ontmoeten*, welke oorspronkelijk intransitief waren, tegenwoordig bijna geregeld transitief gebruikt. Men zegt: *Hij volgt hen* en *Zij worden gevolgd*. *Gij helpt mij* en *Ik word door u geholpen*. Andere werkwoorden, als *baten*, *schaden*, *gehoorzamen* en *gelukwenschen* zijn in het actief nog wel meestal intransitief, zoodat men dus zegt: *Hij gehoorzaamde (aan) den koning*. *Hij wenschte (aan) den jarige veel geluk*; maar in het passief worden zij toch dikwijls als transitieve werkwoorden opgevat, zoodat men dus ook — ofschoon minder juist — zegt: *De koning* (in plaats van: *den koning*) *werd gehoorzaamd*. *De jarige* (in plaats van: *den jarige*) *werd geluk gewenscht*. Zelfs hoort men wel eens: *Hij werd in de rede gevallen*. *Hij werd lastig gevallen*.

§ 600. Sommige werkwoorden kunnen het lijdend voorwerp als bepaling niet missen. Men noemt ze *objectief-transitief*. Bij andere transitieve werkwoorden echter kan men het lijdend voorwerp ook weglaten, zooals bij *eten*, *drinken*, *schrijven*, enz. Ook zijn er werkwoorden, die naar gelang van hunne beteekenis transitief of intransitief zijn. Zoo zegt men bv. *Het vleesch bederft* en *Zij bederft het vleesch*. *Het glas breekt* en *Hij breekt het glas*. *Het linnen droogt* en *Zij droogt het linnen*.

Tot de transitieve werkwoorden behooren, behalve vele stamwoorden, die moeilijk onder bepaalde klassen te brengen zijn, 1°. denominatieven van substantieven afgeleid, welke te kennen geven het: *maken tot*, *doen zijn in*, *doen hebben van*, *doen verliezen van*, *doen gebruiken van* het grondwoord, zie § 391, 2°. denominatieven van adjectieven afgeleid, die het *doen aannemen* van eene eigenschap te kennen geven, zie § 392, 3°. de causatieven, zie § 397, 4°. bijna alle werkwoorden, die door de partikels *be*, *ver* en *her*, en enkele, die door het partikel *ont* van intransitieve werkwoorden of naamwoorden zijn afgeleid, zie § 400, 402—404, en 5°. verscheidene werkwoorden, die onscheidbaar of scheidbaar zijn samengesteld met bijwoorden, welke vroeger voorzetsels waren en als zoodanig

het latere voorwerp als voorzetselbepaling in den derden of vierden naamval bij zich hadden, zie § 407, 408; enz. De werkwoorden, waarbij het voorwerp kan weggelaten worden, mogen in dat geval niet als intransitief worden beschouwd, en moeten wel onderscheiden worden van die werkwoorden, welke in eene andere beteekenis intransitief zijn. Bij de laatste heeft men te doen òf met twee verschillende werkwoorden, die door verloop van tijd denzelfden vorm hebben aangenomen, òf met transitieve werkwoorden, die bij reflexief gebruik het wederkeerig voornaamwoord weglieten en zóó intransitief werden, òf met denominatieven, die naar gelang van de bedoeling bij de afleiding transitief of intransitief konden zijn.

§ 601. Eenige transitieve werkwoorden regeeren nu eens eenen zaaknaam, dan weder eenen persoonsnaam in den accusatief, maar nooit beide tegelijk, bv. *Eene rekening betalen* en *Iemand betalen*. Verbindt men de beide voorwerpen, dan staat de zaaknaam als voorwerp in den accusatieven en de persoonsnaam in den datief, of de persoonsnaam staat als voorwerp in den accusatief en de zaaknaam wordt met een voorzetsel gebezigd. Men zegt dus: *(Aan) iemand* (datief) *eene rekening betalen* en *Iemand* (accus.) *met goud betalen*; en evenzoo *(Aan) iemand* (datief) *iets verzoeken*, *bidden*, *smeeken* of *Iemand* (accus.) *om iets verzoeken*, *bidden*, *smeeken*. *(Aan) iemand* (datief) *iets vragen* of *Iemand* (accus.) *naar of om iets vragen*. *(Aan) iemand* (datief) *iets onderwijzen* of *Iemand* (accus.) *in iets onderwijzen*. Men zegt: *Iemand leeren* en *Iets leeren*, maar steeds: *(Aan) iemand* (datief) *iets leeren*.

De reden hiervan is, dat zulke werkwoorden verschillende beteekenis hebben naar gelang zij eenen persoonsnaam of eenen zaaknaam als voorwerp bij zich hebben. Zoo is *iemand vragen* zooveel als *iemand ondervragen*. In vroegeren tijd stond de zaaknaam, waarnaar men iemand ondervroeg, in den genitief. Daarentegen is *iets vragen* = naar iets onderzoek doen of iets verzoeken. Zoo is *iemand onderwijzen* of *leeren* hetzelfde als iemand bedreven maken in iets, en daarentegen *iets onderwijzen* of *leeren* = kennis van iets aan iemand mededeelen. Het gebruik van twee accusatieven bij deze werkwoorden is

een Latinisme, waaraan sommigen zich op het voorbeeld van eenige Duitsche schrijvers schuldig maken. Bij *leeren* vindt men dat Latinisme trouwens reeds eene enkele maal in het oudste Germaansch. Vgl. nog: *iets tot iemand spreken* en *iemand over iets spreken*, *iets roepen* en *iemand roepen*, *iets aan iemand vergeven* en *iemand met iets vergeven* (= vergiftigen). Worden de werkwoorden in het passief omgezet, dan wordt natuurlijk alleen het lijdend voorwerp tot onderwerp. Men zegt dus bv. *ik word betaald met iets* en *mij wordt iets betaald*; *ik word onderwezen in iets* en *mij wordt iets onderwezen*. Liefst zegt men: *bij mij wordt naar iets gevraagd*, *van of aan mij wordt iets gevraagd*; *van mij wordt iets verzocht*, *gebeden*, *gesmeekt*. Vormen als: *ik word geleerd* en *ik word verzocht* vermijde men, omdat zij dubbelzinnig zijn. Bij den eersten loopt men gevaar *worden* als koppelwoord op te vatten; bij den tweeden aan de beteekenis *in verzoeking brengen*, die *verzoeken* ook heeft, te denken.

- § 602. Wanneer het voorwerp dezelfde zelfstandigheid is als het onderwerp, noemt men het werkwoord *wederkeerig* (*reflexief*). Het voorwerp is dan een persoonlijk voornaamwoord van den eersten of tweeden persoon enkel- of meervoud, of het is voor den derden persoon enkel- en meervoud het voornaamwoord *zich*. Eenige werkwoorden komen nooit anders dan als wederkeerig voor en heeten daarom *objectief-wederkeerig*, zooals *zich belgen*, *zich schamen*, *zich verstouten*, *zich behelpen*, enz. De reflexieve werkwoorden kunnen niet in het passief gebruikt worden, maar vormen met het voornaamwoord samen een begrip, dat zinverwant is met het begrip der intransitieve werkwoorden. Vgl. *Hij beveelt hem zich te onderwerpen* met: *Hij beveelt hem te gehoorzamen*.

Het wederkeerig voornaamwoord kan steeds door *zelf* versterkt worden, maar bij de *objectief-wederkerige* werkwoorden is die versterking overbodig. Vandaar dat er onderscheid is tusschen *hij bedriegt zich zelf* (terwijl hij meent anderen te bedriegen) en *hij bedriegt zich* = hij vergist zich, want in die laatste beteekenis is *zich bedriegen* objectief-wederkeerig. Over het verkeerde gebruik van *zich* in plaats van *elkaar* zie

men § 216. Evenmin als de reflexieve werkwoorden in het passief omgezet kunnen worden, kan in onze taal de wederkeerige vorm het passief vervangen. Uitdrukkingen als: *Hij wascht zich* en *Hij wordt gewasschen* verschillen van elkaar in beteekenis, omdat aan de laatste stilzwijgend door anderen wordt toegevoegd; evenzoo *hij vergeet zich* en *hij wordt vergeeten*, *hij bedenkt zich* en *hij wordt bedacht*, enz. Een afkeurenswaardig Gallicisme is dus de zin: *Dat zegt zich niet* in plaats van *Dat wordt niet gezegd*. Verkeerdelijk zeide dus BILDERDIJK: *De zege werd behaald, het vaderland herwonnen, de grond HERBOUWDE ZICH voor werd opnieuw bebouwd*. Even verkeerd is het gebruik van *zich verliezen* voor (uit het oog) *verloren worden*, zooals bij VAN LENNEP: *Met deze woorden reed hij met losse teugels weg en VERLOOR ZICH ras in de duisternis*. Daarentegen gebruiken dichters bij persoonsverbeelding dikwijls met volkomen recht reflexieve werkwoorden in plaats van zinverwante intransitieve, die eene verandering van stand of toestand te kennen geven. Zoo zegt BILDERDIJK schilderachtig: *De velden TOOIDEN ZICH voor begonnen te bloeien*, en TOLLENS: *En als ZICH 't hok ONTSLUIT (= opengaat), daar steekt een ruige leeuwenkop in 't kamp vooruit*. Zeer gewoon zelfs zijn uitdrukkingen als: *De deur opende zich voor ging open* (niet voor: *werd geopend*) en *het kwaad straft zichzelf voor gaat van zelf over in straf* (niet voor: *wordt gestraft*). In uitdrukkingen als: *Dat laat zich wel hooren; Dat laat zich beter gevoelen dan beschrijven; Dat laat zich gemakkelijk verklaren*, enz. hebben wij niet te doen met een passief begrip. *Dat laat zich gemakkelijk verklaren* bv. beteekent niet: *Dat kan gemakkelijk verklaard worden*, maar, met persoonsverbeelding: *Dat laat gemakkelijk eene verklaring (van zichzelf) toe*, evenals: *Hij laat zich bedriegen* beteekent: *Hij laat het bedriegen van zich zelf toe*.

§ 603. Soms regeeren ook intransitieve werkwoorden in gewijzigde beteekenis een voorwerp, wanneer zij namelijk te kennen geven, dat iets door de werking wordt voortgebracht (of geuit), bv. *glas blazen, wraak ademen, woede snuiven, zich eenen bochel lachen, zich eene breuk springen, zich een ongeluk vallen*, enz. Intransitieve werkwoorden regeeren soms ook een voorwerp, wanneer zij te kennen

geven, dat iets door de werking komt in eenen, door een adjectief van gesteldheid genoemden, toestand, bv. *zijne schoenen scheef loopen*, d. i. scheef maken door loopen, *zijne keel schor schreeuwen*, of ook met een wederkeerig voornaamwoord: *zich moe loopen*, d. i. zich moe maken door loopen, *zich schor schreeuwen*, *zich ziek lachen*.

Ook transitieve werkwoorden kunnen met een adjectief van gesteldheid bij het voorwerp de hun anders niet eigen betekenis van *maken door aannemen*, zooals bv. *zich blind zien*, *zich gek denken* tegenover *zich in den spiegel zien*, *zich gek denken* (= wanen); vgl. § 671.

- § 604. Het lijdend voorwerp staat gewoonlijk achter het onderwerp en het van persoonsuitgangen voorziene werkwoord, bv. *Hij schrijft eenen brief. Schrijft hij eenen brief?* Alleen wanneer de nadruk er op valt, plaatst men het voorwerp soms vooraan in den zin, bv. **GEEN JAGERS eischt dees nood, geofende soldaten** (BILDERDIJK). **DIT noem ik vlijt, ijver, inspanning** (VAN DER PALM). Staat het gezegde van den zin in eenen der samengestelde tijden, dan plaatst men het voorwerp tusschen het hulpwerkwoord en het deelwoord of den infinitief in, bv. *Ik heb eenen brief geschreven. Ik zal eenen brief schrijven*. Afschuwelijk is eene woordschikking als: *ik heb geschreven eenen brief, die mij veel hoofdbreken kostte*. Politieke sprekers vervallen soms tot zulk eene woordschikking, die alleen in inventaris-stijl te verdedigen is.

B. DE GENITIEFBEPALING.

- § 605. In het oudere Nederlandsch hadden verscheidene werkwoorden een substantief in den genitief als bepaling bij zich om het uitgangspunt of de aanleiding der werking te kennen te geven. Tegenwoordig zijn het nog slechts de werkwoorden **gedenken**, **zich herinneren**, **zich erbarmen**, **zich ontfermen**, **zich aantrekken**, **zich bekommeren** en **zich schamen**, die in hoogerem stijl den genitief van een persoonlijk voornaamwoord regeeren, bv. *Liefderijke*,

erbarm u ZIJNER! Doe het MIJNER, trouwste troosteresse in wee! Neig uwe ooren naar mijn beê! (POTGIETER).

Andere voorbeelden zijn: *Wellicht komen zij van tijd tot tijd weder om UWER te gedenken (BEETS). Misschien herinnerde hij zich MIJNER nog (VAN LENNEP). Dit schaap behoort aan dengene, die zich ZIJNER erbarmen zal (VAN LENNEP). Uit medelijden trok ik mij UWER aan (VAN LENNEP). Zoo zullen we UWER ons nooit schamen (EVANG. GEZ.). Sommige van het groot aantal werkwoorden, die vroeger den genitief regeerden, zijn nu transitief geworden, maar de meeste hebben nu in plaats van den genitief eene voorzetselbepaling. Zelfs de bovengenoemde werkwoorden hebben gewoonlijk deels een object, deels eene voorzetselbepaling, wanneer de bepaling een persoonlijk voornaamwoord is, en altijd, wanneer zij een substantief is, bv. *Gedenk AAN den lieven William en AAN zijne grootmoeder (BEETS). Volkomen herinner ik mij UWEN NAAM niet (VAN LENNEP). Ik wil niet, dat HET zich iemand aantrekke, als ik sterf (BEETS). Zeldzaam zijn ouderwetsche uitdrukkingen, zooals die van POTGIETER: Ik heb mij MIJNER ARMOEDE nooit geschaamd. Sporen van vroegeren genitief vindt men nog in samenstellingen als desgevraagd, desverkiezend, enz.**

§ 606. Ook verscheidene adjectieven, vooral die waarin het begrip van bezit, gemis, kennis of verdienste ligt opgesloten, hadden in het oudere Nederlandsch een substantief in den genitief als bepaling bij zich. Tegenwoordig komen nog slechts enkele in hoogerem stijl daarmee voor, terwijl zij in lagerem stijl het substantief in den accusatief bij zich hebben. Zoo vindt men bv. *Verkwik u aan zijne zangen der liefde, VOL GLOEDS (POTGIETER). Zijne nieuwe jachtgezellen waren DER STREEK ONKUNDIG (VAN LENNEP). Was hij nog niet overtuigd, of deze ZIJNER wel INDACHTIG zoude zijn? (VAN LENNEP). Hij alleen is UWER, gij zijt ZIJNER WAARDIG (BEETS). Wis! UWER WAARD zijn de eerekransen (BOGAERS). Vgl. nog de samenstellingen DESBEWUST, DESKUNDIG. Moe met den genitief beteekent afgemat van, bv. *Zwervens moe*, en met den accusatief afkeerig van, bv. *Het zwerven moe. Schuldig* heeft tegenwoordig den accusatief in de betee-*

kenis van verplicht te betalen, bv. *Eene aanzienlijke som schuldig zijn*; maar de genitief is nog bewaard gebleven in de uitdrukking *des doods schuldig zijn*, die nu beteekent: den dood verdienen.

Daar *schuldig* oorspronkelijk alleen beteekent *verplicht te betalen*, moest men eigenlijk zeggen: *des levens schuldig zijn*; maar door de verwantschap der begrippen: *volgens de wet verplicht (boete) te betalen en volgens de wet als straf verdienen* kon de eigenlijk onjuiste uitdrukking *des doods schuldig zijn* in de wereld komen. Daarentegen beteekent **AAN** *eene misdaad schuldig zijn* wegens eene misdaad straf verdienen. De adjectieven, die tegenwoordig eenen accusatief in plaats van den vroegeren genitief regeeren, maar waarvan sommige nu en dan nog wel met den genitief voorkomen, vindt men in § 622. Door verwarring van den genitief der zaak, die de aanleiding te kennen gaf, met den datief van den betrokken persoon kwam ook bij den uitroep **Wee** soms verkeerdelijk een genitief van het persoonlijk voornaamwoord voor, bv. *Wee ONZER, zoo dat waar is!* (BEETS).

§ 607. Als bijwoordelijke bepaling van plaats, tijd of omstandigheid werd vroeger dikwijls een substantief in den genitief gebruikt, doch de genitieven, die nu nog als zoodanig voorkomen, zijn vaststaande uitdrukkingen geworden en behooren tot de bijwoorden, bv. *zijns weegs, dezer dagen, destijds, 's morgens, ouder gewoonte, blootshoofds*, enz.

C. DE DATIEFBEPALING.

§ 608. Verscheidene werkwoorden hebben een substantief in den datief als bepaling bij zich om den persoon te noemen, die als *belanghebbend* (gevoelend of handelend) bij de werking betrokken is. *Ik geef u* (datief) *eenen appel* (accus.) beteekent: ik geef den appel en gij ontvangt hem. *Ik zeg u* (datief) *iets* (accus.) = ik zeg iets en gij hoort het. *Dit bevalt u* (datief) = dit doet zich aan u voor en gij schept er behagen in.

Sommige werkwoorden veronderstellen, dat eene handeling van den belanghebbenden persoon aan die van het onderwerp is voorafgegaan. *Ik gehoorzaam u* (datief), dus: *gij hebt mij iets bevolen.*

Ik weiger u (datief) *iets*, dus: *gij hebt mij om iets gevraagd.*

§ 609. De datief van den *belanghebbenden* persoon staat bij vele transitieve werkwoorden, die bovendien nog een lijdend voorwerp regeeren, bv. *iemand* (datief) *iets* (accus.) *geven*, *zeggen*, *toon*, *bevelen*, *verbieden*, *opdragen*, enz. Die datief kan ook een wederkeerig voornaamwoord zijn, en zelfs zijn er eenige transitieve werkwoorden, waarbij zulk een wederkeerig voornaamwoord in den datief niet gemist kan worden, zooals *zich* (datief) *iets* (accus.) *aanmatigen*, *verbeelden*, *voorstellen*, *voornemen*, *getroosten*, enz.

Zich ontzien kan alleen dan het reflexief in den datief niet missen, wanneer het eenen infinitief met *te* tot object heeft. bv. *Hij ontziet zich* (datief) *niet iedereen lastig te vallen*. Het uit het Hoogd. overgenomen **herinneren** heeft in onze taal reeds sedert drie eeuwen behalve eene zaak als object nog eenen datief van den belanghebbenden persoon, bv. *(aan) iemand* (datief) *iets* (accus.) *herinneren*. Wanneer die persoon door een wederkeerig voornaamwoord wordt aangeduid, is dat zelfs de eenige beheerschingswijze: *zich* (datief) *iets* (accus.) *herinneren* (= opnieuw iets in zijne gedachte krijgen). Oorspronkelijk echter was *herinneren* een wederkeerig werkwoord, dus met een reflexief pronomen als object en eene genitiefbepaling der zaak, die later door eene voorzetselbepaling met *aan* werd vervangen. Vandaar in het Hoogd. *sich einer Sache erinnern* en *sich an etwas erinnern*. Ook wij namen het gebruik van die voorzetselbepaling der zaak over en maakten dus den persoon (als die ten minste niet door een wederkeerig voornaamwoord werd aangeduid) tot object, doch wijzigden dan de beteekenis, zoodat *iemand* (accus.) *aan iets herinneren* beteekent: iemand opnieuw aan iets *doen* denken. Over uitdrukkingen als *zich eene breuk springen*, enz., waarin het intransitieve werkwoord met de beteekenis *bezorgen door transitief* wordt en waar *zich* dus datief van den persoon is, zie men § 603. Over het verschil in gebruik tusschen den datief en den accusatief van den persoon bij werkwoorden als *vragen*, *bidden*, *leeren*, *onderwijzen*, enz. zie men § 601.

§ 610. Ook bij vele intransitieve werkwoorden, zooals, *behagen, verdrieten, ontbreken, gelijken, gelukken, vleien, heugen, enz.* staat een datief van den *belanghebbenden* persoon; en evenzoo bij enkele onpersoonlijke werkwoorden als *mij hongert, mij dorst.*

Oorspronkelijk waren er veel meer onpersoonlijke werkwoorden met den datief, daar op het voorbeeld van eenige schijnbaar onpersoonlijke werkwoorden, die eenen infinitief of zelfstandigen zin met *dat* tot onderwerp hadden, zooals *spijten, behagen, verblijden, enz.*, ook oorspronkelijk onpersoonlijke werkwoorden, als *lusten, walgen, dunken, heugen, verheugen, verwonderen, enz.* zulk een onderwerp hebben aangenomen en dus hebben opgehouden onpersoonlijk te zijn. Enkele daarvan zijn zelfs transitief geworden, zooals *verheugen* en *verwonderen*, en regeeren dus nu ook den persoon als voorwerp. De voornaamste intransitieve werkwoorden, die den datief regeeren, zijn: *behagen, bevallen, lusten, smaken, believen, baten, mishagen, walgen, smarten, berouwen, spijten, verdrieten, bekomen* (goed of slecht), *(toe)behooren, ontbreken, mangelen, schelen, mankeeren, falen, dunken, blijken, (toe)schijnen, voorkomen, gelijken, slachten* (gelijken), *gelukken, mislukken, schaden, gehoorzamen, schikken, vlijen, voegen, betamen, passen, behooren, invallen, heugen, danken* (te danken hebben), *staan* (iemand staan = aankunnen) en vele intransitieve werkwoorden met het voorvoegsel *ont*, zooals *ontloopen, ontgaan, ontkomen, ontvluchten, ontvlieden* enz. en eenige samenstellingen met *tegen*, als *tegenkomen, tegenvallen, enz.*

§ 611. Een datief van den *belanghebbenden* persoon staat nog bij eenige intransitieve werkwoorden, wanneer deze namelijk met voorzetselbepalingen tot vaste uitdrukkingen verbonden zijn, bv. *iemand* (datief) *te hulp komen* of *snellen, te pas, ter oore, te staan komen, ten deel, te beurt vallen, ter zijde, voor den geest, te doen staan, enz.* en zoo ook *iemand* (datief) *goed, slecht* of *leelijk staan.*

Men verwarre den datief, afhangende van *staan*, in *te doen staan* niet met den accusatief als object van *wachten* in *te wachten staan.*

§ 612. De datief van den persoon, te wiens *behoefte* iets geschiedt,

kan gevoegd worden bij alle werkwoorden, die eene ver-richting te kennen geven, bv. *Haal mij* (d. i. voor mij) *dat brood. Hak mij dat hout. Schrijf mij dien brief.*

§ 613. Ook andere werkwoorden, die geenen datief regeeren, kunnen eenen datief bij zich hebben ter vervanging van eene genitiefbepaling of bezittelijk voornaamwoord (*possessieve datief*), bv. *Ik sla DEZEN MAN den arm stuk*, d. i. den arm dezes mans. *Hij drukt u de hand*, d. i. uwe hand. *Hij voelt ZICH 't voorhoofd bleeken* (BILDERDIJK), d. i. zijn voorhoofd.

§ 614. In de gemeenzame spreektaal dienen de datieven *mij* (*me*) en *jou* (*je*) om de deelneming van den spreker uit te drukken of die van den hoorder op te wekken (*ethische datief*), bv. *Een leven van wat ben je ME. Die jongens zitten JE daar of zij geen tien kunnen tellen. Zie ME zulk eenen stijfkop eens aan!* (VAN LENNEP) *Smijt ME dien kinkel uit den kring!* (VAN LENNEP.)

§ 615. Eenige adjectieven, zooals *aangenaam, vijandig, vreemd, gelijk, nuttig* enz. behoeven de toevoeging van een substantief in den datief om een volledig begrip uit te drukken, bv. *Gij moet met Catharine paren, gij in aanvalligheid en jaren en rang HET BRUIDJE zoo GELIJK* (VAN LENNEP). Bij adjectieven en bijwoorden, die met te of genoeg verbonden zijn, staat ook de datief van den persoon, ten aanzien van wien de eigenschap of werking een te hoogen of voldoende graad heeft bereikt, bv. *Dat is MIJ te kras. Dat was HEM mooi genoeg. Hij liep MIJ veel te snel.*

De voornaamste adjectieven, die den datief bij zich eischen, en die in begrip overeenkomen met de intransitieve werkwoorden, welke eenen datief regeeren, zijn *welgevallig, aangenaam, lief, welkom, hatelijk, onaangenaam, vijandig, eigen, eigenaardig, vreemd, gelijk, ongelijk, nuttig, voordeelig, nadeelig, dienstig*, enz.

§ 616. De datief volgt in den regel op het werkwoord en gaat aan het lijdend voorwerp vooraf. Men zegt: *ik geef mijnen broeder* (datief) *dat boek* (accus.) en niet: *ik geef dat boek mijnen broeder*. Wordt de datief echter door de voorzetsels

aan of voor omschreven, dan kan het voorwerp evengoed voorafgaan als volgen, bv. *Ik geef aan mijnen broeder dat boek en ik geef dat boek aan mijnen broeder.*

De datief van den *belanghebbenden* persoon kan meestal door *aan* worden omschreven, uitgezonderd wanneer het de datief van het wederkeerig voornaamwoord is. De datief van den persoon, te wiens *behoefte* iets geschiedt, kan omschreven worden door *voor*. De datief, die van een adjectief afhangt, kan soms door *aan* en soms door *voor* worden omschreven, doch niet altijd. Men zegt *welgevallig*, *eigen*, *gelijk*, *ongelijk aan*, maar *nuttig*, *voordeelig*, *nadeelig*, *dienstig voor*. Er bestaat onderscheid tusschen: *dat is mij* en *dat is voor mij* (on)aangenaam, *vreemd*. Het eerste beteekent: ik vind het (on)aangenaam, het tweede: men meent, dat ik het (on)aangenaam, vreemd moet vinden. In het laatste geval hebben wij dus niet met een omschreven datief te doen.

D. DE ACCUSATIEFBEPALING.

- § 617. De accusatief geeft oorspronkelijk eene *richting* ergens heen te kennen en was daarom oudtijds de naamval, waarin een plaatsnaam stond, *waarheen* of *tot hoever* zich eene beweging uitstreckte. Dat plaatselijk begrip werd toegepast op den *afstand*, de *maat*, het *gewicht*, den *prijs* en den *tijd*: vandaar dat wij tegenwoordig een substantief in den accusatief gebruiken als bijwoordelijke bepaling van afstand, maat, gewicht, prijs en tijd, antwoordende op de vraag: *hoever?* *hoe groot?* *hoe zwaar?* *hoe duur?* *hoe lang?* en *wanneer?* bv. *Dit is anderhalve mijl ver. Dit is anderhalven voet lang, breed, hoog. Dit pak weegt anderhalven centenaar. Deze stok kost (= komt te staan op) eenen rijksdaalder. Den geheelen zomer heeft het niet geregend. Den eersten Januari ben ik jarig.*
- § 618. Bij intransitieve werkwoorden van beweging staat soms eene bijwoordelijke bepaling in den accusatief om den doorloopen afstand aan te duiden, bv. *Niet voordat al zijne volgers om hem heen gevallen waren, was hij DE RIVIER*

overgezwommen (VAN LENNEP). *Hij was op zijn brieschenden klepper EENEN ZIJWEG ingeslagen* (VAN LENNEP).

§ 619. Bij eenige werkwoorden kunnen de onbepaalde telwoorden **weinig** en **veel**, de onbepaalde voornaamwoorden **iets**, **niets** en **wat** en het vragend voornaamwoord **wat** als bijwoordelijke accusatiefbepaling voorkomen in de beteekenis van *zelden*, *dikwijls*, *zeer*, *eenigszins*, *volstrekt niet*, *hoe of waartoe*, bv. *Hij is weinig ziek geweest. Dat baat mij niet veel. Dat raakt uniets. Wat helpt u dat? Wat loopt gij hard! Wat maakt gij ons het leven lastig!*

§ 620. Bij intransitieve werkwoorden staat soms een substantief in den accusatief, dat in stam of beteekenis met het werkwoord verwant is en alleen dient om het begrip des werkwoords te versterken, bv. *Den slaap des rechtvaardigen slapen. Zijnen gang gaan. Duizend dooden sterven*. Soms staat bij zulk een substantief een adjectief als attriboot, dat bij gemis van het substantief als bijwoord bij het werkwoord zou voorkomen, bv. *Een ellendigen dood sterven* = ellendig sterven. *Reeds veertig jaar heeft Neerlands moed den stouten vrijheidskamp gevochten* (BOGAERS) = stout voor de vrijheid gevochten. Het werkwoord kan ook transitief zijn, bv. *een gevaarlijk spel spelen, zijn weetje weten*, doch ook dan is het substantief eer als bijwoordelijke accusatiefbepaling, dan als lijdend voorwerp op te vatten.

§ 621. Bij onpersoonlijke werkwoorden staat soms een substantief in den accusatief om in overdrachtelijken zin den vorm te kennen te geven, waarin de werking plaats heeft, bv. *Het regent vonken of bloemen. Het vriest dik ijs. Het haggelt pijlen. Het sneeuwde groote ideeën* (BEETS).

§ 622. Verscheidene adjectieven, zooals *machtig*, *kwijt*, *kundig*, *gewaar*, *waard*, *getroost*, enz., die vroeger een substantief in den genitief ter nadere bepaling bij zich hadden, regeeren nu zulk eene bepaling in den accusatief, bv. *De schaar wordt nauw ZIJN ACHTBREN STAP gewaar* (BOGAERS). *De achterneef, ZIJNE AFKOMST waard* (BOGAERS).

De voornaamste adjectieven, die een substantief in den

accusatief bij zich hebben, zijn: *meester, machtig, deelachtig, vol, zat, kwijt, bijster, kundig, bewust, zeker, gewis, gedachtig, indachtig, gewaar, schuldig, verschuldigd, waardig, waard, gewoon, getroost, moe*. Zie verder § 606.

- § 623. In hoogerem stijl bezigt men den accusatief van een substantief, gevolgd door een deelwoord, adjectief, bijwoord of voorzetselbepaling, om eene begeleidende omstandigheid der werking te vermelden (*bijwoordelijke accusatief van omstandigheid*), bv. *De heldin der historie verschijnt, HET HELDER VOORHOOFD met het schoone mopje beplooid, HET GELE JAKJE aan, EENE HENGELMAND onder den arm en VROOLJKHEID en SCHALKHEID in de blauwe oogen (BEETS). Ook hij, DE VUIST aan 't heldenwapen, wou dringen in dien wondertuin (BOGAERS).*

Deze accusatief staat in zekeren zin als absolute (d. i. van geen woord in den zin af hankelijke) naamval, want ofschoon men er gewoonlijk het voorzetsel *met* bij kan denken of den accusatief kan beschouwen als object van een verzwegen deelwoord *hebbende*, verbiedt de geschiedenis van het gebruik ons er inderdaad ellips van *met* of *hebbende* in te zien.

E. DE PARTIKELBEPALING.

- § 624. De partikels, die werkwoorden, adjectieven of bijwoorden bepalen, zijn óf *bijwoorden* óf *bijwoordelijke uitdrukkingen*. Zij zijn bepaling van *hoedanigheid* of *wijze*, van *graad*, van *tijd* en van *plaats*, of kunnen te kennen geven, hoe men de in den zin uitgedrukte gedachte moet opvatten, en heeten dan bijwoorden van *voorstellingswijze*.

Over de verschillende soorten van bijwoorden zie men §294—299.

- § 625. De *voegwoordelijke bijwoorden* vormen den overgang van bijwoorden tot voegwoorden. Zij zijn verbindingsmiddelen van twee zinnen en tegelijk bijwoordelijke bepalingen van éénen der beide zinnen of van een gedeelte van dien zin. De *voornaamwoordelijke bijwoorden* vormen den overgang van partikelbepalingen tot voorzetselbepalingen. In de syntaxis moeten zij tot de laatste soort gerekend worden.

Over de voegwoordelijke en voornaamwoordelijke bijwoorden zie men verder § 300, 301 en 629.

- § 626. Wanneer de bijwoorden **meer** en **meest** adjectieven of bijwoorden bepalen, dienen zij om den comparatief of superlatief dier adjectieven of bijwoorden te omschrijven; maar zij kunnen ook werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen bepalen en in het laatste geval dus vóór adjectieven komen te staan zonder juist tot omschrijving van den comparatief of superlatief te dienen. In eenen zin als: *Dit is meer vernuftig dan (het) waar (is)*, is *meer* eene partikelbepaling van *is vernuftig* en dient dus niet om den comparatief te omschrijven, zoodat men dan ook volstrekt niet den comparatief *vernuftiger* voor *meer vernuftig* in de plaats mag stellen. Verkeerd is daarom een zin als van BEETS: *Ik ben veel bedroefder dan boos* in plaats van: *Ik ben veel meer bedroefd dan (ik) boos (ben)*.
- § 627. De vragende bijwoorden staan altijd aan het begin van den volzin. Alle andere bijwoorden staan, wanneer zij een werkwoord bepalen, óf onmiddellijk achter dat werkwoord óf daarachter, maar door andere bijwoordelijke bepalingen er van gescheiden. Bepalen zij een adjectief of bijwoord, dan gaan zij daaraan onmiddellijk vooraf, behalve **genoeg**, dat altijd op het bepaalde woord volgt. Bijwoorden als bepaling van voorzetselbepalingen staan achter het substantief en nooit achter het voorzetsel. Dus zegt men: *Van huis uit, om de stad heen, achter iemands rug om, bij den kant langs, van Vrijdag af tot Zondag toe, van dit oogenblik af aan*. Sterke afkeuring verdient eene woordschikking als *van af Vrijdag tot toe Zondag*.

Men kan wel zeggen: *van uit huis tot aan school*, euz. maar dan zijn *uit* en *aan* voorzetsels, vgl. § 648 en 651. *Heen, af, toe* en *mede*, die nooit voorzetsels zijn, kunnen dus nooit vóór het substantief staan. Vgl. § 300. Het gebruik van *toe* in plaats van *heen*, bv. *om de stad toe* in plaats van *om de stad heen*, is een provincialisme. Staan er twee bijwoorden als bepaling bij één woord, dan kunnen zij nevengeschikt zijn, maar ook kan één van beide eene bepaling zijn van het andere, bv. *hij*

loopt zeer hard. In dat geval geldt de regel, dat een bijwoord voorafgaat aan het bijwoord, waarvan het eene bepaling is. Een bijwoord kan echter ook eene bepaling zijn van een begrip, vervat in een door een bijwoord bepaald woord. In dat geval staat het vóór het tweede bijwoord, alsof het daarvan alleen eene bepaling was, bv. *Men leeft hier genoeglijk*, waar hier geene bepaling is van *genoeglijk*, maar van *leeft genoeglijk*. Vgl. nog: *hij werkt altijd vlijtig*, waar *altijd* bepaling is van *werkt vlijtig*.

F. DE VOORZETSELBEPALING.

§ 628. De substantieven, die door middel van voorzetsels ter nadere bepaling aan werkwoorden, adjectieven of bijwoorden verbonden zijn, staan in den vierden naamval. In eenige vaste uitdrukkingen uit eene vroegere taalperiode vindt men nog den derden naamval, daar oudtijds ook verscheidene voorzetsels den derden naamval regeerden, en met name het voorzetsel *te*, waarbij het substantief niet alleen in vaste uitdrukkingen den derden-naamvals-vorm heeft, maar waarbij men ook nu nog wel den datief gebruikt, wanneer het substantief door een attriboot wordt voorafgegaan. Men zal bv. zeggen: *te uwer geruststelling*, *ter juister waardeering*, *ter nadere(r) bepaling*, enz.

Over het algemeen kan men zeggen, dat ook bij ons die voorzetsels den datief regeerden, die het in het Hoogduitsch nog doen. Die, welke eene beweging ergens heen te kennen geven, regeerden eenen accusatief; die, welke eene rust op eene bepaalde plaats te kennen geven, eenen datief. Vandaar dat eenige voorzetsels naar gelang van omstandigheden zoowel eenen accusatief als eenen datief konden regeeren, namelijk: *aan*, *achter*, *in*, *onder*, *op*, *over*, *voor* en *tusschen*. Voorbeelden van vaste uitdrukkingen, waarin nog de datief op voorzetsels volgt, zijn: *uit den doode*, *uit dien hoofde*, *uftermate* (= uit der mate), *van wege*, *van noode*, *vandaag*, *van goeden huize*, *van den bloede*, *van ganscher harte*, *van liever lede*, *bij monde*, *bij name*, *met name*, *met dien verstande*, *met luider stemme*,

metterwoon, mettertijd, na den eten, achterwege, in den Heere, in den bloede, in koelen bloede, in levenden lijve, in den jare, in den gebede, in den blinde, in den beginne, in gebreke, in gemoede, in arren moede, in aller ijl, in dier voege, in der minne, indertijd, inderdaad, in ruste, in zake, onder eede, op heeter daad, voor den eten, enz.

§ 629. Volgens hunne beteekenis behooren tot de voorzetselbepalingen nog de *voornaamwoordelijke bijwoorden*, dat zijn de bijwoorden **hier, daar, er en waar**, gevolgd door de bijwoorden, welke met de voorzetsels stamverwant zijn. In beteekenis zijn zij volkomen gelijk aan aanwijzende, vragende en betrekkelijke voornaamwoorden met voorzetsels, bv. *Ik heb DAAR dikwijls OVER gesproken* = *Ik heb dikwijls gesproken OVER DAT*. Ook **ergens, nergens en overal** kunnen gevolgd worden door de met voorzetsels stamverwante bijwoorden om voorzetsels met iets, **niets en alles** te vervangen.

Over de voornaamwoordelijke bijwoorden zie men verder § 300.

§ 630. De voorzetsels geven oorspronkelijk plaatselijke betrekkingen te kennen. Die betrekkingen worden óf uitsluitend uitgedrukt door eene beweging, zooals bij **naar, van, tot, door, over, langs** en uit het geval is, óf zij zijn van anderen aard, onverschillig of daarbij rust of beweging te pas komt, zooals bij **te, op, boven, beneden, onder, voor, achter, tegen, tegenover, aan, bij, met, omstreeks, bezijden, tusschen, in, binnen, naast, nevens, om, rondom** en buiten.

Van de voorzetsels, die uitsluitend eene beweging te kennen geven, beteekent **naar** (vroeger ook **na**) in 't algemeen eene richting ergens heen, **van** daarentegen eene verwijdering. **Tot** geeft te kennen, dat de beweging de grenzen eener zelfstandigheid bereikt, doch niet overschrijdt. Bij **door** verdeelt de beweging eene zekere ruimte van het eene tot het andere einde. **Over** stelt de beweging op of boven zekere oppervlakte voor. Bij **langs** volgt de beweging den kant eener zelfstandigheid. **Uit** geeft eene beweging te kennen, waarbij men het binnenste van eene zelfstandigheid verlaat. Van de overige voorzetsels

sels duidt **te** eenvoudig het zich ergens bevinden aan. Is de oppervlakte van eenig voorwerp de plaats, waar eene zelfstandigheid in rust of beweging verkeert, dan bevindt zich de laatste **op** het eerste. Verder beteekenen **boven** de hoogere, **beneden** de lagere plaats, die de eene zelfstandigheid ten opzichte van de andere inneemt. Wordt daarbij de lagere door de hoogere bedekt, dan bezigt men **onder**. **Voor** geeft de betrekking van de toegekeerde, **achter** die van de afgekeerde zijde tot eenige zelfstandigheid te kennen; maar de toegekeerde zelfstandigheid zelf steunt of beweegt zich **tegen** de andere, bevindt zich **tegenover** de andere of raakt slechts gedeeltelijk **aan** de andere. Bevindt zij zich in de buurt van de andere, zonder die aan te raken, dan gebruikt men **bij**, **omstreeks** of **met**. **Bezijden** beteekent aan *éne zijde*, **tusschen** aan *weerszijden*, **in** of **binnen** aan *alle zijden* besloten door de uitgebreidheid of beweging van eenige zelfstandigheid. De laatste beweegt zich dan **naast** of **nevens** of aan beide zijden van of **om**, **rondom** de andere. Het tegenovergestelde van binnen is **buiten**, dat derhalve eene rust of beweging aan gene zijde van eene zelfstandigheid *te* kennen geeft.

§ 631. Daar alle tijdsbepalingen als betrekkingen van plaats worden gedacht, bezigt men de voorzetsels ook om den tijd aan te geven. Daarvoor dienen echter nooit *langs*, *boven*, *beneden*, *tegenover*, *bezijden*, *naast*, *nevens*, *rondom* en *buiten*, en evenmin *achter* of *naar*, waarvoor men steeds **na** gebruikt, *door*, waarvoor men *gedurende* bezigt, en *uit*, dat men door **sedert** of **sinds** vervangt.

Te beteekent een bepaald tijdstip, **op** (soms **aan**) een onbepaald gedeelte van een tijdsverloop, *gedurende* een geheel tijdsverloop, **binnen** of **in** eenen tijdkring, **tegen** een naderenden, **bij** een nabijzjenden tijd, *bv. te zes uur, op dien avond, morgen aan den dag, gedurende den winter, binnen een jaar, in eenen dag, tegen den nacht, bij vieren*. Een bepaald punt binnen eene tijdruimte drukt **van** uit, *bv. van morgen*. Een en tijd volgende op een bepaald tijdstip geeft **na**, een en tijd gevolgd door een bepaald tijdstip geeft **voor** te kennen, *bv. na den middag, voor den avond*. Eene gelijktijdigheid wordt door **met** uitgedrukt, *bv. met het aanbreken van den dag*. Om een

toekomenden tijd na een zeker tijdsverloop of tijdstip te kennen te geven bezigt men **over**, bv. *over vier weken, over vieren*. Geeft men de grens van een toekomstig tijdsverloop aan, dan gebruikt men **tot**, bv. *tot morgen*. Rekent men van een zeker tijdstip in het verleden af, dan bedient men zich van **sedert** of **sinds**, bv. *sinds gisteren*. Het meest onbepaald is **om**, zooveel als **omstreeks** *voor of na*, bv. *om vijf uur, om middernacht*. Verkeerdelijk zegt men dus *precies om vijf uur*.

§ 632. Met de betrekkingen van plaats en tijd kunnen ook overdrachtelijk allerlei andere betrekkingen gelijkgesteld worden. De eigenlijke voorzetsels van plaats en de later als voorzetsels gebezigde bijwoorden, zooals **naast**, **nevens**, **bezijden**, dienen daarom ook tot het uitdrukken van andere betrekkingen, waartoe bovendien nog eenige later gevormde voorzetsels gebezigd worden, namelijk **zonder**, **behalve**, **behoudens**; **krachtens**, **wegens**, **volgens**, **ingevolge**; **nopens**, **aangaande**; **ondanks**, **trots**, **niettegenstaande** en enkele andere.

§ 633. **Aan** beteekent in de eerste plaats eene aanraking en staat dus bij werkwoorden als *raken, voelen, tasten, grenzen, trekken*, enz. en overdrachtelijk bij *denken, herinneren, gelooven*, enz. Uit het begrip van aanraken vloeit dat van verbinden voort. Dus staat **aan** bij werkwoorden als *hechten, vastknoopen, vastplakken, passen*, enz., ook in figuurlijken zin, en verder om een bezig zijn met eenig werk te kennen te geven, zooals *aan het werk, aan het schrijven zijn*. Aanraking veronderstelt onmiddellijke nabijheid: vandaar *aan den dijk liggen, aan het vuur zitten*, en overdrachtelijk ook nauwe betrekking: vandaar *dit staat aan u, aan die zaak is veel gelegen*. Zoo staat **aan** ook bij benamingen van deelen, waarop eene hoedanigheid of werking betrekking heeft, bv. *hij is lam aan één been, het is aan beide zijden scherp, hij lijdt aan de oogen*, en overdrachtelijk: *hij is arm aan verstand, het ontbreekt hem aan ijver*, enz. In de tweede plaats geeft **aan** het doel eener beweging te kennen, zooals in *aan de deur komen, aan boord komen, aan wal gaan*, en overdrachtelijk: *aan*

eene betrekking komen, aan het licht brengen, iemand iets aan de hand doen, aan gevaar blootstellen, enz. Het doel kan ook als gevolg worden voorgesteld: vandaar aan flarden scheuren, aan het muiten slaan, aan den drank raken, er aan moeten.

Daar het aangeraakte voorwerp maar voor een deel de werking ondergaat, onderscheidt men: eene kerk bouwen en aan eene kerk bouwen, een boek schrijven en aan een boek schrijven, zijne kleeding veranderen en iets aan zijne kleeding veranderen. Zoo onderscheidt men ook: iets (in zijn geheel) gelooven en aan iets gelooven, iets denken en aan iets denken. Uit het begrip aanraken vloeit dat van door aanraking getroffen worden voort, bv. zich aan eenen steen stooten, aan eene speld prikken, aan iets ziek eten; en vandaar ook aan de tering sterven, aan een euvel mank gaan, aan moord schuldig zijn, enz. en bij werkwoorden als kennen om de kenbron aan te geven, bv. den leeuw aan zijne klauw, den boom aan zijne vruchten kennen. Oudtijds stond aan ook bij vele werkwoorden, die een krijgen of ontvangen te kennen gaven, waarbij wij nu van, soms op gebruiken. Van die werkwoorden heeft nog alleen ontleenen de verbinding met aan behouden. Over de omschrijving des datiefs van den belanghebbenden persoon door aan zie men § 616.

§ 634. **Achter** geeft de betrekking tot de afgekeerde zijde van eene zelfstandigheid te kennen, bv. achter elkaar loopen, eenen tuin achter zijn huis hebben, een leesteeken achter een woord zetten, achter de groene tafel, achter de tralies zitten, en overdrachtelijk ze achter de mouw hebben, zich verschuilen achter een ander, achter iemands rug of achter iemand om, achter eene zaak zijn, enz.

Vroeger werd achter ook van tijd gebruikt, waar wij nu steeds na bezigen. Ook werd achter vroeger gebruikt om aan te duiden, dat iets binnen zekere ruimte verspreid was of zich bewoog. Nu gebruiken wij daarvoor door (of op), maar BILDERDIJK zeide nog: Men bant, berooft, schudt me uit. Daar dool ik **ACHTER LANDE**. Uit dat gebruik laat zich onze uitdrukking achterwege verklaren.

§ 635. **Beneden** wijst aan eene zelfstandigheid eene lagere plaats

aan, bv. *beneden Amsterdamsch peil*, en ook overdrachtelijk iemand beneden een ander stellen, *beneden het middelmatige*, *beneden alle critiek*, *beneden de drie en twintig jaar zijn*, enz. **Boven** wijst daarentegen aan eene zelfstandigheid eene hoogere plaats aan, bv. *boven het dak uitsteken*, en ook overdrachtelijk *boven iemand uitmunten*, *den een boven den ander verheffen*, *kiezen*, *prijzen*, enz. *boven verwachting*, *boven iemands bevatting*, *boven de zestig zijn*. *Boven bidden en denken* beteekent: meer dan men bidden of denken durfde.

§ 636. **Binnen** beteekent aan alle zijden omsloten, **buiten** niet ingesloten, aan gene zijde van iets. Het eerste wordt zoowel van tijd als van plaats gebruikt, bv. *binnen acht dagen*, *binnen de muren*, en ook overdrachtelijk: *binnen de perken*, *binnen iemands gezichtskring*. Het andere wordt alleen van plaats gebruikt, bv. *buiten de deur*, maar ook overdrachtelijk en dan in de beteekenis van *zonder*, bv. *buiten gevaar*, *buiten kijf*, *buiten twijfel*, *buiten iemand om*, en in die van *behalve*, bv. *buiten hem waren er nog acht personen*.

§ 637. **Bij** behoudt de plaatselijke beteekenis *in de buurt van* in de uitdrukkingen: *zich verdedigen*, *beklagen bij iemand*, *iemand aanklagen bij de rechtbank*, *bij zijn gevoelen blijven*, *iets vergelijken bij (ook met)*, *bij iets halen*, *het bij iets laten*, *bij* (d. i. ten aanhoore van) *God zweeren*. Zoo ook bij adjectieven als *aangenaam*, *gehaat*, *gezien bij*, enz. Daar nabijheid vereischt wordt om van dienst te zijn, wordt *bij* ook in de beteekenis van *door* gebruikt om het middel aan te geven, waarvan men zich bedient, bv. *bij ervaring weten*, *bij eede verklaren*, *bij de wet bepalen*, *bij de el verkoopen*, *bij toeval*, *bij monde*, *bijvoorbeeld*, enz.

§ 638. **Door** wordt gebezigd van eene beweging, die eene ruimte doorsnijdt, maar vervolgens ook van eene beweging, die de ruimte slechts gedeeltelijk of in verschillende richtingen doorkruist, bv. *door den tuin wandelen*, *door de zaal dansen*. Daar de ruimte, die men doorgaat, gelegen is *midden* tusschen het uitgangspunt en het doel, kan zij

ook als *middel* beschouwd worden. Evenals men *door de deur* in huis komt, verkrijgt men *door vlijt* kennis. Men zegt, daarom: *mededeelen door eenen brief, bericht geven door eenen bode, zijn doel bereiken door middel van*. Daar het middel nu ook zelf als de *oorzaak* kan worden opgevat, dient *door* ook om de zelfstandigheid, van welke de werking uitgaat, met het werkwoord in den lijdenden vorm te verbinden, bv. *Dit wordt door mij gedaan, er wordt door hem gewerkt*.

§ 639. **In** beteekent eene rust of beweging binnen de grenzen eener ruimte, maar kan ook toegepast worden op afgetrokken zelfstandigheden, binnen welker kring eene werking of eigenschap gedacht wordt, bv. *in armoede leven, in angst verkeeren, behagen scheppen in iets, zich verblijden in iets* (ook *over*, maar steeds *zich bedroeven over*), *bekwaam, bedreven, ervaren, zwak in iets zijn*. Voorts beteekent *in* eene beweging, die de grenzen eener ruimte binnendringt, bv. *in huis gaan, in den kring treden, en overdrachtelijk in verzoeking komen*, enz. Die plaatsverandering kan op iedere verandering in het algemeen worden toegepast: vandaar staat *in* bij werkwoorden als *veranderen, overgaan, verkeeren*, en verder ook bij *verdeelen, oplossen, scheiden, splitsen*, enz.

Tot de voorbeelden van *in* met een woord, dat den kring van afgetrokken zelfstandigheden aanwijst, binnen welchen eene werking of eigenschap gedacht wordt, behooren vele bijvoordelijke uitdrukkingen van omstandigheid, als *in ernst, in toorn, in haast, in vertrouwen, in schijn, in waarheid, in het geheim, in het openbaar*, enz. Ook dient *in* om den vorm der stof aan te duiden, binnen of in welchen iets als bestaande gedacht wordt, bv. *honderd gulden in goud, eene som in zilver*. Vgl. *honderd gulden aan goud*, d. i. honderd gulden wat het goud betreft, of goud ter waarde van honderd gulden.

§ 640. **Met** drukt in 't algemeen eene verbinding uit, hetzij in vriendschappelijken, hetzij in vijándigen zin. De verbonden persoon of zaak is dan echter in de werking betrokken en niet alleen er bij tegenwoordig. Vgl. daarom *met iemand*

eten en bij iemand eten. Met staat dus bij werkwoorden als omgaan, handelen, spreken, overeenkomen, enz., maar ook bij strijden, twisten, worstelen, enz. Daar de bij eene werking betrokken zelfstandigheid voor de uitvoering van die werking onontbeerlijk kan wezen, staat met ook om het middel of werktuig, waarvan men zich bedient, aan te wijzen, bv. met de hand aanraken, met een mes doorsnijden, met open ooren toeluisteren, en verder in bijwoordelijke uitdrukkingen als met kracht, met genoeg, met lust, met tegenzin, enz.

Daar *met* zoowel in vriendschappelijken als in vijandigen zin kan bedoeld worden, zijn uitdrukkingen als *strijden met, oorlogen met* dubbelzinnig, indien niet uit den zin blijkt, of de strijd van twee tegen eenen derde of van twee onderling bedoeld wordt. Men ontgaat de dubbelzinnigheid door te zeggen: *verbonden met of tegen. Met* staat ook bij adjectieven, die in beteekenis met bovengenoemde werkwoorden overeenkomen, als *verwant, bevriend, vertrouwd, gemeenzaam, bekend, enz.* Verder wordt het gebezigd vóór den naam der werking, waarmee het onderwerp in verbinding wordt gedacht, als *beginnen, aanvangen, voortgaan, ophouden en eindigen.* Al deze werkwoorden kunnen ook eenen infinitief als lijdend voorwerp bij zich hebben. Er bestaat dan bij *beginnen* en *aanvangen* verschil in beteekenis. Door *beginnen, aanvangen met* geeft men te kennen, dat men de eerste van verschillende handelingen begint of aanvangt, door *beginnen* of *aanvangen* met een object, dat men het eerste gedeelte van eene handeling uitvoert. Nog staat *met* bij *lachen, spotten, gekscheren, begaan zijn, medelijden hebben* vóór den naam der zelfstandigheid, die tot de werking aanleiding geeft en als zoodanig tot het onderwerp in betrekking staat.

- § 641. **Naar** beteekent in 't algemeen eene richting ergens heen, bv. *naar huis gaan, naar het Noorden zien, zich naar het Oosten wenden of keeren*, en ook overdrachtelijk: *streven, reikhalzen, verlangen, vragen, wachten, luisteren naar*, enz. Uit het begrip van richting sproot voort dat van volgorde: vandaar dat *naar* ook ging beteekenen *volgens* (= overeenkomstig met), bv. *naar zijn geweten, naar mijn gevoele*

len, naar gewoonte. Het staat dan bij werkwoorden als *smaken, rieken, zweemen, aarden, enz.* Zoo zegt men ook: *sterk naar den geest, zwak naar het lichaam, waar naar* beteekent: volgens of ten opzichte van. **Na** heeft oorspronkelijk dezelfde beteekenis als *naar*, maar wordt nu alleen van eene volgorde in den tijd gebruikt, bv. *na Zondag, na den oorlog, na het ongeluk*, en zoo ook *na iemand optreden, komen, blijven, heengaan enz., iets na zich slepen.*

§ 642. **Om** drukt eene beweging of plaatsing in eenen kring uit, bv. *de aarde draait om de zon, om de tafel zitten, elkaar om den hals vallen*, en vervolgens op eenige punten in den omtrek en dus nabij, bv. *om het huis loopen spelen, iets om handen hebben, om en bij de zestig*, en figuurlijk: *om iets denken, zich om iets bekreunen.* Nauw verwant daarmee is het begrip van aanleiding of oorzaak, bv. *om iets treuren, lachen, blijde zijn, enz.*, en daarmee weder het begrip van beweegreden of doel, bv. *om zijnentwil, om bestwil iets doen, om iets verzoeken, strijden, werken, moeite doen, het is mij te doen om iets, zenden om iemand, enz.* Eindelijk geeft *om* afwisseling te kennen, bv. *om beurten, om het uur eene lepel nemen, om den anderen dag; en vandaar ruil of verwisseling, bv. lood om oud ijzer, vier sigaren om een dubbeltje, weinig of niets om iets geven, om niet, om het even, enz.*

De kring, waarin de beweging of plaatsing, die *om* aanwijst, voorkomt, behoeft niet geheel gesloten te zijn, bv. *om den haard zitten, eenige stappen om de tafel doen.* Wil men bepaald te kennen geven, dat eene zelfstandigheid door hare beweging of plaatsing iets geheel omsluit, dan gebruikt men **rondom**. In de uitdrukkingen *om hals* en *om het leven komen, raken, brengen* of *helpen* (Vgl. nog *omkomen, ombrengen*) verklaart men *om* gewoonlijk als een geheel ander woord, namelijk als verbastering van **ON** of **OON** (Hoogd. *ohne*), dat vroeger (naast **ane**) wel in gebruik was in de beteekenis van *zonder*. 't Is echter, met het oog op het Hoogd. *um* in dezelfde beteekenis, de vraag, of die verklaring wel juist is, en of men hier niet te doen heeft met het gewone *om* in de beteekenis van *tot* (namelijk: het betalen, dus verliezen van). *Om het*

leven komen zal dus zijn: *komen tot* (betalen d. i. verloren geven van) *het leven*.

§ 643. **Onder** geeft eene beweging of rust op eene lagere plaats te kennen. Het lagere voorwerp wordt dan door het hoogere bedekt, bv. *onder tafel kruipen*, *onder water staan*, *onder dak zijn*, en figuurlijk: *gebukt gaan onder het leed*, *onder bescherming van*, *onder vier oogen*, *onder de hand* (= heimelijk), *onder het masker*, *den schijn*, *het voorwendsel van*, en vandaar: *onder den vorm*, *onder* (d. i. onder den vorm van) *woorden brengen*. Voorts beteekent het afhankelijkheid, onderdanigheid, bv. *onder iemand staan*, *dienen*, enz. en figuurlijk: *onder den invloed*, *het bereik*, *onder het zegel van geheimhouding*. Vandaar ook: behooren, gerekend worden tot, bv. *onder de rubriek van*, *een huis gelegen onder de gemeente Groningen*. en zoo ook *onderweg*. Vervolgens staat het in den zin van tusschen, te midden van, bv. *onder vreemden*, *uitmunten*, *schitteren*, *iemand uitkiezen onder eenigen*, en verder *zich scharen*, *mengen onder*: vandaar ook *onder elkander*, *onder anderen*.

Als zinverwant met *beneden* drukt *onder* een minder zijn in graad en waarde uit bij getallen, zooals *onder de honderd man*, *onder de veertig gulden*, *onder de tien jaar*. Als zinverwant met *gedurende* wordt *onder* gebruikt bij een korter of langer tijdsverloop, bv. *onder de les*, *onder eenen plasregen*, *onder het eten*. Eene uitdrukking als *onder dit opzicht* is een Gallicisme (*sous ce rapport*) voor *in dit opzicht*, *ten opzichte hiervan*.

§ 644. **Op** beteekent boven en tegelijk gesteund door eene of andere zelfstandigheid, bv. *op eenen stoel zitten*, *op zijn hoofd staan*, en figuurlijk: *iemand op de handen dragen*, *iets op het hart hebben*, *op goeden voet staan*, *op grooten voet leven*, *op staanden voet*, *op mijn woord van eer*. enz. Daar het vervolg steunt op het voorafgaande, geeft *op* ook eene volgorde te kennen, bv. *op regen volgt zonneshijn*, *op* (= na) *het eerste teken*, *op iets antwoorden*, *daarop* (= daarna); en vandaar beteekent het volgens, overeenkomstig, bv. *op bevel*, *vereerend verlangen*, *verzoek*, *op die wijze*, *op zijn Hollandsch*, enz. Bij werkwoorden van be-

weging staat *op* om de richting naar het toppunt of de oppervlakte van iets aan te wijzen: *op de tafel springen*, *op eene ladder klimmen*, *op den grond*, *op zijne neus vallen*, en figuurlijk: *op vrije voeten stellen*, *iets op zich nemen*, enz. Daaruit ontwikkelt zich de beteekenis van richting naar het doel, bv. *op iets of iemand doelen*, *mikken*, *losgaan*, en figuurlijk: *het gemunt hebben op*, *het oog hebben op*, *schelden*, *zinspelen*, *passen*, *verlieven op*, *boos*, *verzot*, *dol*, *tuk zijn op*, enz.

Op in de beteekenis van steunende *op* staat bij werkwoorden als *steunen*, *vertrouwen*, *zich verheffen*, *zich beroemen*, *pochen*, *snoeven*, *stoffen*, *hopen*, *zich beroepen*, *rekenen*, *staat maken*, en bij adjectieven als *trotsch*, *prat*, *ijdel*, *gesteld*, *fier*, enz. Deze beteekenis wordt algemeener in uitdrukkingen als *op het land leven*, *op de beurs komen*, *op eene kamer wonen*, *op het stadhuis*, *op straat*, *op school*, waarbij het vóór den naam der plaats staat, waar men vertoeft. Figuurlijk past men het toe *op* toestanden en verrichtingen, bv. *op reis*, *op marsch*, *op de jacht*, *op zijne hoede zijn*, *op sterven liggen*; ook *op reis*, *op de vlucht*, *op de jacht gaan*, *op avontuur uit gaan*, *iemand op de proef stellen*. Ook dient het om de strekking der handeling uit te drukken, bv. *op iemands gezondheid drinken*, *iemand op een kopje thee verzoeken*, *op iets uit zijn*, *zich op genade of ongenade overgeven*, *zich op iets voorbereiden*, *op leven en dood vechten*, *op goed geluk*, enz.

- § 645. **Over** beteekent eene beweging boven of *op* eene zelfstandigheid. In het eerste geval strekt zich de beweging verder dan de zelfstandigheid uit, bv. *over eenen stok*, *eene sloot springen*, *over eenen steen struikelen*, *over de kling jagen*, *over Brussel naar Parijs reizen*, en figuurlijk: *over* (d. i. meer dan) *de honderd gulden*. In het laatste geval beperkt de beweging zich tot een gedeelte van de oppervlakte. bv. *over eene brug loopen*, *over den grond kruipen*, of tot de geheele oppervlakte, bv. *een kleed over de tafel spreiden*, en figuurlijk *den zegen uitspreken*, *heerschen*, *waken over iemand*; zoo ook bij werkingen des geestes: *over iets denken*, *spreken*, *oordeelen*, *strijden*, *schrijven*, *treuren*, *zich verheugen*, *zich bedroeven*, *zich verbazen*, *zich schamen*,

enz. en bij de adjectieven *bedroefd*, *vroolijk*, *boos*, *ongeduldig*, *tevreden*, enz.

Soms heeft *over* de beteekenis van *tegenover* bv. *over de brug wonen*, *schuins over ons zitten*, enz. Men bezigt *over* ook, als men te kennen wil geven, hoeveel tijd aan de voltooiing van iets besteed is, bv. *twee uur over een opstel werken*.

§ 646. **Tegen** drukt eene beweging uit naar eene zelfstandigheid, maar met de bijbeteekenis van weerstand ondervinden, bv. *tegen den muur loopen*, *tegen den stroom zwemmen*, *zich tegen iets verzetten*. Daar persoonlijke tegenstand als vijandig wordt opgevat, krijgt *tegen* eene vijandige beteekenis in *tegen den vijand oprukken*, *tegen iemand strijden*, *kampen*, *worstelen*, *uitvaren*. Voorts bij adjectieven als *barsch*, *onbeleefd*, *ruw*, *onvriendelijk*, *wreed*, *lomp*, enz. Zoo beteekent *tegen* „in strijd met“ in uitdrukkingen, als *tegen de wet*, *tegen zijn geweten*, *tegen wil en dank*, *tegen verwachting*. De beweging kan ook alleen opgevat worden als de richting, waarheen eene in rust verkeerende zelfstandigheid zich uitstrekt, bv. *tegen het Noorden gewend*, *gericht*, *gekeerd*. Raakt de rustende zelfstandigheid eene andere, waartegen zij zich uitstrekt, aan, dan wordt zij daardoor gesteund: vandaar *tegen eenen muur leunen*, *steunen*, *rusten*. **Jegens** is oorspronkelijk hetzelfde woord als *tegen*, maar wordt tegenwoordig alleen gebruikt voor vriendschappelijke handelingen of neigingen, bv. *gunstig gezind zijn jegens iemand*, *lief*, *aardig*, *goed*, *vriendelijk*, *heusch jegens iemand zich gedragen*.

Tegen staat nog bij de werkwoorden *ruilen*, *wisselen*, *opwegen*, enz., omdat men bij die handelingen de eene zelfstandigheid stelt tegenover de andere, die daaraan gelijk is. Vandaar ook het gebruik van *tegen* bij adjectieven als *opgewassen*, *bestand*, enz. Het met *over* samengestelde **tegenover** duidt aan, dat eene in rust verkeerende zelfstandigheid naar eene andere gericht, maar daarvan door eene tusschenruimte gescheiden is, bv. *tegenover elkaar staan*, *tegenover de kerk wonen*; ook figuurlijk in de beteekenis van: ten opzichte van, bv. *zich voortreffelijk tegenover iemand houden*, *gedragen*, enz.

§ 647. Te kon vroeger ook doel of strekking eener beweging te kennen geven, zooals nog in de uitdrukkingen: *ten Noorden, ter school, ter markt gaan, te veldde trekken, te voet vallen, ten grave dalen, te niet doen, te gelde maken, ten einde komen, te zijner eer, te leen, enz.* Tegenwoordig dient het alleen om eene rust op eene plaats te kennen te geven, vooral bij namen van steden of dorpen, bv. *te Rome, te Piet-Gijzenbrug*, maar ook meer algemeen: *te water, te zee, te land, te paard, te voet, ter been, te mijnent, ten huize van, ten hove, ter zijde, te moede, ten deele, ten eerste.*

§ 648. Tot geeft eene beweging te kennen, die het doel bereikt zonder verder te gaan, bv. *tot iemand gaan of komen, van huis tot huis, van deur tot deur, van mond tot mond gaan*, en figuurlijk: *van het begin tot het eind, tot iemand spreken, zich tot iemand wenden, richten, tot iets in verhouding staan, vervallen, behooren, enz.* Evenals te vroeger, drukt *tot* ook nu nog het doel of de strekking eener werking uit, bv. *tot uw best, tot uw genoegen*, vooral bij werkwoorden als *strekken, dienen, deugen, aansporen, opwekken, verleiden, uitnoodigen, dwingen, enz.* en bij adjectieven als *geschikt, bekwaam, bereid, geneigd, enz.* Doel en strekking eener werking kan ook als gevolg worden opgevat: *vandaar tot iets maken, kiezen, benoemen, aanstellen, bevorderen, geraaken, opgroeien, enz.*

Tot kan ook gevolgd worden door *aan, achter, bij, boven, beneden, binnen, buiten, door, in, na, onder, op, over en voor*, bv. *tot aan de deur brengen, tot bij den top komen, tot in de binnenkamer doordringen, tot nu den eten wachten, tot onder de kleeren blozen, tot op het hemd nat zijn, tot over de honderd bladzijden lang zijn, tot voor de muren der vesting naderen, tot aan, tot in, tot over 't graf, enz.* In deze uitdrukkingen vatte men de substantieven met de voorzetsels *aan, bij, enz.* als één geheel op, geregeerd door het voorzetsel *tot*, dat dan te kennen geeft, hoever de werking zich uitstrekt.

§ 649. Tusschen wil zeggen: van weerszijden besloten door of te midden van twee zelfstandigheden, en heeft dus eene be-

perkter beteekenis dan *onder*, bv. *tusschen de regels door lezen, zich mengen tusschen (onder van meer dan twee);* figuurlijk in eene uitdrukking als *tusschen hoop en vrees zweeven*, en vooral wanneer de wederzijdsche betrekking tusschen twee zelfstandigheden wordt uitgedrukt, als er *bestaat niets tusschen ons*.

Ook wanneer meer dan twee zelfstandigheden genoemd worden, wordt *tusschen* gebruikt, maar alleen, wanneer deze in twee groepen gedeeld of aan weerszijden van de besloten zelfstandigheid gedacht worden, bv. *tusschen de vingers houden*, enz.

§ 650. **Uit** geeft, evenals *van*, eene beweging te kennen, waarbij men de grenzen van eene zelfstandigheid verlaat, doch met de bijbeteekenis, dat die beweging in het binnenste van de zelfstandigheid ontstaan is. Wie *uit* een voorwerp komt, was er *in* en komt er *buiten*. Verdere toepassingen zijn, bv. *uit een glas drinken, uit het veld geslagen zijn, voor iemand uit den weg gaan*, en figuurlijk: *zich iets uit het hoofd zetten, iets uit het oog verliezen*, enz. Zoo ook van toestanden: *iemand uit den droom helpen, uit den slaap wekken, uit een gevaar redden, uit de mode gaan*. Voorts beteekent het den oorsprong, als *uit brave ouders geboren zijn, uit iets vervaardigen, scheppen, voortvloeien, ontstaan, bestaan, de beweegredenen, bv. uit zwakheid, uit angst, uit hartelijkheid* en den grond, die het uitgangspunt is van een gevoel, eene redeneering, enz., bv. *uit ervaring weten; blijken, zien, bewijzen uit*, enz.

Geeft *uit* de beweegredenen te kennen, die in iemand gezocht moeten worden, maar zich door eene werking naar *buiten* openbaren, **wegens** wordt gebruikt, wanneer ook een invloed van *buiten* in 't spel is. *Men geeft toe uit zwakheid, maar geeft iets op wegens geldgebrek*.

§ 651. **Van** geeft eene beweging te kennen, waarbij men de grenzen eener zelfstandigheid verlaat, bv. *van huis komen, van het paard vallen, van stapel loopen, van mond tot mond gaan, het gaat hem flink van de hand*. Het is daarom het eigenaardig woord bij werkwoorden als *scheiden, afnemen, afzien, bevrijden, verlossen, redden, zuiveren, reinigen, be-*

rooven, en adjectieven als *los*, *rein*, *afkeerig*, *wars*, enz. Verder geeft het het uitgangspunt eener werking te kennen, bv. *hooren*, *vernemen*, *droomen*, *gelooven*, *denken*, *vertellen*, *spreken*, *zeggen van iets*. Het uitgangspunt kan ook als oorzaak of middel worden opgevat, bv. *van honger sterven*, *van koude beven*, *van ellende omkomen*, *van den wind leven*, en bij adjectieven, bv. *moede*, *ziek van iets*, *bleek van woede*, *rood van schaamte*. Eindelijk staat het bij adjectieven en werkwoorden vóór den naam eener zaak, waaruit zich de eigenschap of werking openbaart en waartoe zij zich tevens bepaalt, bv. *schoon van gelaat*, *groot van persoon*, *klein van gestalte*, *iemand kennen van aanzien*.

Daar *van* de oorzaak te kernen geeft, werd het vroeger vaak (evenals in het Hoogduitsch) en nu bij ons nog eene enkele maal gebruikt bij werkwoorden in den lijdenden vorm vóór den naam van den werker, die tegenwoordig met het voorzetsel *door* wordt verbonden, bv. *Dat was goed van hem gehandeld*. *Van* wordt ook met bijwoorden verbonden, bv. *van voren*, *van achteren*, *van onderen*, *van binnen*, *van buiten*, *van boven*, *van beneden*, *van nabij*, *van verre*. Ook zegt men *van uit* tegenover *tot in*, bv. *Hij zag van uit het venster*, *wat er op straat gebeurde*; doch beter is het *uit* hier als bijwoord achteraan te plaatsen. Zoo ook vindt men *van achter*, *van onder*, *van over*, enz., bv. *Hij gluurde van onder de kap uit*, waar *onder de kap* één geheel vormt, geregeerd door *van*.

§ 652. **Voor** (Hoogd. *vor*) geeft de betrekking van de toegekeerde zijde van eene zelfstandigheid tot eene andere te kennen, bv. *voor het huis staat een boom*, en figuurlijk: *hij heeft een doel voor oogen*, *het ligt voor de hand*, *het ongeluk staat voor de deur*. Op personen toegepast, krijgt *voor* de beteekenis van *in tegenwoordigheid van*, bv. *voor het gerecht verklaren*, *voor iemand den hoed afnemen*, *voor eene vergadering spreken*, *voor iemand verstommen*, en in overeenstemming met het laatste voorbeeld, waar de persoon, die tegenwoordig is, eene zekere gewaarwording of werking veroorzaakt, *voor iemand schrikken*, *sidderen*, *zich schamen*, *vluchten*, *zich verbergen*, *zich hoeden*, *iemand voor iets waarschuwen*. *Voor* (Hoogd. *für*) kan ook gaan

beteekenen: *ten voordeele of ten behoefte van*, bv. *voor iemand strijden, zich in de bres stellen*, welke uitdrukkingen oorspronkelijk eene zuiver plaatselijke betrekking aanduiden. Vandaar verder: *voor iemand zijn of zich verklaren, voor iemands welzijn waken, zorgen, zwoegen*. Daar iemand iets niet zelf behoeft te verrichten, wanneer een ander het te zijnen behoefte doet, gaat het begrip *ten behoefte van* over in dat van *in de plaats van*, bv. *voor iemand in dienst treden*, en verder in dat van *in ruil voor*, bv. *voor geld koopen, voor eenen appel en een ei krijgen; lof, dank, roem, eer voor iets inoogsten; iemand voor iets bestraffen, prijzen, berispen, voor het kwaad boeten*, enz. Daar dingen, die met elkander geruild kunnen worden, in waarde gelijk zijn, krijgt *voor* de figuurlijke beteekenis: *gelijkstaande met*, bv. *iemand voor den gek houden, iets voor waar aannemen, iemand voor een ander aanzien, zich voor iets uitgeven, gelden voor iets*, enz. Vandaar dat *voor* zilverwant wordt met het voegwoord *als*, bv. *iets voor of als ernst opnemen, iemand voor of als zijnen meerdere erkennen*; enz.

Het begrip *ten voordeele of ten behoefte van* gaat over in eene *strekking* (een doel) in het algemeen; vandaar dat men *voor* gebruikt bij adjectieven als *goed, voordeelig, nuttig, schadelijk, bestemd, geschikt*, alsmede na *te* en *genoeg*, bv. *dat is mij of voor mij te duur of duur genoeg*. *Voor* dient dan om den datief te omschrijven. Zie § 615, 616. Bepaalt zich de *strekking* eener werking of eigenschap tot een enkel onderdeel van iets, dan komt de genoemde werking of eigenschap alleen daarvoor in aanmerking; zoo krijgt *voor* de beperkende beteekenis van *ten opzichte van*, bv. *voor zijnen leeftijd is hij een kras man, voor een jong meisje is zij wat dik, ik voor mij*; voorts in de bijwoordelijke uitdrukkingen *voor ditmaal, voor heden, voor altijd*, enz.

G. DE INFINITIEFBEPALING.

- § 653. De infinitief *met* of *zonder te* komt zóó dikwijls als bijwoordelijke bepaling van werkwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden voor, dat hij als eene afzonderlijke

bepaling moet behandeld worden, ofschoon hij in karakter met een substantief overeenstemt.

De reden, waarom men de infinitiefbepalingen niet eenvoudig kan opnemen onder de substantieven als bijwoordelijke bepaling is vooral gelegen in het voorvoegsel *te*, dat nu eens met den infinitief samen één geheel uitmaakt, dan weder als voorzetsel, zooals het oorspronkelijk ook altijd was, moet opgevat worden. Als voorzetsel regeerde het vroeger den derden naamval (zie § 237) van den infinitief, die dan in karakter met een *gerundium* gelijk te stellen was. In eenige gevallen heeft zelfs de infinitief zonder *te* dat karakter.

§ 654. De infinitief *met te* staat als lijdend voorwerp bij een groot aantal transitieve werkwoorden en komt dan met een substantief in den accusatief overeen, bv. *Hij beloofde te zwijgen* = stilzwijgendheid. *Hij zwoer mij te zullen gehoorzamen* = gehoorzaamheid. Niet altijd echter laat het spraakgebruik deze omzetting toe, bv. *Veroorloof mij, Freule, u den weg te wijzen* (VAN LENNEP). Ook heeten heeft zulk een object in de verouderde beteekenis van bevelen, bv. *Hij heette mij terstond te gaan zitten* (BEETS). De infinitief kan ook een vragend voornaamwoord of vragend bijwoord als afhankelijk woord bij zich hebben, bv. *Hij weet niet WAT TE HOOREN* (BILDERDIJK). *Wist ik maar HOE er uit TE KOMEN!* (VAN LENNEP). Bij de werkwoorden *leeren, doen en laten* (in de beteekenis van *doen*) staat de infinitief *zonder te* als object, bv. *Hij leert hem* (datief) *LEZEN*. *Zij doet den maaltijd gereed MAKEN*. *Hij laat zijn huis VERBOUWEN*.

Bij alle werkwoorden, die eenen voorwerpszin met *dat* of een substantief als object bij zich kunnen hebben, beschouwen men tegenwoordig altijd (zonder den oorsprong der beheersching in aanmerking te nemen) den infinitief *met te* als lijdend voorwerp, tenzij het werkwoord reeds een ander lijdend voorwerp bij zich heeft, bv. *Hij noodzaakte hem te vertrekken, want daar is hem* het object van *noodzaakte* en *te vertrekken* dus eene voorzetselbepaling. Bij *doen* en *laten* is de infinitief alleen object, wanneer zij *veroorzaken* beteekenen, maar niet wanneer *doen* de beteekenis heeft van *doen zijn* of *doen worden* en

laten die van *doen blijven* of *doen worden* (zie § 554). *Laten* behoort ook tot de werkwoorden *kunnen*, *durven*, *moeten*, enz., die eenen infinitief *zonder te* als noodzakelijk bestanddeel van het gezegde eischen, evenals andere werkwoorden, zooals *dienen*, *behoeven*, *zoeken*, enz., wanneer zij met die werkwoorden zinverwant zijn, den infinitief *met te* niet kunnen missen (zie § 531—533), bv. *Hij moet de waarheid zeggen. Hij dient de waarheid te zeggen*. Men zou ook bij die werkwoorden den infinitief desnoods als object kunnen beschouwen, ofschoon hij dat althans niet bij alle in oorsprong is, maar het is practischer daar het zoogenaamde *hulpbehoevende* werkwoord met den infinitief als één geheel op te vatten.

§ 655. Een infinitief *zonder te* staat als bepaling bij de werkwoorden *gaan*, *komen*, *loopen* en *helpen*, bv: *Willem, ga Mama opzoeken* (= ga om Mama op te zoeken). *De deugniet had al driemaal een kalf komen weghalen* (= om een kalf weg te halen) (BEETS). *Dat loop ik gauw aan vader vertellen*. (Ik loop gauw om dat aan vader te vertellen) (VAN LENNEP). *Hij hielp haar op het bostonkaartje kijken* (= in het kijken) (BEETS). Ook bij *wezen* in de beteekenis van *gaan* staat de infinitief *zonder te*, bv. *Ik ben hem wezen afhaken*, en evenzoo bij *blijven*, wanneer dat een intransitief werkwoord is en *vertoeven* beteekent, bv. *Ik blijf van middag bij u eten* (= om te eten). *Blijf heden den dag bij mij doorbrengen* (VAN LENNEP).

Men verwarre *blijven* als koppelwoord niet met *blijven* als intransitief werkwoord. Het is koppelwoord in den zin: *Ik blijf eten* (= ik ben bij voortduring *etende*), maar intransitief in den zin *Ik blijf eten* (= ik vertoef *om te eten*); vgl. § 552.

§ 656. Een infinitief *met te* (= *tot*) staat als bepaling bij eenige transitieve werkwoorden, zooals *iemand veroordeelen*, *noodzaken*, *dwingen*, *overhalen*, *bewegen*, *aansporen*, bv.: *Hij noodzaakte hem de waarheid te zeggen* (= tot het zeggen van de *waarheid*), en evenzoo bij *hebben* in eenen zin als *hij heeft iets te zeggen*. Ook bij andere transitieve werkwoorden, zooals *verhinderen*, *beletten*, enz. waar *te* de beteekenis van *in* heeft, bv. *Hij belet mij te werken* (= in het werken). Bij reflexieve werkwoorden heeft de

infinities met te hetzelfde karakter als de vroeger daarbij gebruikelijke voorzetselbepaling. Zulke werkwoorden zijn : *zich gewennen (aan), zich vleien, zich haasten (met), zich wachten (voor), zich beroemen (op), zich verheugen (in of over), zich bedroeven, zich beklagen, zich verbazen, zich verwonderen, zich schamen (over),* bv. *Ik schaam mij dat gedaan te hebben. Ik verheug mij hem te leeren kennen (VAN LENNEP).*

§ 657. Een infinitief met te staat in het karakter van voorzetselbepaling bij eenige intransitieve werkwoorden, zooals *ophouden, voortgaan, aarzelen, dralen (met), schroomen (voor) enz.,* bv. *Hij had niet geaarzeld zijnen vriend op diens verzoek bij deze gelegenheid te vergezellen (VAN LENNEP).* Ook *leeren* in de beteekenis van *door leering (ondervinding) ergens toe gebracht worden, en komen* in die van *geraken tot hebben eene infinitiefbepaling met te,* bv. *Wij moeten leeren genoegens op te merken en te schatten, die het oog der begeerlijkheid voorbijziet (VAN DER PALM).* *Hij kwam te overlijden. Ik kom te weten. Zooals gij zult komen te hooren (VAN LENNEP).*

§ 658. Aan eenige werkwoorden kan een infinitief met te als voorzetselbepaling verbonden worden door *om,* dat dan met te samen de beteekenis van *tot* heeft, bv. *De asch daarvan, met water vermengd, strekte om het lijk TE REINIGEN (VAN LENNEP).* *Ik ben hier gekomen om mijn woord gestand TE DOEN (VAN LENNEP).* *Om hiertoe de gepaste middelen TE BERAMEN heb ik u bijeengeroepen (VAN LENNEP).* Soms gebruikt men *om te,* waar te voldoende zou zijn, bv. *Ik poogde hem telkens te bewegen om ook reis iets TE RECITEEREN (BEETS).* *Reeds meermalen had hij, wanhopende om er iets meer van TE WETEN, den teugel willen wenden (VAN LENNEP).* In plaats van *om te* wordt ook wel eens *ten einde* gebruikt, bv. *TEN EINDE zijne vorige uitvallen weder goed TE MAKEN nam hij een vriendelijken toon aan (VAN LENNEP).*

§ 659. Bij verscheidene werkwoorden kan een infinitief met te als voorzetselbepaling verbonden worden door de voorzetsels *door, met, zonder en na,* bv. *Ik had u willen beschamen DOOR u van grootspraak TE OVERTUIGEN (VAN*

LENNEP). *Hij vergenoegde zich MET een knorrig gezicht TE ZETTEN (VAN LENNEP). De oude min knikte toestemmend ZONDER OP TE ZIEN (VAN LENNEP). NA haren vader omhelsd TE HEBBEN vertrok Ulrica met Geertrui (VAN LENNEP). In plaats van voor te gebruikt men bij tijdsbepalingen alvorens te en overigens in plaats (in stede) van te, bv. Klop aan ALVORENS weder binnen TE KOMEN (VAN LENNEP). IN PLAATS VAN hem TE BERISPEN moest men hem liever beklagen.*

Andere voorbeelden zijn: *Toon mij, dat UEd. mij geen kwaad hart toedraagt DOOR mij eens TE KOMEN bezoeken (VAN LENNEP). Het is geene zaak te beginnen MET hen tot vijanden TE KRIJGEN (VAN LENNEP). Zoo men mij beschuldigde met de klokken van O.-L. Vrouwenkerk te zijn weggelopen, zou ik beginnen MET op de vlucht TE GAAN (VAN LENNEP). Over beginnen met te en beginnen te zie men § 640. Gij zult mij zeer verplichten MET er heen TE GAAN (VAN LENNEP). Zij had minder gewaagd MET de Domkerk in brand TE STEKEN, dan MET u de minste belediging AAN TE DOEN (VAN LENNEP). Zij pijnigde zich MET TE WILLEN bespeuren, hoe deze overeenkomst door te drijven zoude zijn (BEETS). Ik had niet verwacht, dat gij een dergelijken stap zoudt doen ALVORENS uwe ouders daarover TE RAADPLEGEN (VAN LENNEP). Het gebruik van van te, waar te voldoende zou zijn, is een Gallicisme in eenen zin als: *Wanneer ik ieder oogenblik te vreezen heb VAN door eene vorstelijke machtspreuk in mijn onschuldig bedrijf belemmerd TE WORDEN (VAN DER PALM).**

§ 660. Ook andere voorzetsels dan de bovengenoemde kunnen den infinitief met te voorafgaan, doch dan in den vorm van bijwoorden en als tweede lid van een voornaamwoordelijk bijwoord. In plaats van: *Hij denkt AAN TE GAAN reizen* zegt men: *Hij denkt ER AAN TE GAAN reizen*. Vgl. *De Romeinen zouden ER geene zonde IN zien, mij met huis en have TE VERBRANDEN (VAN LENNEP). Dikwijls gaat dan bovendien om, schoon noodeloos, aan den infinitief met te vooraf, bv. Wij gingen ER dus OP uit OM een schuitje TE HUREN (BEETS) = wij gingen uit op het huren van een schuitje. Men sprak ER OVER OM hem binnen Medemblik TE BELEGEREN (VAN LENNEP). Gewis zou hij ER zijn*

belang BIJ vinden OM zijn best TE DOEN (VAN LENNEP).

Evenals *het* als voorloopig onderwerp kan voorafgaan aan eenen infinitief met *te*, die het onderwerp van den volzin uitmaakt (zie § 525), staat ook het voornaamwoordelijk bijwoord (= voorzetsel met *het*) als voorloopige voorzetselbepaling voor eenen infinitief met *te*, die als eigenlijke bepaling volgt.

§ 661. Ook bij adjectieven kan eene infinitiefbepaling staan, hetzij, doch tegenwoordig zelden, als genitiefbepaling, bv. *zwerfens moede*, hetzij, ter vervanging van een vroegeren genitief, als accusatiefbepaling met *te* of *om te*, o. a. bij adjectieven als *bedacht*, *verbaasd*, *versteld* (staan), *zeker*, *bewust*, *waardig*, *waard*, *gewoon*, *getroost*, enz., bv. *Hij stond VERBAASD iemand in de voorkamer TE ONTMOETEN* (VAN LENNEP). *Ik sta VERSTELD hier iemand AAN TE TREFFEN* (VAN LENNEP). *Hij was GEWOON in persoon versche zalm TE KOOPEN* (BEETS). *WAARD OM bevelen TE GEVEN* (BILDERDIJK). Na andere adjectieven heeft de infinitief met *te* of *om te* de beteekenis van eene voorzetselbepaling met *tot*, bv. *Ik ben GEREED TE BEGINNEN* (VAN LENNEP). *Zij zijn BEREID alles voor de goede zaak TE WAGEN* (VAN LENNEP). *Zijne lompe, grove handen en voeten schenen eer GESCHIKT OM de zware klei TE BEWERKEN of turf TE TRAPPEN, dan OM geschikte gebaarden van den kansel TE MAKEN* (VAN LENNEP). Na enkele adjectieven volgt *met te* met den infinitief als voorzetselbepaling, bv. *Hij was juist BEZIG MET TE OVERLEGGEN wat hem te doen stond* (VAN LENNEP).

Tot de somtijds voorkomende, maar afkeurenswaardige Gallicismen behoort de infinitief met *van te* als voorzetselbepaling in eenen zin als *Beiden waren recht VERHEUGD en GELUKKIG VAN zich weder te zamen TE VINDEN* (VAN LENNEP). Ook na adjectieven kan een voornaamwoordelijk bijwoord als voorloopige voorzetselbepaling aan den infinitief met *te* of *om te* voorafgaan, bv. *Wij zullen intusschen ER OP BEDACHT moeten zijn dubbele voorzorgen TE BEZIGEN* (VAN LENNEP). De infinitief als bepaling van adjectieven kan, evenals die, welke het object van werkwoorden is, een vragend voornaamwoord of vragend bijwoord als afhankelijk woord bij zich hebben, bv. *Hij stond daar als BESLUITELOOS WAT TE DOEN. Eene wijf stond*

Wernhold ONZEKER TOT WIEN *zich* TE WENDEN (VAN LENNEP).

- § 662. Na adjectieven, die door het bijwoord zoo worden voorafgegaan, volgt eene infinitiefbepaling met **te** (zelden **om te**), bv. *Wees zoo goed ons alles haarklein* TE VERTELLEN (VAN LENNEP). Na adjectieven of bijwoorden, die door **te** voorafgegaan of door **genoeg** gevolgd worden, geeft de infinitiefbepaling met **om te** datgene te kennen, waartoe de eigenschap den vereischten graad of mist of voldoende bezit, bv. *Hij zeide, dat zijne dochter nog* TE JONG *was* OM *aan een huwelijk* TE DENKEN (VAN LENNEP). *Gij zijt* TE VERGEGAAN OM TERUG TE KRABBELEN (VAN LENNEP). *De uil is niet wijs* GENOEG OM *eenen hond zijne biecht* TE NEMEN (VAN LENNEP). *Ik geloof niet, dat hij* VERSTANDIG GENOEG *is* OM *mij kwaad* TE DOEN (VAN LENNEP).

V. Het Naamwoord van Gesteldheid.

- § 663. Als naamwoord van gesteldheid kunnen adjectieven, deelwoorden en met *als* verbonden substantieven aan zelfstandige naamwoorden en voornaamwoorden iets toekennen in betrekking tot het werkwoord van den zin. Zij bepalen dan zoowel de zelfstandige woorden als de werkwoorden en zijn dus bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen tegelijk; maar omdat zij aan de zelfstandige woorden alleen in verband tot de werkwoorden iets toekennen, hebben zij ook eenigszins het karakter van naamwoordelijk gezegde. Men bedenke echter, dat het naamwoordelijk gezegde in eenen zin niet kan ontbreken en dat het naamwoord van gesteldheid wel weggelaten kan worden. Uit eenen zin als *Achilles was jong op het oogenblik van zijnen dood* kan *jong* niet weggelaten worden. Uit eenen zin als *Achilles stierf jong* kan *jong* weggelaten worden zonder dat de zin daardoor ophoudt verstaanbaar te zijn.
- § 664. Dezelfde regels van overeenkomst, die voor het naamwoordelijk gezegde bestaan, gelden ook voor het naamwoord van gesteldheid. Als adjectief en verleden deelwoord

namelijk blijft het onverbogen, als tegenwoordig deelwoord neemt het meestal de *e* der zwakke verbuiging aan, maar kan ook onverbogen blijven; als substantief staat het in denzelfden naamval als het woord, waaraan het in betrekking tot het werkwoord iets toekent, bv. GOEDHARTIG *van nature kon hij haar niets weigeren*. GILLENDE *viel hij op de knieën, zijn gelaat met beide handen BEDEKKENDE* (VAN LENNEP). ALS EERSTE MINISTER (eerste nv.) *had hij (eerste nv.) de geheele verantwoordingelijkheid*.

§ 665. Het naamwoord van gesteldheid moet altijd als bepaling van het onderwerp beschouwd worden, tenzij duidelijk uit den zin blijkt, dat het bij een ander zelfstandig woord behoort. In eenen zin als: *zij vonden hem dood* kan de hoedanigheid *dood* moeilijk anders dan aan *hem* worden toegekend. In eenen zin als: *Hem als dokter sprak ik over de zaak*, blijkt uit de woordschikking, dat *als dokter* bij *hem* behoort. Behoorde het bij het onderwerp, dan zou er gezegd zijn: *Als dokter sprak ik hem over de zaak*. Vgl. nog: *De herhaalde versmading van haar* (de wijsheid), *als leerares en leidsvrouw des levens, heeft een onherstelbaar verderf ten gevolge* (VAN DER PALM), waar *leerares en leidsvrouw* blijkbaar bij *haar* en niet bij het onderwerp *versmading* behoort.

§ 666. De betrekking van het naamwoord van gesteldheid tot het werkwoord is van zesderlei aard. Zij kan *tijdbepalend*, *gevolgaanduidend*, *redengevend*, *beperkend*, *toegevend* en *voorwaardelijk* zijn.

Men kan de naamwoorden van gesteldheid dan omzetten in naamwoordelijke gezegden van tijdbepalende, gevolgaanduidende, redengevende, beperkende, toegevende en voorwaardelijke bijzinnen, wanneer men er een voegwoord met het koppelwoord *zijn* aan toevoegt en als onderwerp hetzelfde woord bezigt, dat in den oorspronkelijken zin door het naamwoord van gesteldheid bepaald wordt. Zoo is een zin als *Achilles stierf jong* om te zetten in den samengestelden zin: *Achilles stierf, toen hij jong was. Hij werd dood gevonden* is om te zetten in *Hij werd gevonden, terwijl hij dood was*. In

de middeleeuwen bezigde men daarvoor gewoonlijk den nevenschikkenden zinsbouw, bv. *Achilles starf ende (hi) was jonc. Hi wart vonden ende (hi) was doot.* Zelfs werd het voegwoord toen niet zelden weggelaten, bv. *Dat deed sconincs sone, was jonc.* Had er nu nog de vrij gewone ellips van het koppelwoord plaats, dan was het naamwoordelijk gezegde van zelf naamwoord van gesteldheid geworden, en daaruit is (waarschijnlijk tevens onder den invloed van het Latijn) het toeneemend gebruik van naamwoorden van gesteldheid in het latere Nederlandsch te verklaren.

- § 667. Het adjectief heeft een *tijdbepalend* karakter bij intransitieve werkwoorden, als *zitten, liggen, staan, loopen, leven, sterven* en passieve als *gevonden, gehoord, gezien worden* enz. Het geeft dan den toestand des onderwerps *gedurende* de werking te kennen, bv. *BLEEK van verontwaardiging liep hij weg. Nog JONG en SCHOON werd zij door den dood weggerukt. Geen wonder, neen! dat Islams drommen VERBUKT, BETOOVERD bleven staan (BOGAERS). Hij werd DOOD gevonden.* Bij transitieve werkwoorden als *hebben, vinden, hooren, zien*, enz. geeft het adjectief meestal den toestand des voorwerps *gedurende* de werking te kennen, bv. *Wij vonden hem DOOD. Zij hebben hem nooit recht VROOLIJK gezien.*

Door gelijkheid in vorm van adjectieven en bijwoorden kan men licht verleid worden, bijwoorden voor adjectieven van gesteldheid te houden. Men moet er dan vooral op letten, of het woord alleen het werkwoord bepaalt (want dan is het bijwoord) of een substantief in betrekking tot het werkwoord. Adjectieven van gesteldheid zijn soms met de werkwoorden tot één geheel verbonden en hebben zóó samenstellingen gevormd, als *liefhebben*, enz.

- § 668. Is een tegenwoordig deelwoord naamwoord van gesteldheid, dan kan het gezegde te kennen geven, dat er eene handeling plaats heeft, *gedurende* of *onder* welke er eene handeling van onderwerp of voorwerp geschiedt. Is het een verleden deelwoord, dan heeft de handeling van het gezegde plaats *na* die, welke het naamwoord van gesteldheid te kennen geeft, bv. *HUILENDE en SCHREEUWENDE (= onder huilen en schreeuwen) begaf ik mij op weg naar*

huis (VAN LENNEP). *ONTWAAKT* (= *na het ontwaken*) *deelt hij zijnen makkers alles mede* (BILDERDIJK). *Dit GEZEGD HEBBENDE* (= *na dit gezegd te hebben*) *verwijderde hij zich in drift* (VAN LENNEP).

- § 669. Bij de werkwoorden **staan, zitten, liggen** en **loopen** staat als naamwoord van gesteldheid een infinitief *met te*, om de bezigheid te vermelden, die *gedurende* de werking plaats heeft. Zulk een infinitief heeft dan de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord, bv. *Ik ZIT hier maar sigaartjes TE ROOKEN* (= *rookende*) *aan het roer* (BEETS). *Gij STAAT daar om die aardigheden TE LACHEN* (= *lachende*) (VAN LENNEP). Komen die werkwoorden zelf in den infinitief voor, dan staat de daarop als naamwoord van gesteldheid volgende infinitief *zonder te*, bv. *Ik zou dan zoo dikwijls niet mal hebben STAAN KIJKEN* (BEETS). *Ik ging met het hoofd in de handen ZITTEN OVERLEGGEN* (VAN LENNEP). Ook bij **komen** staat een infinitief *zonder te* als naamwoord van gesteldheid in de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord, bv. *Weldra KWAM er ook waarlijk iemand de trap OPLOOPEN* (= *oploopende*) (BOGAERS). Bij **zien, hooren, voelen** en **vinden** staat een infinitief *zonder te* als naamwoord van gesteldheid in de beteekenis van een tegenwoordig deelwoord om de werking van het voorwerp *gedurende* het *zien, hooren* enz. te vermelden, bv. *Het standerddoek der dwinglandij, zoo lang gezocht, dra ZIEN wij 't WAPPEREN* (= *wapperende*) (BOGAERS). *Hildebrand Hoorde degelijke manslaarzen KRAKEN* (BEETS). *De zieke VOELDE zijn einde NADEREN*. *Die boer HEEFT tien koeien op stal STAAN*. *Wij VONDEN hem in eenen hoek ZITTEN*. Bij **weten** staat de infinitief zóó alleen in de uitdrukking: *Ik WEET hem WONEN*.

Is de infinitief, die het naamwoord van gesteldheid uitmaakt, transitief, dan kan hij ook zelf een voorwerp bij zich hebben, en kan het onzeker zijn, bij welk werkwoord dat voorwerp behoort, bv. in eenen zin als *hij hoorde hem weerleggen*, die beteekenen kan: *hij hoorde, dat hij weerlegde*, of *dat hij weerlegd werd*. Bij **vinden** is het tegenwoordig deelwoord even

gebruikelijk als de infinitief, bv. *Wij VONDEN de vrouw nog altijd bezwijmd en een kleiner kind KERMENDE op het bed (VAN LENNEP)*. Bij **komen** staat zelfs even dikwijls het verleden deelwoord van een werkwoord van beweging als de infinitief, bv. *De charmante KWAM nog eens AANGEDRAAFD (BEETS)*.

§ 670. Het substantief als naamwoord van gesteldheid geeft de betrekking van eene zelfstandigheid tot eene handeling te kennen *terwijl* die handeling geschiedt, of *toen* die handeling plaats greep, bv. *Hugo de Groot stierf ALS BALLING (= terwijl hij balling was)*. *ALS JONGELING (= toen hij jongeling was) woonde hij bij Uytenbogaert in. Men zag hem ALS KNAAP (= toen hij knaap was) nooit leég zitten*. In proza kan **als** vóór het substantief van gesteldheid niet gemist worden; maar dichters laten het soms weg, bv. *Hij viel, hun trouwe rechtverweerder, HET OFFER van zijn heldenzin (= terwijl hij het offer was) (BOGAERS)*. *'k Werd, KIND, bij Spanjaards opgevoed (= toen ik kind was) (BILDERDIJK)*. Wordt *als* gebruikt, dan wordt het lidwoord bij het substantief liefst weggelaten.

Wordt het lidwoord wèl bijgevoegd, dan heeft men in den regel niet met een naamwoord van gesteldheid te doen, maar met een onvolledigen vergelijkingszin, bv. *Hij klom in de mast ALS EEN MATROOS = zooals een matroos in de mast klimt*. Bij aanvulling van den zin is *matroos* het onderwerp. Het kan ook voorwerp zijn; maar zet men den zin: *Hij klom ALS MATROOS in de mast*, waar *als matroos* naamwoord van gesteldheid is, om in eenen zin als: *terwijl* of *toen hij matroos was*, dan is *matroos* naamwoordelijk gezegde. Daaraan kan men het substantief van gesteldheid steeds herkennen. Vgl. *Hij gedraagt zich als edelman* en *Hij gedraagt zich als EEN edelman*. Dubbelzinnigheid kan er alleen ontstaan in zinnen, waarin geen lidwoord ter onderscheiding dient, zooals *Ik vertrouw hem als mijn besten vriend*, want die zin kan beteekenen: *Ik vertrouw hem in hoedanigheid van besten vriend* (naamwoord van gesteldheid) en *Ik vertrouw hem zooals ik mijn besten vriend vertrouw* (voorwerp van den vergelijkingszin). De dubbelzinnigheid is te ontgaan door het vergelijkend *als* te vervangen door *zooals*, *evenals* of *gelijk*.

§ 671. Het adjectief heeft een *gevolgaanduidend* karakter bij intransitieve werkwoorden als *loopen, stroomen, vriezen, hongeren*, enz. Het geeft dan den toestand van het onderwerp aan als *gevolg* van de werking; bv. *Het vat loopt LEEG. De kerk stroomt VOL.* Bij transitieve werkwoorden, die eene verrichting te kennen geven, zooals *slaan, verven, schaven, schrijven*, enz., geeft het adjectief den toestand van het voorwerp als *gevolg* van de werking aan, bv. *Hij verft zijn huis GRIJS. Hij schaaft de plank GLAD. Hij schrijft een boek VOL.*

Verreweg de meeste werkwoorden, waarbij adjectieven eenen toestand als *gevolg* van de werking aangeven, worden tegenwoordig beschouwd als samengesteld met die adjectieven, bv. *doodbloeden, doodgaan, doodloopen, doodvriezen, volstroomen, leegloopen, vrijkomen, vrijkopen, vrijpleiten, doodschieten, doodslaan, vaststellen, vasthechten, losknoopen*, enz. Ook de zinnen met deze werkwoorden kan men in twee nevensgeschikte zinnen ontbinden, zooals zij in de middeleeuwen ook meestal waren. *Ik schaaf de plank glad* = *ik schaaf de plank en zij wordt glad*. Daar *glad* worden synoniem is van *glad gemaakt worden*, kan men den zin ook weergeven met: *De plank wordt glad gemaakt door schaven* of *Ik maak de plank glad door schaven*, en bij zulk eene opvatting komt het er niet op aan of *schaven* een transitief of een intransitief werkwoord is. Daarom kan dan ook een intransitief werkwoord in verbinding met een naamwoord van gesteldheid transitief worden, en vandaar uitdrukkingen als *zijne schoenen scheef loopen, zijne keel schor schreeuwen*, en evenzoo met wederkeerige voornaamwoorden *zich moe loopen, zich schor schreeuwen*, enz. Vgl. § 603. Substantieven van gesteldheid worden niet gebruikt om den toestand van onderwerp of voorwerp als *gevolg* van de werking aan te duiden, ofschoon uit vroegeren tijd nog eene uitdrukking als *iemand ridder slaan over is*. Tegenwoordig bedient men zich daartoe van eene voorzetselbepaling met *tot*. Vgl. *iets fijn malen* en *iets TOT GRUIS malen*.

672. Het naamwoord van gesteldheid heeft een *redengevend* karakter in zinnen als: *ANGSTIG* (= daar hij angstig was) *voor de hem toegedachte straf nam hij de vlucht. WETENDE* (= daar

hij wist), dat zij alles op hem vermocht, heb ik mij tot haar gewend ter bereiking van mijn oogmerk. Men ontsloeg hem ALS VERDACHT PERSOON (= daar hij verdacht persoon was) uit den dienst.

§ 673. Het substantief van gesteldheid heeft dikwijls een *beperkend* karakter, wanneer het namelijk beteekent: *voor zover als of uitsluitend in hoedanigheid van*, bv. ALS BURGE-MEESTER voerde hij het woord. ALS STAATSMAN was Napoleon groot, maar ALS VELDHEER grooter.

§ 674. De naamwoorden van gesteldheid hebben een *toegevend* karakter, wanneer zij door het bijwoord hoe bepaald worden of wanneer de zin, waarin zij voorkomen, een tegenstellend bijwoord bevat, bv. HOE VERMAGERD door de ellend', de balling is hem straks bekend (BILDERDIJK). GROOT GELEERDE was hij toch zeer bescheiden in gezelschap.

Wanneer woorden als *ofschoon*, *hoewel*, *hoezeer*, enz. aan het naamwoord van gesteldheid voorafgaan en in den zin een tegenstellend bijwoord volgt, beschouwe men het naamwoord van gesteldheid liever als naamwoordelijk gezegde van een elliptischen zin, bv. Schoon (hij) JONG (is), is hij niettemin geheel voor zijne taak berekend. In eenen zin als *Ofschoon (hij) ALS VELDHEER niet met Maurits GELIJK TE STELLEN (was)*, verdiende hij echter eene der eerste plaatsen onder de *krijgslieden zijner eeuw* (VAN LÉNNEP) staat gelijk te stellen als naamwoordelijk gezegde van den toegegenden bijzin, terwijl daarentegen *als veldheer* beperkend naamwoord van gesteldheid is, waardoor aan het verzwegen *hij* eene hoedanigheid wordt toegekend in verband tot het werkwoord *gelijkstellen*.

§ 675. Soms hebben de naamwoorden van gesteldheid een *voorwaardelijk* karakter, bv. *Nog tweemaal als vandaag* DOORWEEKT (= indien ik doorweekt word), *eilaas, dan heb ik uitgesproken* (STARING). Gaan de woorden *mits*, *tenzij* of *ten ware* aan het naamwoord vooraf, dan beschouwe men het als naamwoordelijk gezegde van een onvolledigen voorwaardelijken bijzin, bv. *Een koopman kan, mits (hij) SCHRANDEr en IJVERIG (is), veel geld maken.*

ZESDE DEEL.

DE SAMENGESTELDE VOLZIN.

I. De Onderwerpszin en de Gezegdezin.

- § 676. Een onderwerpszin vangt gewoonlijk aan met het zinslidwoord *dat*, bv. [*Dat hij vertrokken is* (= zijn vertrek)], *is zeker*. Hij staat òf vóór het gezegde, bv. [*Dat hij er redelijk uitziet*], *bewijst niets tegen zijne pedanterie* (BEETS), òf er achter, maar dan gaat het voornaamwoord *het* als voorloopig onderwerp vooraf, bv. *HET is zeker*, [*dat hij vertrokken is*], behalve wanneer het gezegde een werkwoord in lijdenden vorm is. In dat geval is eene bijwoordelijke plaatsbepaling, zooals vooral het bijwoord *er*, niet te missen, bv. *ER werd bepaald*, [*dat het publiek vrijen toegang zou hebben*].

Heeft een vraagzin eenen onderwerpszin tot onderwerp, dan staat het voorloopig onderwerp natuurlijk achter het gezegde, bv. *Verheugt HET u*, [*dat gij op reis moogt gaan*] ? Is het onderwerp van den onderwerpszin onbepaald of duidt het dezelfde zelfstandigheid aan als het object of eene datiefbepaling van den eigenlijken zin, dan kan men den onderwerpszin door eenen infinitief *met te* vervangen, bv. *Er werd besloten*, [*dat MEN naar huis zou gaan*] = *Er werd besloten naar huis TE GAAN*. *Het verheugt MIJ*, [*dat IK u weerzie*] = *Het verheugt mij*, *u weer TE ZIEN*. *Het betaamt DEN LEERLING*, [*dat HIJ zijn best doe*] = *Het betaamt den leerling zijn best TE DOEN*. *Het is MIJN* (= MIJ EEN) *hoogste wensch*, [*dat IK u tevreden zie*] = *Het is mijn hoogste wensch*, *u tevreden TE ZIEN*. Over het gebruik van den optatief in onderwerpszinnen zie men § 495.

§ 677. De onderwerpszin mist soms het zinslidwoord *dat*, vooral wanneer hij bestaat uit woorden van anderen, die aangehaald worden, bv. [*„Laat het scherm vallen: de klucht is afgespeeld“*], *waren, volgens de overlevering, Voltaire's laatste woorden.*

§ 678. Is de onderwerpszin eene zijdelingsche (indirecte) vraag, dan begint hij met een vragend voornaamwoord, een vragend bijwoord of het voegwoord *of*, bv. [*Wie hij is*], *is mij onbekend.* [*Waar hij gebleven is*], *is mij een raadsel.* [*Of hij komen zal*], *is nog onzeker.* Ook aan de zijdelingsche vraag gaat het als voorloopig onderwerp vooraf, wanneer de vraag op het gezegde volgt, bv. *HET hangt slechts van den uitslag des oorlogs af, [of ik als legerhoofd dan wel als bemiddelaar zal optreden]* (VAN LENNEP).

Over den potentialis in zijdelingsche vragen zie men § 499.

§ 679. Men verwarre de zijdelingsche vraag niet met den zelfstandigen onderwerpszin, die ontleed kan worden in een aanwijzend voornaamwoord met een bijvoeglijken bijzin, bv. [*Wat (= dat, wat) gij gezegd hebt*], *is volkomen waar.* [*Wie (= alwie of hij, die) lust heeft*], *kan zich thans tot aan de keel verzaden* (BILDERDIJK). Zulk een zin wordt in de spreektaal dikwijls, maar in de schrijftaal zelden, gevolgd door een aanwijzend voornaamwoord als samenvattende bijstelling, bv. *En [wie 't beminlijk meisje zag, DIE] wenschte haar tot gá* (BILDERDIJK).

Daar het aanwijzend (betrekkelijk) voornaamwoord vroeger ook in de beteekenis van *alwie* gebruikt werd, vindt men nog wel eens onderwerpszinnen, welke met *die* aanvangen en dus bijvoeglijke bepalingzinnen van een weggelaten persoonlijk voornaamwoord schijnen te zijn, bv. [*Die staat*], *zie toe, dat hij niet valle!* [*Die eens anders doen belacht*], *geeft op 't zijne weinig acht* (BILDERDIJK). Het persoonlijk voornaamwoord is inderdaad weggelaten in zinnen als [*Dien wij zoeken*], *is geen gewone bedelaar* (VAN LENNEP). *Is geen Pelagiaan [wien 't lust]* (DE GENESTET).

§ 680. Ook het naamwoordelijk gezegde kan een zin zijn, die begint met het zinslidwoord *dat* en volgt op het koppel-

woord, dat het onbepaald voornaamwoord het tot onderwerp heeft, bv. *Het schijnt*, [dat hij flink gewerkt heeft]. *Het komt mij voor*, [dat het regent]. Verder kan het naamwoordelijk gezegde bestaan uit een zelfstandigen zin, die ontleed kan worden in een aanwijzend voornaamwoord met bijvoeglijken bijzin, bv. *Ik ben niet* [wat (= dat, wat) ik schijn] (BOGAERS). *Ik zal worden* [hetgeen (= dat wat) gij zijt]. Eindelijk kan men een bijvoeglijken zin als zelfstandigen gezegdezin beschouwen, wanneer het onbepaald voornaamwoord het er alleen logisch als antecedent aan voorafgaat, maar de zin zich grammatisch richt naar het onderwerp, alsof dat het antecedent ware, bv. *Wij zijn* [HET, die het feit ontdekt en belet hebben], (VAN LENNEP) = wij zijn de ontdekkers en beletters van het feit.

De gezegdezin van eene onbepaalde werkwoordelijke uitdrukking kan omgezet worden in eenen infinitief met *tē*. Dan wordt het onderwerp van den gezegdezin onderwerp van den eigenlijken zin, bv. *Het schijnt*, [dat HIJ gewerkt heeft] = HIJ schijnt gewerkt te hebben. *Het komt mij voor*, [dat HET regent] = HET komt mij voor te regenen. Over den gezegdezin met het als logisch antecedent zie men verder § 684.

§ 681. In den onderwerps- en den gezegdezin staat het zinslidwoord, het vraagwoord of het relatief voorop; dan volgt het onderwerp, vervolgens de bepalingen van het gezegde; en eindelijk sluit het van persoonsuitgangen voorziene werkwoord den zin. Het is echter onverschillig of in de samengestelde tijden het hulpwerkwoord vóór of achter deelwoord of infinitief staat. Men zegt: *Het is mij onbekend*, [wat gij gedaan hebt of hebt gedaan], en ook *wat gij doen zult of zult doen*; maar in den volmaakt toekomstenden en volmaakt toekomstenden verleden tijd staat het hulpwerkwoord nooit achteraan. Men zegt: [*Of hij morgen teruggekomen zal zijn of zal zijn teruggekomen*], is nog onzeker; maar nooit [*Of hij morgen teruggekomen zijn zal*], is nog onzeker.

Van de woordschikking der hulpbehoevende werkwoorden geldt hetzelfde als in den enkelvoudigen zin. Zie § 539. De

scheidbaar samengestelde werkwoorden blijven in de niet samengestelde tijden ongescheiden, bv. [*Dat hij boven haar uit zal hebben gemunt, zal uit hebben gemunt, zal hebben uitgemunt, zal uitgemunt hebben, uitgemunt zal hebben*], is zeker. Mist de onderwerpszin ieder verbindingswoord, dan heeft hij de woordschikking van den enkelvoudigen zin. Zie § 677.

II. De Bijvoeglijke Bijzin.

§ 682. De bijvoeglijke bijzin bepaalt, evenals een bijvoeglijk naamwoord, een zelfstandig woord, waarmeê hij verbonden wordt door een betrekkelijk voornaamwoord of voornaamwoordelijk bijwoord, dat een zelfstandig deel van den bijzin uitmaakt, bv. *De man*, [DIE daar gaat], is mijn vriend. *Het huis*, [WAARIN wij wonen], is nog nieuw. In den bijvoeglijken bijzin richt zich het werkwoord in persoon en getal naar het substantief of voornaamwoord, waarop de bijzin als bepaling meestal onmiddellijk volgt en dat zijn antecedent wordt genoemd, bv. *Ik*, [die loop]. *Gij*, [die loopt]. *Zij*, [die loopen].

De welluidendheid gebiedt soms één of meer woorden tusschen den bijvoeglijken zin en zijn antecedent te plaatsen, bv. *Indien er NIEMAND was*, [WAARAAN men de gestolen goederen kwijt kon raken], zouden er ook wel haast geene dieven meer gevonden worden (VAN DER PALM).

§ 683. Is het antecedent een persoonlijk voornaamwoord, dan wordt altijd het betrekkelijk voornaamwoord die gebruikt en nooit welke, bv. IK, [DIE u deze gansche week bespied heb] (BEETS). Daartegen vermijdt men om de welluidendheid het gebruik van het betrekkelijke die na het aanwijzende die.

In de spreektaal, waarin men het betrekkelijk voornaamwoord welke nooit gebruikt, wordt na het aanwijzende die dus ook altijd het betrekkelijke die gebezigd. Daarom schrijft BEETS als hij de spreektaal weergeeft: *Is dat DIE*, [DIE dat boek over Barneveld geschreven heeft]. Soms tijds offert men ook in de schrijftaal de welluidendheid op aan de neiging om met

de spreektaal meer in overeenstemming te blijven. Vandaar zinnen als: *De leugen maakt eindelijk DIEN*, [DIE zich daaraan schuldig maakt], *al de voorrechten en genoegens van den gezelligen omgang onwaardig* (VAN DER PALM). *De poëzie is overal, maar DIE*, [DIE men opmerkt in de werkelijkheid], *is beter dan de aangeworvene of aangewaaide* (BEETS).

§ 684. Soms heeft een zin alleen den vorm van een bijvoeglijken zin, maar de beteekenis van een zelfstandigen. Dat is namelijk het geval, wanneer het antecedent een *determinatief* is, d. i. het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon of een aanwijzend voornaamwoord, indien dat namelijk evenmin als de onbepaalde voornaamwoorden op eenig bepaald woord in den zin terugwijst, maar zijne beteekenis uitsluitend aan den bijvoeglijken zin ontleent, bv. *Wel HEM*, [DIE 't vaderland meer dan zich zelf bemint]! (HELMERS). Alleen determinatief is *degene*, doch het onzijdig *hetgeen* heeft de beteekenis van *datgene wat* en is dus aanwijzend en betrekkelijk tegelijk, zoodat de zin, waarvan het deel uitmaakt, niet bijvoeglijk, maar zelfstandig is, bv. [*'t Geen hij tegen mij misdaan heeft*], *vergeef ik hem gaarne*. (VAN LENNEP).

Dat de determinatieven op zichzelf geene beteekenis hebben, maar die uitsluitend aan den bijvoeglijken bijzin ontleenen, komt duidelijk uit, wanneer men het werkwoord van den bijzin vervangt door een zelfstandig gebruikt deelwoord of adjectief, want dan staat het determinatief met een bepalend lidwoord gelijk. Zoo is *HIJ*, [DIE *tevreden is*], *is gelukkig* te vervangen door *DE TEVREDENE is gelukkig*. Vgl. *DATGENE*, [WAT *gij mij gevraagd hebt*], *sta ik gaarne toe* = *HET mij door u GEVRAAGDE sta ik u gaarne toe*. De bijvoeglijke bijzin, die een determinatief bepaalt, kan altijd tot een zelfstandigen zin gemaakt worden door het weglaten van het determinatief. *Hij, die of degene, die* wordt dan vervangen door *wie; dat, wat en datgene, wat* door *wat of hetgeen*, bv. *HIJ*, [DIE *tevreden is*], *is gelukkig* = [WIE *tevreden is*], *is gelukkig*. *DAT*, [WAT *ik bedoel*], *zal ik u zeggen* = [WAT *ik bedoel*], *zal ik u zeggen*. *AAN DATGENE*, [WAT *ik zeg*], *behoeft gij niet te twijfelen* = [AAN *HETGEEN ik zeg*], *behoeft gij niet te twijfelen*. Verkeerd is het, het

onzijdige **hetgeen** als betrekkelijk voornaamwoord te gebruiken in navolging van zinnen, als: *Er is iets in mijn binnenste*, [T GEEN mij zegt, dat ik hem terug zal zien] (VAN LENNEP). *God loont eens vaders deugd in 't kroost*, [HETGEEN hij achterliet] (BILDERDIJK). Het onbepaald voornaamwoord **het** kan als naamwoordelijk gezegde determinatief zijn; maar daar de bijvoeglijke zin, die er als bepaling op volgt, zich (zoowel in het betrekkelijk voornaamwoord als in het werkwoord) richt naar het onderwerp van den eigenlijken zin en niet naar het determinatief, is het beter dien bijvoeglijken zin maar als zelfstandigen gezegdezin te beschouwen en *het* als voorloopig naamwoordelijk gezegde. Vgl. § 680.

- § 685. Een bijvoeglijke bijzin is soms in beteekenis gelijk te stellen met een voorwaardelijken bijwoordelijken bijzin, wanneer namelijk het antecedent een voorwerpsnaam is, die als soortnaam gebruikt wordt, bv. *De mensch* (= ieder mensch), [*die tevreden is*], *is gelukkig* = de mensch is gelukkig, indien hij tevreden is. Blijkt het niet, of met het antecedent eene enkele zelfstandigheid, dan wel eene geheele soort bedoeld wordt, dan ontstaat er dubbelzinnigheid. *De man*, [*die hier wil zwemmen*], *zal zeker verdrinken* kan beteekenen: Er is een man, die hier wil zwemmen en zeker verdrinken zal; maar ook: ieder man, die hier wil zwemmen, zal zeker verdrinken.

Een substantief met een bijvoeglijken bijzin, welke alleen bestaat uit een relatief als naamwoordelijk gezegde, een koppelwoord en een persoonlijk voornaamwoord als onderwerp, komt soms als naamwoord van gesteldheid voor, bv. *Byron mocht*, [*onafhankelijk genie, die hij was*] (= als onafhankelijk genie), *en na al wat hij ondervonden had, eens zeggen* enz. (BEETS). *Hij zocht geen eigen verheffing*, [*de gemoedelijke, nederige man, die hij was*] (= als gemoedelijk, nederig man) (VAN LENNEP). Zulke zinnen verdienen echter afkeuring, want het betrekkelijk voornaamwoord heeft daar, onder den invloed van den Franschen zinsbouw, de plaats ingenomen van het redengevend voegwoord *als* in reeds op zichzelf weinig aanbevelenswaardige zinnen, zooals: [*Nederig man als hij was*] (= Alzoo hij nederig man was), *stelde hij zich niet op den voorgrond*.

§ 686. Evenals een substantief attriboot van een ander substantief kan zijn, kan ook een zelfstandige zin met het zinslidwoord **dat** als bijvoeglijke bepaling van een substantief voorkomen. Men noemt hem dan *bijstellingszin*, bv. *Wat is de reden, [dat gij zoo treurig zijt]?* welke zin ook kan omgezet worden in den gewonen bijvoeglijken zin: *waarom gij zoo treurig zijt*. Vgl. nog: *Hij zat op het oogenblik, [dat (= waarop) Joan den tuin langs ging], in den boom* (VAN LENNEP). Bijstellingszinnen, die namen van tijdstippen of tijdkringen bepalen, kunnen ook met voegwoorden van tijd aanvangen, bv. *De tijd, [toen (= in welken) hij leefde], was een tijd van voorspoed en geluk. Op het fatsoenlijk uur, [als (= waarop) de beau monde bijeenkomt], hadt gij uwe nichtjes rond moeten leiden* (BEETS). Bijstellingszinnen, die plaatsnamen bepalen, kunnen ook met bijwoorden van plaats aanvangen, bv. *'t Rijk, [waar de eeuwige winters spoken]* (BOGAERS). *Montferland is een heuvel, [vanwaar (= van welken) men een mooi vergezicht heeft]*. Een bijstellingszin met een onzijdig betrekkelijk voornaamwoord of voornaamwoordelijk bijwoord kan ook een geheelen volzin bepalen, bv. *Liever verdrong ik mij hier in 't Spaarne, [t geen een zondig stuk zou wezen]* (VAN LENNEP). *Alle landschapschilders beginnen met wintergezichtjes, [waaruit volgt, dat een wintergezichtje gemakkelijk en eenvoudig is]* (BEETS).

Den bijvoeglijken zin, die de plaats van eene genitiefbepaling inneemt, beschouwt men ook dan als bijstellingszin, wanneer hij hetzelfde karakter heeft als die substantieven, die de soort, waartoe eene zelfstandigheid behoort, te kennen geven (bv. *Een pond BOTER*, zie § 584) en die oorspronkelijk in den genitief stonden, maar tegenwoordig ook tot de bijstellingen gerekend worden, bv. *De omstandigheid, [dat hij het jachtveld bereikt had], wekte zijnen geest op* (BEETS).

§ 687. De bijvoeglijke bijzin heeft dezelfde woordschikking als de onderwerpszin. Het betrekkelijk voornaamwoord echter staat altijd vooraan. Opmerking verdient nog de ingewikkelde bijvoeglijke zin, welks ééne gedeelte voorwerpszin

is van het andere, bv. *Ik sprak den man*, [*die* (nomin.) *ik weet, dat rijk is*]. *Ik sprak den man*, [*wien* (datief) *ik weet, dat gij veel verschuldigd zijt*]. *Ik sprak den man*, [*dien* (accus.) *ik weet, dat allen hoogachten*]. Uit de voorbeelden blijkt, dat het betrekkelijk voornaamwoord wordt beschouwd als deel van den voorwerpszin, die van *weet* afhangt, en niet als voorwerp van *weet*.

Bij deze zinnen doet zich het zonderling verschijnsel voor, dat het relatief eenen zin (namelijk *ik weet*) met het antecedent verbindt zonder zelf deel van dien zin uit te maken, terwijl het daarentegen een zelfstandig deel is van den voorwerpszin, die met het zinslidwoord begint en dus in plaats van een betrekkelijk een aanwijzend of persoonlijk voornaamwoord moest hebben. Alleen als gewijzigd Latinisme is zulk een zinsbouw te verklaren. In het Latijn kan men in een enkelvoudigen zin zeggen: *Ik weet den man rijk te zijn* (*scio virum divitem esse*). Men noemt dat eenen accusatief (*den man*) met infinitief (*rijk te zijn*); maar wij zijn gewoon naar ons taaleigen zulk eenen zin over te brengen in een samengestelden zin (hoofdzin met voorwerpszin): *Ik weet, dat de man rijk is*. In het Latijn nu bestaat er geen bezwaar, den enkelvoudigen zin ook als bijvoeglijken zin te gebruiken en te zeggen: *De man, dien ik weet rijk te zijn* (*vir, quem scio divitem esse*), maar bij ons kan dat niet zonder ons taalgebruik geweld aan te doen. Daarom brengt men *dien rijk te zijn* over met *dat die rijk is*, maar daar er een bijvoeglijke bijzijn vereischt wordt, zet men het aanwijzende *die* als relatief voorop en zóó verkrijgt men den onlogischen zin: *De man, die ik weet, dat rijk is*. Sommigen plaatsen het relatief in den accusatief als object van *ik weet*. Zoo zegt VAN LENNEP: *Men weet daar evenmin als hier, waar de man gebleven is*, [*DIEN gij zegt, dat u verzelde*]; doch in dien zin heeft *gij zegt* nu twee voorwerpen, nam. *dien* en den onderwerploozen voorwerpszin *dat u verzelde*. De zin: *De man, die ik weet, dat rijk is* luidt in regelmatig Nederlandsch: *De man, [van wien ik weet, dat hij rijk is]*.

III. De Bijwoordelijke Bijzin.

A. DE VOORWERPSZIN.

§ 688. De voorwerpszin vangt gewoonlijk aan met het zinslidwoord **dat**, bv. *Ik geloof, [dat hij naar de West gegaan is]* (BEETS). Hij staat óf vóór den hoofdzin, bv. [*Dat hij het hof aan Henriette maakte*], *had ik terstond gemerkt* (BEETS), óf achter den hoofdzin, bv. *Ik hoop, [dat gij het ondervinden zult]* (BEETS). In het laatste geval kan het voornaamwoord **het** als voorloopig voorwerp voorafgaan, bv. *Jonathan kon HET niet gelooven, [dat zijn vader een meinedige zijn zou]* (VAN DER PALM).

Is het onderwerp van den voorwerpszin hetzelfde als dat van den hoofdzin, of duidt het dezelfde zelfstandigheid aan als het object of eene datiefbepaling van den hoofdzin, dan kan men den voorwerpszin door, eenen infinitief met **te** vervangen, bv. *IK hoop, [dat IK nog eens rijk word]* = *Ik hoop nog eens rijk TE WORDEN*. *Ik beveel U, [dat GIJ uw werk behoorlijk afmaakt]* = *Ik beveel u, uw werk behoorlijk AF TE MAKEN*. Sommige werkwoorden, die in meer dan ééne beteekenis kunnen voorkomen, hebben in eene bepaalde beteekenis steeds den infinitief en moeten daarom, om misverstand te voorkomen, in hunne gewone beteekenis liefst niet met den infinitief, maar steeds met eenen voorwerpszin gebruikt worden. Zoo maakt men onderscheid tusschen: *ik weet, dat ik leef* en *ik weet* (= ik versta de kunst van) *te leven*; *ik vergeet, dat ik dit doe* en *ik vergeet* (= verzuim) *dit te doen*; *gij ziet, dat gij hem voorbijstreeft* en *gij ziet* (= tracht) *hem voorbij te streven*; *hij denkt, dat hij het doet* en *hij denkt* (= is van plan) *het te doen*; *hij gevoelt, dat hij sterven zal* en *hij gevoelt* (= is overtuigd) *te zullen sterven*. Een werkwoord als *zoeken* heeft alleen eenen infinitief en nooit eenen voorwerpszin; een werkwoord als *bewerken* heeft daarentegen nooit eenen infinitief, maar alleen eenen voorwerpszin. De voorwerpszin heeft dezelfde woordschikking als de onderwerpszin: zie § 681. Over het gebruik van den optatief in den voorwerpszin zie men § 496 en 497.

§ 689. De voorwerpszin mist soms het zinslidwoord, bv. *Ik zeg*

u: [het zal dooien] (BEETS). Soms staat hij vóór den hoofdzin, bv. [Het is de aangenaamste tijd van het leven], zegt men (BEETS), soms er achter, bv. *Geloof mij*, [hij zal het zwaard trekken] (VAN LENNEP). Soms sluit hij den hoofdzin als tusschenzin in, bv. [Hij is], *hoop ik*, [welvarende]. [Dit is], *meen ik*, [niet onbelangrijk]. Tot de voorwerpszinnen zonder dat behooren de aanhalingen van iemands gezegden of gedachten, bv. *Vader Cats zei*: [„vroeg rijp vroeg rot, vroeg wijs vroeg zot“]. *Jan dacht* [„nu zal het er op los gaan“] en *poetste de plaat*. Dergelijke voorwerpszinnen hebben natuurlijk de woordschikking van den onafhankelijken volzin.

§ 690. Is de voorwerpszin eene zijdelingsche vraag, dan begint hij met een vragend voornaamwoord, een vragend bijwoord of het voegwoord *of*. Zulk een zin staat óf vóór den hoofdzin, bv. [Waar hij vandaan kwam], *wist niemand* (VAN LENNEP), óf achter den hoofdzin, bv. *Ik behoef u niet te zeggen*, [welke opschudding al het gebeurde had te weeg gebracht en hoe de vrouwen gilden en kermden] (VAN LENNEP). *Hij vroeg zich*, [of hij gedroomd had] (VAN LENNEP). In het laatste geval gaat het soms, ofschoon geheel noodeloos, als voorloopig voorwerp aan den voorwerpszin vooraf.

Is het onderwerp van de door een vraagwoord ingeleide zijdelingsche vraag hetzelfde als dat van den hoofdzin, dan kan men den bijzin omzetten in eenen infinitief met *te*. De vraagwoorden blijven dan, bv. *Wist ik maar*, [hoe ik er uit zou kunnen komen] = *Wist ik maar*, *hoe er uit te komen!* (VAN LENNEP). Over den potentialis in zijdelingsche vragen zie men § 499.

§ 691. Men verwarre de zijdelingsche vraag niet met den zelfstandigen voorwerpszin, die ontleed kan worden in een aanwijzend voornaamwoord met een bijvoeglijken bijzin, bv. [Wat (= dat, wat) ik bedoel], *zal ik u zeggen*. Is zulk een zin het voorwerp van een werkwoord in eenen der samengestelde tijden, dan kan hij door het hulpwerkwoord en het deelwoord of den infinitief worden ingesloten. Men mag bv. evengoed zeggen: *Gij hebt*, [wat gij zocht], *gevonden*, als *Gij hebt gevonden*, [wat gij zocht].

Dichters laten soms het door een bijvoeglijken bijzin bepaalde voornaamwoord weg, zoodat dan de bijvoeglijke zin zelf voorwerpszin wordt, bv. *Totdat ze in rijper kracht, [bij wie zij deernis vonden], vermoordden* (BILDERDIJK).

B. DE VOORZETSELZIN.

- § 692. Zelfstandige zinnen met het zinslidwoord **dat** kunnen ook als voorzetselbepalingen van den hoofdzin of een zijner deelen voorkomen, maar dan moet het voorzetsel deel uitmaken van een voornaamwoordelijk bijwoord, dat als voorlooper van den zelfstandigen zin aan dezen voorafgaat, bv. *Hij is ER ACHTER gekomen, [dat ik het had]* (BEETS). *Spoedig was men het ER OVER eens, [dat ik het al heel mooi begon te doen]* (BEETS). Zelden volgt het voornaamwoordelijk bijwoord op den zelfstandigen zin, bv. [*Dat de Prins geschokt was, dat hij raad en troost noodig had*], **DAAROVER was** *Buat niet verwonderd, wel [dat hij er voor uit kwam]* (VAN LENNEP).

Wanneer het voorzetsel onmiddellijk aan den zelfstandigen zin met *dat* voorafgaat, beschouwe men het voorzetsel met het zinslidwoord samen als voegwoord, onverschillig of de beide woorden aaneengeschreven worden, zooals *omdat, opdat, doordat, voordat, nadat, naardat* en *totdat* (vgl. § 429) of niet, zooals *zonder dat, behalve dat, van dat*, en de voegwoordelijke uitdrukkingen *in plaats dat, in stede dat, in weerwil dat*, enz.

- § 693. Een zelfstandige zin, die ontleed kan worden in een aanwijzend voornaamwoord met een bijvoeglijken bijzin, kan door een voorzetsel met een deel van den hoofdzin verbonden worden, bv. [*Aan 't geen (= dat, wat) ik zeg, behoeft gij niet te twifelen*].

Dichters laten soms het voornaamwoord, dat door een bijvoeglijken bijzin bepaald wordt, weg, zoodat dan het voorzetsel vóór een bijvoeglijken zin komt te staan en die zin dus een zelfstandige voorzetselzin wordt, bv. *Doe wel [aan die u haten]* (VAN LENNEP). *Herken [in die uw hart bemint], haar, die het eens aanbad* (BILDERDIJK).

§ 694. Bij werkwoorden en adjectieven, die vroeger eenen genitief regeerden, maar nu eene voorzetselbepaling of een bijwoordelijken accusatief bij zich hebben, staat de zelfstandige zin soms als bepaling zonder eenig ander verbindend woord dan het zinslidwoord *dat*, bv. *Zij beklagt zich alleen*, [*dat gij bij nacht en ontijde haar huis verlaten hebt*] (VAN LENNEP). *Ik ben niet waard*, [*dat ik uw vriend genoemd worde*]. Ook de zijdelingsche vraag kan zoo voorkomen na werkwoorden en adjectieven, die eene onzekerheid te kennen geven, bv. *Ik was nieuwsgierig*, [*of ik ooit in die kamer zou toegelaten worden*] (BEETS). *Ik ging uitkijken*, [*waar de wind vandaan kwam*]. Verder staan zelfstandige zinnen met *dat* in de plaats van voorzetselbepalingen met *tot* of *met*, bv. *Hij spoorde mij aan*, [*dat ik mee zou gaan (= tot meegaan)*]. *Wat wil je toch*, [*dat je mij geene rust laat (= met mij geene rust te laten)*]?

Ook deze voorzetselzinnen kunnen, evenals de onderwerpszinnen en voorwerpszinnen, in infinitieven *met te* worden omgezet.

C. DE VOEGWOORDELIJKE ZIN.

§ 695. De bijwoordelijke bijzinnen, die door voegwoorden aan eenen hoofdzin of een zijner deelen verbonden worden, noemen wij ter onderscheiding van de andere bijzinnen *voegwoordelijke* zinnen. Zij hebben dezelfde woordschikking als de onderwerpszinnen en kunnen, behoudens enkele uitzonderingen, evengoed vóór als achter den hoofdzin staan en zelfs als tusschenzin de plaats van de overeenkomstige bijwoordelijke bepaling innemen, bv. *Ik zal*, [*voordat ik vertrek (= vóór mijn vertrek)*], *afscheid van u komen nemen*. *Ik vertrouw*, *dat gij mij*, [*als ik in nood verkeer (= in tijd van nood)*], *zult bijstaan*. Staat de bijzin vóór den hoofdzin, dan heeft de hoofdzin de woordschikking van den vraagzin.

Heeft de hoofdzin zoowel eenen voorwerpszin als een voegwoordelijken bijzin, dan ga de laatste, om misverstand te voorkomen, aan den hoofdzin vooraf, bv. [*Als wij rondom ons*

zien], *bespeuren wij, dat dit ook sommigen te beurt valt* (VAN DER PALM). Werd de voegwoordelijke zin hier achteraan geplaatst, dan zou hij als bepaling van den voorwerpszin worden opgevat, en de geheele zin zou dus eene andere beteekenis krijgen.

§ 696. Naar hunne beteekenis zijn de voegwoordelijke zinnen te verdeelen in elf soorten 1°. redengevende, 2°. gevolgaanduidende, 3°. doeluitdrukkende, 4°. tijdbepalende, 5°. plaatsbepalende, 6°. toegevende, 7°. voorwaardelijke, 8°. vergelijkende, 9°. verhoudinguitdrukkende, 10°. beperkende bijzinnen, en 11°. modale bijzinnen of bijzinnen van wijze.

§ 697. De *redengevende* bijzinnen geven óf de reden óf de oorzaak op, bv. *Ik vertrouw hem niet, [omdat hij een leugenaar is]. [Omdat het dezen zomer zooveel geregend heeft], is de oogst mislukt.* Dikwijls voeren zij den grond van eenig feit of eenige gedachte aan, ten einde deze op te helderen of te verklaren, bv. *Hij heeft geen grijs hoofd, [vermits hij eene bruine pruik draagt]* (BEETS).

Het meest algemeene redengevende voegwoord is **omdat**. Het antwoordt op de vraag *waarom?* en geeft zoowel reden als oorzaak op, bv. *Hoe kom ik in uwe macht? [Omdat ik door uw goud mij heb laten verlokken om ontrouw jegens mijn goeden meester te plegen]* (VAN LENNEP). Gaat de hoofdzin vooraf, dan wijst daarin soms het bijwoord *hierom* reeds aan, dat een bijzin met **omdat** volgt; staat de hoofdzin achter den bijzin met **omdat** dan slaan daarin de bijwoorden **daarom** of **zoo** soms op den bijzin terug, bv. *Juist HIEROM vertrouw ik hem niet, [omdat hij mij eens bedrogen heeft]. [Omdat hij u vreest], DAAROM ontwijkt hij u.* In plaats van **omdat** wordt soms, vooral in de spreektaal, alleen **dat** redengevend gebruikt, bv. *Ik huil, omdat het Joans kalkoentje is en [dat hij zich zulk eene pret voorstelde, het eens groot te zien, en dat hij het nu niet zien zal, als het groot is]* (VAN LENNEP). Uitsluitend om de oorzaak te vermelden dienen de voegwoorden **doordat** en **doordien**, bv. *Het verguldsel had eenen knauw gekregen, [doordien het nog nat was, toen hij zijn tafereel inpakte]* (BEETS). De voegwoorden **naardien**, **dewijl**, **wijl**, **daar**, **vermits**, **alsoo** zijn niet uitsluitend redengevend of oorzaak-aanduidend, maar voeren veeleer den grond van eenig feit of

eenige gedachte aan, ten einde deze op te helderen of te verklaren, bv. *Nauwelijks bleef er iemand onzijdig, [naardien men overal gretig de gelegenheid tot eene algemeene scheuring aangreep]* (STIJL). [*Dewijl gij het zoo begeert*], *zal ik rondborstig spreken* (VAN LENNEP). *Hij begreep eindelijk, dat het in allen gevalle geene zaak ware terug te keeren, [wijl men niemand na zonsondergang de poort meer inliet]; en [daar hij om zijne doornatte kleederen niet lang stil kon blijven], vervolgde hij zijne voetreis* (VAN LENNEP). *Geene der dames zag hem aan, [vermits hare loffelijke bescheidenheid dat nooit gedooft]* (BEETS). *Ik oordeel verplicht te zijn u rekenschap van mijn lang stilzwoigen te geven, [alzo ik uit uwen brief bespeur, dat gij in groote verlegenheid zijt]* (VAN LENNEP). Ook kan het voegwoord van tijd **nu** redengevend zijn, bv. [*Nu de zaak eenmaal zoo is*], *moeten wij er in berusten*. **Aangezien** en **nademaal** dienen bij voorkeur om de beweeggronden tot eene handeling aan te voeren, bv. *Ik zeg dit niet met achterstelling, veelmin uit verachting van de Duitsche of Fransche of Engelsche knapen, [aangezien ik het genoeg niet heb, andere dan Hollandsche te kennen]* (BEETS). Niet navolgenswaard is het gebruik van **uithoofde** als redengevend voegwoord, bv. *Zijne gildebroeders, die zich eerst tegen zijne medeopname (beter: opneming) verklaard hebben, [uithoofde hij nog zoo korten tijd maar het recht van poorterschap bezeten had]* (VAN LENNEP). *Uithoofde van* beteekent oorspronkelijk: *volgens het hoofdstuk* (van dit of dat handboek) en neemt dus de plaats van een voorzetsel in, evenals *op grond van*.

- § 698. De *gevolgaanduidende* bijzinnen geven óf een feitelijk gevolg te kennen, bv. *Hij gaf haar eenen zoen, [dat het klapte]* (BEETS), óf eene gevolgtrekking van den hoofdzin, bv. *Hij heeft zich slecht gedragen, [weshalve hij gestraft moet worden]*. Zij staan altijd achter den hoofdzin, die dan dikwijls een adjectief of bijwoord bevat, dat door zoo wordt voorafgegaan, bv. *De vloer was daar ter plaatse zoo heet, [dat men 't er niet harden kon]* (VAN LENNEP). Ook hangt de bijzin met *dat* soms af van woorden als *zoover, zooveel, zoodanig, zulk, enz.* bv. *Spoedig bracht ik het ZOOVERRE, [dat ik hem van dienst kon zijn in werkplaats en winkel]*

(VAN LENNEP). *Professor Vossius heeft dagelijks zoovele bezoeken van geleerden uit alle landen, [dat hij het zich tot regel heeft gesteld, aan niemand een langer gehoor te schenken dan van een kwartier uurs]* (VAN LENNEP).

De gewone gevolgaanduidende voegwoorden zijn **zoodat** en **dat**. Zij geven steeds een feitelijk gevolg te kennen, bv. *Van tijd tot tijd vielen regenbuien, [zoodat het pad mooi doorweekt was]* (VAN LENNEP). *Liegt gij niet op alle markten en kermis-sen, [dat er de steenen van zweeten]?* (VAN LENNEP). *Men strijdt, men dringt, men hort opeen, [dat schild op schilden botsen]* (BILDERDIJK). De bijzinnen met **weshalve**, **waarom**, **vandaar dat** behelzen eene gevolgtrekking van den hoofdzin, maar kunnen ook een feitelijk gevolg te kennen geven, bv. *Hij was te zwak voor dat werk, [weshalve men hem bij eenen apotheker besteld had]* (BEETS).

§ 699. De **doeluitdrukkende** bijzinnen worden gewoonlijk door **opdat** en **dat**, soms ook door **ten einde**, met den hoofdzin verbonden en hebben dan dikwijls het werkwoord in den conjunctief, bv. *Toon uwe kunst nog eens, [opdat die knaap niet denke, dat hij ons allen de baas is]* (VAN LENNEP). *Hou de paarden van die lui vast, [dat ze af kunnen stijgen]* (VAN LENNEP). *Gij kunt er u van overtuigen door ons op onze terugwandeling te vergezellen, [ten einde ik u aan mijnen vader voorstelle]* (VAN LENNEP).

§ 700. De **tijdbepalende** bijzinnen worden door **toen** verbonden, indien eene tijdsbepaling in het verledene bedoeld wordt, bv. *[Toen hij den top des heuvels bereikt had], zag hij op het dorpje terug* (BEETS). Voor een tijdpoint in het tegenwoordige wordt nu gebruikt, bv. *Wel spijt het mij, dat ik hier juist zoo inval, [nu ge met zulke hooge belangen bezig zijt]* (VAN LENNEP). Eene gelijktijdigheid van twee werkingen geeft **terwijl** (**zoolang als**) te kennen, bv. *Ik zal hem het noodige onderricht geven, [terwijl gij uw maal gebruikt]* (VAN LENNEP). *Wij moeten gebruik maken van de gelegenheid, [zoolang de wind gunstig blijft]* (VAN LENNEP). **Als** en **wanneer** hebben gewoonlijk de beteekenis van **zoo dikwijls als**, bv. *Mijn hart gaat open, [als ik u zie]*

(BEETS). [*Wanneer hij zijne oogen opent*], *ziet hij niets dan genoeglijke aangezichten* (VAN DER PALM).

In plaats van *toen* wordt nu en dan nog wel **als** gebruikt, bv. [*Als hij nader kwam*], *zag ik, dat zijne wangen bleek en flets waren* (BEETS). Zeldzamer is het gebruik van **wanneer** in plaats van *toen*, bv. *Ik kuierde het strand weer langs, van meening om naar mijn vaartuig terug te keeren, [wanneer ik zware stappen achter mij hoorde]* (VAN LENNEP). *Gelukkig leefde ik in dien echt een jaar, een dag, een nacht, [wanneer 't verfoeilijkst gruwelstuk mijn heil den doodsteek bracht]* (BILDERDIJK) Voor *wanneer* vindt men bij dichters niet zelden het uit het Hoogduitsch overgenomen **wen**, bv. *Doch wie beschrijft des konings vreugd, [wen hij heur komst vernam]* (BILDERDIJK). **Nu**, dat een tijdpoint in het tegenwoordige aanduidt, wordt soms om levendigheid aan den stijl bij te zetten ook voor het verledene gebruikt, bv. *Wien mocht hij bijstand bieden, [nu zij elkander als woedende tijgers aanvielen]*? (VAN LENNEP). Bij dichters wordt **daar** wel eens in plaats van *terwijl* gebruikt, bv. *Een doodschrik overstelpt zijn hart, [daar hij dien brand beoogt]* (BILDERDIJK). Soms stelt men door **terwijl** twee werkingen gelijktijdig voor om eene tegenstelling te vormen, bv. *Juist daarom zou uw lot gunstiger staan dan 't mijne, omdat gij niets te verliezen hebt, [terwijl ik veel op het spel zette]* (VAN LENNEP). De andere tijdsbetrekkingen worden uitgedrukt door **zoodra** (**als**), **zooras** (**als**), **sedert** (**dat**), **sinds** (**dat**), **van dat**, **eer** (**dat**), **aleer**, **alvorens** en de voorzetsels **voor**, **na**, **tot**, al of niet door het zinslidwoord **dat** gevolgd, bv. [*Zoodra de graaf gezeten was*], *namen ook de aanwezigen hunne plaatsen in* (VAN LENNEP). [*Zooras ik vertrokken was uit het leger*], *liep alles in de war* (VAN LENNEP). [*Sedert de duinen bestonden*], *hadden deze zee- en luchtbewoners hunne rust niet gestoord gezien* (VAN LENNEP). *Hij vond den baron en zijne gasten in goede harmonie bijeen, [sinds de twiststoker verdreven was]* (VAN LENNEP). [*Van dat de eerste zwarte wolk was komen aandrijven en de eerste rimpel op Papa's voorhoofd bespeurd is*], *heeft Mama alles in het werk gesteld om het gesprek levendig te houden* (BEETS). *Waartoe zooveel ongeduld, [eer 't uur uws levens is vervuld]*? (BILDERDIJK). *Gave de hemel, dat zij zich tweemalen bedacht hadden, [aleer*

zij hunne belangen aan zulk eenen dolleman hadden toevertrouwd (BEETS). [*Alvorens ik u raad kan geven*], *moet ik u eerst nogmaals ernstig vragen, wat uw voornemen is* (BEETS). [*Vóór zij nog terug was*], *verscheen Van der Hoogen* (BEETS). *Ik laat u niet los, [voordat gij het mij beloofd hebt]* (VAN LENNEP). *Kunt gij niet hier blijven, [tot gij ouder van jaren zijt]?* (VAN LENNEP). *Hier ben ik meester, [tot zoolang zijn Hoogwaardigste terugkeert]* (VAN LENNEP).

- § 701. De plaatsbepalende bijzinnen worden aan den hoofdzin verbonden door de bijwoorden van plaats, die van vragende voornaamwoorden zijn afgeleid, bv. *Doch niet alleen [waar om den steven de logge baar zich hardt tot steen] vermat hij zich naar roem te streven* (BOGAERS). Op den bijzin slaat dikwijls in den hoofdzin een aanwijzend bijwoord van plaats terug, bv. [*Waar d'Avila's blazoenen gloren*], *DAAR ligt de prooi, door mij verkoren* (BOGAERS). [*Waarheen gij vertrekt*], *DAARHEEN reis ik toevallig ook*.

Men verwarre deze plaatsbepalende bijzinnen niet met zijdelingsche vraagzinnen of toegevende bijzinnen, die ook met bijwoorden van plaats aanvangen. Alleen dan heeft men met plaatsbepalende bijzinnen te doen, wanneer men in den hoofdzin de correlatieve bijwoorden *daar* (als correlatief van *waar*), *daarheen* (als corr. van *waarheen*), *derwaarts* (*werwaarts*), *vandaar* (*vanwaar*), *daarvandaan* (*waarvandaan*) vindt of kan invoegen.

- § 702. De toegevende bijzinnen worden aan den hoofdzin verbonden door vragende bijwoorden en door vragende voornaamwoorden, die in dat geval als onbepaalde voornaamwoorden beschouwd worden, bv. *Vervullen wij blijmoedig onze taak, [werwaarts ons zijn wil ook heenleide]* (VAN LENNEP). [*Wie er danste en zong*], *mijn nichtje Agnietje alleen weigerde deel te nemen in de algemeene pret* (VAN LENNEP). De vraagwoorden staan altijd aan het begin van den bijzin. Zijn het bijvoeglijke voornaamwoorden, dan worden zij onmiddellijk gevolgd door het substantief, dat zij bepalen, evenals op het bijwoord *hoe* onmiddellijk het adjectief of bijwoord volgt, dat er door bepaald wordt, bv. [*Welke moeite hij deed*], *het baatte niets. Die vraag maakte mij*

verlegen, [hoe vriendelijk de oogopslag ook mocht wezen, waarmede de baron op mijn antwoord wachtte] (BEETS). Ook het voegwoord of met de samenstelling ofschoon (ook verkort tot schoon) en de met hoe samengestelde voegwoorden hoezeer, hoewel, alhoewel verbinden toegeevende bijzinnen met den hoofdzin.

Andere voorbeelden zijn: *Inderdaad, [hoe groot het verschil zij tusschen deze beiden], de overeenkomst tusschen hen is echter ook onmiskienbaar* (VAN DER PALM). [*Hoe gaarne wij langer zijn gezelschap zouden willen genieten*], *mogen wij hem echter niet tegen zijnen zin hier houden* (VAN LENNEP). *En [of de golven dreigend koken], de pinken zijn in zee gestoken, en vrouw en kindren keeren weer* (TOLLENS). [*Ofschoon hij spaarzaam was met zijne vragen en aanmerkingen*], *de krijgslieden bewonderden niettemin al spoedig de helderheid zijner inzichten* (VAN LENNEP). *Saartje was allerliefst en, [ofschoon (zij) het geheele gezelschap in beschaving vooruit (was)], echter ook hier volkomen op hare plaats* (BEETS). [*Hoewel ik weinig lust had om mij met dit Spaansch gewrochtje te belasten*], *zoo nam ik het echter mede* (VAN LENNEP). Zooals men ziet, komt in den hoofdzin dikwijls een tegenstellend voegwoordelijk bijwoord voor, zooals *echter, niettemin, evenwel, nochtans, toch, ondertusschen*. Ook *niettegenstaande* en *in weerwil dat* verbinden als voegwoorden toegeevende bijzinnen aan eenen hoofdzin, bv. *Ik kan niet anders zeggen, of, [niettegenstaande mijne gedachten meestal te Amsterdam waren], ik deed eer aan het maal* (VAN LENNEP). [*In weerwil dat hij een hoveling en een krijgsman was en zij doodeenvoudig in handel en wandel*], *had hij echter gezond oordeel genoeg om haar op prijs te stellen* (VAN LENNEP). Eene enkele maal wordt ook *ZOO* als toegevend voegwoord gebruikt, bv. [*Zoo ik wrok en wrevel voede*], *noem me onrechtvaardig, zoo gij kunt* (BOGAERS). Eigenaardig zijn de toegeevende zinnen met *hetzij—hetzij*. Beschouwt men die voegwoorden niet als voegwoorden, maar als zinnen, waarvan de daarop volgende zelfstandige zin, die met het zinslidwoord *dat* aanvangt, het onderwerp is, dan heeft men niet met bijwoordelijke bijzinnen, maar met toegeevende hoofdzinnen te doen, bv. *Hetzij dat hij haar niet ontdekken kon, hetzij dat zij er waarlijk niet aanwezig ware, hij nam eene ontevredene*

houding aan (VAN LENNEP). Het zinslidwoord dat kan echter ook wegblijven, en in dat geval is hetzij een voegwoord en de zin, die dezelfde woordschikking als de onderwerpszin heeft, kan dan niet anders dan als bijwoordelijke bijzin beschouwd worden, bv. [Hetzij hij de kinderen en nieuwsgierige knapen wonderlijke jachtleugens diets maakte, hetzij hij de jonge meisjes koude hagelkorrels in den halsdoek vallen liet, of de oude besten met zijne vroolijke invallen opleukerde bij het spinnewiel], altijd scheen het uit het hart te komen, uit zijn zorgeloos en blijmoedig en luchtig hart (BEETS). Het eenvoudigst is het, de zinnen steeds als bijzinnen te beschouwen en hetzij dat samen als voegwoord op te vatten. Over den potentialis in toegeevende bijzinnen zie men § 501.

- § 703. De *voorwaardelijke* bijzinnen zijn in twee soorten te verdeelen: zuiver voorwaardelijke en veronderstellende. De eerste geven een feit te kennen, van welks bestaan een ander afhankelijk gedacht wordt, bv. [*Wanneer het dondert*], heeft het *gebliksemd*; de laatste behelzen eene veronderstelling, waarvan de hoofdzin de gevolgtrekking bevat, bv. [*Indien alle menschen braaf wuren*], zou de wereld een *paradijs zijn*.

De voornaamwoordelijke voegwoorden zijn **als, zoo, wanneer, indien, bijaldien, ingeval, mits**, het verouderde of (Eng. *if*), benevens **tenzij** en **tenware** (d. i. indien niet), bv. [*Als zij maar de uwe wordt*], dan zult gij wel tevreden zijn (VAN LENNEP). [*Zoo zij konden*], hoe zouden zij zich op den grappenmaker wreken! (BEETS). Dan zullen we eerst tot macht, tot eer, tot aanzien steigeren, [*wanneer we aan hooger macht geene onderwerping weigeren*] (BILDERDIJK). [*Indien ik van mijn leven trouw*], uit Wijsberg neem ik vast een vrouw (BILDERDIJK). Ik zou dezen maatregel toejuichen, [*bijaldien hij uitvoerbaar ware*] (VAN LENNEP). Ferdinand mag meelopen, [*mits hij niet luistere*] (VAN LENNEP). Ik mag mij aan niemand vertrouwen, [*tenzij ik wete aan wien*] (VAN LENNEP). Over den conjunctief in veronderstellende zinnen zie men § 503 en 504, over het gebruik van imperfectum en plusquamperfectum § 514, over de toekomstend verleden tijden § 518. Voorwaardelijke zinnen zijn zeer dikwijls onvolledig, bv. *Den vrede*

wil de Raadpensionaris ook, [mits op redelijke voorwaarden] (VAN LENNEP). De meeste ruiters dreven hunne paarden vooruit om haar, [zoo noodig], hulp te bieden (VAN LENNEP). De hoofdzin ontbreekt soms te eenemale ten gevolge van het ongeduld of de onrust des sprekers, bv. *Als Zijte wist, dat ik knorrig op den hond was!* (BEETS). *Als haar iets overkwam!* (BEETS). Ook ontbreekt soms de voorwaardelijke zin, vooral na het nevenschikkende of, bv. *Vertrek, of 'k steek u in een zak en heel uw vloot in brand* (BILDERDIJK), nam. als gij niet vertrekt. *Geef u over, of gij zijt een kind des doods* (VAN LENNEP), nam. indien gij u niet overgeeft. Over de ellips bij zinnen als *ik zou wel willen vragen* zie men § 518. Op de voegwoorden *indien, wanneer, zoo* en *als* wijzen dikwijls de bijwoorden *dan* of *zoo* in den hoofdzin terug; maar op het voorwaardelijke *zoo* een aanwijzend *zoo* te doen slaan, is hoogst onwel-luidend; [*Zoo gij weder jaagt!*], *zoo jaag een anderen weg uit* (VAN LENNEP).

§ 704. De *vergelijkende* bijzinnen zijn van tweeërlei aard: óf zij geven eene gelijkheid, óf zij geven een verschil te kennen. De laatste volgen op eenen hoofdzin met een adjectief of bijwoord in den comparatief, worden door *dan* voorafgegaan en zijn meestal onvolledig, bv. *Vondel was grooter dichter [dan Cats (dichter was)]. Hij werkt harder [dan ik (werk)].* Op *ander* en *anders* volgt evenzoo een vergelijkende bijzin met *dan*, bv. *Dit is anders [dan ik dacht].* Op adjectieven en bijwoorden, die door te worden voorafgegaan, volgt een vergelijkende zin met *dan dat*, bv. *Die liefhebberij was te diep bij hem ingeworteld, [dan dat hij die geheel zou hebben laten varen]* (VAN LENNEP). De vergelijkende bijzinnen, die eene gelijkheid te kennen geven worden, door *gelijk* of *als* voorafgegaan, het laatste soms versterkt door de bijwoorden van graad *zoo, even* of *juist*, welke echter ook aan een adjectief of werkwoord van den hoofdzin kunnen voorafgaan, bv. *Mevrouw Dor-been werd zoo rood (als de linten van hare muts [rood waren])* (BEETS). Bestaat er slechts eene schijnbare overeenkomst tusschen twee werkingen (of toestanden), dan wordt de bijzin voorafgegaan door *alsof* (of), bv. *U over-*

valt een gevoel, [alsof gij nu werkelijk aan de uiterste grens der wereld stondt] (BEETS). 't Was, [of de blijde sprongen van het dier hem verveelden] (BEETS).

Men gebruikt **als**, wanneer de vergeleken eigenschap in denzelfden graad of wanneer de vergeleken werking op dezelfde wijze voorkomt, bv. *Het was hem opgelegd, zoo moede en verhit [als hij (moede en verhit) was], in een brandend heeten koepel thee te drinken* (BEETS). *Ik ben een mensch [als hij (een mensch is)].* (BILDERDIJK). *Zij bloeit [als eene roos (bloeit)]. Hij stelt zich aan [als een gek (zich aanstelt)].* [*Evenals een stortende eik des wandelaars schedel plet*], *zoo sloeg d' ontzagbre reuzenknots naar 't ridderlijk helmet* (BILDERDIJK). Naar den bijzin met **als** kunnen ook woorden als *zoover*, *zooveel*, *zoodanig*, *zulk*, enz. verwijzen, bv. *Hij is zoodanig [als hij schijnt]. Zulk eenen man [als hij is] heb ik nog nooit gezien.* Ook volgt een zin met **als** op het aanwijzend voornaamwoord *dezelfde* in den hoofdzin, bv. *Hij bezit dezelfde gaven [als zijn broeder (bezit)].* Soms slaat een zin met **als** terug op een bepaald lidwoord of de vroegere kracht van een aanwijzend voornaamwoord in de beteekenis van *dezelfde* of *zulk een*, bv. *Een man van DEN rang en DE vermaardheid in 't gebied der letteren [als Van der Palm]* (BEETS). De vergelijking betreft soms alleen den graad, waarin de verschillende eigenschappen voorkomen, bv. *Zijn moed was even onbetwifelbaar [als zijne eerzucht onbepaald (was)]* (VAN LENNEP). Men gebruikt **gelijk** in plaats van **als**, wanneer het onderwerp des hoofdzins in zijne werking (toestand) aan een ander gelijk is, bv. *Op dat geluid bleef Brinio staan [gelijk de jachthond, wanneer hij het wild in de nabijheid ruikt, (staan blijft)].* (VAN LENNEP). Soms ontbreekt de geheele vergelijkende bijzin, bv. *Het roeien is zulk een heksenwerk niet* (BEETS), nam. als men soms wel meent. *Want de pantalon is zoo kort en de souspieds zijn zoo lang en het vest is zoo laag uitgesneden en zoo wijd om het midden en de rok is zoo smal van kraag en zoo breed van rug* (BEETS). Bij de vergelijkingen van schijnbare overeenkomst is eigenlijk ook de vergelijkingszin weggelaten en alleen de veronderstellende zin, die er van afhangt, overgebleven. Of namelijk beteekent daar, zooals in de middeleeuwen zeer dikwijls, *indien* (Eng. *if*). *Alsof* is dus: *evenals indien*; een zin als:

Ik hield mij alsof ik niets zag zou dus volledig luiden: Ik hield mij als [ik mij houden zou], of (= indien) ik niets zag. Ook **alsof** en **of** kunnen voorafgegaan worden door **even** en **juist**, bv. *Houd u toch [even of zij er niet waren]* (VAN LENNEP). Over den conjunctief in zulke zinnen zie men § 505. Bij vergelijkingen van verschil wordt in de spreektaal ook wel *als* in plaats van *dan* gebruikt, doch in de schrijftaal is het beter zich te houden aan de vroeger bij ons uitsluitend gebruikelijke verbinding met *dan*, die tot de kenmerkende verschillpunten tusschen Nederlandsch en Hoogduitsch behoort. Worden twee infinitieven door *dan* of *als* met elkaar vergeleken, dan zijn ze om te zetten in zelfstandige zinnen met *dat*, bv. *Eerlijk te zijn is beter [dan rijk te zijn] = Dat men eerlijk is, is beter [dan dat men rijk is]. Hij zeide, liever te sterven [dan zich over te geven] = Hij zeide, dat hij liever stierf [dan (dat hij) zich overgaf]. Verkwistend te zijn is even dwaas [als gierig te zijn] = Dat men verkwistend is, is even dwaas [als dat men gierig is (dwaas is)].*

- § 705. De *verhoudinguitdrukken*de bijzinnen geven te kennen, dat onderling vergeleken eigenschappen in dezelfde verhouding toe of afnemen. Zij beginnen met het bijwoord **hoe**, gevolgd door den comparatief van een adjectief, bijwoord of onbepaald telwoord, en gaan den hoofdzin vooraf, die dan ook begint met het bijwoord **hoe** of met de bijwoorden **te** of **deste**, evenzoo door eenen comparatief gevolgd, bv. [*Hoe grooter geest (men is), hoe grooter beest (men is).*] [*Hoe lager men afdaalde, hoe sneller het ging*] (VAN LENNEP). [*Hoe minder men heeft, hoe minder men gehecht is aan hetgeen men heeft, en onze natuur brengt het helaas mede, dat wij, [hoe meer wij bezitten], des te meer begeren*] (VAN DER PALM). Ook kan men een gelijkmatig toe of afnemen of eene verhouding in het algemeen uitdrukken door aan den bijzin **naarmate** of **naar gelang** te doen voorafgaan en zoowel in den hoofdzin als in den bijzin het adjectief, bijwoord of onbepaald telwoord in den vergrootenden trap te bezigen, bv. *Zal niet de Heer De Wit des te toorniger zijn, [naarmate hij langer misleid is geworden]?*

Op *naarmate* en *naar gelang* behoeft in den bijzin geen comparatief te volgen, wanneer er twee of meer adjectieven of bijwoorden volgen, die door het scheidend voegwoord of verbonden zijn, bv. *Gij, vrouwen, zult loon of straf ontrangen*, [*naarmate gij waar of onwaar zult gesproken hebben*] (VAN LENNEP). De bijwoorden *te* en *deste*, die daardoor beteekenen (zie § 410), kunnen ook aan den comparatief van een adjectief of bijwoord voorafgaan, zonder op eenen bijzin met *hoe* terug te slaan, bv. *Te aangenamer was de Baron aangedaan, omdat hij, nu Joan zelf gesproken had van dienst te nemen, ontslagen was van den last om hem daartoe het voorstel te doen* (VAN LENNEP). *Te dierbrer werd heur dierbre band mij om haars vaders lot* (BILDERDIJK).

§ 706. De *beperkende* bijzinnen geven te kennen, dat iets wordt uitgezonderd van hetgeen in den hoofdzin wordt gezegd. Zij worden verbonden door de voegwoorden *zonder dat* en *behalve dat*, bv. [*Zonder dat ik er lust in had*], *deed ik mede*. *Voorts had zij*, [*behalve dat zij blind was*], *geen van de gebreken des ouderdoms* (VAN LENNEP). Na *behalve* kan het zinslidwoord ook ontbreken: de bijzin is dan onvolledig, bv. *Allen gingen heen*, [*behalve hij*]. Om uit te drukken, hoever de inhoud des hoofdzins zich uitstrekt of geldt, gebruikt men bijzinnen met *voor* of *in zoover (als)* of *voor zooveel (als)*, bv. *Niet een*, [*voor zooverre hij gezonde leden had*], *bleef er thuis* (VAN LENNEP). [*Voor zoover ik als vrouw over staatsaangelegenheden oordeelen kan*], *zoo acht ik het zeer gewaagd* (VAN LENNEP). Ook behooren tot de beperkende bijzinnen de zinnen *Wat betreft*, *aangaat*, *aanbelangt*, bv. [*Wat mij betreft*], *moogt gij wel heengaan*.

Bevat de hoofdzin eene ontkenning als *niet*, *niets*, *niemand*, enz. of een vraagwoord, dat in verband tot de overige woorden des hoofdzins eene ontkennende kracht heeft, dan gebruikt men in plaats van *behalve* ook wel *dan*, bv. *Niemand zag de wonde*, [*dan brave Kleef alleen*] (BILDERDIJK). *Wat weet zij*, [*dan de deugd te prijzen*] (BILDERDIJK). *Wat is vriendschap* [*dan een naam*] (BILDERDIJK). *Der schepping heerlijkheid*, *wat is zij* [*dan de vrouw*] (BILDERDIJK). *Wat heeft de dich-*

ter [dan zijn zangen]? (BILDERDIJK). Soms wordt *dan* door **tenzij** vervangen, bv. *De kweekelingen der school zijn niet gewoon den winkel te bezoeken, [tenzij om zich een weinig met den ouden man te vermaken]* (VAN LENNEP).

- § 707. De modale bijzinnen geven te kennen, dat de inhoud des hoofdzins in overeenstemming is met de eene of andere
- meening of voorstelling. Zij worden verbonden door het voegwoord **naar(dat)**, bv. [*Naar ik de Friezen ken (= naar of volgens mijne kennis der Friezen)*], *zullen zij zich ongaarne mengen in eenen twist, die hun niet aangaat* (VAN LENNEP). Dikwijls worden ook de voegwoorden **zooals, als** en **gelijk** in de beteekenis van *naar* gebruikt, bv. *Gij zijt meesteres om te handelen, [zooals gij begeert (= naar of volgens uw begeeren)]* (VAN LENNEP). *Deze man was een schrijnwerker, [gelijk de meubelen die hem omringden, aanduiden (= naar of volgens de aanduiding, die de meubelen gaven)]* (VAN LENNEP).

Bij den modalen bijzin, die als tusschenzin tusschen twee gedeelten van den hoofdzin in staat, heeft dikwijls uitlating plaats van het onderwerp, wanneer dat namelijk het onbepaald voornaamwoord *het* is, bv. *Dit is [naar (het) mij voorkomt], duidelijk. Hij kwam, [zooals (het) te begrijpen was], dadelijk.*

IV. De Nevengeschikte Volzin.

A. DE VOLLEDIGE NEVENGESCHIKTE VOLZIN.

- § 708. De nevenschikte volzin volgt steeds op dien, waarmee hij door een voegwoord of voegwoordelijk bijwoord verbonden is. De nevenschikking is 1°. aaneenschakelend, 2°. tegenstellend, 3°. redengevend, 4°. gevolgaanduidend, 5°. doeluitdrakkend, 6°. toegevend en 7°. vergelijkend.

Over de woordschikking in den nevenschikten zin zie men § 472 en 480. Alleen dient nog opgemerkt te worden, dat op die voegwoorden, welke gewoonlijk eenen zin in den vraagvorm aanvangen, soms ook een zin kan volgen, die de gewone

oordeelende woordschikking vertoont. Dan is er eene rust tusschen het voegwoord en zijnen volzin, bv. *Ik geloof niet, dat iemand ooit eene geestige gedachte gehad heeft in eene trekschuit; integendeel . . . de roef is de ware atmosfeer van alle mogelijke vooroordeelen* (BEETS). *Zij gaf hem geen teeken, maar echter . . . hij kwam* (BILDERDIJK). *Hij meent gelijk te hebben en toch . . . hij heeft het mis.*

§ 709. De aaneenschakelende nevenschikking kan eenvoudig verbindend zijn. Dan dient het voegwoord **en** (soms ook), bv. *De speeltafeltjes werden gezet EN er vormden zich drie partijtjes* (BEETS). *Er is hier nog een overvloed van dat onnut geworden goed; OOK hebben wij sinds overlang geen hinder meer van muis of slang* (BILDERDIJK). Om te kennen te geven, dat de verbonden volzinnen ontkennend zijn, gebruikt men het uitsluitend voegwoord **noch** (= niet en niet) in plaats van **en**, bv. *Hij ging uit NOCH zij*. Staan de bijwoorden eerst of vooreerst in den eersten volzin, dan wordt de nevenschikking zinnig daaraan verbonden door de voortzettende voegwoorden **verder**, **vervolgens**, **eindelijk**, enz. bv. *In den Haag zetelden EERST de graven; VERVOLGENS woonden er de stadhouders; EINDELIJK resideerden er koningen*. De rangschikkende telwoorden doen bij nevenschikking dienst als rangschikkende voegwoorden, bv. *Dat ware VOOREERST te gevaarlijk en TEN TWEEDE had ik een geheel ander plannetje uitgedacht* (VAN LENNEP). Nog kunnen nevenschikking zinnen door het verdeelend voegwoord **deels—deels** worden verbonden, bv. *De vrouwen waren DEELS beangst, DEELS (waren zij) nieuwsgierig naar den afloop der zaak* (VAN LENNEP).

Als verbindende voegwoorden worden ook gebruikt **buitendien**, **bovendien**, **daarenboven**, bv. *Men zag dagelijks uit de muiterijen van het Spaansche krijgsvolk, dat er geen geld uit Spanje kwam; DAARENBOVEN hield men het voor zeker, dat Spinola, sedert twee jaren uit zijne eigene goederen het gebrek des Konings met veertien millioen had vervuld* (STIJL). Nog dienen tot verbinding **als**, wanneer **zoo** of **zoo-wel** aan den eersten zin voorafgaan, en **maar** (ook), wanneer de eerste zin **niet slechts** of **niet alleen** bevat, bv. **NIET**

SLECHTS waren deur en vensters door pilasters en loofwerk omsloten, MAAR OOK prijken de smallere zijden (van het gebouw) met vakken van groen marmer (VAN LENNEP). Zijne eigenliefde vond zich hiermede gestreeld NIET ALLEEN, MAAR hij hield zich immer meer overtuigd een goed werk te doen (VAN LENNEP). Het uitsluitend voegwoord **noch** verbindt óf twee zinsdeelen óf een onvolledigen zin met een volledigen, maar nooit twee volledige zinnen. Het kan ook aan beide nevensgeschikte zinnen of zinsdeelen voorafgaan, bv. *Daar wordt NOCH huis NOCH hof gespaard* (VAN LENNEP). NOCH mijne eer NOCH mijne veiligheid gedoogen een langer onderhoud (VAN LENNEP). Het wordt soms ook na eene ontkenning gebruikt, bv. *Het lot onthield u schat en staat, maar braafheid NIET, NOCH eer* (BILDERDIJK), of na eene voorzetselbepaling met *zonder*, die met eene ontkenning gelijkstaat, bv. *Deze bleef ZONDER eenig ontzag NOCH vrees te toonen volstandig doorzingen* (VAN LENNEP). Gewoonlijk wordt het echter in die gevallen door **of** vervangen, bv. *Spreek mij van GEEN wijn OF bier* (VAN LENNEP). Tot de voortzettende voegwoorden behooren **dan**, **daarop**, **daarna**, **daarenboven**, **verder**, **voorts**, **vervolgens**, **eindelijk**, **ten slotte**, enz. bv. *Men had VOOREERST een sterken steun gewonnen en DAARENBOVEN de belangen der goede zaak bij vreemden en geburen veel aannemelijker gemaakt* (STIJL). *Wij zagen dan EERST de gracht, DAARNA de korenbeurs en VERVOLGENS twee kerken* (BEETS). Ook kan *eerst* of *vooreerst* in den eersten zin soms ontbreken, bv. *De meeste aanmerkingen, waarmede ik den lezer van tijd tot tijd heb opgehouden, zijn tot dit oogmerk gekozen; VOORTS heb ik mij genoodzaakt gevonden om mijne verhalen zoo in te richten, alsof ik voor onkundigen geschreven had* (STIJL).

§ 710. De tegenstellende zinsverbinding is van drieërlei aard: 1°. zuiver tegenstellend, 2°. beperkend, 3°. scheidend. Bij zuivere tegenstelling stelt de nevensgeschikte zin iets in de plaats van den voorafgaanden. Daartoe dient het voegwoord **maar**, bv. *Ik verzocht hem eenen dokter te nemen, MAAR hij wilde er niet van hooren* (BEETS), **integendeel**, dat het tegenovergestelde in plaats van het voorafgaande stelt, bv. *Gij moet niet denken, dat hij als een onnut mensch in eenen hoek zat te kniezen; INTEGENDIEL hij hield zich onver-*

poosd bezig met de gasten te bedienen (VAN LENNEP), en **daarentegen**, dat het voorafgaande niet ontkent, maar er het tegenovergestelde aan toevoegt, bv. *Hij schijnt er niet afkeerig van, onzen staat tot het voortzetten van den oorlog aan te sporen; gij DAARENTEGEN wilt den vrede bevorderen* (VAN LENNEP). **Beperkende** voegwoorden zijn **maar, doch** en het verouderend **edoch**, bv. *Prijs zonder vleierij; berisp, MAAR zonder smalen* (BILDERDIJK). Andere voegwoorden, zooals **echter, toch, niettemin**, enz. komen niet op tegen hetgeen in den vorigen volzin gezegd is, maar tegen hetgeen men zich als gevolg daarvan zou kunnen voorstellen, bv. *Zij schoof mij eenen stoel toe; ik nam ECHTER geene plaats* (VAN LENNEP). Het **scheidend** voegwoord is **of**, dat ook, om meer nadruk te geven, voor de beide nevensgeschikte zinnen herhaald kan worden, bv. *Gij hebt het gedaan OF gij hebt het niet gedaan: één van beide is zeker. Één van beide: OF het behelst niets belangrijks en dan zou het mij naderhand berouwen het gelezen te hebben, OF er steekt kwaad in* (VAN LENNEP). Soms laat men het tegenstellend voegwoord weg (*asyndeton*), bv. *Gij hebt geene wilde dieren voor; het zijn er slechts de vervallen overblijfsels van* (BEETS). Vooral gebeurt dat, wanneer de voorafgaande zin toegevend is, bv. *Onze menschelijke natuur moge een aantal raadsels in zich bevatten, voor zulk eene klaarblijkelijke tegenspraak met zichzelf houde ik haar onvatbaar* (VAN DER PALM). Ook kan het bijwoord **neen** soms aan den tegenstellenden nevensgeschikten zin voorafgaan, bv. *Zij treft... , o neen! zij mist zijn hoofd* (BILDERDIJK).

Tot de **beperkende** voegwoorden en voegwoordelijke bijwoorden rekent men **maar, doch, edoch, echter, evenwel, dan, nochtans, toch, althans, (des) niettemin, intusschen, ondertusschen**, bv. *Tot nog toe had zij (onze moedertaal) voor den gemeenzamen stijl niet veel aanlokkelijks. Ik ben EVENWEL de eerste niet, die het waag, haar het Zondagspak uit te trekken* (BEETS). *Deze poogde zich op te richten, DAN vruchteloos* (VAN LENNEP). *Putten was verre van godvreezend; NIETTEMIN sloeg hij menig kruis bij de gedachte, dat...* (VAN LENNEP). *Hij veinsde maar effen naar uwen tand te voelen;*

*hij trok er hem verraderlijk uit; ONDERTUSSCHEN was deze slinksche streek voor u eene weldaad (BEETS). Ook wanneer er een toegevende zin voorafgaat, gebruikt men de beperkende voegwoorden, bv. De grond, dien wij te verdedigen hebben, moge uitgestrekt en ons getal gering zijn, MAAR ook deze zwa-
 righeid is te boven te komen (VAN LENNEP). De voegwoorden en, maar en doch gaan dikwijls aan de beperkende voegwoor-
 den of voegwoordelijke bijwoorden vooraf, bv. Gij beschuldigt mij in uw hart van zelfzucht en ondankbaarheid EN ECHTER nu meer dan ooit geef ik u een bewijs van het vertrouwen, dat ik in uwe verknochtheid en edele inborst stel (VAN LENNEP). Ik heb u nog geen verzoek gedaan EN TOCH geeft mij de be-
 betrekking, welke mij heden aan u verbinden zal, daarop eenig recht (VAN LENNEP). Het pad der zonde moge gemakkelijk schijnen, MAAR het is TOCH altijd omringd van gevaar en onrust (VAN DER PALM). Ik vrees, het zal wel weer vruchte-
 loos zijn, MAAR DESNIETTEMIN zal ik met dankbaarheid van UEd's vriendelijk aanbod gebruik maken (VAN LENNEP). Van Doorninck was dapper, DOCH hij voelde zich NIETTEMIN eenig-
 zins onthutst (VAN LENNEP). In plaats van het scheidend voeg-
 woord of gebruikt men dan, dan wel of dan of, indien de beide nevengechikte zinnen door het onderschikkende of met eenen hoofdzin verbonden zijn, bv. Ik weet niet recht, of ik het gedroomd heb, DAN OF het werkelijk gebeurd is. Na eenen zin met niemand, niets, geen volgt het scheidend voeg-
 woord of, bv. NIEMAND bekleedt daar eene post, OF hij wordt door een ander benijd (VAN DER PALM). Er is GEEN ambt of beroep, GEEN kunst of handwerk zelfs, OF er wordt wetenschap en voorbereidende oefening toe vereischt (VAN DER PALM). Stil-
 zwijgend is bij zulke zinnen na of een voorwaardelijke zin in te vullen, bv. Niemand bekleedt daar eene post of hij wordt door een ander benijd, indien hij er eene bekleedt. Men zou zulk een nevengechikten zin kunnen vervangen door een ont-
 kennenden betrekkelijken bijzin als attriboot van niemand, niets of het substantief, waarvan geen attriboot is, bv. NIEMAND bekleedt daar eene post, DIE NIET door een ander benijd wordt. Ook na andere ontkennende zinnen, wanneer deze de woorden zoo, zulk, zoodanig, enz. bevatten, volgt soms een nevenge-
 schikte zin met het scheidende of, die door een gevolgtrek-*

kenden ondergeschikten zin met *dat* of *dat niet* kan vervangen worden, bv. *Het is ZOO donker NIET, OF we zullen onzen weg wel vinden* (VAN LENNEP). = *DAT we onzen weg NIET zullen vinden*. Nog kan het scheidend voegwoord *of* volgen op eenen zin, waarin woorden als *weinig*, *nauwelijks*, *ternauwernood*, enz. voorkomen, die eene ontkenning in zich sluiten (*weinig* = niet veel, *nauwelijks*, *pas* = nog niet lang), bv. *Het scheelde dan WEINIG, OF de Nederlanden moesten aangemerkt worden als wingewesten van Bourgondië* (STIJL). *NAUWELIJKS had hij deze woorden geëindigd, OF de schrijnwerker trad binnen* (VAN LENNEP). Ook na *niet zoodra*, *niet zoras* volgt het scheidend voegwoord *of*, bv. *ZOODRA was ik de herberg NIET binnengetreden, OF er ontstond een algemeen gelach* (VAN LENNEP). De nevenschiktele zinnen met *of* kan hier door een ondergeschikten met *toen* of *als* vervangen worden, bv. *NAUWELIJKS waren zij ten volle gewapend, TOEN zich trompetgeschal liet hooren* (VAN LENNEP).

§ 711. De redengevende zinsverbinding komt tot stand door het nevenschikkende voegwoord **want** en de voegwoordelijke bijwoorden **immers**, **namelijk** en **toch**. Van deze is alleen **want** zuiver redengevend, bv. *Ik mag u goed lijden, WANT gij zijt een brave, eerlijke borst* (VAN LENNEP). Bij **immers** verwacht de spreker de toestemming van den aangesprokene, bv. *Kijk mij maar zoo grimmig niet aan: gij weet IMMERS dat uwe fratsen bij mij geen opgeld doen* (VAN LENNEP). **Namelijk** verklaart een of ander feit of gevoelen, bv. *Ik was mooi boos op hem: hij had mij NAMELIJK den ganschen dag vergeefs laten wachten*. Met **toch** geeft men eene reden op, die voor de hand ligt, bv. *Ik ben zoo vrij u lastig te vallen: gij TOCH hebt nu niets te doen*.

§ 712. De gevolgzaamheids nevenschiktele zinnen worden aan den voorafgaanden volzin verbonden door de voegwoorden of voegwoordelijke bijwoorden **dus**, **derhalve**, **(al)zoo**, **bijgevolg**, **dientengevolge**, **dienvolgens**, **daarom**, **deswege**, enz., bv. *Het regent: DUS blijf ik thuis. Het is koud: DAAROM stoken wij*. Dikwijls gaat het verbindende **en** aan de gevolgzaamheids voegwoorden of voegwoordelijke bijwoorden vooraf, bv. *Ik ben in uwe macht EN heb DUS*

*geene andere keuze (VAN LENNEP); soms is het alleen vol-
doende om een gevolg te kennen te geven, bv. *Neem De
Witt weg EN de kracht der geheele Loevesteinsche factie is
gebroken (VAN LENNEP)*. Bevat de voorafgaande zin eene
veronderstelling, waarvan de nevenschikte zin de gevolg-
trekking behelst, dan worden beide zinnen door **dan**, soms
door **zoo**, verbonden, bv. *Gis ik juist, DAN rept een wel-
bedreven vuist de riemen langs de waterbaan (BOGAERS)*.
*Valt er van hem aan die zijde niets te duchten, ZOO keer
ik aan het hoofd mijner volgers terug (VAN LENNEP)*. Dik-
wijls echter ontbreekt het voegwoord **dan** in dat geval ge-
heel, bv. *Leeft iets er nog op 't waterperk, het is de blanke
meeuw alleen (BOGAERS)*.*

- § 713. De *doeluitdrukkende* nevenschikte zin wordt door de voeg-
woorden of voegwoordelijke bijwoorden **daartoe** en **te
dien einde** aan den voorafgaanden volzin verbonden,
doch meestal gaat dan ook nog het verbindende **en** vooraf,
bv. *Ik wenschte uwe meening te vernemen EN TE DIEN EINDE
kom ik bij u*.
- § 714. De *toegevende* nevenschikte zin wordt door het voegwoord
al aan den voorafgaanden volzin verbonden, bv. *Ik geef
het met een Christenhart, AL is mijn deel niet groot (BILDER-
DIJK)*. Men kan ook de volgorde dier zinnen omkeeren, maar
dan moet **al** als bijwoord beschouwd worden, terwijl dan
de zin *Ik geef het met een Christenhart* door tegenstellende
zinsverbinding aan den anderen nevenschikt wordt.
- § 715. De *vergelijkende* nevenschikte zin, die alleen eene schijn-
bare overeenkomst tusschen twee werkingen (toestanden)
te kennen geeft, wordt door het voegwoord **als** aan den
voorafgaanden volzin verbonden, bv. *Hier durven ons die
doemelingen te midden onzer kracht bespringen, ALS droeg
dees vloot een visscherstuig (BOGAERS)*.

Tegenwoordig moet men, op grond van den zinsbouw, zulke
vergelijkende zinnen nevenschikt noemen; maar in de mid-
deleeuwen hadden zij de woordschikking van den oordeelenden
hoofdzin of bijzin (zie § 487). Misschien heeft de zinsbouw zich
gewijzigd, omdat men er bij dacht aan ellips van een gevolg-

trekkenden zin. Een zin toch als *Hij spreekt, als ware hij heer en meester* zou men aldus kunnen aanvullen: *Hij spreekt als (hij spreken zou), ware hij heer en meester.*

B. DE ONVOLLEDIGE NEVENGESCHIKTE VOLZIN.

§ 716. De nevenschikte volzinnen zijn dikwijls onvolledig, omdat de woorden, die zij met elkander gemeen hebben, slechts eens behoeven uitgedrukt te worden. In plaats van *Gij drinkt wijn en ik drink bier* mag men zeggen: *Gij drinkt wijn en ik bier.* In plaats van *Gij drinkt wijn en GIJ DRINKT bier* mag men zeggen: *Gij drinkt wijn en bier.* In het laatste geval echter, waarin van den nevenschikten zin slechts het voorwerp overblijft, spreekt men liever van een enkelvoudigen zin met een veelvoudig voorwerp, dan van twee nevenschikte zinnen.

Daar nevenschikte woorden (zie daarover § 452—460) steeds op elkaar volgen, heeft men in eenen zin als *Een mes lag naast het bord en eene vork* niet te doen met nevenschikte onderwerpen van een enkelvoudigen zin, maar met nevenschikte zinnen, waarvan de laatste onvolledig is. Nevenschikte deelwoorden met ontkenning heeft men in den zin: *Hij heeft haar niet ontwikkeld, niet geleid* (BEETS), maar nevenschikte zinnen in: *Niet ontwikkeld heeft hij haar, niet geleid* (heeft hij haar).

§ 717. De woorden, die in nevenschikte volzinnen maar eens behoeven uitgedrukt te worden, kunnen zijn 1°. het onderwerp, 2°. het werkwoord, 3°. eene bijwoordelijke bepaling, 4°. het werkwoord met een gedeelte der bijwoordelijke bepalingen, 5°. het werkwoord met alle bepalingen, 6°. het onderwerp en het werkwoord met of zonder een gedeelte der bepalingen. Voorbeelden zijn 1°. *De charmante stond in den gang ons op te wachten en* (de charmante) *bood zijnen arm aan Mevrouw Kegge aan* (BEETS); 2°. *De pest verslindt hun vee, de hagel* (verslindt) *oogst en granen* (BILDERDIJK); 3°. *Men prijst* (u), *men verheft* (u), *men bewondert u* (BEETS); 4°. *De lucht is mij hier te laf, de*

zon (is mij hier) te flauw (BEETS); 5°. *Een mes lag naast het bord en eene vork (lag naast het bord); 6°. Een mes legde hij naast het bord en eene vork (legde hij naast het bord).*

§ 718. De uitlating is alleen dan geoorloofd, wanneer de woorden, die de volzinnen gemeen hebben, in dezelfde beteekenis en denzelfden vorm voorkomen. Alleen het werkwoord mag in persoon en getal verschillen, bv. *Zijn hoofd lag op een groene zoo, zijn voeten (lagen) aan een steen (BILDERDIJK)*. Verschilt het werkwoord in tijd, en wil men toch de herhaling er van vermijden, dan kan men het door het werkwoord *doen* vervangen, bv. *Hij heeft mij steeds geholpen, maar gij doet het nooit.*

Voorbeelden van verkeerde uitlating zijn: *Ik prijs hem, omdat ik HEM veel verschuldigd ben en hoogacht. Het boek, DAT ik gelezen heb en mij zeer geboeid heeft, zend ik u terug. De soldaten eerbiedigden en gehoorzaamden HUNNEN bevelhebbers. Rome WERD in de achtste eeuw gesticht en allengs zeer machtig. Deze man IS een groot geleerde en daarom tot professor benoemd. Caesar HAD vele oorlogen gevoerd en daardoor een geoefend leger. Even onjuist zijn: Men verachteloos, men vergeet, men spreekt kwaad VAN U (BEETS). HAAR zult gij nooit, niet een enkel woord meer toespreken, zelfs niet groeten (BEETS). GEEN vriendelijk woord kon zijnen toorn doen bedaren, maar strekte veeleer om hem nog woedender te maken. NIETS vermocht hem van zijn eenmaal genomen besluit af te brengen, maar was integendeel eene reden te meer om hem bij zijn plan te doen volharden. OMDAT DE HEMEL BETROKKEN WAS, heeft hij zijn regenscherm meegenomen en zijne gewone wandeling gedaan. Zoo is ook een zin als *Men prijst en heeft u lief* te keuren, omdat op *prijst* het voorwerp zou moeten volgen, dat door *heeft lief* omsloten wordt.*

§ 719. Om den nadruk te bevorderen wendt men de uitlating in 't geheel niet of slechts gedeeltelijk aan, bv. *Maar wilt gij weten, WAT IK bespottelijk, WAT IK ergerlijk vind? Het zijn UWE wapenborden, UWE grafnaalden, UWE eerzuilen in de kerk (BEETS).*

Andere voorbeelden zijn: *HIJ wandelt MET DEN SCHILDER, HIJ doet keertjes te paard MET DEN SCHILDER, HIJ ontbijt*

MET DEN SCHILDER, HIJ *gaat* MET DEN SCHILDER *naar den schouwburg*, HIJ *rookt*, HIJ *zweetst*, HIJ *biljart* MET DEN SCHILDER, *alleen* HIJ *schildert* MET DEN SCHILDER *niet* (BEETS). ZIJ *ZAG de fiere ridders, versierd met zijde en goud*, ZIJ *ZAG hun fiere rossen, op hun berijders stout* (BILDERDIJK). ZIJT *natuurlijk*, ZIJT *eenvoudig*, ZIJT *menschelijk*, ZIJT *althans niet wreed jegens anderen* (BEETS). MEER *zegt* HIJ, MEER *ontdekt* HIJ *niet* (BILDERDIJK).

- § 720. Evengoed, als in den enkelvoudigen volzin en den bijzin, kunnen in de nevenschikte zinnen door *ellips* woorden worden weggelaten, die niet in eenen der volzinnen voorkomen, maar uit den samenhang opgemaakt moeten worden, bv. *Nog weinige oogenblikken* (verliepen er) *en hij gaf den geest. Een woord van u* (worde er slechts gehoord) *en hij is ontslagen.*

AANHANGSEL.

LEESTEKENEN.

- § 721. Men bedient zich van leestekens, ten einde den lezer in staat te stellen het geschrevene juist op te vatten. Men gebruikt ze deels om volzinnen of zinsdeelen onderling te scheiden, deels om duidelijker kenbaar te maken, hoe men wenscht, dat de in den volzin uitgedrukte gedachte zal worden opgevat. Teekens van de eerste soort zijn: de *punt*, de *komma*, de *haakjes* en de *kommapunt*; van de tweede soort: de *gedachtestreep*, het *beletselteeken* en de *aanhalingstekens*. Tot de beide soorten behooren: de *dubbele punt*, het *vraagteeken* en het *uitroepingsteeken*.
- § 722. Men plaatst de *punt*: 1° aan het eind van een oordeelenden zin, bv. *Deugd verheugt*. 2° achter opschriften, bv. *Tweede hoofdstuk*. 3° achter afgekorte woorden, bv.: *nam.*, *enz.*, *t. w.*, *o. a.*, *bv.*
- § 723. Men plaatst de *komma*: 1° achter den aangesproken persoon, bv. *Willem, ga Mama opzoeken* (BEETS); 2° vóór en, zoo noodig, ook achter de bijstelling, bv. *Wij, Willem, Koning der Nederlanden*, behalve wanneer die bijstelling een bijnaam is, bv. *Willem de Zwijger*; 3° vóór en, zoo noodig, ook achter het attributief adjectief of deelwoord met zijne bepalingen, wanneer dat met eene nadere bepaling achter het substantief staat, bv. *Napoleon, gewoon te overwinnen, vertrouwd op zijn gelukkig gesternte*; 4° tusschen nevensgeschikte zinsdeelen, die door geen voegwoord verbonden zijn, bv. *Een ijverig, trouw en eerlijk dienaar*; 5° tusschen de al of niet door voegwoorden verbonden nevensgeschikte zinnen, bv. *Ik sprak, maar hij*

hoorde mij niet, doch gewoonlijk niet, wanneer zij door de voegwoorden *en, noch, of, zoowel* — als verbonden zijn of wanneer men eene kommapunt of dubbele punt verkiest; 6° tusschen den onderwerpszin of gezegdezin en de overige deelen van den volzin, bv. *Wie hij is, is mij onbekend. Hij is niet, wat hij schijnt*; 7° tusschen den bijzin en de deelen van den hoofdzin, bv. *Het kind, dat vertroeteld wordt, is er ongelukkig aan toe. Ik weet niet, wie hij is. Ik bleef thuis, omdat het regende. Hij zal, denk ik, hier blijven, behalve wanneer dan, zooals, als of gelijk aan onvolledige zinnen voorafgaan, bv. Piet is grooter dan Jan. Ik handel zooals gij*; 8° in verschillende gevallen om eene rust aan te wijzen, waarvan men zich midden in den zin bedient, hetzij om met nadruk te spreken, hetzij om eene andere rhetorische reden, bv. *Wat zou er van mij geworden zijn, zonder uwe leiding? Hij (Pieter Stastok) gevoelde, dat hij er nooit iemand, laat staan eene vrouw, laat staan de zijne, in, zou, kunnen, doen, loopen* (BEETS).

Somtijds plaatst men de komma tegen de bovengenoemde regels in, om misverstand te voorkomen. Zoo bv. moet eene komma vóór het voegwoord *en* geplaatst worden bij eene nevenschikking als: *Een jongen, en een meisje van een ziekelijk uiterlijk*, omdat zonder die komma de bepaling *van een ziekelijk uiterlijk* ook aan *een jongen* zou worden toegekend. Duidelijkheidshalve plaatst men daarom ook niet zelden eene komma vóór *en*, wanneer dat voegwoord een langen volledigen zin aan den voorafgaanden verbindt. Verder wordt soms een redengevend, toegevend of voorwaardelijk adjectief of deelwoord van gesteldheid door eene komma van de rest van den zin gescheiden, vooral wanneer het nadere bepalingen bij zich heeft, bv. *Wanhopende er ooit iets van te zullen begrijpen, sloeg hij het boek dicht*. Ook plaatst men niet zelden eene komma vóór eene infinitiefbepaling, wanneer die zelf door toevoeging van bijbepalingen (met name de vraagwoorden) zekeren omvang gekregen heeft, bv. *Ik wist niet, wat er nog verder mee te doen*.

§ 724. De *haakjes* vervangen soms de plaats van komma's. Zij dienen dus: 1° om bijstellingen (vooral synoniemen) te scheiden van het woord, waarbij zij behooren, bv. *Het*

zelfstandig naamwoord (substantief) noemt den naam eener *zelfstandigheid*; 2° om bij aanhaling van iemands woorden den tusschenzin, waarvan zij als voorwerpszin afhangen, daarvan te scheiden, bv. „*Spitsbroeders! (zegt hij) keur der dappren, voor 't heiligst recht in 't staal met mij, hetgeen wij wenschen is nabij* (BOGAERS); maar ook 3° om buiten het zinsverband om zoo beknopt mogelijk eene beperkende of verklarende opmerking te kunnen maken, bv. *De zee levert voor hem, die gevoel voor natuurschoon heeft, steeds (vooral bij onstuimig weder) een verheven schouwspel op. De Britsche romans (bv. de Walewein) zijn vol van allerlei wonderbaarlijke avonturen*, en 4° om bij levendigen stijl in den loop van het verhaal of de redeneering, buiten het zinsverband om, eene invallende gedachte te kunnen inlasschen, bv. *Gij (lafards mogen 't zich verhele!) gij kent Kastieljes watermacht* (BOGAERS).

In plaats van haakjes worden ook wel liggende streepjes gebruikt, die ook gebezigd worden om in eene samenspraak de woorden van de beide sprekende personen te scheiden, vooral wanneer de schrijver niet telkens de namen zijner woordvoerders wil herhalen, bv.

„*k Ben ridder, vrijheer, u gelijk*

En koningen verwant —

„*Ik vader*“ — „*Ja, uw telg ten heil:*

Wees vader, geen tiran“. (BILDERDIJK).

§ 725. De *kommapunt* dient om twee bijeenhoorende zinnen door eene langere rust te scheiden, dan door de komma geschiedt. Men gebruikt haar dus dikwijls vóór *aaneenschakelende* of *tegenstellende* nevenschikking van zinnen, vooral wanneer die zinnen zelf uit door komma's gescheiden deelen bestaan. Die nevenschikte zinnen missen dan meestal het voegwoord, bv.

De planken klimmen langs de stijlen uit den grond;

De teerkwast wrijft en zoekt naar reet en naden rond;

De scheepsplecht rijst omhoog om 't open dak te sluiten;

De sneeuwen meiboom steekt bevroren zich naar buiten;

Een bodemlooze ton bedekt de ruwe schouw;

*De hangmat slingert aan de balken van 't gebouw;
De zeilen dubben en behangen 't hout met linnen;
Men draagt de bulsters in en brengt de korven binnen;
Verdeelt en rangschikt bank en huisraad langs den wand,
En 't schip staat in een hut herschapen op het land.*

(TOLLENS).

Ook gebruikt men dikwijls de kommapunt, wanneer de nevenschikte zinnen verbonden zijn door een aaneenschakelend of tegenstellend voegwoordelijk bijwoord of voegwoord, dat als voegwoordelijk bijwoord gebruikt kan worden, zooals *ook, bovendien, integendeel, daarentegen*, enz., bv.: *Gij hebt verkeerd gehandeld; toch wil ik het u wel vergeven*, behalve wanneer de voorafgaande zin van toegevend aard is, want dan gebruikt men liefst de komma, bv.: *Hij moge praten als Brugman, toch laat ik mij niet overhalen*. Niet zelden wordt eene kommapunt ook geplaatst vóór een volledigen nevenschikten zin, die met *maar* aanvangt.

- § 726. De dubbele punt kondigt aan, dat de volgende woorden eene verklaring, aanhaling of aanvulling van de voorafgaande behelzen. Men plaatst de dubbele punt dus: 1° bij eene opsomming, vooral na woorden als: *namelijk, te weten, als, bijvoorbeeld*, enz., bv.: *Er zijn vele soorten van zoogdieren als: menschen, apen, koeien, walvissen*, enz.; 2° vóór de aanhaling van iemands woorden, wanneer die woorden namelijk als een geheel volgen op het werkwoord, waarvan zij den voorwerpszin uitmaken, bv. *Hij staarde Heemskerk aan en sprak: „Gij hebt een handvol goud gereed, Heer vlootvoogd, voor den landverrader; behou dat goud: ik smaad het“* (BOGAERS); 3° dikwijls in plaats van eene komma vóór redengevende, gevolgaanduidende of doeluitdrukkende nevenschikte zinnen, die door geen voegwoord verbonden zijn of door een voegwoordelijk bijwoord of voegwoord, dat als voegwoordelijk bijwoord gebruikt kan worden, zooals: *immers, dus, derhalve, daartoe*, enz., bv.: *Het regent: dus blijf ik thuis*, behalve wanneer de voorafgaande zin eene veronderstelling bevat, want dan

gebruikt men liefst de komma, bv.: *Gaat hij uit, dan blijf ik thuis.*

§ 727. Het *vraagteeken* sluit elke rechtstreeksche vraag, bv. *Maar wien te midden van zoovelen, beroemd in Neerlands heldenrol, het recht geschonken van bevelen, dat recht zoo zwaar als glorievol?* (BOGAERS). Na eene zijdelingsche vraag is het *vraagteeken* ongepast, omdat het dan den geheelen zin, waarvan de zijdelingsche vraag slechts een deel uitmaakt, tot vraagzin zou maken.

Gebruikt men soms het *vraagteeken* achter een of ander vraagwoord in den volzin, dan mag het volgende woord niet met eene hoofdletter aanvangen, bv. *Hij vroeg: waarom? maar kreeg geen antwoord.*

§ 728. Het *uitroepingsteeken* staat: 1° na eenen uitroep en na den naam van den aangesproken persoon, wien men iets toeroept, bv. *„Oranje boven! Spanjen onder!“* zoo klonk de *galm van oord tot oord* (BOGAERS). *Hier (riep hij) Neerland! is uw zoon; gij zult hem dood of levend danken!* (BOGAERS); 2° na eenen wensch in den conjunctief of in den imperatief, bv.: *Zijn heldenschim blooz' niet om ons!* (BOGAERS). *Verleen uw zegen op ons kampen en schenk triumf aan Neerlands vloot!* (BOGAERS) en 3° na een tusschenwep-sel, bv. *Helaas! hem overstelpt het wee, de nacht der smart omfloerst zijn zinnen* (BOGAERS), ofschoon men tegenwoordig ook dikwijls na tusschenwerpsels eene komma plaatst.

§ 729. De *gedachtestreep* breekt verhaal of redeneering voor een oogenblik af met het doel om bijzonderen nadruk te leggen op een woord, waarmee daarna verhaal of redeneering wordt voortgezet, bv. *U zweren we onze trouw en — vloek, die u weerstaan!* (BILDERDIJK). Met hetzelfde doel gebruikt men ook het *beletselteeken*, dat echter vooral geplaatst wordt na eenen zin, die onvoltooid blijft, bv.: *„Men moet moeder met rust laten“, hernam Suzette, „niets aan haar veranderen . . . voordat ze . . .“* (BEETS). Dikwijls geeft het *beletselteeken* te kennen, dat de spreker zichzelf of anderen uit drift of gejaagdheid in de rede valt, bv.: *„O wist gij . . . Neen, verheel mij niets, ik verg dit, vreemdeling*

spreek! Mijn bloed ontroert bij 't geen gij zegt, geheel mijn hart wordt week. Ja, wist gij . . . Vreemding, nogmaals, spreek! 'k weet zelf niet wat mij drijft; maar zeg mij, zeg me uws vaders naam: geheel mijn bloed verstijft — *„Zijn naam . . .“* — *„O! Meld hem!“* (BILDERDIJK).

- § 730. De *aanhalingsteekens* dienen om de *aanhalingen* duidelijk te doen uitkomen. Zij volgen dus dikwijls op eene dubbele punt, maar niet altijd, bv.: *„Naar Gibraltar!“ was de kreet* (BOGAERS). Komt in eene *aanhaling* zelve weer eene *aanhaling* voor, dan verdubbelt men de *teekens*, bv. *Hij zeide: „terecht hebt gij geantwoord: „„daar weet ik niet van““*. Soms zet men in den zin één of meer woorden tusschen *aanhalingsteekens* om er afzonderlijk of als een geheel de *aandacht* op te vestigen, bv.: *Onze negentiende eeuw heeft het „aan de kaak stellen“ wel in het strafrecht, maar niet in het schrijven afgeschaft.*

ALPHABETISCH ZAAKREGISTER.

De getallen duiden de §§ aan.

Aanhalingen, 677, 689.
Aanhalingsteekens, 730.
Aansporing, 482, 493, 494.
Absolute accusatief, 623.
Absolute adjectieven, 157, 165.
Absolute genitief, 414.
Abstracte naamww., 103, 109, 577.
Accusatief
" *van het voorwerp*, 599.
" *als bepaling*, 617—623.
" *van omstandigheid*, 623.
" *bij adjectieven*, 622.
" *na voorzetsels*, 628.
Achtervoeging, 89.
Achtervoegsels, 316.
" *onzelfstandige*, 317, 325—342,
364—368, 389—398, 410—415.
" *zelfstandige*, 318, 343—346,
369—374.
Afhankelijkheid, 451, 462, 586—662.
Afkapping, 90.
Afleiding, 313—318.
" *der subst.*, 325—351.
" *der adj.*, 364—378.
" *der werkw.*, 389—404.
" *der bijwoorden*, 410—415.
Afstandsbeplating, 597, 617, 618.
Afwerping, 88.
Aphaeresis, 88.
Apocope, 90.
Assimilatie, 91.
Asyndeton, 455, 710, 712.
Attribuut, 444.
" *adj. als attr.*, 559—566.
" *telwoorden als attr.*, 559, 560.
" *deelw. als attr.*, 559—562,
564, 565.

Attribuut
" *inf. als attr.*, 553.
" *voornaamw. als attr.*, 567—
569.
" *lidwoorden als attr.*, 570—579.
" *subst. als attr.*, 580—585.
" *genit. als attr.*, 586—592.
" *voorzetselbep. als attr.*, 593—
598.
Barbarismen, 311.
Bastaardwoorden, 10.
Beheersching, 451, 462—464, 586—
662.
Beletselteeken, 729.
Bepalingen, 442—448.
" *bijvoeglijke*, 444, 559—598.
" *bijvoordelijke*, 445, 446, 599—
662.
Beperkende
" *bijzinnen*, 706.
" *nevengesch. zinnen*, 710.
Bergnamen, 571.
Bevestiging, 473.
Bijbepaling, 443, 457.
Bijstelling, 582—585.
Bijstellingszin, 686.
Bijvoeglijk naamw., 155.
" *beteekenis*, 155—158
" *comparatie*, 159—167.
" *verbuiging*, 168—177.
" *vorming*, 364—388.
" *als praedicaatsnomen*, 548—
555.
" *als attribuut*, 559—566.
" *achter het subst.*, 564—566.
" *als naamw. van gesteldheid*,
663—667, 671, 672, 674, 675.

- Bijvoeglijk naamw.**
 " *als deelingsgenitief*, 587.
 " *met den genitief*, 606.
 " *met den datief*, 615.
 " *met den accus.*, 622.
 " *met den inf.*, 661, 662.
Bijvoegl. bijzinnen, 468, 682—687.
Bijvoeglijk-zelfst. zinnen, 679, 680, 684, 691, 693.
Bijwoorden, 292, 293, 607.
 " *soorten*, 294—301.
 " *vorming*, 410—419.
 " *als praedicaatsnomen*, 551.
 " *als attribuut*, 444.
 " *als bijw. bepaling*, 624—627.
 " *bij voorzetselbep.*, 627.
Bijwoordelijke bijzinnen, 468.
 " *voorzetselz.*, 688—691.
 " *voorzetselz.*, 692—694.
 " *voegwoordelijke z.*, 695—707.
Bijzinnen, 467.
 " *bijvoeglijke*, 468, 682—687.
 " *bijwoordelijke*, 468, 688—707.
 " *woordschikking*, 472, 687.
Buigingsuitgangen, 314.
Causatieve werkww., 397.
Comparatie, 159—167, 293, 626.
Concrete naamww., 103.
Conditionalis, 502—504, 518.
Conjunctief, 239, 493—505.
Datief, 608—616.
 " *van den belanghebbende*, 608—611, 616.
 " *ten behoeve van*, 612, 616.
 " *possessieve*, 613.
 " *ethische*, 614.
 " *bij adj.*, 615.
 " *na voorzetsels*, 628.
 " *omschreven*, 616.
Deelwoorden, 238.
 " *vorming*, 245—248.
 " *verbuiging*, 175, 176.
 " *overgang tot subst. en adj.*, 363, 385—388.
 " *als onderwerp*, 558.
 " *als gebod*, 489.

- Deelwoorden**
 " *als praedicaatsn.*, 548, 558.
 " *als attribuut*, 559—562, 564.
 " *als naamw. van gesteldheid*, 663—666, 668, 672, 674, 675.
Denominatieven, 390.
Determinatieven, 524, 684.
Dialect, 6.
Doeluitdrukken
 " *bijzinnen*, 699.
 " *nevengesch. zinnen*, 713.
Eigennamen, 100, 101, 106.
 " *met lidwoorden*, 571, 572.
 " *in den genit.*, 139, 145, 589.
Elisie, 93.
Ellips, 441, 489, 528, 529, 541, 547, 703, 704, 707, 710, 720.
Enclitische woorden, 20.
Epenthesis, 95.
Epicoena, 118.
Ethische datief, 614.
Familienamen, 138, 164.
Frequentatieven, 395.
Futurum, 241—244, 515.
Futurum exactum, 241—244, 515.
Futurum praeteritum, 241—244, 516—518.
Futurum exactum praet., 241—244, 516—518.
Gebod, 474, 488, 489, 506, 507, 513.
Gedachtestreep, 729.
Gedachtevormen, 473—489.
Gelijkmaking, 91.
Gemeenslachtig, 114.
Genitief.
 " *bijvoeglijke*, 575, 581, 586—592.
 " *van afkomst*, 586.
 " *van bezit*, 586.
 " *deelingsgenit.*, 587, 596.
 " *onderwerpsgenit.*, 588.
 " *voorwerpsgen.*, 588.
 " *bijwoordelijke*, 605—607.
 " *bij werkww.*, 605.
 " *bij adjectieven*, 606.
 " *omschreven*, 565, 585, 590, 596, 597.

Geslacht der subst., 111—133.
 Gesteldheid (naamw. van) 448, 663—675, 685.
 Getal der subst., 104—110.
 Gevolgaanduidende
 " *bijzinnen*, 698.
 " *nevengesch. zinnen*, 712.
 Gewichtsnamen, 110, 597, 617.
 Gezegde, 435—440.
 " *werkw. als gez.*, 530—541.
 " *werkwoord. uitdrukking*, 542—558.
 " *werkwoordelijk gez.*, 542—547.
 " *naamw. gez.*, 545, 548—558.
 Gezegdezin, 465, 466, 680, 681.
 Grammatiche figuren, 86—96.
 Grondwoorden, 315.
 Haakjes, 724.
 Herhaling, 719.
 Herhalingsgetallen, 226, 229.
 Historische tijd, 509.
 Hoofdgetallen, 220—222, 229, 559.
 Hoofdzin, 467.
 Hulpbehoevende werkw., 531—533, 654.
 Hulpwerkwoorden, 284—290.
 Imperatief, 239, 488, 506, 507, 528.
 Imperfectum, 241—245, 512—514.
 Inchoatieven, 402.
 Indicatief, 239, 491.
 Infinitief, 237, 247.
 " *als gebod*, 489.
 " *als onderwerp*, 523.
 " *in plaats van deelw.*, 533, 534.
 " *als praedicaatsnomen*, 552—555, 558.
 " *als attribuut*, 553.
 " *als bijstelling*, 584.
 " *als bepaling*, 653—662.
 " *als voorwerp*, 654.
 " *met een voorzetsel*, 598, 657—662.
 " *als naamw. van gesteldheid*, 669.
 " *bij adjectieven*, 661, 662.
 Infinitief bepaling, 445, 653—662.

Instrumentalis, 410.
 Intensieven, 396.
 Intransitieve werkw., 235, 288—290, 599, 600.
 " *met lijdend voorwerp*, 603.
 " *met den datief*, 610, 611.
 " *met den accus.*, 618, 620.
 " *met den inf.*, 657.
 Invoeging, 95.
 Iteratieven, 395.
 Klankleer, 1—96.
 Klanknabootsing, 324.
 Kleratoon, 19, 20.
 Klinkers, 15, 21—47.
 Komma, 723.
 Kommapunt, 725.
 Koppelwoord, 437, 438, 542—547.
 Leesteevens, 721—730.
 Letters, 11—15.
 Lettergrepen, 17, 18.
 Lidwoorden, 230.
 " *verbuiging*, 231—233.
 " *als attribuut*, 570—579.
 Maatnamen, 110, 597, 617.
 Medeklinkers, 15, 60—85.
 Meervoud der subst., 104.
 " *gebruik*, 105—110.
 " *vorming*, 141—154.
 Metathesis, 96.
 Modale bijwoorden, 299.
 Modale bijzinnen, 707.
 Modale werkwoorden, 531, 533.
 Muntnamen, 110, 597, 617.
 Naamvallen, 134, 135.
 Naamvalsbeplating, 445, 599—623.
 Nederlandsch, 8.
 Nevenschikking, 451.
 " *van woorden*, 452—460.
 " *van zinnen*, 469—472, 708—720.
 " *aaneenschakelend*, 709.
 " *verbindend*, 709.
 " *uitsluitend*, 709.
 " *voortzettend*, 709.
 " *rangschikkend*, 709.
 " *verdeelend*, 709.

Nevenschikking

- „ *tegenstellend*, 710.
 - „ *beperkend*, 710.
 - „ *scheidend*, 710.
 - „ *redengevend*, 711.
 - „ *gevolgaanduidend*, 712.
 - „ *doeluitdrukkend*, 713.
 - „ *toegevend*, 714.
 - „ *vergelijkend*, 715.
 - „ *onvolledig*, 716—720.
- Nominatief, 521.
- Objectsgenitief, 588.
- Omzetting van letters, 96.
- Onderschikking, 451, 461, 535—538, 546, 556, 557, 559—565, 567, 580, 581, 584, 664, 682.
- Onderwerp, 434, 521—529.
- „ *ontbreken v. h. o.*, 527—529.
- Onderwerpszin, 465, 466, 676—679, 681.
- Onpersoonlijke werkww., 525, 621.
- Ontkenning, 473.
- Oordeel, 474—476, 480—482.
- Opeenvolging der tijden, 520.
- Optatief, 493—497, 507.
- Opwekking, 482, 493, 494.
- Overgang van rededeelen, 324.
- „ *tot subst.*, 359—363.
 - „ *tot adj.*, 384—388.
 - „ *tot bijwoorden*, 411—419.
 - „ *tot voorzetsels*, 421—423.
 - „ *tot voegwoorden*, 424—430.
- Paragoge, 89.
- Partikels, 98.
- „ *soorten*, 292—310.
 - „ *vorming*, 410—430.
- Partikelbepaling, 445, 624—627.
- Partitieve genitief, 587.
- Passief, 235, 244, 526, 544.
- „ *van intrans. ww.*, 527.
- Perfectum, 241—244, 510.
- Persoonsnamen
- „ *geslacht*, 113—116.
 - „ *verbuiging*, 136—139, 143—146.
 - „ *vorming*, 327—332, 344.

Persoonsuitgangen, 249—252.

- Plaatsbepalende bijzinnen, 701.
- Plusquamperfectum, 241—244, 511.
- Polysyndeton, 455.
- Possessieve datief, 613.
- Possessieve samenstellingen, 115, 354.
- Potentialis, 498—505.
- Praedicaatsnomen, 437, 439, 440, 546.
- „ *het adj. als pr.*, 548—555.
 - „ *het deelw. als pr.*, 548—555.
 - „ *het ranggetal als pr.*, 548.
 - „ *het bijwoord als pr.*, 551.
 - „ *het subst. als pr.*, 556—558.
 - „ *het voorn.w. als pr.*, 546, 550, 556.
 - „ *de inf. als pr.*, 552—555, 558.
 - „ *in den accus. of datief*, 556.
 - „ *van het voorwerp*, 545, 555.
- Praesens, 241—244, 509.
- Proclitische woorden, 20.
- Prothesis, 87.
- Punt, 722.
- „ *dubbele*, 726.
- Qualitieve subst., 560.
- Ranggetallen, 175, 223, 229, 548, 560, 578.
- Rededeelen, 97, 98.
- Redengevende,
- „ *bijzinnen*, 697.
 - „ *nevengesch. zinnen*, 711.
- Reflexieve werkww., 602.
- „ *met den datief*, 609.
- Relatieve adjectieven, 156—159.
- Riviernamen, 571, 576.
- Samensmelting, 94.
- Samenstelling, 319—323.
- „ *der subst.*, 352—358.
 - „ *der adj.*, 379—383.
 - „ *der werkww.*, 405—409.
 - „ *der bijww.*, 416—419.
- Soortbepaling, 581, 584.
- Soortgetallen, 225, 229.
- Soortnamen, 100, 106.
- Spraakunst, 7.
- Spreektaal, 6.

- Spreken, 1.
 Stammen, 313.
 Stamwoorden, 314.
 Stoffelijke adjectieven, 157, 172, 549.
 Stofnamen, 102, 107, 120, 577.
 Subjectsgenitief, 588.
 Synaloephe, 94.
 Syncope, 92.
 Taal, 4.
 Telwoorden, 219.
 " *hoofdgetallen*, 220—222, 289, 559.
 " *ranggetallen*, 175, 223, 229, 548, 560, 578.
 " *verdubbelgetallen*, 224, 229.
 " *soortgetallen*, 225, 229.
 " *herhalingsgetallen*, 226, 229.
 " *onbep. telw.*, 227—229.
 Tijden der werkw., 240—246, 508.
 " *tegenw. tijd*, 241—244, 509.
 " *onvolm. verl.*, 241—245, 512—514.
 " *volm. verl.*, 241—244, 510.
 " *meerdanvolm. verl.*, 241—244, 511.
 " *toekom. verl.*, 241—244, 516—518.
 " *volm. toek. verl.*, 241—244, 516—518.
 " *toekomende*, 241—244, 515.
 " *volm. toek.*, 241—244, 515.
 " *oopenvolgving der tijden*, 520.
 Tijdsbepalende bijzinnen, 700.
 Tijdsbepaling, 597, 617.
 Titels, 571—573, 581.
 Toegeving, 484, 485, 487, 500, 501, 514, 518, 674, 702, 714.
 Toegevende,
 " *bijzinnen*, 702.
 " *nevengesch. zinnen*, 714.
 Toelating, 493, 494.
 Tongval, 5, 7.
 Transitieve werkw., 235, 287, 290.
 " *met voorwerp*, 599—602, 671.
 " *met den datief*, 608, 609, 612—614.
 Transitieve werkw.
 " *met den inf.*, 654, 656.
 Trappen van vergelijking, 159—167, 298, 626.
 Tussehenwerpsels, 309, 310, 450.
 Tweeklanken, 16, 48—59.
 Uitlating
 " *van letters*, 93.
 " *van woorddeelen*, 458.
 " *van woorden*, 459, 460, 471, 579, 716—719.
 Uitroep, 482, 493, 494.
 Uitroepingsteeken, 728.
 Uitstooting, 92.
 Verbaalsubstantieven, 335, 336, 594.
 Verbuiging, 97.
 " *der subst.*, 134—154.
 " *der adj.*, 168—177.
 " *der deelw.*, 175.
 " *der telwoorden*, 175, 222, 227, 228.
 " *der voornaamw.*, 180—218.
 " *der lidwoorden*, 230—233.
 Verdubbelgetallen, 224, 229.
 Vergelijkende
 " *bijzinnen*, 704.
 " *nevengesch. zinnen*, 715.
 Vergelijking, 487, 505, 670, 704, 715.
 Verhoudinguitdrukken bijzinnen, 705.
 Verkleinwoorden,
 " *geslacht*, 119.
 " *getal*, 142, 149.
 " *vorming*, 340—342.
 " *van eigennamen*, 572.
 Veronderstelling, 483—487, 498—504, 514, 518, 703.
 Verpersoonlijking, 116.
 Vervoeging, 235—291.
 " *sterke en zwakke*, 245—253.
 " *sterke*, 254—274.
 " *zwakke*, 275—278.
 " *met opgeschoven impf.*, 279—283.
 " *samengestelde*, 284—290.
 " *omschrijvende*, 519.

- Verwantschapsnamen, 139, 573, 581, 589.
- Verzamelnamen, 102, 108, 124.
- Verzwijging, 441, 489, 528, 529, 541, 547, 703, 704, 707, 710, 720.
- Vocatief, 450, 573.
- Voegwoorden, 305.
- " *soorten*, 306—308.
 - " *vorming*, 424—430.
- Voegwoordelijke bijww., 301, 625.
- Voegwoordelijke zinnen, 695, 696.
- " *redengevende*, 697.
 - " *gevolgaanduidende*, 698.
 - " *doeluitdrukkende*, 699.
 - " *tijdbepalende*, 700.
 - " *plaatsbepalende*, 701.
 - " *toegevende*, 702.
 - " *voorwaardelijke*, 703.
 - " *vergelijkende*, 704.
 - " *verhoudinguitdrukkende*, 705.
 - " *beperkende*, 706.
 - " *modale*, 707.
- Volzinnen, 431.
- " *enkelvoudige*, 521—675.
 - " *samengestelde*, 465—472, 676—720.
 - " *bevestigende*, 473.
 - " *ontkennende*, 473.
 - " *oordeelende*, 474—476.
 - " *vragende*, 474, 477—479, 483, 517.
 - " *gebiedende*, 474, 488, 489, 506, 507, 513.
 - " *veronderstellende*, 483—487, 498—504, 514, 518, 703.
 - " *toegevende*, 484, 485, 487, 500, 501, 514, 518, 702, 714.
 - " *voorwaardelijke*, 486, 502—504, 507, 514, 518, 703.
 - " *wenschende*, 481, 482, 493—497, 507, 513.
 - " *vergelijkende*, 487, 505, 704, 715.
 - " *onderwerpszin*, 676—679, 681.
 - " *gezegdezin*, 465, 466, 680, 681.
 - " *bijvoeglijke*, 468, 682—687.
- Volzinnen,
- " *bijvoeglijk-zelfst.*, 679, 680, 684, 691, 693.
 - " *bijvoordelijke*, 468, 688—707.
 - " *voorwerpszin*, 688—691.
 - " *voorzetselzin*, 692—694.
 - " *voegwoordelijke*, 695—707.
- Voornaamwoorden, 178, 179.
- " *persoonlijke*, 180—186, 587, 592, 605.
 - " *wederkeerige*, 186.
 - " *bezittelijke*, 187—191, 550, 567, 568, 578, 591.
 - " *aanwijzende*, 192—199, 567—569, 591, 592.
 - " *bepalingaankondigende*, 524, 684.
 - " *vragende*, 200—205, 567, 592, 619.
 - " *betrekkelijke*, 179, 206—211, 461 592. 682—687.
 - " *onbepaalde*, 211—218, 567—569, 619.
 - " *wederzijdsche*, 216.
- Voornaamwoordelijke bijww., 300, 625, 629.
- Voorvoeging, 87.
- Voorvoegsels, 318, 347—351, 375—378, 399—404.
- Voorwaarde, 486, 502—504, 507, 514, 518, 675, 685, 703.
- Voorwaardelijke bijzinnen, 703.
- Voorwerp (lijdend), 446, 599—604.
- " *bij intrans. ww.*, 603.
- Voorwerpsnamen, 100.
- Voorwerpszin, 468, 688—691.
- Voorzetsels, 302—304.
- " *vorming*, 420—423.
 - " *gebruik*, 593—598, 628—652.
 - " *met den datief*, 628.
- Voorzetselbepaling, 445, 593—598, 628—652.
- " *met bijwoorden*, 627.
- Voorzetselzin, 692—694.
- Vraagteken, 727.
- Vraagzinnen, 474.

Vraagzinnen,

- " *rechtstreeksche*, 477, 479, 517.
- " *zijdelingsche*, 478, 678, 690, 694.

Wensch, 481, 482, 493--497, 507, 513.

Werkwoorden, 234.

- " *vervoeging*, 235—291.
- " *vorming*, 389—409.
- " *overgankelijke*, 235, 287, 290, 599—602, 656.
- " *onovergankelijke*, 235, 288—290, 599, 600, 603, 610, 611, 618, 620, 657, 671.
- " *wederkeerige*, 602, 609.
- " *onpersoonlijke*, 525, 621.
- " *hulpbehoevende*, 531—533, 654.
- " *modale*, 531, 533.
- " *hulpwerkwoorden*, 284—290.
- " *koppelwoorden*, 437, 438, 542—547.
- " *met den genitief*, 605.
- " *met den datief*, 608—614.

Werkwoordelijke uitdrukking, 436.

Wijzen der werkw., 236, 490.

- " *aantoonende*, 239, 491.
- " *aanvoegende*, 239, 492—505.
- " *gebiedende*, 239, 506, 507, 528.
- " *onbepaalde*, 237, 247, 489, 533, 534, 552—555, 558, 598, 653—662, 669.
- " *deelwoorden*, 238, 245—248, 489, 548, 558—562, 564, 663—666, 668, 672, 674, 675.

Woorden, 2.

Woordkoppelingen, 321.

Woordschikking,

- " *logische*, 475.
- " *natuurlijke*, 475.
- " *v. d. oordeelenden zin*, 475, 476, 480—482.
- " *v. d. vraagzin*, 477—479.
- " *v. d. gebiedenden zin*, 488, 489.
- " *v. d. onderwerpszin*, 681.
- " *v. d. gezegdezin*, 681.
- " *v. d. bijzin*, 472, 587, 695.
- " *v. d. nevengesch. zin*, 472, 480, 708.
- " *v. d. samengst. tijden*, 539, 546.

Woordvorming

- " *grondslagen*, 311—324.
- " *der subst.*, 325—363.
- " *der adj.*, 364—388.
- " *der werkw.*, 389—409.
- " *der bijwoorden*, 410—419.
- " *der voorzetsels*, 420—423.
- " *der voegwoorden*, 424—430.

Wortels, 312.

Zelfslachtige diernamen, 118.

Zelfstandige naamw., 99.

- " *beteekenis*, 99—110.
- " *geslacht*, 111—133.
- " *verbuiging*, 134—154.
- " *vorming*, 325—363.
- " *als praedicaatsn.*, 556—558.
- " *als attriboot*, 580—585.
- " *als naamw. van gesteldheid*, 663—666, 670, 671, 673.

Zinsverband, 449.

- " *soorten*. 451.

ALPHABETISCH WOORDREGISTER.

De getallen duiden de §§ aan.

<p>Aan, 594, 630, 631, 633.
 Aangaande, 423.
 Aangenaam, 615, 616.
 Aangezien, 430, 697.
 Aanmatigen, 609.
 Aanstellen, 544, 545.
 Aantijgen, 264.
 Aantrekken (zich), 605.
 Aarts-engel, 351.
 Aarzelen, 657.
 Achten, 544, 545.
 Achter, 410, 630, 631, 634.
 Achterbaks, 415.
 Achterwege, 418, 634.
 Af, 300, 627.
 Afgod, 350.
 Afg rond, 350.
 Afhandig, 566.
 Al (<i>partikel</i>), 412, 714.
 Aleer, 700.
 Alhoewel, 702.
 Alleen, 419.
 Allengs, 419.
 Allerhande, 141.
 Almaviva, 106.
 Als, 427, 583, 670, 685,
 700, 703, 704, 707,
 710, 715.
 Alsof, 704.
 Althans, 93, 710.
 Altoos, 415.
 Alvorens, 659, 700.
 Alwie, 218, 524.
 Alzoo, 427, 697, 712.
 Amechtig, 377.
 Ander, 561, 704.
 Antwoord, 347.</p> | <p>Atlas, 106.
 Aveelzaad, 88.
 Baker, 358.
 Bang, 93.
 Barnsteen, 96.
 Batavier, 331.
 Baten, 599.
 Bedacht, 661.
 Bedriegen (zich), 602.
 Bedrog, 109.
 Beducht, 566.
 Beeldhouwen, 246.
 Been (op de), 141.
 Begeeren, 497, 532.
 Beginnen, 290, 534, 640.
 Behagen, 610.
 Behalve, 422, 632, 706.
 Behalve dat, 706.
 Behendig, 383.
 Behept, 566.
 Behoeven, 532.
 Behooren, 532, 610.
 Behoudens, 423.
 Beide, 222.
 Bekomen, 400, 610.
 Bekommeren (zich), 605.
 Bekomzaam, 371.
 Bekwaam, 375.
 Belgen, 255.
 Believen, 610.
 Beneden, 410, 630, 631,
 635.
 Benieuwd, 566.
 Beproeven, 532.
 Beroemen (zich), 656.
 Berouwen, 610.
 Bersten, 255.</p> | <p>Berucht, 77.
 Beschouwen, 544, 545.
 Besloten, 386.
 Best, 164.
 Bestje, 167.
 Betalen, 601.
 Betamen, 610.
 Betoonen (zich), 545.
 Betten, 91.
 Betweter, 164.
 Bevallen, 400, 610.
 Bevelen, 255, 497.
 Bevinden, 544, 545.
 Bewegen, 260, 656.
 Bewerken, 638.
 Bewust, 375, 622, 661.
 Bezijden, 422, 630, 631.
 Bibberen, 69.
 Bidden, 260, 601.
 Bij, 630, 631, 637.
 Bijaldien, 429, 703.
 Bijgenaamd, 388.
 Bijgevolg, 712.
 Bijkans, 415.
 Bijster, 566, 622.
 Bijten, 54.
 Binnen, 410, 630, 631, 636.
 Binnenslands, 415.
 Blijken, 543, 552, 610.
 Blijven, 534, 542, 552, 655.
 Bluffen, 95.
 Blusschen, 92.
 Bod, 105.
 Boetseeren, 394.
 Borst (<i>knaap</i>), 89.
 Boven, 410, 630, 631, 635.
 Bovendien, 709.</p> |
|--|--|---|

- Bovengenoemd, 574.
 Braak, 566.
 Brekende waar, 387.
 Brekespel, 355.
 Brengen, 277.
 Brouwen, 264.
 Bruidegom, 142, 320.
 Buiten, 410, 630, 631, 636.
 Buitendien, 709.
 Bukken, 91, 396.
 Buur, 348.
 Cherubijn, 56.
 Daagsch, 367.
 Daalder, 95.
 Daar, 410, 427, 697.
 Daarenboven, 709.
 Daarentegen, 710.
 Daarna, 709.
 Daarom, 697, 712.
 Daarop, 709.
 Daartoe, 713.
 Daarvan, 196, 300, 591.
 Dan (*voegw.*), 480, 704, 706, 710, 712.
 Dan (*bijw.*), 703.
 Dan dat, 704.
 Dan of, 710.
 Danken, 610.
 Das, 358.
 Dat, 426, 676, 680, 686, 688, 692, 697—699.
 Deelachtig, 622.
 Deels—deels, 709.
 Degene, 198, 684.
 Denken, 277, 532, 688.
 Der (= *haar*), 187.
 Derhalve, 195, 712.
 Derwaarts, 410, 701.
 Desniettemin, 710.
 Deste, 410, 705.
 Deswege, 195, 712.
 Deugen, 282.
 Deugniet, 355.
 Dewelke, 206.
 Dewijl, 427, 428, 697.
 Deze, 192—194, 546.
 Dezelfde, 198, 704.
 Dezelve, 198, 591.
 Dichte bij, 411.
 Die (*aanc.*), 192—194, 546, 569, 591.
 Die (*betrekk.*), 206—209, 683.
 Dienen, 532.
 Dienstig, 615, 616.
 Dienvolgens, 195, 712.
 Dierbaar, 370.
 Dievegge, 382.
 Dinges, 525.
 Dirk, 92, 330.
 Doch, 424, 480, 710.
 Doel, 109.
 Doen, 274, 534, 545, 554, 654.
 Doeniet, 355.
 Doodeenvoudig, 380.
 Doodsbleek, 380.
 Doodverven, 248, 544, 545.
 Doopen, 544, 545.
 Door, 630, 631, 638, 659.
 Doordat, 429, 697.
 Doordien, 429, 697.
 Dooreen, 419.
 Doornat, 382.
 Dorpel, 320.
 Drab, 69.
 Drenken, 397.
 Dribbelen, 69.
 Dronken, 386.
 Du, 182.
 Duizend, 220.
 Dunken, 277, 543, 552, 610.
 Durven, 282, 531, 533.
 Dus, 410, 712.
 Dwarsdrijven, 246.
 Dwingeland, 355.
 Ebbe, 69.
 Echter, 410, 710.
 Edoch, 710.
 Een, 217, 222, 233, 561.
 Eenig, 227.
 Eer dat, 700.
 Eerbied, 355.
 Eerdaags, 418.
 Eerlang, 418.
 Eigen, 191, 198, 615, 616.
 Eigenaardig, 615.
 Eindelijk, 709.
 Eischen, 270.
 Elders, 410.
 Elk, 214, 215.
 Elkander, 216.
 Ellende, 410.
 En, 424, 480, 709.
 Er (*bijw.*), 523, 527, 676.
 Er (= *haar*), 188.
 Er (= *van hem*), 185.
 Er van, 184, 300, 591.
 Erbarmen, 605.
 Ergens, 213, 410, 629.
 Erkennen, 544, 545.
 Ermaal, 347.
 Even, 563, 704.
 Evenwel, 710.
 Falen, 610.
 Flikjes, 106.
 Fraai, 69.
 Gaan, 267, 534, 655.
 Ganzerik, 330.
 Garen, 368.
 Gas, 324.
 Gebeteren, 401.
 Geboren, 257.
 Gedachtig, 566, 622.
 Gedegen, 92.
 Gedenken, 605.
 Gedrag, 109.
 Gedurende, 423, 430, 631, 643.
 Geen, 222, 233.
 Geheel, 561, 563.
 Gehengen, 397.
 Gehoorzamen, 599, 610.
 Gekscheren, 258.
 Gelaat, 105.
 Geleerde, 363.

- Gelieven, 532.
 Gelijk (*adj.*), 376, 615, 616.
 Gelijk (*voegw.*), 704, 707.
 Gelijken, 610.
 Gelukken, 610.
 Gelukwenschen, 599.
 Gelusten, 401.
 Gemaal, 348.
 Gemeld, 574.
 Gene, 192, 193, 195.
 Generen, 397.
 Genie, 125.
 Genoeg, 627, 662.
 Genoot, 348.
 Gereed, 566.
 Geronnen, 255.
 Gerucht, 77.
 Gestand, 566.
 Gesteld, 423, 430.
 Gestudeerd, 386.
 Getroost, 566, 622, 661.
 Gewaar, 566, 622.
 Gewend, 566.
 Gewennen (zich), 656.
 Gewis, 622.
 Gewoon, 566, 622, 661.
 Geworden, 401.
 Gevoelen, 688.
 Gezeggen, 401.
 Gezel, 348.
 Gezworenen, 363.
 Gij, 182, 183, 535.
 Ginder, ginds, 410.
 God, 589.
 Godvergeten, 386.
 Goed, 164.
 Goedsmoeds, 414.
 Graag, 92.
 Grijnzaard, 70.
 Groeizaam, 371.
 Gunnen, 282.
 Haasten (zich), 656.
 Half, 561, 563.
 Halve, 89.
 Halverwegen, 414.
 Handgemeen, 566.
 Hard, 344.
 Hart, 136, 171.
 Hatelijk, 615.
 Hebben, 285, 287—290, 656, 667, 663.
 Heden, 410.
 Heeten (*noemen*), 534, 544, 545, 555.
 Heeten (*gen. worden*), 534, 542, 543, 552.
 Heeten (*bevelen*), 654.
 Heffen, 267.
 Heiden, 147.
 Heiland, 247.
 Heinde, 412.
 Hekel, 87.
 Helen, 257.
 Helpen, 534, 599, 655.
 Hemel, 147.
 Hendrik, 330.
 Herbergen, 246.
 Herinneren, 404, 605, 606.
 Herkauwen, 404.
 Het, 217, 522, 523, 525, 546, 660, 676, 678, 680, 684, 688.
 Hetwelk, 206.
 Hetzij, 430, 501, 702.
 Heugen, 610.
 Hiervan, 196, 300, 591.
 Hikken, 396.
 Historie, 147.
 Hoe, 410, 427, 563, 702.
 Hoe—hoe, 705.
 Hoedanig, 205.
 Hoewel, 427, 702.
 Hoezeer, 427, 702.
 Honderd, 220.
 Hongeren, 525, 671.
 Hooren, 534, 667, 669.
 Hopen, 497.
 Houden, 268, 544, 545, 555.
 Hunlied, 182.
 Ieder, 214, 215.
 Iegelijk, 214.
 Iemand, 213, 569, 587.
 Iets, 213, 587, 619.
 Ijlende koorts, 387.
 Immers, 711.
 In, 630, 631, 639.
 In plaats van, 659.
 In stede van, 659.
 In weerwil van, 702.
 Indachtig, 606, 622.
 Indiën, 429, 703.
 Indiër, 331.
 Infraai, 382.
 Ingeval, 703.
 Insgelijks, 415.
 Integendeel, 710.
 Intusschen, 710.
 Jaar, 141.
 Jakkeren, 396.
 Jegens, 421, 594, 646.
 Juist, 704.
 Kakelbont, 381.
 Kamenier, 331.
 Keizer, 106.
 Kennis, 109.
 Kerstmis, 96.
 Keu, 92.
 Keuren, 544, 545.
 Kibbelen, 69.
 Kindsheid, 95.
 Kippig, 366.
 Kleinzoon, 354.
 Klieven, 263.
 Klooven, 397.
 Klucht, 77.
 Knabbelen, 396.
 Knecht, 147.
 Knikkebollen, 409.
 Koddebeier, 320.
 Koekeleeren, 406.
 Koud, 566.
 Komen, 258, 534, 655, 657, 669.
 Koomenij, 92.
 Koopen, 278.
 Korrel, 91.

- Kortswijl, 355.
 Kraag, 358.
 Krabbe, 69.
 Krabben, 91.
 Krenken, 390.
 Krent, 92.
 Krijgen, 262.
 Krijgshaftig, 374.
 Kroeg, 358.
 Kruidje-roer-mij-niet, 362.
 Kuchen, 64.
 Kundig, 606, 622.
 Kunnen, 279—281, 531, 533.
 Kwijt, 56, 566, 622.
 Kwijten, 261.
 Laaie, 350.
 Laat, 163.
 Labberdaan, 88.
 Lachen, 266.
 Langs, 422, 630, 631.
 Laten, 494, 500, 531, 533, 544, 545, 554, 602, 654.
 Leed (*adj.*), 566.
 Leer, 109.
 Leeren, 534, 601, 654, 657.
 Leerrede, 153.
 Leggen, 278, 397.
 Leiden, 397.
 Lende, 153.
 Letter, 147.
 Leven, 667.
 Lichaam, 64.
 Lief, 615.
 Liefhebben, 667.
 Liefkoozen, 407.
 Liggen, 260, 534, 667, 669.
 Lijken, 543, 552.
 Linker, 172.
 Linnen, 368.
 Lommer, 87.
 Loopen, 534, 655, 667, 669, 671.
 Lusten, 610.
 Maar, 416, 424, 480, 710.
 Maat, 142, 348.
 Machtig, 566, 622.
 Majesteit (Zijne), 133.
 Maken, 544, 545.
 Malkander, 216.
 Malloot, 115.
 Mangelen, 610.
 Man, 154.
 Manhaftig, 374.
 Mankeeren, 610.
 Marsepein, 53.
 Martelaar, 327.
 Mazelen, 340.
 Meenen, 532.
 Meer, 164, 227, 626.
 Meerderen (onze), 360.
 Meester, 384, 622.
 Men, 213.
 Menig, 228.
 Mensch, 360.
 Met, 594, 595, 630, 631, 640, 659.
 Middel, 147.
 Middelbaar, 370.
 Middelst, 163.
 Midden, 412.
 Millioen, 220.
 Min, 358.
 Minder, 164, 227.
 Misschien, 91, 416.
 Mits, 675, 703.
 Moede, 566, 606, 622.
 Moederliefde, 353.
 Moeten, 279—281, 531, 533.
 Mogen, 279—281, 494, 500, 531, 533.
 Moordenaar, 327.
 Muts, 88.
 Na, 630, 651, 641, 659.
 Naar, 421, 594, 630, 631, 641.
 Naar gelang, 705.
 Naardat, 707.
 Naardien, 429, 697.
 Naarmate, 705.
 Naarstig, 87.
 Naast, 630, 631.
 Nadat, 700.
 Nadeelig, 615, 616.
 Nademaal, 697.
 Nader, 410.
 Namelijk, 583, 711.
 Nauwelijks, 710.
 Neen, 710.
 Neigen, 397.
 Nergens, 213, 410, 629.
 Nevens, 87, 415, 422, 630, 631.
 Niemand, 213, 473, 587.
 Niet alleen — maar, 709.
 Niets, 213, 473, 587, 619.
 Niettegenstaande, 423, 430, 702.
 Niettemin, 410, 710.
 Nijver, 87.
 Noch, 424, 473, 709.
 Nochtans, 93, 710.
 Noemen, 544, 545.
 Noodig, 566.
 Nopens, 423.
 Nu, 697, 700.
 Nuttig, 615, 616.
 Of (*ondersch.*), 425, 678, 690, 702—704.
 Of (*nevensch.*), 424, 480, 703, 709, 710.
 Ofschoon, 425, 702.
 Okkernoot, 88.
 Om, 91, 598, 630, 631, 642, 658, 661, 662.
 Omdat, 429, 697.
 Omstreeks, 630, 631.
 Omtrent, 418, 422.
 Ondanks, 422.
 Onder, 410, 595, 630, 631, 643.
 Overtusschen, 710.
 Onderweg, 418, 643.
 Onderwijl, 418.

- Onderwijzen, 601.
 Onguur, 377.
 Ons (= *onzer*), 183.
 Ontbreken, 610.
 Ontfermen, 605.
 Ontmoeten, 279, 599.
 Ontzien, (zich), 609.
 Onweer, 349.
 Ook, 709.
 Oordeel, 350.
 Oordeelen, 544, 545.
 Oorkonde, 350.
 Oorlof, 350.
 Oorlog, 350.
 Oorsprong, 350.
 Oorzaak, 350.
 Op, 630, 631, 644.
 Opdat, 429, 699.
 Ophouden, 657.
 Oppassen, 497.
 Opvolgen, 290.
 Ouderliefde, 353.
 Oudgediende, 363.
 Over, 410, 630, 631, 645.
 Overal, 629.
 Overigens, 415.
 Overlijden, 54.
 Paarlemoer, 92.
 Parasol, 355.
 Pas, 710.
 Passen, 610.
 Penning, 91.
 Pereboom, 353.
 Pers, 96.
 Pijpen, 261, 262.
 Plegen, 260.
 Pluimstrijken, 246, 322.
 Pluizen, 263, 264.
 Pogen, 531, 533.
 Prijsgeven, 408.
 Prijzen, 261, 544, 545.
 Pul, 88.
 Raaskallen, 406.
 Rechter, 172.
 Reddeloos, 373.
 Reden, 147.
 Reikhalzen, 409.
 Rekenen, 544, 545.
 Rillen, 91.
 Roerend goed, 387.
 Rond, 304.
 Rondom, 630, 631, 642.
 Roodvonk, 129.
 Saamgezworenen, 363.
 Schaden, 599, 610.
 Schamen, 605, 656.
 Schatten, 544, 545.
 Schelen, 610.
 Schenden, 255.
 Schenken, 255.
 Scheppen, 267, 268.
 Scheren, 258.
 Schijnen, 534, 543, 522, 610.
 Schikken, 610.
 Schoonzoon, 354.
 Schrikken, 255.
 Schroomen, 657.
 Schuilen, 263, 264.
 Schuldig, 279, 606, 622.
 Sedert, 421, 631.
 Sedert dat, 700.
 Serafijn, 56.
 Silhouette, 106.
 Sinds, 421, 631.
 Sinds dat, 700.
 Slaag (pak), 141.
 Slaan, 266.
 Slabbakken, 320.
 Slachten, 610.
 Smaken, 610.
 Smarten, 610.
 Smeeken, 601.
 Spelevaren, 406.
 Spijten, 261, 610.
 Split, 150.
 Spoorloos, 373.
 Spouwen, 268.
 Spring-in-'t veld, 362.
 Sprokkelmaand, 96.
 Spuwen, 263.
 Staan, 265, 534, 553, 610, 667, 669.
 Staande, 423.
 Stad, 153.
 Steeds, 413.
 Stellen, 391.
 Sterven, 667.
 Stijven, 261, 262.
 Stikken, 396.
 Stokebrand, 355.
 Stokoud, 380.
 Striibelen, 69.
 Stroomen, 671.
 Struikelblok, 322.
 Studie, 147.
 Suffen, 94.
 Taalkundig, 366.
 Tafel, 147.
 Te (*voorz.*), 630, 631, 647, 653.
 Ten, ter, 232, 576.
 Ten einde, 428, 699.
 Te (*bijw.*), 563, 662, 704.
 Te beter, 410, 705.
 Teekenen (zich), 545.
 Tegen, 421, 595, 630, 631, 646.
 Tegenover, 630, 631, 646.
 Tenware, 430, 675, 703.
 Tenzij, 430, 675, 703, 706.
 Tergen, 393.
 Terwijl, 428, 700.
 Teugel, 333.
 Tevens, 93, 415.
 Tevreden, 384, 551.
 Thans, 93, 415.
 Tijd, 171.
 Toch, 410, 710, 711.
 Toen, 410, 700, 710.
 Toog, getogen, 264.
 Toovenaar, 327.
 Toosen, 96.
 Tot, 420, 594, 630, 631, 648.
 Totdat, 700.
 Trachten, 531, 533.

- Tram, 358.
 Trapsgewijze, 384, 414.
 Treden, 259.
 Trekken, 255.
 Tusschen, 422, 595, 630, 631, 649.
 Twee aan twee, 595.
 Twijfel, 109.
 Twijfelen, 499.
 U aller, 183.
 U (edele), 183, 535.
 Uit, 630, 631, 650.
 Uitgezonderd, 423, 430.
 Uithoofde, 697.
 Uitroepen, 544, 545.
 Ulieder, 182.
 Uur, 141, 171.
 Vaak, 412.
 Vallen, 542, 553.
 Vallende ziekte, 387.
 Van, 420, 596—598, 630, 631, 651, 659, 661.
 Van dat, 700.
 Veel, 164, 227, 619.
 Veinzaard, 70.
 Vellen, 397.
 Verbaasd, 661.
 Verblijden, 610.
 Verdedigen, 393.
 Verdelen, 393.
 Verder, 709.
 Verdienen, 497.
 Verdrieten, 610.
 Vergeet-mij-niet, 362.
 Vergeten, 287, 688.
 Verheugen, 610, 656.
 Verkiezen, 532.
 Verklaren, 544, 545.
 Verlangen, 497, 532.
 Verleden, 411, 574.
 Verliezen (zich), 602.
 Vermits, 697.
 Vermogen, 532.
 Verrel, 129.
 Verschuldigd, 622.
 Verspillen, 396.
 Versteld, 661.
 Vervolgens, 709.
 Verwaten, 269.
 Verwonderen, 610, 656.
 Verzoeken, 601.
 Vijand, 247.
 Vijandig, 615.
 Vinden, 534, 544, 545, 667, 669.
 Vleermuis, 92.
 Vleien (zich), 656.
 Vlerk, 92.
 Vlijen, 610.
 Voegen, 610.
 Voelen, 534, 669.
 Voeren, 397.
 Vol, 606, 622.
 Volgen, 287, 599.
 Volgens, 423.
 Volledig, 383.
 Voltaire, 106.
 Voor, 594, 595, 630, 631, 652.
 Voorbarig, 370.
 Voordat, 700.
 Voordeelig, 615, 616.
 Vooreerst, 709.
 Voorkomen, 543, 552, 610.
 Voorspellen, 322.
 Voorstellen, 544, 545.
 Voortgaan, 657.
 Voorts, 709.
 Voorzoover als, 706.
 Vrouwen, 268.
 Vragen, 601.
 Vreemd, 615.
 Vreezen, 499.
 Vreten, 92.
 Vriend, 247.
 Vriezen, 71, 671.
 Waard, 497, 606, 622, 661.
 Waardig, 606, 622, 661.
 Waarom, 698.
 Waarvan, 201, 209, 300.
 Wachten (zich), 656.
 Wafel, 340.
 Wagen, 5:2.
 Walgen, 610.
 Wanen, 544, 545.
 Wanneer, 700, 703.
 Want, 424, 480, 711.
 Wat, 203, 218, 587, 619.
 Wat voor, 204, 587.
 Wat (voor) een, 204.
 Water, 147.
 Wee, 606
 Weg (*bijw.*), 418.
 Wegen, 260.
 Wegens, 422, 650.
 Weinig, 164, 227, 619, 710.
 Wel, 487.
 Welgevallig, 615, 616.
 Welk (*vragend*), 202.
 Welk (*betr.*), 206, 210, 683.
 Welk een, 204.
 Welkom, 615.
 Wen, 700.
 Wenden, 397.
 Wenschen, 497, 532.
 Wentelen, 395.
 Werkloos, 95.
 Werwaarts, 410, 701.
 Weshalve, 201, 698.
 Weten, 279—281, 532, 669, 688.
 Weven, 259.
 Wezen, 286, 534, 655.
 Wie, 200, 201, 218.
 Wij, 182.
 Wijl, 697.
 Wijlen, 412.
 Wijzen, 261.
 Willen, 283, 497, 531, 533.
 Wingerd, 129.
 Winkel, 340, 358.
 Worden, 255, 256, 542.
 Wortel, 147.

Wreken, 258.	Zich, 186, 216.	Zoodat, 698.
Wrocht, 276.	Zien, 260, 532, 534, 667, 669, 688.	Zoodra, 710.
Zat, 66, 622.	Zijn, 286—290, 542, 552, 553.	Zoodra als, 700.
Zegen, 109.	Zinloos, 95.	Zoogen, 397.
Zegge, 251.	Zitten, 260, 534, 667, 669.	Zooras, 710.
Zeggen, 278, 497.	Zittend leven, 387.	Zooras als, 700.
Zeker (<i>adj.</i>), 566, 622, 661.	Zoeken, 278, 532, 688.	Zoowel—als, 709.
Zeker (<i>voornw.</i>), 215, 569.	Zonder, 659, 709.	Zouten, 268.
Zeldzaam, 371.	Zonder dat, 706.	Zuiderzee, 410.
Zelf, 197.	Zoo, 427, 563, 697, 702, 703, 704, 712.	Zulk, 199.
Zenden, 255.	Zooals, 707.	Zullen, 279—281, 488, 531.
Zerk, 358.	Zoodanig, 199, 211.	Zwabber, 69.
Zetten, 397.		Zweren (<i>pijn doen</i>) 258.
		Zweren (<i>eed</i>), 266.

ERRATA.

- Bl. 24 reg. 7 *staat* § 504, *lees* § 514.
 Bl. 65 reg. 8 *staat* progressief, *lees* possessief.
 Bl. 108 reg. 21 na **voelen** in te voegen: **hebben**.
 Bl. 115 reg. 27 *staat* Daartegen, *lees* Daarentegen.
-

